

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra
Viborg Amt

1950

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR VIBORG AMT

Vignetten på omslagets forside er en gengivelse af det segl, der førtes af Lave Glob, der var biskop i Viborg stift fra 1396 til 1429. — I midten ses jomfru Maria med Jesusbarnet og på hver side af hende en helgen, til venstre måske st. Antonius, til højre formodentlig st. Kjeld. Forneden knæler biskoppen imellem to våbenskjolde, hvoraf det ene er stiftsmærket, to korslagte nøgler, det andet Glob-våbnet.

Tilbud til medlemmerne.

Ved henvendelse til kassereren, adjunkt Henning Paulsen, Overlund, Viborg, kan medlemmer få samfundets nedennævnte publikationer til nedsatte priser.

1. Fra Viborg amt.

Det bemærkes, at 1. årgang (1929) er udsolgt, og at Fra Viborg amt ikke udkom i årene 1932, 1934, 1940 og 1947, idet der i disse år i stedet for den normale årbog udsendtes henholdsvis Viborg domkirke, Reesens atlas, Viborg købstad og Viborg amts stednavne. De øvrige årgange til og med 1949 kan, i den udstrækning beholdning haves, købes for 4 kr. pr. årgang (bogladepris 7 kr.). Alle 15 årgange samlet koster 50 kr. (bogladepris 85 kr.).

2. Viborg amts stednavne.

Et lille restoplæg haves. Pris 6 kr. pr. stk. (bogladepris 10 kr.).

3. Årbog for Lysgård, Hids m. fl. herreder.

Restoplæg haves af årgangene 1919, 1920, 1921, 1922 samt 1925 og 1926. Pris 3 kr. pr. årgang (bogladepris 5 kr.).

Bestilling kan ske ved at sende de pågældende beløb på *postgiro nr. 638 05*:
Historisk samfund for Viborg amt, Overlund, Viborg.

FRA VIBORG AMT

FRA VIBORG AMT

1950

ÅRBOG

udgivet af

HISTORISK SAMFUND
FOR VIBORG AMT

F. V. BACKHAUSENS EFTF.

Viborg

Redaktion:

M. E. Gulddal

J. Hvidtfeldt

H. Paulsen

Af denne årgangs illustrationer hidrører de på siderne 125, 129 og 137 fra Nationalmuseet, på side 33 fra Det kgl. Bibliotek og på side 43 fra Viborg byhistoriske Arkiv, de øvrige er enten private fotografier eller gengivelser efter trykte værker.

ST. KELD AF VIBORG

ET 800 ÅRS MINDE

Med nogle bemærkninger om middelalderens fromhedsliv.

Af Carl Lindberg Nielsen, Viborg.

I en almanak ser man ud for hver dato et eller flere personnavne anført. Det er helgennavne, og dagen er som regel vedkommende helgens dødsdag, hans »fødselsdag«, som det hedder i det kirkelige sprog, fødslen til det evige liv.

Lige fra begyndelsen har kirken mindedes sine store hellige skikkelser, apostle, martyrer, bekendere og jomfruer.

Øverst har til alle tider stået den saligste *jomfru Maria*, alle helgens dronning. Kirkefester er fra oldtiden af blevet fejret til ihukommelse af trossandheder om jomfru Maria og er den dag i dag betegnet i almanakken. Den 8. december fejres festen for *Guds moders ubesmittede undfangelse*. Det misforstås ofte, hvad der menes med jomfru Marias ubesmittede undfangelse (*conceptio immaculata*). Derved tænkes ikke på jomfrufødslen, men på den trossandhed, at Guds moder i kraft af Kristi fortjenester og ved Guds indgriben fra sin tilværelses første øjeblik er bevaret fri for enhver berøring med arvesynden. Ni måneder senere, den 8. september, kommer festen for *Marias fødsel*. *Mariæ bebudelse* den 25. marts, ni måneder før hendes søns fødsel julenat, minder om hendes værdighed som Guds moder og dog jomfru over alle jomfruer. Den 2. juli fejres *Marias besøgelse* hos Elisabeth, da hun brød ud i sin jublende lovsang: »Min sjæl

højlover Herren« og profetisk forudsagde: »Se, fra nu af skal alle slægter prise mig salig« (Lukas 1,46-55). *Mariæ ren-selse* eller *Kyndelmisse*¹⁾ den 2. februar er festen for Marias renselse efter Kristi fødsel og for Jesu fremstilling i templet. Den 15. august fejres *Marias optagelse i himlen*, en af de allerældste Maria-fester. Og talrige er de kærlige navne, som det katholske folk har knyttet til deres himmelske moder: mystiske rose, morgenstjerne, syndernes tilflugt, rosenkran-sens dronning, »vort liv, vor fryd, vort håb« o.s.v. Til hendes ære bad man *Ave Maria*, der er sammensat af englens hilsen (Lukas 1,28) og Elisabeths udbrud til jomfru Maria (Lukas 1,42), hvortil middelalderen føjede en bøn: »Hil dig, Maria, fuld af nåde, Herren er med dig, velsignet er du iblandt kvinder, og velsignet er dit livs frugt, Jesus. Hellige Maria, bed for os!«²⁾. Når klokkerne ringede morgen og aften (måske også om middagen), var det tegn til at mindes menneskevordelsens mysterium og hilse Guds moder med et trefoldigt Ave Maria. I århundreder efter reformationen vedblev man sine steder at lette på hovedtøjet, når klokkerne lød. Først i nyere tid fik klokkeringningen den meningsløse benævnelse at »ringe solen op« og »ringe solen ned«.

I løbet af middelalderen dukker psalterbåndet, *rosenkran-sen*, op, hvis udbredelse især blev fremmet af dominikanerne. Den var sammensat af 15 led, hvert bestående af 1 stor og 10 mindre perler. Ved hvert led bad man et Fadervor og 10 Hil dig Maria, mens den bedende fordybede sig i betragt-

1) Kyndelmisse (candelarum missa) betyder lysmesse. I dagens evangelium fortælles om den gamle Simeon, der i templet tog Jesus-barnet på sine arme og udbrød: »Herre, nu lader du din tjener fare i fred efter dit ord; thi mine øjne har set din frelse, som du har beredt for alle folks åsyn: et lys til hedningernes oplysning og til forherligelse for dit folk Israel«. Lyset er et billede på Frelseren, verdens lys; på Kyndelmisse indviedes derfor kirkens kærter, og der holdtes proces-sion med de nyindviede lys.

2) Senere kom slutningen af Ave Maria til at lyde således: »Hellige Maria, Guds moder, bed for os syndere, nu og i vor dødstime. Amen«.

ningen af en af hemmelighederne i Marias og hendes guddommelige søns liv: Marias glæder, Marias smerter ved Kristi lidelse og Marias herlighed og kroning i himlen. Rosenkransens 150 Ave Maria var menigmands psalter svarende til Davids psalter (psalmebog) med dens 150 psalmer, som de gejstlige reciterede.

Et strålende følge for himmeldronningen udgøres af de øvrige helgener, hver med sin særlige festdag: erkeenglen *Michael* (Mikkelsdag den 29. september), *Johannes den Døber* (st. Hansdag den 24. juni), apostelfyrsten *st. Peter* (22. februar), *st. Clemens* (23. november), der blev kastet i havet med et anker om halsen og derfor blev sømændenes helgen, *st. Nicolai* (6. december), også en sømandshelgen, *st. Anna*, Vor Frues moder (26. juli)³⁾, *st. Jørgen* eller *st. Georg* (23. april), riddernes (og i vore dage spejdnernes) helgen, apostlen *st. Jacob* (25. juli), pilgrimmenes helgen, *st. Laurentius* (10. august), den romerske diakon, der blev brændt levende på en rist, *st. Morten* (Mortensdag den 11. november), den godgørende biskop af Tours, og mange, mange andre.

Hver stand havde sin helgen. Hvert menneske udvalgte sig sin særlige værnehelgen, som han især viste ære, og til hvis forbøn han tyede hen. Især holdt man sin navnehelgen i ære og fejrede sin navnedag, den dag, da kirken fejrede den helgen, hvis navn man bar. Det var almindelig skik, at man fik navn efter den helgen, på hvis festdag man var født. Et stort nyt navnestof er derved kommet til Danmark. Hvem tænker nu om stunder på, at navne, der føles så helt igennem danske som Marie, Anna, Hans og Mikkelt, oprindelig er hebraiske navne? Eller hvem skænker det en tanke, at Peder, Jørgen og Niels er græske og Morten og Laurids latinske navne, der er blevet lyst i kuld og køn af det danske sprog gennem helgendyrkelsen?

³⁾ Kendt er Luthers udråb ved lynnedslaget: »Hjælp, st. Anna, så vil jeg blive munk«.

Helgenerne var *forbedere* i himlen. De var ikke halvguder. Man fandt ikke på, at de virkede ved egen kraft. De var Guds venner, der gik i forbøn for den, der bad dem derom. *Lex orandi, lex credendi*, siger et gammelt ord: Som man beder, sådan tror man. Af litaniet til alle helgen f. eks. ser man tydeligt forskellen mellem tilbedelsen af Gud, den absolutte anerkendelse af Guds suveræne myndighed, og bønnen til helgenerne om forbønnens tjeneste for den almægtiges trone. I litaniet hedder det: Gud fader i himlen, *forbarm dig over os!* Gud søn, verdens frelser, *forbarm dig over os!* Gud Helligånd, *forbarm dig over os!* Hellige treenighed, een gud, *forbarm dig over os!* Men så kommer anråbelsen af de hellige: Hellige Maria, *bed for os!* Hellige Michael, *bed for os!* Hellige Johannes Døber, *bed for os!* O.s.v., o.s.v

Og helgenerne var *forbilleder* på jorden, de var idealerne, som man søgte at virkeliggøre. Fra Ansgars levned er det kendt, at hans store forbillede var den hellige Martin af Tours⁴⁾. Men idealerne skifter. Og derfor skiftede også de helgener, hvis dyrkelse stod i forgrunden. Oprindeligt var f. eks. st. Clemens sømændenes foretrukne helgen, siden blev det st. Nicolai. Derfor er også gennemgående st. Clemens kirkerne ældre end st. Nicolai kirker. I vore dages katolske verden er det utvivlsomt den lille Therese af Lisieux (død 1897), der er den mest folkekære helgen.

For optagelsen i kirkens fortegnelse (kanon) over helgener var der i oldtiden ikke bestemte regler. Det var indlysende, at martyrerne var helgener. Andre blev helgenkåret ved en umiddelbar folkedom eller ved en erklæring fra biskoppen. Men efter at paven i 993 havde kanoniseret biskop Ulrich af Augsburg, blev det mere og mere almindeligt, at kun paven turde helligdømme. Betingelsen for *kanonisation* var

⁴⁾ »Rimbert: Ansgars Levned. Oversat af P. A. Fenger«. 5. udg. 1926. Side 171.

et liv i heroisk dyd og mirakler som himlens svar på folkets tro på den afdødes hellighed.

Det blev kirken alene, der afgjorde, hvem der måtte nyde *offentlig* dyrkelse og alterets ære. Men *privat* var det ikke nogen forment at bede til hvem man ville, som man mente var i himlen. Thi helgenskaren er større, end kirkens kanon udviser. De mange ukendte helgener, helgenerne uden »st.«, fejrede man under eet på *Allehelgensdag* den 1. november.

De helliges levninger, *relikvier*, blev holdt højt i ære. Hver kirke havde sin samling (i hvilken også uægte relikvier slap med ind). I pladen på hvert alterbord var det foreskrevet, at der skulle være indmuret relikvier som et minde om oldkirkens altre over katakombernes martyrgrave og som et tegn på de helliges samfund. Og over alterets helgengrav fejredes messens mysterium.

Også de helliges *billeder* blev æret. En tavle på Nationalmuseet fra Danmarks katholske tid taler sit tydelige sprog om middelalderens billeddyrkelse:

Effigiem Christi qui transis semper honora,
non tamen effigiem, sed quem designat adora.

På dansk:

Du, som går forbi, hold Kristi billed' i ære,
dog billedet ej, men Han selv tilbedet være.

Det danske bidrag til skaren af kanoniserede helgener er beskedent. Der er i alt 9, som på en eller anden måde kan regnes for danske helgener. De 3 af dem er født i udlandet, men har i længere eller kortere tid virket i Danmark: *Ansgar*, nordens apostel, der grundlagde den danske kirke, død 865, *Thøger*, der var født i Thyringen og virkede i Vester-vig, hvor han døde ca. 1050, samt franskmændene *Vilhelm*,

der var abbed i Æbelholt kloster i Nordsjælland, hvor han døde 1203. Dernæst er der 3, der er født i Danmark, men hvis virksomhed falder uden for landets grænser: *Aasvard*, født i Sønderjylland, død 1066 som munk i Lauenborg, *Carl den Gode*, Knud den Helliges søn, der blev Flanderns greve, død 1127, og *Villehad*, en dansk franciskanermunk, der døde som martyr for sin tro i Holland 1572. Endelig er der 3, som både er født og er døde i Danmark: *Knud den Hellige*, *Knud Lavard* og *st. Keld af Viborg*. Endelig kan det tilføjes, at der i vore dage arbejdes på at få den berømte konvertit, biskop *Niels Steensen*, geologiens grundlægger, kanoniseret. —

Hvad man kender til *st. Kelds liv*, er ikke meget⁵⁾. Men det, man ved, har man fra en mand, der selv har kendt Keld og en tid levet sammen med ham i Viborg, en mand, der også har adspurgt andre om Kelds liv, deriblandt en af den gamle præsts og skolemands egne elever Matthæus. Originalmanuskriptet til hans levnedstegning af Keld er tabt, men uddrag er i behold.

Landsbyen Venning i Aalum sogn vest for Randers er Kelds hjemstavn. Her blev han født i en fornem familie, efter en beretning af slægten *Kande*⁶⁾, hvornår ved man ikke bestemt, men det har vel været omkring året 1100.

Kort før var Knud den Hellige blevet myrdet i Odense. I 1100 blev han erklæret for helgen og skrinlagt, den første danske helgen. I 1104 blev Niels konge i Danmark. Under ham er det, den ridderlige Knud Lavard finder døden i Haraldsted skov, og en 25-årig borgerkrig blev følgen af dette mord. En tid strides 3 konger om magten, Svend, Knud og Valdemar. Til sidst enedes de om at dele riget,

⁵⁾ Gertz: »Vitae Sanctorum Danorum« 1908-12 side 249-83. — Hans Olrik: »Danske Helgeners Levned« 1893-94 side 149-66. — Niels Hansen: »Vore Helgener« 1917 side 120-127. — »Dansk biografisk Leksikon«.

⁶⁾ »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« 4. række 4. bind side 96.

så at Svend skulle være konge i Skaane, Knud over øerne og Valdemar i Jylland. Et stort gilde i Roskilde skulle besegle freden. Men under blodgildet i Roskilde overfaldt Svend sine 2 medkonger Knud og Valdemar. Knud blev dræbt; men Valdemar flygtede til Jylland, og her stod det afgørende slag på Grathe hede ved Viborg. Svend blev dræbt på flugten. Valdemar den Store var konge over hele Danmark.

Under disse forhold er det, Keld lever sin ungdom og manddom. Han »skød frem som en lillie i renhed og de øvrige dyder og blomstrede som en retfærdig mand til evig tid for Herren«, siger hans levnedbeskrivelse.

Det var hans moder, der lagde grunden til drengens fromhed. Han blev sat til bogen, og hans ønske blev tidligt at træde ind i fuldkommenhedens stand, d.v.s. blive munk eller regelbunden kannik. »Og for ikke at blive overlistet af ondskaben«, siger hans levnedbeskrivelse, »agtede han altid meget samvittighedsfuldt på det ord af Herren: »Den, der ikke giver afkald på alt, hvad han ejer, kan ikke være min discipel«. Derfor besluttede han at opgive ikke blot sit gods, men også sig selv«.

Sin beslutning blev han tro. Den rige yngling fulgte Vor Herres egne råd, ikke befalinger, men råd til den, der vil være fuldkommen: han opgav sin ejendom, han opgav tanken om ægteskab, og han opgav sin egen villie og stillede hele sit liv i sine kirkelige foresattes tjeneste i lydighed mod dem, der var stillet over ham. Formodentlig kort efter 1119⁷⁾ blev han optaget blandt præsteskrabet ved Viborg domkirke, kannikerne eller domkapitlet.

Således fortæller Kelds levnedbeskrivelse, og her er det så heldigt, at der er et punkt, hvor det er muligt at kontrollere levnedbeskrivelsens rigtighed. Der er bevaret et

⁷⁾ P. Severinsen: »Viborg Domkirke«. 1932. Side 81. — Hans Olrik: »Danske Helgeners Levned«. 1893-94. Side 155-56.

dokument fra en retssag fra 1485, og man ser deraf, at domkapitlet endnu på det tidspunkt havde en ejendom på Venning mark, Kelds fødested, og jorden hed st. Kelds jord⁸⁾). Levnedbeskrivelsen har altså på dette punkt, det eneste i den, der kan kontrolleres, talt sandt. Endnu den dag i dag findes der i Venning en gård, der kaldes st. Kelds gård, og en plet jord, der hedder st. Keld⁹⁾).

I Viborg blev Keld sat til at undervise i skolen, den senere Viborg kathedralskole, hvor stiftets præster fik deres første undervisning i kirkens sprog, latin. Han skrev bøger af — det var længe før bogtrykkerkunstens opfindelse — og stiftets biskop viede ham til præst.

I gamle domkirker, som f. eks. domkirkerne i Ribe og Aarhus, ser man på begge sider af højalteret to rækker stole med sæder, der kan klappes op og ned. Det var kannikernes pladser. De udgjorde kirkens sangkor, og derfor kaldes denne del af kirken stadig *koeret*. Syv gange i døgnet samledes de i koeret for at synge og recitere *tidebønnerne* efter den gejstlige bønnebog *brevariaret*. Hovedsagen i tidebønnerne er Davids psalmer. Hertil slutter sig andre afsnit af det gamle og nye testamente, stykker af kirkefædrenes skrifter, bibelske lovsange som Magnificat (Marias lovsang »Min sjæl højlover Herren«) og Nunc dimittis (Simeons sang: »Nu lader du din tjener fare i fred«) og senere digtede hymner. Bønnen, »helgenernes videnskab«, var den ene side af kannikernes liv.

Den anden opgave, som kannikerne havde tilfælles med andre præster, var den at synge og læse *messe*. Ved messe forstår nutiden som regel præstens sang foran alteret. Men det er ikke den gamle betydning fra før reformationen. Messen *kan* synges, det kalder man *højmesse*, og kannikerne

⁸⁾ »Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis« series secunda nr. 5671.

⁹⁾ Meddelt af lærer Laugesen, Stevnstrup.

sang dagligt højmesse. Men de fleste messer var *stille messer*. De blev læst med hviskende stemme, og derfor kunne mange præster læse messe samtidig ved kirkens mange altre, og i løbet af middelalderen blev det skik, at hver præst læste sin daglige messe. *Messen er et offer*, frembærelsen af en offergave til den Almægtige. Den højeste gave, man kan bringe Gud, er hans egen søn. Og når brød og vin forvandles ved den retteligt viede præsts ord til Kristi legeme og blod, ja så var han selv til stede på alteret og lod sig bære frem som en offergave, et ublodigt offer, til Guds Majestæt, på samme måde som han langfredag blev båret blodig frem på korsets alter. Således er korsofferet forlænget ned gennem alle tider, og ved dette offer, den mest fuldkomne offergave, nemlig Kristus selv, vises der Gud den størst mulige ære. Som en kirkelærer har udtrykt det: »Eet eneste messeoffer bringer Gud større ære end alle helgeners bønner, alle apostlenes arbejder, alle martyrernes pinsler, alle engles tilbedelse, ja selve Guds moders kærlighed«.

Det er middelalderens tankegang om messen.

Messens sprog var latin. Man ser ofte den misforståelse fremsat, at der i middelalderen blev prædiket på latin, og at menigmand intet forstod af gudstjenesten. Begge dele er forkert. Messen var på latin, og den var hovedsagen i gudstjenesten. Blev der prædiket, var det på modersmålet; men prædiken var aldrig det vigtigste. Og ved messen kom det ikke så meget an på at forstå de tekster, der ledsagede offerets frembærelse, som på at følge med i selve handlingen. Det drama, der udspillede på alteret, genoplevelsen af langfredag, lod sig meget vel forstå i kraft af de faste, stadig gentagne ceremonier, også uden mindste kendskab til latin.

Kannikerne i Viborg var augustinere. De levede efter st. Augustins regel som munkene i klosteret: fælles hus, fælles bord og fælles sovesal. Deres bolig var st. Mariæ kloster, den bygning, der senere blev domhus og stænderhus, og hvis

plads nord for domkirken nu er afmærket med en mindesten¹⁰).

Her levede Keld, og her blev han af sine medbrødre valgt til domprovst eller forstander for kannikesamfundet. Ved sin indtræden i st. Mariæ kloster tog han et nyt navn som tegn på, at nu begyndte der et nyt og bedre liv, på samme måde som det er skik den dag i dag, at den mand, der går i kloster, får et nyt navn tillagt. Kelds klosternavn blev Exuperius. Det var en helgen, der havde været biskop i Toulouse i det 5. århundrede, og som var kendt for sin store godgørenhed, og netop denne dyd udøvede Keld i udstrakt grad.

Under borgerkrigen mellem Svend, Knud og Valdemar foretog han en rejse til et kirkemøde i Lund. Undervejs blev han fanget af venderne, men atter løskøbt af en præst. Han drog videre og nåede sit bestemmelsessted, hvor han søgte at mægle mellem kongerne. Ved afskeden fik han kostbare gaver, både af erkebiskoppen og af kong Svend. Men da han var kommet ned til sit skib for at sejle hjem, så han en mand i smudsige og pjaltede klæder. Han ynkedes over ham og gav ham en kostbar ring, som han lige havde fået af erkebiskoppen, og det guld, han havde fået af kongen, lod han bytte med småpenge, og dem uddelte han undervejs til de fattige.

Men Kelds godgørenhed vakte ikke bifald hos de andre kanniker. De vendte sig imod ham og valgte en anden til domprovst. Keld fandt sig tålmodigt i deres krænkelser og drog bort til Aalborg, hvor han en tid var præst ved Frue kirke. Herfra rejste han til Rom for at få tilladelse af paven til at prædike for hedningerne i Venden og vinde martyriets

---

¹⁰) Først i 1440 blev domkapitlet sækulariseret eller verdsliggjort. Fælleslivet blev ophævet, og hver kannik fik for fremtiden sin egen bolig og sin bestemte del af kapitlets gods (et præbende).

krone. Men paven bød, at Keld skulle genindsættes i sit embede som domprovst i Viborg, og det skete.

Og som domprovst levede Keld til sin død. Da han mærkede døden nærme sig, lod han sig en sidste gang føre fra sit leje over i domkirken til bønnen der, og da han kom tilbage, skriftede han sine synder og modtog de syges salvelse og vandringsbrødet til det evige liv.

Det var den 27. september 1150, Keld døde, altså i år for 800 år siden. Ved hans grav skete der mirakler, og det førte til, at kong Knud VI af Danmark, erkebiskop Absalon og de øvrige danske biskopper henvendte sig til paven og bad om, at Keld måtte blive erklæret for helgen. Og med henvendelsen til Rom fulgte den levnedbeskrivelse af den hellige, hvorfra vi har vort kendskab til hans liv, samt en fortegnelse over miraklerne ved hans grav.

Svaret på henvendelsen til Rom blev følgende pavebrev:

Clemens, biskop, Guds tjeneres tjener, til sin ærværdige broder i Kristus Absalon, erkebiskop i Lund: hilsen og apostolisk velsignelse.

Ved breve fra dig og fra vor elskede søn i Kristus, Knud, Danskernes konge, og fra dine lydbiskopper er det kommet os for øre, at Keld — i god ihukommelse — en from mand, provst for st. Mariæ kirke i Viborg, udmærkede sig ved mange dyder, medens han levede iblandt eder. Men efter hans bortgang virker Gud, der er vidunderlig i sine hellige, ved hans fortjenester stadigvæk såre mange undergerninger, så at nu efter hans bortgang miraklerne ved deres vidnesbyrd ganske upåtvivleligt viser, hvordan hans livsførelse har været. Da man nu har anmodet os om at lade omtalte Kelds navn opskrive i fortegnelsen over helgenerne, men sandheden af det, som berettes, ikke til fulde og fast nok er stadfæstet, befaler vi dig ved denne apostoliske skrivelse, at du skal

sammenkalde dine lydbiskopper og andre fromme mænd, især dem, som siges at have kendt hans liv og vandel, og med årvågen nøjagtighed anstille en undersøgelse angående de gerninger og vidundere, som de bevidner og påstår, han efter sin død glimrer ved, og hvis det synes dig ret og hæderligt, at du så skal kanonisere ham og med apostolisk myndighed for de kommende tider fastsætte højtideligholdelsen af festen for ham som for en hellig mand.

Givet i Lateranet den 9. juni [1188] i vort pontifikats første år.

Resultatet af den krævede undersøgelse må have været tilfredsstillende; thi året efter, 1189, blev Keld taget op af graven, han blev erklæret for helgen og hans ben lagt i et skrin. Sandsynligvis fandt denne translation sted den 11. juli, der i alt fald blev hans festdag i den kirkelige kalender. Hans helgenskrin beskrives på følgende måde af herredsfoged Christen Sørensen Testrup (død 1761), der selv har set det¹¹⁾: »Samme kaldtes st. Kelds ark og var gjort af træ på en underlig facon, ej længere end halvanden alen med adskillige udhuse på og i fugerne beslagen med messing, som var stærkt forgyldt, var smal til begge ender, og på hver ende var et hoved med en lang hals i lignelse af et grifshovede«. Arken hang i kæder ned fra hvælvingen i st. Kelds kapel, der stod til 1865, en beskeden bygning i hjørnet mellem Viborg domkirkes nordre korsfløj og nordre sideskib. Foran st. Kelds alter i kapellet brændte en lampe nat og dag, og på st. Kelds dag blev arken med den helliges relikvier båret i procession gennem byens gader. Efter reformationen kom arken til at stå bag højalteret, og her brændte den sammen med domkirken i 1726. Mærkeligt nok fandt man i 1864 i fylDET i domkirkens gulv en grifformet hank, som passer

¹¹⁾ Additamenta nr. 75. Fol. (Det kgl. Bibliothek).

Hank fra st. Kelds helgenskrin.

Efter »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1888.

nøje til den gamle beskrivelse af st. Kelds ark, og som museumsdirektør Henry Petersen mente måtte stamme fra arken¹²⁾.

I kunsten er st. Keld afbildet på et kalkmaleri fra 1522 i Skive gamle kirke, hvor der også findes billeder af mange andre helgener. Han er fremstillet som augustinerkannik med augustinernes flade, mørke hue på hovedet. I venstre hånd holder han et helligt kar, et såkaldt ciborium (hostiegemme). Og så er st. Keld (og for øvrigt også de øvrige helgener i Skive gamle kirke) anbragt i et blomsterbæger. Har

¹²⁾ »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie«. 1888. Side 110-14.

mon kunstneren tænkt på skriftens ord: Den retfærdige skal skyde frem som en lillie?

St. Keld har næppe været meget dyrket uden for Danmark. Dog er han gennem franciskanerne, for hvem den godgørende Keld må have været en kær skikkelse, blevet kendt også i Sverrig, hvor man har fundet ikke mindre end tre middelalderlige tekster af hans legende i manuskripter fra det 14. og 15. århundrede¹³).

Messen til ære for st. Keld, som den lød i hans egen by i middelalderen, var vel værd at kende. Dengang havde hvert stift sit særlige missale, der var forskelligt fra nabostiftets. Det er Tridentinerkonciliet (1545-63), der har skabt den ensartethed, som nu hersker i den katholske kirke. Også Viborg bispedømme havde sin messebog, der blev trykt i året 1500 af Stephan Arndes¹⁴). Den navngiver sig ganske vist ikke som hørende til Viborg stift. Men den fremtrædende plads, st. Kelds fest har fået i missalet, viser tydeligt, at der er tale om en messebog for Viborg stift.

Det eneste kendte eksemplar af dette *Missale Vibergense* fandtes indtil for nogle år siden i Riga. Men under den sidste verdenskrig kom det til Tyskland og er der vistnok forsvundet eller ødelagt¹⁵). Fotografi af to sider findes i Otto Levins bog om Stephan Arndes. I P. Severinsens bog om Viborg domkirke (1932) findes side 325 et fotografi af en tredie side. Afdøde professor Gertz har været i besiddelse af et fotografi af messen til ære for st. Keld¹⁶). Men dette fotografi findes ikke blandt Gertz's sager i Det kongelige Bibliothek, og et eftersyn, som professor Johannes Pedersen har

¹³) »Gotländskt Arkiv« 1933 side 11-19.

¹⁴) »Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthums-kunde der Ostseeprovinzen Russlands« 1901 side 43-56. — »Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen« 1. bind 1914 side 352-361. — Otto Levin: »Stephan Arndes« 1937 side 25 f.

¹⁵) Meddelt af rigsbibliothekar Svend Dahl.

¹⁶) Gertz: »Vitae Sanctorum Danorum« side 257.

St. Keld.

Efter Kalkmaleri i Skive gamle kirke 1522. Foroven i billedet er navnet skrevet på latin.

underkastet de manuskripter, som han har fra sin svigerfader professor Gertz, har ikke givet resultat. Det er altså ikke muligt at sige, hvorledes st. Kelds messe lød i middelalderen i hans eget stift. Man kender kun en lille del af messen, den såkaldte sekvents. Den er trykt i »Analecta hymnica medii ævi« bind 54 (Leipzig 1915) side 85-86. Men teksten er korrumpet og sekventsen til dels uforståelig.

Derimod haves hele messen til ære for st. Keld i *Missale Slesvicense* for Slesvig stift fra året 1486, der også er trykt af Stephan Arndes og en af de smukkeste trykte danske bøger.

En gennemgang af st. Kelds messe vil kaste lys over middelalderens gudstjeneste og vil vise, hvilke dele heraf der er bevaret i den danske folkekirkes gudstjeneste.

En messe består af faste og bevægelige dele. De faste dele er de samme hver eneste dag i året og kommer altid i en ganske bestemt rækkefølge. De bevægelige dele skifter med hver dag og skydes ind på bestemte steder i de faste dele. I det følgende er de bevægelige dele betegnet med et (b) efter navnet. Et enkelt af messens led, præfationen, skifter ikke med dagen, men med kirkeårets tider, jul, faste, påske, pinse o.s.v. Messen kan inddeles i 1) *formessen*, 2) *de tre hoveddele: ofringen, forvandlingen og kommunionen*, og 3) *en afslutning*.

Messen begynder med et indgangsvers, *Introitus* (b). Efter de første ord i *Introitus* får ofte messen og derved dagen, på hvilken den læses, navn. Således er søndagen Lætare 4. søndag i fasten, fordi messens *Introitus* den dag begynder med ordet Lætare (Fryd dig). I st. Kelds messe lyder *Introitus* således:

Os justi meditabitur sapientiam,
et lingua ejus loquetur judicium:
lex Dei ejus in corde ipsius. Noli
æmulari in malignantibus: neque

En retfærdigs mund skal overtænke visdom, og hans tunge skal tale ret; hans Guds lov er i hans hjerte. Misund ikke de onde, og

Beati martiris tui kanuti quīs
dise precibus adiuuemur: et ei⁹
digne solēnia celebrātes. tuo no
mini fac nos esse deuotos. **P. d.**
Quēsumus omps deus. Alia.
vt illius salutaris intercedenti
bus sanctis tuis capiamus effe
ctus. cui⁹ p̄ hec miseria pignus
accepimus. **P. dñm.** Ite missa ē

S. i. De sancto ketillo
Osti meditabitur sapientiaz.
z lingua eius loquetur iu
dicium. lex dei eius in corde ipsius
Ps. Noli emulari in malignātibz
neq; zelaueris faciētes iniquitatē.
Gloria patri. Sicut erat. **Ps.** iusti
vt supra. **Byrieleison.** Gloria i

Ostis p̄ semp̄ **Coll.** exelsis.
terne deus. quies sanctorz
tuorū splendor mirabilis. quiq;
hunc diem beati ketilli confesso
ris tui solēnitate consecrasti: da
ecclesie tue de tāta festiuitate le
tari. vt apud misericordiā tuā.
exemplis eius p̄tegarur z preci
bus. **P. dñm.** Epistola. **Iustus**
deduxit domin⁹ p̄ vias rectas.
Quere supra. **I. iiii.** Graduale.

Os iusti meditabitur sapientiaz. et
lingua ei⁹ loquetur iudiciū. **V.** Lex
dei eius in corde ipsius. z nō supplā
tabūtur gressus eius. **Alleluia.** Iu
stus germinabit sicut lilium. z florebit
in eternum ante dominū. **Alleluia.**
Sequētia. Ip̄e sanctus. **Euange**
liūz **Mathei.** **Uigilate.** Quere su
pra **I. iiii.** **Mō** dicitur credo nisi
sitonica. **Offert.** **O** desiderium ani
me eius tribuisti ei dñe. z voluntate

labiozū eius nō fraudasti eum. po
suisi in capite eius coronaz de lapi
de preciofo. **Secre.** **Sancti** cōfesi
foris tui ketilli domie itercessio
nos letificet. vt dñm eius meri
ta recolimus patrociniā sentia
mus. **P. dñm.** **Præfatio** quoti
diana. **Com.** **Beatus** seruus quē
cum venerit dñs inuenerit vigilan
tem. amen dico vobis. super oīa bo
na sua constituet eum. **Complēda**
Ut nobis dñe tua sacrificia dēt
salutē. beatus ketillus confessor
tuus quīs p̄cator accedat. **P. d.**
Ite missa ē. **De sc̄z. Margareta**

Ouideamus oēs in dño. di
em festum celebrātes. in ho
nore margarete virginis.
de cuius passione gaudēt angeli z
collaudāt filiū dei. **Ps.** **Gructauit**
cor meū verbuz bonū. dico ego ope
ra mea regi. **Gloria** patri z. **Sicut**
erat. **Audeamus.** vt supra **Byri**
eleison. **Gloria** in exelsis. **Coll.**

Opus qui beatā margaretā
virginē. hodierna die ad
celos per martiriū palmā pueni
re fecisti: concede nobis quīs. vt
eius exempla sequētes: ad te per
uenire mereamur. **P. dñm.** **Epi**
stola. **Confitebor** tibi dñe rex.

Quere supra **M. xiiii.** **Gradua.**
Specie tua z pulchritudine tua. in
tēde. p̄spere. p̄cede z regna. **V.** **Prop**
ter veritatē z mansuetudinē z iusticiā
z deducet te mirabiliter dextera tua
Alleluia. **Egregia** sponsa xpi. ip̄lo
ra pro nobis semper ad dñm ihesuz
christum. **Alleluia.** **Sequētia.**

Side af Missale Slesuicense.

Messen til ære for st. Keld begynder for oven i venstre spalte ved det store O og slut
ter midt i højre spalte ved det store G.

zelaveris facientes iniquitatem.
Gloria Patri, et Filio, et Spiritui
Sancto. Sicut erat in principio, et
nunc, et semper, et in sæcula sæcu-
lorum. Amen.

vær ikke nidkær imod dem, der
øver uret. Ære være Faderen og
Sønnen og Helligånden, som det
var i begyndelsen så nu og altid
og i al evighed. Amen.

Derefter følger det nifoldige *Kyrie eleison* (Herre, for-
barm dig) og *Gloria in excelsis*, englenes sang fra julenat:
Ære være Gud i det høje og fred på jorden for mennesker
med god villie. Vi lover dig, vi velsigner dig, vi tilbeder dig
o.s.v.

Præsten hilser dernæst menigheden: *Dominus vobiscum*
(Herren være med eder), og efter svaret: *Et cum spiritu tuo*
(Og med din ånd) beder han *kirkebønnen* eller *kollekten* (b),
der i st. Kelds messe lyder således:

Omnipotens sempiternus Deus,
qui es sanctorum tuorum splendor
mirabilis, quique hunc diem beati
Ketilli confessoris tui sollemnitate
consecrasti: da ecclesiae tuae de
tanta festivitate laetari, ut apud
misericordiam tuam exemplis ejus
protegatur et precibus. Per Domi-
num nostrum Jesum Christum, Fi-
lium tuum: Qui tecum vivit et
regnat in unitate Spiritus Sancti
Deus: per omnia sæcula sæculorum.
Amen.

Almægtige, evige Gud, du, som
er dine helliges vidunderlige glans,
og som har helliget denne dag ved
din salige bekender Kelds højtid,
giv din kirke at glædes over en så
stor fest, at den ved hans eks-
empler og bønner må finde beskyt-
telse hos din barmhjertighed. Ved
Vor Herre Jesus Kristus, din søn,
som med dig lever og regerer i
Helligåndens enhed, Gud fra evig-
hed til evighed. Amen.

Kirkebønnen efterfølges af *epistlen* eller *lektien* (b), der
i st. Kelds messe er taget af Visdommens bog 10,10-14.
Denne lektie er tydeligt valgt med henblik på st. Kelds liv,
idet det heri hedder: Han vogtede ham mod hans fjender og
skærmede ham mod dem, som efterstræbte ham.

Derefter kommer *Gradualet*:

Os justi meditabitur sapientiam,
et lingua ejus loquetur judicium.
Lex Dei ejus in corde ipsius: et

En retfærdigs mund skal over-
tænke visdom, og hans tunge skal
tale ret. Hans Guds lov er i hans

non supplantabuntur gressus ejus.
Alleluja, alleluja. Justus germinabit
sicut lilium: et florebit in æternum
ante Dominum. Alleluja.

hjerter, og hans skridt skal ikke
snuble. Alleluja, alleluja. Den ret-
færdige skal skyde frem som en
lillie og blomstre til evig tid for
Herren. Alleluja.

Gradualet synges som regel på en meget kunstfærdig me-
lodi. Det sidste a i det sidste Alleluja blev holdt og fortsat
på en stigende og dalende tone. Denne tone uden ord var
ikke let at huske eller holde, hvorfor man i middelalderen
fandt på at digte ord til. De fik navnet *sequentia*, *sekvents*,
»det, som følger efter« (nemlig efter Alleluja). St. Kelds
messe har en sådan sekvents (b), der lyder:

Hic sanctus, cujus hodie cele-
brantur sollemnia,
Jam revelata facie Deum videt in
gloria,
Illic regina virginum transcendens
culmen ordinum.

Excuset apud Dominum nostrorum
lapsus criminum.
Nos ad sanctorum gloriam per
ipsius suffragia
Post præsentem miseriam Christi
perducat gratia.

Denne hellige mand, hvis højtid
fejres i dag,
ser nu Gud med utilsløret ansigt
i hans herlighed,
der hvor jomfruernes dronning ra-
ger op over helgenskarenes yp-
perste.

Han undskyldte hos Gud vore fald
og forsyndelser.
Kristi nåde føre os ved hans for-
bøn
efter den nærværende elendighed
til de helliges herlighed.

Dagens *evangelium* (b) er taget fra Matthæus 24,42-47.
Det er valgt af hensyn til st. Kelds stilling som provst for
domkapitlet, idet det i evangeliet hedder: Hvo er vel den
tro og kloge tjener, som Herren har sat over sit tyende for at
give dem spise i rette tid? Salig er den tjener, hvem hans
herre, når han kommer, finder at gøre således.

På søndage efterfølges evangeliet af *Credo*, den nicæno —
konstantinopolitanske trosbekendelse, som svar på evange-
liet, og dermed er formessen til ende.

Nu følger messens tre hoveddele: ofringen, forvandlingen og kommunionen.

Ofringen indledes med et afsnit, der kaldes *offertorium* (b). I st. Kelds messe har det følgende ordlyd:

Desiderium animæ ejus tribuisti ei, Domine, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum: posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso.

Du har stillet hans hjertes længsel, Herre, og ikke sveget ham for hans læbers begæring; på hans hoved har du sat en krone af kostbare stene.

Præsten frembærer offergaverne brød og vin, vasker sine hænder og beder over offergaverne *Stillebønnen, Secreta* (b):

Sancti confessoris tui Ketilli, Domine, intercessio nos lætificet: ut dum ejus merita recolimus, patrocinia sentiamus. Per Dominum nostrum Jesum Christum etc.

Lad din hellige bekender Kelds forbøn glæde os, Herre, så at vi kan fornemme hans beskyttelse, mens vi ihukommer hans fortjenester. Ved Vor Herre Jesus Kristus o.s.v.

Dermed slutter messens første hovedafsnit, ofringen.

Efter opfordringen *Sursum corda* (Hjerterne opad) bedes som indledning til det andet hovedafsnit, *forvandlingen*, den højtidelige lovprisningsbøn *præfationen* (fortalen), der skifter med årstiderne. Den går over i det trefoldige *Sanctus* (Hellig, hellig, hellig er Herren, Gud Sabaoth), og efter forbønner for de levende, dels bestemte personer, for hvem messen læses, dels i almindelighed »alle rettroende og bekendere af den katholske og apostolske tro«, kommer messens højdepunkt, hvor *brød og vin forvandles ved konsekrationens ordene til Kristi legeme og blod*. Præsten løfter hostie og kalk i vejret til tilbedelse og beder derefter for de afdøde, dels bestemte, dels i almindelighed for dem, »som er gået forud for os med tegn på tro og sover i fredens søvn«. Hermed slutter 2. hoveddel, forvandlingen.

Som forberedelse til *kommunionen*, altergangen, messens tredje hovedafsnit, bedes *Fader vor* med dens bøn om det

daglige brød, der også gælder det himmelske brød. Hostien brydes, og derefter kommer den trefoldige påkaldelse *Agnus Dei*: Guds lam, du, som borttager verdens synder, forbarm dig over os. Indtil det 12. århundrede modtog altergæsterne sakramentet både under brødets og vinens skikkelser. Derefter blev det af praktiske, ikke principielle grunde skik, at kun den celebrerende præst nød sakramentet under begge skikkelser, medens alle andre, også præster, der kommunikerede uden selv at læse messe, kun modtog nadveren under brødets skikkelse.

Som *afslutning* kommer *kommunionverset* (b):

Beatus servus, quem, cum venerit dominus, invenerit vigilantem: amen dico vobis, super omnia bona sua constituet eum.

Salig er den tjener, hvem hans herre, når han kommer, finder vågen. Sandelig siger jeg eder: han skal sætte ham over alt sit gods.

Derefter bedes en bøn, der i Missale Slesvicense hedder *Complenda*, nu om stunder *Postcommunio* (b):

Ut nobis, Domine, tua sacrificia dent salutem: beatus Ketillus confessor tuus, quaesumus, precator accedat. Per Dominum nostrum Jesum Christum etc.

At dette dit offer, Herre, må bringe os frelse, det beder vi dig om, at din hellige bekender Keld må skaffe os ved sin forbøn. Ved Vor Herre Jesus Kristus o.s.v.

Til sidst kommer bortsendelsen: *Ite, missa est* (Gå bort! Messen er til ende) og svaret: *Deo gratias* (Gud ske tak).

Her sluttede messen oprindeligt. *Velsignelsen* og læsningen af *slutningsevangeliet* (som regel Johannes 1,1-14) var i middelalderen noget privat, der efterhånden er blevet optaget i messens ritus.

Det er let at se, at den danske folkekirkes gudstjeneste bygger på den katolske messe. Af formessen er i behold kollekt, epistel og evangelium. De øvrige led er erstattet med psalmer. Kollektterne, der bruges i folkekirken, er andre og

længere end de katholske. Men hilsenen, der går forud (Herren være med eder), og kollekternes slutning (Ved Vor Herre Jesus Kristus o.s.v.) er arvegods fra den katolske kirke. Epistler og evangelier efter den første tekstrække er nogenlunde de samme, som brugtes og bruges i den katolske kirke på søn- og helligdage. Reformatorerne forkastede læren om messen som et offer og forvandlingslæren og holdt på nødvendigheden af kommunion under to skikkelser. Det ældre danske nadverritual har derfor af den katolske messes hoveddele kun bevaret Fadervor og indstiftelsesordene, og dertil kommer så kommunionen (under to skikkelser). Ved en ændring af rituallet i 1912 optog man af den katolske messe Sursum corda, Sanctus og Agnus Dei, altsammen på dansk, hvorefter kommer Fadervor, indstiftelsesordene og kommunionen.

800 år er gået siden st. Kelds død. Hans kapel er brudt ned, og hans ben er brændt. Og dog lever mindet om ham gennem St. Keldsgade, St. Kelds brønd, St. Kelds gilde, St. Kelds kapel i Leonisgade og de mange, mange i Viborg og omegn, der bærer hans navn. Ordene fra hans levnedsbeskrivelse og hans messe stadfæstes: *Den retfærdige skal skyde frem som en lillie og blomstre for Herren til cvig tid.*

AF ASMILDKLOSTERS ÆLDRE HISTORIE

—
Af Henning Paulsen.

»For visse årsagers skyld« flyttedes nonnerne fra Viborg til Asmild, siger en folkelig tradition og arbejder videre med tanken om en hemmelig undersøisk forbindelse mellem Maria-klosteret ved Domkirken og dets søstre i Asmild. Det sidste er fri fantasi og bundet måske i reformationstidens grovkor-nede spot over alt klostervæsen.

Derimod kan der være en rigtig kerne i overleveringen om nonnernes flytning, fordi der i Viborg har været et augusti-nerindekloster ved Budolfi kirke, der synes at være nedlagt i slutningen af middelalderen (Testrup siger: 1490), og hvorfra de sidste nonner ganske naturligt vil være blevet overflyttet til Asmild, der synes at have været det eneste da eksisterende augustinerindekloster her i landet.

Men Asmildklostets historie går længere tilbage end til »flytningen«. Grundlæggelsesåret lader sig dog ikke fastsætte, fordi kilderne svigter. En sørgelig skæbne ramte de arkiver, både verdslige og gejstlige, der hørte hjemme i Viborg og omegn; herom kan man læse i Heises Diplomatarium Viber-gense og i Severinsens bog om domkirken; blandt de forsvundne kilder har her særlig den såkaldte »Viborgbog« in-teresse, da Asmildkloster omtales i mindst to af de breve, vi ved har været indført deri. Vor viden om brevene er dog så

usikker, at vi må behandle selv brevenes dateringer med megen forsigtighed.

»Viborgbogen«, der måske stammer fra ca. 1280, har nok skullet rumme samtlige breve til domkapitlet, men enten er ikke alle kapitlets breve blevet indført, eller også må bogen være blevet splittet eller delvis ødelagt i reformationstiden; det er i alt fald mærkværdigt, at »Viborgbogen«, som vi kender den, kun har indeholdt breve fra følgende perioder: ca. 1160-90, ct. 1214-16, 1245, ca. 1266-68. — Det for Asmildkloster vigtigste brev¹⁾, pave Alexanders bulle, hvor han tager nonnerne under sin og St. Peters beskyttelse, er dateret 20. februar²⁾, men mangler år; en afskrift (efter biskop Lintrops afskrift efter originalen (?) i Viborg) sætter det til 1257; den anden (Bartholin) til 1170; i begge år hed paven Alexander og bispen Niels; men på grund af brevets angivelse af pavens opholdssted, er 1170 i hvert fald forkert; kun 1179 og 1257 kan være rigtige. Sidst har »Bullarium Danicum« fastslået 1257 som det rette årstal. — Endnu ét brev i »Viborgbogen« omtaler nonnerne; her skænker bisp Niels en mølle og en skov til kapitlets provst, Sven, og til Arnfast, prior for St. Margrethe kirkes nonner; Bartholin daterer brevet til 9. oktober 1175; men denne dato, der ikke findes angivet i brevet selv, kan jo være lige så forkert som det første brevets datering, og når et kongeligt privilegium for Viborg kapitel af december 1259 som vidne nævner en provst med det ret ualmindelige navn, Arnfast, fristes man til også at flytte dette brev (eller blot skoven og Arnfast) fra Niels den førstes til Niels den andens tid.

Helt sikkert er klostrets tilværelse altså først bevidnet med breve fra ca. 1257, men alligevel må det have været til på Niels den førstes tid (1153-91), thi viborgkannikernes brødre

¹⁾ P. Severinsen: Viborg Domkirke, s. 142.

²⁾ De middelalderlige breve findes lettest gennem Repertorium diplomaticum etc., udgivet af Erslev.

i Lund har engang mellem ca. 1170 og ca. 1200 ladet skrive i deres nekrologium³⁾ (sjælemessebog): »5. juli døde Thorgart, nonne ved St. Marie og St. Margrethe kirke i Asmild«. (Asmild kirke var viet til St. Margrethe; at lundekanniken medtager St. Marie, kan skyldes, at han kun kendte Asmild gennem brødrene i Vor Frue eller St. Marie kloster i Viborg).

Denne St. Margrethe kirke var vel sine 100 år ældre end klostret; de nyligt foretagne udgravninger ved kirken viste, at den oprindelig i vest har haft to anselige tårne og imellem dem et vestkor eller »modkor« med korrunding; disse tårne, det treskibede kirkerum og velsagtens det gamle kor, har, ligesom de ældste dele af Viborg domkirke, været opført hovedsageligt af frådsten (kildekalk); endnu står meget af hovedskibets oprindelige mure, og bag det nuværende tårn ses den bue af frådstenskvadre, der dengang har dannet indgangen til vestkoret; fra kirkens første tid stammer sikkert også både døbefonten og den svære egebjælke under knæfaldet, smykket med udskårne slyngninger, der minder om vikingetidens ornamentik.

Denne for et landsogn usædvanlig store kirke er det rimeligt at tænke sig, at viborgbispens (Heribert eller Eskil) selv har ladet opføre; for nær ved kirken havde bispen sin gård, den senere Asmildgård, hvor bisp Eskil måske residerede, da han 20. oktober 1132, »mens han sangottesang«, blev overrasket og dræbt af sine fjender (vel Erik Emunes mænd).

Ikke længe har bispen beholdt kirken som sin ejendom; i 1169 overdrog han kirken til kapitlet, og måske hænger denne overdragelse sammen med klosterets stiftelse, i hvert fald ejede kapitlets medlemmer, kannikerne, middelalderen igennem Asmild nonnekloster, som paven i det omtalte brev af 1257 forpligtede dem til at holde under de samme den hellige Augustins regler, som de selv skulde efterleve.

³⁾ C. Weeke: Lunde Domkapitels Gavebøger. Kbh. 1884-89.

Grundlaget for klosterstiftelsen har vel været nogle af bispegårdens jorder. Ved fromme gaver samlede klostret efterhånden en del gods, der bestyredes af en prior, sikkert i reglen en af kannikerne. En del af gaverne kom måske fra nonnerne selv, da de nemlig kun var forpligtede til lydighed og kyskhed, ikke til fattigdom, og derfor kunde have noget at give af. Da kapitlet ca. 1450 ophørte med at leve efter de augustinske regler, synes klostret at være kommet under bispens formynderskab, ligesom bispens vel hele tiden har været nonnernes støtte og sjælesørger, således som det fortælles⁴⁾ om biskop Gunner, der døde 20. februar 1251 på Asmildgård:

»Den hellige Margrethes nonner i Asmild viste han så stor en yndest og gavmildhed, at han hver dag lod dem forsyne med munkeportioner af mad og drikke fra sin gård, uden at hans fravær gjorde nogen forandring heri. Hver jul, på tredje juledag, forsynede han også nonnerne rigeligt med mjød, fisk, mælkemad eller endog kød. Selv holdt han altid den dag messe hos dem og indviede dem, der endnu ikke havde modtaget vielsen.«

Omtrent på bisp Gunners tid må man tænke sig, at det gamle kor blev erstattet med det nuværende, så lyset har kunnet vælde ind gennem de tre slanke gotiske vinduer i øst og vel to i nord og to i syd, alt til bispens og kannikernes ære og til glæde for menigheden og nonnerne, der nok har haft et pulpitur i kirkens vestende; måske forsvandt vesttårnet ved samme lejlighed; det nuværende tårn er først fra slutningen af middelalderen. — Syd for kirken og sammenbygget med den lå nonneboet, vel tre lave fløje af grundmur eller bindingsværk, der måske åbnede sig med en »fratergang« ind mod gårdspladsen; udenfor lå ladegård og

⁴⁾ Viborgbispens Gunners Levnet, oversat af Hans Olrik, Kbh. 1892.

herberg og en have, hvori der må have været dyrket lægeurter⁵⁾, at dømme efter de skræpper, bulmeurt, svaleurt og kalmus, der endnu voxer i nærheden. Enkelt og beskedent har anlægget nok været; thi i de få bevarede skattelister fra før reformationen⁶⁾ vurderes Asmildkloster lavest af alle jyske klostre sammen med klostrene i Grinderslev, Sebber, Gudum og Ribe (St. Hans).

Nonnernes daglige liv under priorissens myndige ledelse har vel bestået i regelmæssig deltagelse i gudstjenester, bønner og messer, huslige sysler og kvindeligt virke og forhåbentlig også i pleje af syge og fattige; men et klosterligt »liv i ørkenen« har de vel ikke kunnet føre så nær ved Jyllands hovedstad og viborgbispens sommerbolig; vejfarende og pilgrimme, slægtninge og venner har nydt gæstfrihed her; men kun om én af gæsterne ved vi endnu besked. Fru Else Svendsdatter (Udsen)⁷⁾ til Tjele boede her en tid (ca. 1450); hun var for anden gang blevet enke og har måske først tænkt at blive her, men gav sig dog til sidst ind i Mariager kloster. Visse kilder kalder hende priorisse, men det er dels usandsynligt, dels mangler der ganske hjemmel herfor i de samtidige kilder. Maren Laustsdatter, der nævnes i årene 1489, 1530 og 1535, er den eneste priorisse, vi kender navnet på, og hun var tillige den sidste indehaver af embedet.

Ved reformationen konfiskerede kongen alt bispegods, lod meget af kapitlernes gods henlægge til embedslønninger og kulturelle formål, men bevarede de fleste klostre som særlige kongelige len, og således gik det også Asmild. I 1538⁸⁾ blev det, mod en afgift af 20 daler og halvdelen af den uvisse indtægt, forlenet til Anders Skeel til Jungetgård, men allerede 1543 overgik det til den berygtede Stygge Krumpen,

⁵⁾ Johs. Thollei: Jyske Saml. 4 R. V, 413.

⁶⁾ Da. Magazin 3 R. IV, 206.

⁷⁾ Danm. Adels Årbog 1945.

⁸⁾ Om forleningerne se Erslev: Danmarks Len og Lensmænd i 16. årh.

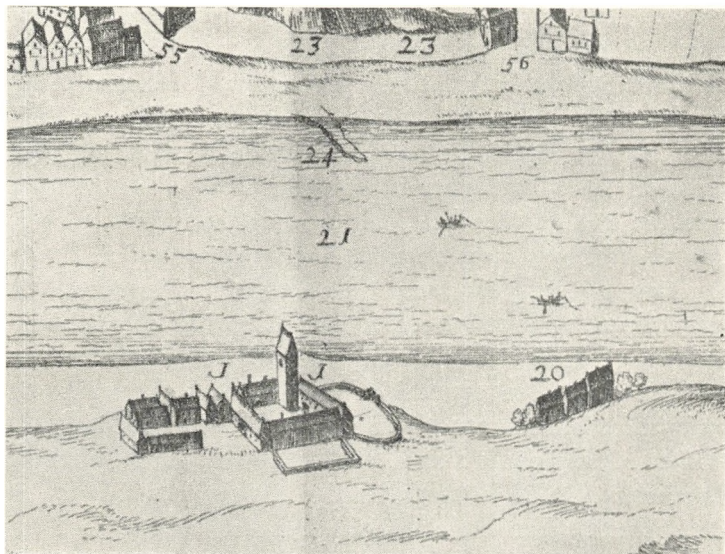
forhen biskop i Børglum, der boede her til sin død i 1551. Det len, han fik til sit underhold, var sammensat af det gamle nonneklosters gods og Asmild (biske)gård og dens gods. Dette bispegods havde været lagt ind under Hald slot, hvorfor vi af Hald lensregnskab for 1541 kan se, hvad det har omfattet: Hugholm (vel det senere Holmsgård?), den ene Søgård⁹⁾, Dalsgård, Søndermølle, Ålemølle m.m., ialt 13 gårde i Asmild sogn¹⁰⁾. Klostergodset var mere omfattende og lå ret spredt, men må bl. a. have omfattet resten af Asmild sogn og spredte gårde, huse og skove i: Mammen, Hjerminde, Fruerlund, Foulum, Vindum, Thorsager, Vorning, Sønderbæk, Vormstrup og Rogenstrup, Skals, Ulbjerg, Lånum, Tastum, og i Salling i: Hjorbusk, Torp og Åsted og den gamle sædegård, Sæbygård, dertil nogle gårde i Himmerland i Års, Grynderup og Skarpsalling.

Indtægten af lenet har dog sikkert langt fra kunnet tilfredsstille den pragtglade hr. Stygge; en lille extraindtægt fik han i form af 3 små læster korn, rug og byg, fra Hald, måske som erstatning for, at han skulle yde klosterjomfruerne rimeligt underhold med føde, brændsel og klæder. Drøjt har det nok været for den lidenskabelige og virkelystne mand at skulle leve under så stiltfærdige og beskedne forhold, skønt han forlystede sig med utallige retssager mod gamle misundere og uvenner.

Den næste lensmand, Axel Juul, hørte helt den nye tid til; han havde hjulpet Christian III bl. a. med at opkræve

⁹⁾ Den anden Søgård tilhørte klostret, og det synes at være disse gårde, der omtales i tingsvidner fra Nørlyng og Lysgård herredsting af 7. og 9. juli 1498: »at der var aldrig byggested ved Søndersø ende, men var Viborgs rette fægang og mark, førend biskop Glob (1478-98) og Asmild kloster lod bygge der to gårde«. — Sagen synes at være blevet afgjort ved et sandemændstog af 1499. (Dipl. Viberg.).

¹⁰⁾ Fra samme tid (17/11 1541) har vi (Danske Kancelliregistranter, s. 210) et inventar over, hvad der da fandtes på Asmildgård: 10 plovstude, »som ferdug er«, 3 andre stude, 2 studekalve, 7 malkekøer, 6 kvienød, 4 kviekalve, 3 får, 3 svin, 2 vognklepper, 1 »ferdug« vogn med tilbehør; hertil korn af gårdens avl.

Udsnit af Resens kort over Viborg (1677).

1. Asmildkloster. 2. Færgehuset. I baggrunden Viborg.

»halsløsningen« og betalingen for det forbrudte selvejergods efter Grevefejden; han var en dygtig og hårdhændet mand, men tillige en velstuderet jurist. Han blev i 1551 udnævnt til landsdommer i Nørrejylland og fik som løn, på livstid overladt det ledige Asmild kloster med gods og selve Asmildgård, lidt senere fik han tillige Asmildgårds tilliggender, alt uden afgift, dog skulle han, lige som bisp Stygge, underholde klosterjomfruerne. Da kirken nu kun var sognekirke, var den for stor, og den har nok også været noget forfalden, derfor lod Axel Juul sideskibene og korbuen nedrive og syd-muren stærkt ombygge, hvad han sikkert har anset for en from og god gerning, for hvilken han kunne fortjene at mindes. Derfor lod han sit og sin frues adelige våbner male på kirkevæggen og udskære på stolestaderne øverst i kirken, hvor han havde sin plads.

Både han og Stygge Krumpen har vel boet på Asmildgård og ladet de gamle nonner beholde klostret for sig selv, så længe der endnu var nogen af dem i live, men siden har Axel Juul nok indrettet sin landsdommerbolig på klostret, og Asmildgård har stået tomt. Fra hans tid har vi¹¹⁾ en opgørelse over indtægten af landgilde m. m., »visse rente«, som det kaldtes; den beløb sig til årligt: 69 mark, 40 tdr. rug, 64 tdr. byg, 56 tdr. havre, 3 tdr. smør, 16 svin, 33 får og lam, 41 gæs, 83 høns, 6 skovvogne, 12 fodernød, 8 gæsteriheste og en tønne og 36 snese ål. Hertil kom de uvisse indtægter, sagefald, indfæstning m. m. og hovedgårdens egen avl. Det ser ud til at være en god løn, men den ærlige og velbyrdige landsdommer havde også tjent tro og længe.

Den 10. august 1577 døde Axel Juul »i sin gård i Viborg«, hvorefter Asmildkloster forlenedes (stadig uden afgift) til den bekendte kansler, Niels Kås, den betydeligste af Christian IV's formyndere. Han havde sit virke i hovedstaden, eller hvor kongen ellers opholdt sig, så han har næppe boet her; i hans tid er bispegården blevet helt overflødig, hvorfor kongen¹²⁾ (22/11 1580) giver ham lov til at lade nedbryde »et øde stenhus ved Asmildkloster, som bisperne havde bygget«. — De første år efter kanslerens død (29/6 1594) styredes Asmildkloster under Hald len, men blev så i 1596 forlenet »på afgift« (150 gamle daler og halvdelen af »uvisse rente«) til rigens marsk, Peder Munk til Estvadgård; han beholdt det dog kun et år, da kongen (6/5 1597) udnævnte Mogens Juel til Pallesbjerg til landsdommer og gav ham Asmildkloster len som løn uden afgift. I de tyve år, der var gået, siden Axel Juul havde lenet, har de skiftende fogder nok prøvet at slippe for at betale reparationsudgifter, for i 1603 får Mogens Juel hjælp fra Silkeborg skove til at genopbygge »de huse på Asmildkloster, der blæste ned i den

¹¹⁾ Danmarks Len og Lensmænd, s. 190.

¹²⁾ For dette og følgende kongebreve se: Kancelliets Brevbøger.

store storm for nogen tid siden«. Indtægterne er måske blevet ringere, så der ikke har været noget overskud at bygge for; i 1500-tallet havde adelen jo med megen energi »gjort sig deres jordegods nyttigt«, alle indtægtskilder blev udnyttet, ofte uden tanke på følgerne, skovene blev forhugget og bønderne plaget med hoveri; her i Jylland har dette fremmet hedens vækst og jordernes udtørring og tilsanding; Asmildkloster blev efterhånden for ringe til landsdommerløn. —

Den næste landsdommer, Enevold Kruse til Vingegård, fik derfor (7/4 1606) tillige Viborg St. Hans kloster med dets gods, dog mod at yde 100 gamle daler i afgift hvert år. Også han fik hjælp til at bygge (1608), både af Hald og Silkeborg skove. Niels Krag, der 1603 fulgte ham i embedet, fik også begge klostre i len, men nu uden afgiften; også ham gaves der byggehjælp af Silkeborg skove, for at han kunne »opsætte et fæhus«. Gården har så måske været helt vel ved magt, indtil de hårde tider kom med Kejserkrigen. — I 1624 indkvarteredes der 5 »gevorbne folk«; i november 1624 stod Asmildkloster i restance med de tre sidste kvarterer af krigsskatten; da lensmanden klagede over »den store og ulidelige soldaterskat«, blev den ganske vist nedsat med $\frac{5}{8}$, men snart efter kom de kejserlige tropper ind i landet, og de har vel også her taget, hvad de kunne få, og det synes endog at være gået ud over klostrets arkiv.

Ved samme lejlighed er kirkens inventar måske blevet ødelagt, siden det er Niels Krag, der har skænket altertavlen og prædikestolen; den gamle altertavle, der skal have været skænket af biskop Thorlav (1438—51), var dog måske allerede før besættelsen blevet erstattet med den nuværende, da den bærer årstallet 1625.

Niels Krag gav afkald på embede og len i 1640 og afløstes af Mogens Høg, hvis våben smykker den udskårne dåbshimmel. Han opgav sin stilling allerede i 1649, fordi

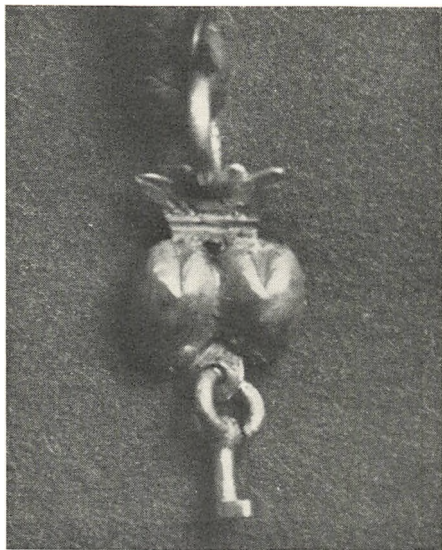
han ligesom forgængerer blev medlem af rigsrådet; efter ham fulgte den sidste adelige landsdommer, Peder Lange, der døde 1661.

Embedets indtægter må stadig være blevet ringere, for i 1653 købte kongen den adelige sædegård, Skovsgård, med tilliggende 7 gårde og 9 huse i Tapdrup, Sulbæk mølle og Spangård og lagde dem til »landsdommeriet« og under Asmildkloster birk, en selvstændig retskreds, der allerede 1456 siges at være mere end 100 år gammel, og som før reformationen havde været bispens og klostrets rette birk, men siden havde hørt til lenet.

Efter Svenskekrigene og enevældens indførelse overgik len og embede til en borgerlig, præstesønnen, den lærde jurist, Griffenfelds ven, Villum Lange, der med landsdommerstillingen efterhånden forbandt et professorat ved universitetet, et par præbender og medlemskab af højesteret foruden mindre hverv. For alle disse stillinger tilkom der ham en betydelig løn, men statens midler var små, hyppigt kom lønninger ikke til udbetaling, han købte så for noget af sit tilgodehavende og delvis ved mageskifte i 1671—72 »landsdommeriet«, ialt ca. 220 tdr. hartk. (heraf hovedgårdsjord: 34¹³).

I 1660 var adelens skattefrihed blevet ophævet, men i 1682 blev der givet skattefrihed for hovedgårdsjorder, hvis der under hovedgården lå mindst 200 tdr. hartk. bøndergods indenfor 2 miles afstand, og hvis »proprietæren« ville indestå for de kongelige skatter af dette bøndergods. Der var mange godsejere, der havde svært ved at opfylde betingelserne, også Villum Langes arvinger (Villum Lange døde 22/5 1682) kom i bekneb for bøndergods, dels fordi den nye matrikel havde sat gårdene lavere i hartkorn end den gamle, og dels fordi Skovsgård, der siden 1653 havde været beskat-

¹³) I matriklen 1688 nævnes følgende marker i hovedgårdsjorden: Nørrefald, Anderfald, Fehrhusfald, Kierckeweysfald, Porkenhøj, Stensfald, Laurshøj, Bagladenfald, Staufuessøfald og Lungdalsfald.

Smykke-amulet af guld, fundet under gulvet i Asmild kirke.

Tilhører præsteembedet. Forstørret ca. 4 gange.

tet som en bortfæstet bondegård, nu blev lagt under Asmildklosters »hovedgårdstakst«; først i 1694 lykkedes det at skaffe det manglende gods, så at hovedgården blev »komplet«¹⁴). Samme år havde arvingerne skødet gård og gods¹⁵) til deres broder og svoger, Hans Lange († 1711), der i året 1700 blev udnævnt til landsdommer og samme år ægtede Charlotte Amalie Gyldensparre, Griffenfelds broderdatter. Hun sad enke efter ham i 46 år. Om hende skriver Thjørring (Jy. Saml. IV, 330):

» — — — fru Lange på Asmild kloster havde tilforn for skik at besvære hendes bønder med hoveriarbejde om søndagen; men provst Tychonius tordnede så længe derover i Viborg domkirke, at hun omsider lod det være. — Bemeldte

¹⁴) Carl Christiansen i Jydske Saml. 4. R. VI.

¹⁵) Landsarkivet. Asmildkloster godsarkiv. Div. dokumenter.

fru Lange blev og engang nysgjerrig efter at høre denne mand, hvis rare prædikener der gik så megen ordstand af. Hun sendte derfor sin tjener over søen til ham med tjenstærbedigst hilsen og begjæring, at han ville bevise hende den tjeneste og godhed at prædike for hende udi hendes kirke på næstkommende søndag. Provsten lod formelde sin yderste respekt for fruene og lovede at være til tjeneste. På bestemt dag, da han var bragt over Viborg sø til færgehuset, lod fruene ham tilbyde sin karet at age udi til Asmild klosterkirke; men han betakkede sig for den godhed, sigende, at han kunne gjerne gå den korte vej op til kirken, han skjøttede ikke om at age. Da han nu havde forrettet sin tjeneste i kirken med at prædike over sin tekst på sådan en galant og spillende måde, som han ellers plejede, og som man på dette sted aldrig havde hørt mage til, så begyndte han at lyne og tordne op med skjælden og smælden, og det så forfærdeligt, at man ikke kunne skjønne, der var flere horer og skjøger i landet, end han der sigtede på i denne skjældeprædiken. Enhver forstod ellers vel, hvad han mente. Da fru Lange hørte dette, sneg hun sig ud af kirken det snarest, hun kunne, og forlangte aldrig enten at se eller høre provst Tychonius mere.«

Når hun var i stand til at snige sig ud af kirken, skyldtes det det herskabspulpitur, hun og hendes mand havde ladet opsætte i kirkens vestende, og som de havde ladet smykke med malerier af de oldenborgske konger (undtagen Chr. II); også »tralværket« mellem kor og skib og knæfaldsskranken er fra deres tid. Hovedbygningens tre fløje brændte i 1713, hvorefter fru Lange lod dem genopføre af bindingsværk; siden blev de af justitsråd Bruun ombygget i grundmur (1812 og 1825); de brændte i 1907, hvorefter kun den ene fløj og lidt af midterfløjen står tilbage som en sørgelig rest.

Da fru Lange var 66 år gammel, testamenterede hun hele sin ejendom til sin svigersøn og søstersøn, kaptajn Johan

Braëm, der tillige var hendes mands søstersønnesøn. Han ejede Asmildkloster indtil 1787; de af ham stiftede legater til fordel for skole- og fattigvæsenet i Asmild og Tapdrup sogne vidner om et menneskekærligt sindelag overfor hans fattige undergivne. Fattigt var landet blevet, lyngen og sandet havde hærget skove og agre; et lille glimt af de bedrøvelige tilstande får vi af en overenskomst fra 1768¹⁶⁾ mellem Johan Braëm og sognepræsten til Gråbrødrekirke (hvorunder Asmild og Tapdrup havde hørt siden reformationen) om annexgården i Tapdrup: så langt tilbage, man kunne erindre, havde præsten ingen landgilde eller anden afgift modtaget af denne sin annexgård »formedelst gårdens og denne slette heede egns skarpe jords beskaffenhed«, men tværtimod haft møje med at skaffe fæstere på gården. Formålet med kontrakten var ellers, at hele Tapdrup by nu kunne komme under Asmildkloster, så at Braëm kunne gennemføre det, man dengang kaldte udskiftning, nemlig udskiftning af de enkelte byers og ejerlavs fællesjorder.

I kirken lod han det gamle inventar staffere på ny i de lyse og blide farver, det endnu har, loftets mørke bjælker lod han forsyne med malede skyer, og tårnrummet blev indrettet til gravkapel for hans nærmeste; der hviler han også selv († 1790) skønt han allerede 1787 solgte gård og gods (ialt 285 tdr. hartk.) til kancelliråd Skov til Randrup. Under de følgende ejere, Zahrtmann, Tetens og Hoff bortsolgtes alt bøndergods og parceller af hovedgårdsjorden, så kun selve klostermarken og Sønder og Åle møller blev tilbage; dette blev på auktionen efter Hoff's fallit 1809 købt af justitsråd Bruun fra Fredericia, og hermed oprandt en ny og strålende tid for Asmildkloster, hvorom man kan læse i Peter Daniel Bruuns bog: Slægts- og Barndomsminder fra Viborg-Eggen.

¹⁶⁾ Asmildkloster godsarkiv.

PROPRIETÆR VILH. BRUHNS ERINDRINGER

Af F. Elle Jensen.

Vilhelm Bruhn, f. 1847 i Næstved, var Søn af daværende Premierløjtnant, senere Oberst C. I. Bruhn († 1896). Efter sin Konfirmation kom han i Landvæsenlære hos Forpagter Lawaetz, Kalundborg Ladegaard, og Proprietær Holm, Ubberupgaarden, og var derefter Forvalter flere Steder, bl. a. paa Hessel ved Hvalpsund, hvor han blev forlovet med Proprietær Elles Datter Christine († 1924). 1872 købte han »Constantia« i Ginnerup Sogn ved Grenaa, senere ejede han »Fredsholt« i Mønsted. Efter 1911 at have solgt denne Gaard levede han nogle Aar som Privatmand i Viborg, men flyttede 1915 til Vindumovergaard, som ejedes af hans Søn, Godsejer H. C. Rømer Bruhn. Her døde han 1937, 89 Aar gammel. — Ved sin Død efterlod han sig en Række overordentlig livfuldt skrevne Optegnelser over sin Barndom og Ungdom, fortalt for Familien og uden Tanke paa Offentliggørelse. Af disse bringes nedenfor Beretningen om hans Deltagelse i Lejren ved Hald 1870.

Bruhn var 1869—70 Forvalter paa Hessel. I August 1870 fik han Indkaldelsesordre til at møde den 28. ved den gamle Vagt i Viborg til 30 Dages Tjeneste i Lejren ved Hald.

Kl. 12 præcis meldte jeg mig ved gamle Vagt, hvor alt fra Jylland til Garden indkaldt Mandskab skulde møde og iklædes for saa at fordeles til de respektive Kompagnier, som med Ekstratog var kommet om Formiddagen, for derpaa straks at afmarchere til Lejren en god Mil fra Viborg. Med et stille Suk stuede jeg mit civile Tøj sammen og afleverede det til Skomagermester P. C. Møller, som ejede og

beboede det store Hus lige overfor Vagten og velvilligt havde lovet at gemme det, til Fredens Tider atter kom.

Det var helt fornøjeligt at mødes med de andre Kammerater, men megen Snak fik vi jo ikke, der blev kommanderet: »Træd an«, og saa marcherede vi afsted. Den halve By, maaske den hele, var ude at se Garden, det var første Gang, den var i Jylland og skulde deltage i Øvelserne; desværre havde vi ikke vor udmærkede Musik med os, den vilde Kongen vel ikke af med. Der sagdes forøvrigt, at Hans Majestæt var misfornøjet med at afse sin Garde, og at han af egen Lomme havde betalt Ekstratoget til den, mens de andre Batailloner, ialt 10.000 Mand, havde marcheret — men der siges jo saa meget. Vi havde dog vore ejendommelige smaa Pibere og Trommeslagere, og under deres Præstationer drog vi af fra Viborg og kom ad den smukke Vej i det dejligste Vejr til

LEJREN VED HALD.

Hvor laa den smukt, flankeret paa hele den vestlige Side af Skoven, paa den anden Side af Hald Hovedgaard og Hald Sø, begrænset af de meget ejendommelige og smukke Dolle-rup Bakker; paa hele Sletten herimellem laa Lejren, den ene Række hvide Telte efter den anden, dannende snorlige Gader, markeret med de forskellige Batailloners og Kompagniers Faner; hvor saa det prægtigt ud med de tusinder af hvide Telte, de røde og hvide Flag, de myldrende blaa og hvide Jenser, alt paa Baggrund af den blaa Sø og den grønne Skov — det hele begrænset af Kampérlinien, udenfor hvilken ingen af Lejrens Beboere maatte komme uden Tilla-delse, ligesom ingen civile maatte komme indenfor uden Forlov.

Hertil kom vi altsaa noget over Middag, svingende ind ad Porten, den eneste officielle Indgang til hele Lejren, forbi Lejrkommandantens Bolig, Vagtlokalet og dets honorerende

Mandskab og marcherede flot under Trommers og Pibers Lyd og under den gamle Fane hele den lange Lejr igennem, idet Gardens Telte var lagt helt op i Skovbrynet, et godt Stykke fra Infanteriet. Her tog vi Opstilling i en lang Front, og Obersten, denne ualmindelig smukke Soldaterskikkelse med det store hvide Skæg og den mægtige Kommandørøst, kommanderede: »Gevær ved Fod! Rør!« Hvad skulde der foregaa? Efter den lange March i Sol og Støv og uden Middagsmad vilde det være rart at komme af med det tunge Tornyster.

Naa, der kom nok Svaret. En Støvsky viste sig, og nu lød det: »Gevær paa Skulder! Præsenter Gevær!« Trommer og Piber lød til Ære for den kommanderende General Max Müller, der kom galoperende med Stab, ogsaa en smuk Skikkelse, men blid saa han ikke ud. Nu lød hans Røst, kort og klart, det skulde vist være en Velkomst til os, men den formede sig noget underligt; erindre det hele kan jeg ikke, opfattede maaske ogsaa kun det, der lød krænkende for os. »Han« lod os vide, at det jo var første Gang, Garden var i Lejren; nu skulde vi vise, om vi var mere end Paradesoldater, for vi var jo kommet hertil indpakket i Bomuld — vel en Snert, fordi Garden var kommet med Toget — men vi kunde stole paa, han skulde nok prøve, hvad vi duede til. Det var saa at sige Ord til andet, hvad Generalen sagde til sidst, og det havde sikkert en udmærket Virkning, for det satte os straks paa den rette Fod overfor ham, saa vist alle fra den øverste til den nederste lovede sig selv at vise ham, hvad vi kunde.

Efter at have henvendt nogle Ord til Obersten og Officererne, som vi ikke hørte, red Generalen til sit Telt oppe i Skoven. Der blev kommanderet Gevær ved Fod, og Reglementet for Lejrordenen blev derefter oplæst og alvorligt indskærpet; det meste, jeg husker, er, at vi aldrig maatte gaa udenfor Kampérlinien, ikke handle derudover eller indlade

Lejren ved Hald, set mod Hald Hovedgaard.

os med udenforstaaende, at vi paa Øvelser skulde have alt med i Tornystret, intet maatte efterlade i Teltet, og at Madrasserne skulde være ordentlig oprullet.

Derpaa traadte vi af, fordeltes 8 Mand i hvert Telt, hængte alt paa Plads om Teltstangen og marcherede saa ned til den forsinkede Middag, der indtoges i fri Luft ved lange Borde og serveredes fra Fyrstederne, ogsaa i det fri, af nogle Kokke, udtaget af Mandskabet dertil og fri for al anden Tjeneste; vi havde været særlig heldige ved vort Korporalskab og faaet en Fagmand til at forestaa Madlavningen. Den Dag fik vi Oksekødsuppe med Ris og kogt Kød, og jeg har aldrig faaet den bedre. Varerne, der leveredes fra Magasinerne, var første Klasses, Grønsager og lignende maatte Kokkene selv sørge for, men der var nok af Egnens Beboere, der vilde sælge.

Efter Middagen var der Pudsning; derpaa drev vi om og blev præsenteret for et »Privet«, en Slags W.C. Det laa al-

deles idyllisk inde i Skoven med fri Udsigt over hele Lejren og Søen, men naar man havde indtaget sin Plads, maatte man sandelig passe sin Forretning, ikke falde i Betragtninger, for saa kunde det gaa helt galt. Nævnte W. C. var nemlig saa primitivt som muligt; foran en bred, dyb Grav var der pælet stærke Stolper ned i Jorden, og fra Stolpe til Stolpe var der anbragt nogle tykke Granstammer — nichts weiteres, vær saa artig at tage Plads, mine Herrer! Det var lidt underligt i Begyndelsen, men i Soldatertiden, særlig i Lejr, venner man sig hurtigt til Forholdene uden at forarges.

Kl. 10 blæstes Retræten, Madrasserne rullede ud, Telt døren lukkedes, og man svøbte sig i de uldne Tæpper og sov — saa fast, at man daarligt kunde besinde sig paa, hvor man var, da man Kl. 4 vaagnede ved at høre en rask Melodi blive spillet lige udenfor — det var et helt Musikkorps, der hver Morgen drog hele Lejren igennem. Det var helt opmuntrende, og i en Fart kom vi i Tøjet og ned til Markentenderen for at faa det, han kaldte Kaffe — for Kost maatte vi selv sørge for. Hvor var det besværligt at komme til, men det gik.

Saa tilbage og rydde op i Teltet, der maatte jo ingenting findes i det, naar vi drog af. Dette var umuligt at efterkomme; de fleste havde jo to Par Støvler, kun det ene kunde være i Tornysteret, og saa var der Brød, Smør og Ost og et Faarelaar, som min Christine havde sørget for, at jeg fik med, hvor skulde jeg have det? Dog, der findes Raad for alt; i Dag maatte vi nøjes med at henstuve de forskellige Sager inden i Madrasserne, som vi rullede sammen, senere lavede vi en Slags Kælder under Teltgulvet, og der laa Smør og Ost jo godt. Naa, der blev jo set gennem Fingre med disse Smaating; saaledes en Dag jeg ikke omhyggeligt nok havde dækket min Kælder til, saa der stak lidt Papir ud, hørte jeg inde i Teltet Kaptajnen, som inspicerede med Oversergeanten, sige: »Hvad F . . . er det, der stikker ud dér?« Hvortil

min gode Bachmann roligt svarede: »Det er ikke andet end noget af Bruhns Kælder«. »Skæld ham ud og sig til ham, at han skal pinedød være mere omhyggelig med det«. Næsen fik jeg og var mere forsigtig senere.

Kl. 6 stillede vi og drog kompagnivis ud i Heden til ganske almindelig Øvelse, nærmest i Felttjeneste. Saaledes gik otte Dage, saa blev det til større Øvelser bataillonsvis, det var mere morsomt, men trættende var det at vade i al den Lyng; vi kom ogsaa over tilsaaede Marker, Havre og Rug, hvor var det tarveligt, langt mellem hvert Straa, det var saamænd ikke til at se, at vi havde travet i det i spredt Fægtning. Efterhaanden blev Øvelserne mere krigsmæssige, Rytteri og Artilleri medvirkede, og det gav flere fornøjelige Situationer.

Saaledes en Dag vi havde Felttjeneste, havde vi aabnet en livlig Ild mod en Afdeling Infanteri, der nærmede sig, og vor Premierløjtnant, Baron Schaffalitzky de Muckadell, der til Tider var vel ivrig i Tjenesten, for omkring, svingende Sablen og raabte: »Skyd, skyd Folkens!« Vi knaldede løs, det bedste vi kunde, da Oberst Caroc kom farende i Galop, raabende: »Hold inde! Er De gal, Mand! Det er jo vore egne Folk, De skyder«. Det var jo en fæl Bommert, vi lavede, og Infanteristerne grinede.

Saadant noget kunde vor gode Baron lave, men flink var han. Paa en lang Marchtur fik vi i Nærheden af Fjenden Ordre til at standse i Læ af nogle høje Lyngbakker, beklædt med Enebærbuske, der stod mørke som Gravminder over faldne Slægter. Der blev kommanderet »Fald ned«, d.v.s., vi laa med det ene Knæ paa Jorden med Riflen i den højre Haand, parat til at springe og hurtigt storme en Bakke, hvor Fjendens Artilleri stod. Imidlertid trak Tiden ud, og vi blev trætte af at ligge i denne Stilling; Solen brændte lige over os, en bedøvende tung Luft lejrede sig om os, Officererne havde lagt sig i Skyggen af nogle store Gyvel og Ener, vor

private Ølmand — et Par gamle Folk, som paa en lille to-hjulet Trækvogn fulgte os over Stok og Sten med Øl, Soda-vand, Basser o. l. — havde udsolgt, saa da vore Ben kom til at sove, lagde nogle af os sig ned ogsaa paa det andet Ben, enkelte var ligefrem segnet om — men saa skete det, at vor Baron pludselig opdagede det. Tjenesteiveren kom op i ham, han kom farende, som en Avis i Storm kan fare hen: »Hvor kan det falde jer ind at lægge jer ned! Numrene!« Dem fik han, og saa lød Dommen: »Naar vi kommer til Lejren, skal I til Straf afløse Kokkene og vaske Gryderne i Søen!« Det var jo en kedelig Historie, særlig for mig, da jeg den Eftermiddag ventede mine Svigerforældre og min Christine, men der blev ikke Tid til at tænke paa det nu, der blæstes frem, afsted gik det, og med Bravour tog vi Bakken og et Par Kanoner.

Da vi sejrstolte var kommet tilbage og var vel hjemme i Teltet, rejstes Spørgsmaalet »vaske Gryder«. »Gaa du hen og bed om godt Vejr hos Baronen«, sagde min Ven Knuthsen. »Kom saa og børst mig af, saa gaar jeg«, og et Øjeblik efter stod jeg med skuldret Gevær, stram som en Telegrafmast, udenfor hans Telt. Han kom farende ud uden Frakke og raabte: »Hvad vil De, Bruhn?« Jeg forklarede mig, saa godt jeg kunde. »Naa«, sagde han, »De var ogsaa med til den Dumhed, hvor kunde det falde Dem ind?« »Vi var ved at faa Solstik, Hr. Baron, Benene sov, og da vi saa, vore Officerer havde lagt sig henne paa Bakken, mente vi, der var ingen Fare«. »Naa, saa det mente I; en Soldat skal ikke mene, han skal lystre den Ordre, der er givet; husk det og hent saa de andre Solsikker« — han mente vist, han sagde en Vittighed, for han smilte saa smaat, — »saa skal I slippe med at blive skældt ud. Træd af!«

5 Minutter efter stillede alle vi Syndere udenfor hans Telt. Værdigt, med Sabel ved Siden, mønstrede han os, holdt saa en Formaningstale om Soldatens Pligter og sluttede med

at skælde ud med Sprogets kraftigste Ord, ikke levvende os Ære for 4 Skilling, hvorpaa han kommanderede »Træd af«, og glade var vi ved at slippe med det.

Om Eftermiddagen kom saa mine Svigerforældre og Christine, og vi havde et Par glade Timer, inden de atter drog ad Hjemmet til. Der rørte sig et muntert Liv udenfor Kampérlinien, mange smaa Boder med alt muligt, der kunde friste en Soldat, fandtes der, og Kapervogne bragte store Skarer fra By og Land. Det var morsomt at se en lille Infanterist, som tog Afsked med Fatter og Mutter, helt glemmende at han var Soldat, tage Huen af, da han sagde Farvel. Han var helt bevæget, saa ingen nænnede at drille ham derfor.

Dagen efter rykkede vi atter ud, og det blev en ubehagelig Tur. Lummert var det, store, sorte Skyer trak op, hvide i Kanterne; i det fjerne buldrede det, Naturen blev saa underlig stille, Fuglene tav og fløj saa mærkeligt rundt, søgende Læ i Busk og Krat — det er med en særegen Fornemmelse, man da marcherer under Kommando. Nu kom der en ordentlig Iling, store Draaber faldt og slog Smut paa vore Vaaben, det var helt uhyggeligt, men fremad gik det, der var ikke noget om at søge Ly som Fuglene eller vende Ryggen mod Vinden, som vi saa Dyrene paa Marken gøre. Hidindtil var det dog kun Forspillet til det, der skulde komme — og det kom! Tordenen buldrede, Lynene knitrede, Regnen styrtede ned, og Stormen hylede — hvad skulde det blive til?

En Dragon kom i Galop frem i Dunkelheden, gav en Melding til Obersten og forsvandt atter i Regntaaen. Øvelsen blev afbrudt, der blev kommanderet omkring, Næsen mod Lejren, og saa sjokkede vi hjemad, som vi kunde bedst, marchere kunde det vel ikke benævnes; vi var gennemblødte, alt slaskede om os. Da vi naaede Lejren, skinnede Solen; vi strammede os op, og Trommeslagerne forsøgte at tromme, men det gik ikke, Skindene var bløde og gav død, tung Lyd.

I Lejren selv svømmede alt, og Teltene var gennemblødte, da vi kom ind i dem; tørt Tøj havde vi ikke, det eneste var vore Kapper, der havde været saa fortræffelig fast rullet, at Regnen kun havde fugtet det yderste Lag. Nu trak vi af alt det vaade fra yderst til inderst og hængte det til tørre, saa godt vi kunde, trak Kapperne paa den bare Krop og vandrede saa med bare Ben i Sivskoene ned til Spisebordene — en mærkelig Procession, man skulde tro, det var et Optog af Barfodmunke, men nu var Humøret alligevel oppe igen, mangan Vittighed blev sagt, og da vore gode Kokke havde forstaaet at holde Suppen varm, og Solen brændte, som den kun kan efter saadant et Uvejr, blev alt snart som før. Øvelser fik vi ikke mere af, men Pudsning navnlig af de blanke Rifler tog Tiden, til Retræten lød, og vi krøb i de fugtige Lagner etc. Dog sov vi vist alle sødelig, til Musikken næste Morgen kaldte paa os; Solen skinnede atter, og Fuglene sang i Skoven over vore Hoveder, mens vi sad paa Pinden oppe paa det improviserede W. C.

Næste Eftermiddag blev der blæst til hurtig Udrykning, da en større fjendtlig Styrke fra Finderup rykkede frem til Angreb paa Lejren, og det varede kun faa Minutter, saa stod hele Bataillonon paa Alarmpladsen, Hovedvejen mellem Teltene. Obersten, vor gode Fører, var beordret til at lede en større Afdeling, mens Kaptajn, Kammerherre K(irchhoff) skulde føre os; han var vist en fortræffelig Hofmand, men Soldat var han ikke, efter vor Mening kendte han ikke et Signal. 19. Bataillon fra Nyborg kom og tog Stilling ved den ene Side af os, og paa den anden en Eskadron Dragoner; vi stod lunt og godt i Midten, men det var en aldeles utaalelig Stilling. Solen sendte sine Straaler lige ned paa os, Rytteriets Heste stampede Støvet op om os, Bremses og Fluers var efter dem og aflagde os Visitter; det var som en af Ægyptens Plager at staa her i Reserve med fuld Oppakning. Men endelig kom en Ordonans sprængende paa en skum-

Proprietær Vilh. Bruhn (1847-1937).

mende Hest med Ordre til i Ilmarch at rykke ud til Finde-
rup. Det var en slem Opgave, men dog langt at foretrække
for at blive staaende, saa det tog ikke lang Tid at naa ud i
Kamplinien.

Her fik vi Ordre til at storme en temmelig stejl Bakke;
følgelig udfoldede Bataillonen sig i største Hast, saa lød
Signalet »gaa paa«, og frem stormede vi under Trommer-
nes Buldren og vældige Hurraraab — den Bakke skulde vi
min Sandten tage i en Haandevending! Det blev nu ikke saa
ligetil; den var stejl, Lyngen ganske kort og fuld af Blaabær,
Sortbær og Tyttebær, Støvlerne blev glatte, og saa faldt en,
saa en anden, men alligevel gik det opad, mens Hurraerne

brøledes. Nu var det strengt forbudt at raabe under Øvelserne, og Officererne tyssede derfor paa os. Ved Siden af mig løb en lille tyk Premierløjtnant, Kammerherre Wildenrath, han faldt jævnlige, men op igen og raabte: »Hold Kæft, I Skraalhalse!« — dog lige efter lød der Brøl paa Brøl — og saa havde vi taget Stillingen. Det saa ud, som mange var alvorligt saaret og blodige, det var fra Saften af de mange Bær, som vi greb i, naar vi faldt.

Der opstod en vældig Forvirring ovenpaa dette, for vi skulde slet ikke have taget Stillingen, men være blevet slaaget tilbage, men ingen havde hørt Signalet. Kaptajnen kendte det ikke, og han var heller ikke i Spidsen, da ingen Hest kunde komme op ad Bakken. Hele Øvelsen var saaledes forfejlet, og Fjender og Forsvarere var i eet Virvar, men nu kom den kommanderende General farende med sin Stab og spurgte om Føreren af Bataillon, og saa maatte den uheldige Kaptajn frem og staa ret — rimeligvis har han faaet en vældig Overhaling. Til Straf for, at vi havde raabt Hurra, skulde vi have Felttjeneste paa Vejen tilbage til Lejren; det var jo meget forlangt efter den strenge Dag, vi havde haft, men Øvelserne blev derefter, og i god Behold og meget fornøjede med vor Præstation naaede vi hjem.

Den følgende Dags Eftermiddag hen mod Aften marcherede vi atter ud mod Finderup til Natmanøvre, ud mod den mørke Alhede, hvor ikke et Hus, ikke et Træ lavede op, kun Gyvelen, Fattigmandens Guldregn, stod — og saa Højene, vore Fædres Hvilesteder, som mest var dækket med stridt Græs. Solen havde nu forlængst dukket sig, en let Taage bredte sig over det hele, alt som Mørket tog til, og sorte Skyer svulmede op — vi skulde vel ikke have en Bløde som forleden! Det var trættende at færdes, navnlig at løbe, i den lange Lyng, og vi svedte ordentlig, da der blev blæst »Hold inde med Skydningen« og udstillet Forposter, mens vi andre maatte lægge os ned og tage Madposerne frem. Varme havde

vi været, men nu begyndte vi at fryse, Nætterne paa Heden er kolde, Kapperne kom frem, og med Tornystrene under Hovedet forsøgte vi at sove, men for mig lod det ikke til at ville lykkes. Hvor er der mange Lyde i Naturen, som man overhører om Dagen — her pippede en Fugl, derhenne ved Porsbusken lød Hjej lens vemodige Sang, og af og til kunde jeg høre Oberstens Heste stampe, de frøs vel ogsaa.

Til sidst sov jeg dog ind; da jeg vaagnede, var Solen ved at titte frem, og nu kom der Liv over det hele. Der blev en Stampen med Fødderne og Basken med Armene, vi var næsten helt stive af Kulde, men se — der var Marketenteren med store Spande kogende Øl, hvoraf vi maatte drikke saa meget, vi vilde, for en ganske billig Penge. Det hjalp, og da der blev kommanderet »Træd an«, var der atter Appel i Støvlerne. Bataillon en formeredes, og saa drog vi hjemad i »fri March«; mang en munter Sang lød over den brune Hede, som nu rødmede i den opgaaende Sol, mens Hedelærken svang sig højere og højere, og hen paa Formiddagen holdt vi under Pibers og Trommers Lyd med vajende Fane vort Indtog i Lejren: »Her kommer Hans Majestæts Livgarde!«

Eftermiddagen var Fridag, og efter vor gode Middagsmad fik vist de fleste en særlig Middagsøvn; ellers gik vi omkring og hørte nyt, der gik jo saa mange Rygter om Krig mellem Tyskland og Frankrig. Jeg havde aldrig set en Avis i Lejren, Politik og sligt blev aldrig nævnet; hvad vi vidste, kom nærmest fra Underofficererne og særlig fra Oppasserne i Officersmessen. Vi følte os derfor ikke videre foruroliget, men Piben skulde hurtigt faa en anden Lyd.

Dagen efter Natmanøvren var der Rastdag, og jeg bad i den Anledning om Orlov. Sagen var, at Onkel Emil havde tilskrevet mig om at se paa en Gaard i Neder Thestrup, som han havde i Kommission for en større Vognmand i Hovedstaden; Prisen opgaves til 30.000 Rdl., muligt kunde den passe for mig,

og jeg kunde faa den paa gode Vilkaar. Jeg tænkte nu ikke som Soldat og med endnu en Indkaldelse næste Aar i Vente paa at købe Ejendom i disse urolige Tider, men jeg kunde jo godt tage ud til Gaarden.

Som jeg var marchfærdig tillige med min Ven Knuthsen, kom sandelig den lille venlige Skomagermester P. C. Møller for at besøge mig og invitere paa Aftensmad i »Birgittelyst«, et Traktørsted i Nærheden, og da han hørte om vor paa-tænkte Udflugt til Thestrup, inviterede han sig selv med paa Turen — han kendte godt Proprietær Faber — og os til Aften bagefter. Det var vist en drøj Tur for den lille kortbenede Skomager at følges med os trænede og langbenede Gardister, men det var jo en Ære, der aldrig før var overgaaet ham! Han svedte Tran i store Draaber, men lige livlig og fornøjelig var han.

Paa Gaarden, som laa ganske kønt ved Eng og Vandløb mellem himmelhøje Bakker, blev vi venligt modtaget. Jeg meldte mig selvfølgelig ikke som Køber, ønskede kun at se Egnen o.s.v., nu da vi laa i Lejren. Vi var der vel et Par Timer, til Møller var blevet afkølet, saa drog vi af med megen Taksigelse for Modtagelsen; tænke paa at faa denne Ejendom var der ikke Tale om, den var altfor træls med de mægtige Bakker, dem havde jeg stiftet Bekendtskab nok med paa Turene fra Lejren.

I Birgittelyst Have fik vi en pæn jævn Beværtning under særdeles hyggelige Forhold. Møller var utrættelig i at spørge ud om Lejren og i Særdeleshed om vore Vagter paa de forskellige Slotte, og hvad vi der saa og hørte; han fik ogsaa god Besked, saa han havde nok at fortælle i Borgerklubben, hvor han var et betydende Medlem. Vi to Gardere var lige saa ivrige efter at høre noget om Forholdene i Ulandet, saa Aftenen gik hurtigt. Vi fulgtes saa ad til Lejren, hvorfra Møller kørte hjem med en af Kapervognene under megen Tak og stram Honnør. Havde han nu noget at for-

tælle i Klubben, havde vi det ogsaa, for det var jo klart, at Krigen mellem Stormagterne stod for Døren. Inden 24 Timer skulde vi opleve meget; dette var vor sidste fredelige Aften i Lejren, hvor vi trods strenge Øvelser havde haft det i alle Maader godt.

Solen skinnede næste Morgen, Musikken drog gennem Lejren, alt aandede Fred og ingen Fare, og vi rykkede ud paa Heden til Øvelse, Det var dog at mærke, at der var noget i Gære: Hvilen blev længere, Officererne samledes ivrigt diskuterende, og Oppasserne gik til og fra og bragte os Referater, kort sagt, der var Ugler i Mosen. Middagen i Lejren forløb dog som sædvanligt, men ved Appellen lød det: »Ingen maa forlade Lejren«, hen under Aften, at Frankrig havde erklæret Tyskland Krig, og saa det, der kom os ved: »Lejren skal være afbrudt Kl. 4 Morgen at afmarchere efter nærmere Ordre«.

Vi fik travlt med at pakke Tornyster, og saa vi oppe fra vor Plads ned over Lejren, var det som at se i en Myretuc. Retræten blæstes dog som sædvanligt, men den kommanderende General med Stab var afrejst. Kl. 4 stod vi marchfærdige, Naturalforplejningen var udleveret for et Døgn, vort Korporalskab fik en hel røget Skinke — hvad skulde vi stille op med den — og saa en Bunke Beskøjter saa haarde som Brosten; kun med Geværkolberne kunde vi knuse dem. Det var ikke noget lovende Traktement for de næste 24 Timer, men Humøret var højt, og i den bedste Stemning naaedes Viborg, hvor vi stillede ved den daværende Banegaard.

Her fik vi Lov at vente en rum Tid paa Toget, og det er noget af det værste at staa længe med fuld Oppakning, men det hjalp, da Byens Borgere var kommet af Fjerene, saa stimlede de ned til Banegaarden, bragte de sidste Nyheder og trakteredede med gode Sager; Damerne gav os Blomster og ønskede os alt godt, for nu gik det nok til Grænsen, da vi na-

turligvis vilde alliere os med Franskmændene. Krigstemningen var høj, saa da Ekstratoget kom, og vi stuedes ind, som bedst vi kunde, var det under rungende Hurraer, vi rullede afsted. Der var noget vældigt opløftende i at mærke den nationale Aand saa levende overalt, hvor vi kom frem; paa Stationerne flagedes der, og ved Leddene, vi passerede, stod Mænd og Kvinder og svingede Huer og Tørklæder, løftende de smaa Børn op; de skulde se Soldaterne drage til Grænsen til Krig — til Krig mod Tyskerne — det var en Oplevelse, man aldrig glemmer.

Vi rullede videre, men til Grænsen syntes det ikke at gaa, for da vi naaede Aarhus, kommanderedes alle Mand ud og til at stille udenfor Banegaarden. Herfra marcherede vi til Havnen, hvor »Esbern Snare« med Dampen oppe og nogle Transportbaade laa og ventede paa os. Endnu havde vi hverken faaet vaadt eller tørt, Skinken var salt som bare Pokker, og Beskøjterne umulige uden Vædelse, saa vi byttede os til Hvedebrød og lignende hos Sælgekællingerne, som søgte at flaa os efter bedste Evne og sværmede om os som Bier om en Honningpotte.

Mit Kompagni var et af de heldige, som kom om Bord i Damperen, de andre i Transportbaadene, og saa stod vi ud af Havnen, hvorhen vidste ingen. Hidindtil havde Vejret været nogenlunde, men nu til Aften blev det stærk Blæst og meget koldt; vi havde det godt paa Damperen fremfor Staklerne i Slæbebaadene; vi kunde fra Dækket se, hvor de slyngedes frem og tilbage, naar ikke Trosserne holdtes ret ligeud og stramt, især da vi var mellem Samsø og Tunø, hvor Strømmene mødes. Jeg havde faaet mig en Plads ved Rælingen med Tornysteret som Hovedpude og Kappen til Dyne, det var jo efter Omstændighederne ret komfortabelt, men jeg havde ikke bemærket, at der her var et Spygat, hvor Fortøjningstrosserne løber, saa da Skibet duvede ret stærkt,

fik jeg en ordentlig Skylle over mig. Det var højst ubehageligt, flytte maatte jeg hurtigst, men vaad var jeg og hu, hvor var det koldt.

I Dagningen naaede vi Korsør og glædede os til at komme i Land og faa noget varmt i Livet, men deri skuffedes vi foreløbig; vi ankrede op udenfor Havnen, og hvad nu? Omsider meldte Rygtet, at vi skulde afvente nærmere Ordre, om vi skulde gaa til Slesvig eller København, saa usikker var Situationen. Det var en drøj Time saaledes at ligge og rulle i den stærke Søgang, og rædselfuldt maa det have været i Transportbaadene. Hvor de rullede, nu der ingen Fart var paa dem.

Endelig var der kommet Besked, Ankeret heves op for Boven, men hvorhen vilde Skibet nu vende sig, mod Syd eller mod Havnen? Det blev Havnen, og snart laa vi ved Broen, kom hurtigt i Land og traadte an. Det gik let nok for os fra Damperen, men bevares vel, hvor saa Mandskab og Heste fra Baadene ud, blodige, forslaaede og overbrækkede, det var forfærdeligt at se; der maatte skaffes Hjælp til dem. Der kommanderedes: »Sæt Geværerne i Pyramider. En Times Hvil!« og det kan saa nok være, at vi kom op paa Hotellet for at faa noget varmt. Det var 24 Timer siden, vi havde faaet noget, og de, der havde brækket sig og havde lidt meget, deres Maver var saa tomme som et Logulv før Høst. Og saa benyttede den Skarns Vært sig af Forholdene, tynd lunken Kaffe, tørt Hvedebrød, og saa tog den Krappler 1 Mk. 33 Sk. for slig Beværtning — det vilde ikke være sket i Jylland overfor nærmest nødlidende Soldater. Nu fløjtede Toget, og der blæstes meget belejligt til Samling, ellers ved jeg ikke, hvorledes det var gaaet den Skarns Vært. Saa rullede vi til Hovedstaden, uden at der passerede noget, og ankommet hertil marcherede vi lige til vor gamle Kaserne.

Da Garden nogen Tid efter blev hjemsendt, fik Bruhn ved en særlig Velvilje Lov til at rejse Dagen i Forvejen. Da han kom til Viborg, vidste man her intet om, at Danmark havde besluttet sig til Neutralitet og havde intet erfaret om Hjemsendelsen.

Først vilde jeg ind hos Preisler for at faa noget at spise, i Aarhus var der ikke Tid til det, og nu var det Middag. Her traf jeg flere Gæster, særlig yngre Officerer, som ivrigt drøftede Spørgsmaalet Neutralitet eller Krig; Nyheden jeg sad inde med var endnu ikke naaet frem; en Løjtnant, tituleret Grev Rantzau, var særlig opsat paa Krig. Da jeg var færdig med at spise, blandede jeg mig i Samtalen, idet jeg gjorde en Undskyldning, fordi jeg tog Ordet, men jeg troede det kunde interessere d'Herrer. Først saa de paa mig, som om de vilde sige, hvad vel saadan en Civilist bildte sig ind, men da de hørte, at jeg var hjemmitteret Garder, og at det øvrige indkaldte Mandskab skulde hjemsendes, da Neutraliteten var fast bestemt, fik Piben en anden Lyd. Straks blev jeg optaget i Selskabet, Kaffe rekvireret, og en Spørgen begyndte. Jeg gjorde mig jo saa interessant som muligt for at pirre deres Nysgerrighed, da de først havde overset mig; jeg viste Greven min Soldaterbog som Bevis for Hjemsendelsen og sagde, at naar jeg kom en Dag før, det var officielt, skyldtes det en særlig Velvilje. Jeg tog derefter Afsked under mange Beklagelser over, at jeg skulde rejse videre — det morede mig. Den lille Skomager Møller var en lige saa interesseret og taknemmelig Tilhører, nu havde han jo det nyeste »Nyt« at berette i Haandværkerforeningen.

I Samtalens Løb kom jeg ind paa, hvorledes jeg skulde rejse til Hessel. »Ih«, sagde han, »det er den letteste Sag af Verden. Præstens Vogn fra Louns er her i Byen; Kusken kommer for at faa noget Fodtøj med hjem — og der har vi ham!« Dørklokken ringede, og det var ganske rigtigt Anders

---

med den sølvtressede Kasket; jeg modtog ham med et glad Sind og han mig med et »Velkommen tilbage til vos«. Han skulde køre lige med det samme, saa jeg fik travlt med at faa mit Tøj udleveret, hvorpaa jeg med Tak for Opbevaringen fulgte med ham hen til Købmand Greis Andersen i Brændevinsgade; der kørtes der jo altid i Gaard. Efter en lille Opstrammer til Anders i Form af en halv Kaffe med Rom og en hel til mig uden Rom rullede vi ud af Byen, jeg yderst taknemmelig over at kunne komme saa behageligt til Vejsende.

NOGLE VIBORG-SKIKKELSER

Personer og Forhold i Viborg i det 17. Aarhundrede.

Af Chr. Bokkenheuser.

1.

K J E D E L S M E D

Paa Vestsiden af Sct. Mogens Gade, hvor nu Ejendommen Nr. 11 ligger, boede i Christian den Fjerdes unge Dage en velstaaende Mand, *Christen Olufsen Kiædelsmid*. Han smedede ikke Kedler, men en af hans Forfædre havde sandsynligvis drevet et Haandværk, der gav ham Ret til at føre dette Navn, og det var derefter gaaet i Arv. Nu var Christen Olufsen Handelsmand, uden at vi dog er i Stand til at fortælle, hvad man kunde købe hos ham.

Da det viborgske »Hjemmeværn« i 1556 mønstredes paa Røgind Hede i Fjends Herred, nævnes *Olluff Kielsmedt*, der maaske har været hans Fader.

Under Altergulvet i Graabrødre Kirke havde Christen Olufsen sin Begravelse, og Stenen, der dækkede den, havde han allerede i sin egen Levetid ladet tilhugge; den fortalte, hvorledes han selv stavede sit Navn, og at hans Hustru, der hed Mette Jensdatter Jeebergs, var død den 1. April 1623. Arvingerne lod kun indhugge hans Dødsaar 1627, men ikke den dertil hørende Dato. Saadanne Uregelmæssigheder var meget almindelige i Datidens Viborg¹⁾.

Da Christen Olufsen og Mette Jensdatter døde, arvede

¹⁾ Christen Erichsens Haandskrift Side 78.

deres Søn *Oluf Christensen Kjedelmed* Gaarden, og han flyttede ind; maaske var dette allerede sket ved Moderens Død i 1623.

Oluf Christensen var født den 8. September 1587 i Viborg, og fra denne Bys Skole paa Hjørnet af Sct. Matthias Gade og Skolestræde (Bygningen findes endnu) blev han i 1607 Student; kort Tid derefter rejste han udenlands og studerede ved fremmede Universiteter; i 1611 kom han hjem, og det følgende Aar tog han Magistergraden i Kjøbenhavn. Han nævnede ved den Lejlighed sit Navn i en latiniseret Form: *Olaus Christiani Vibergius*.

I 1614 rejste han igen ud, og han besøgte blandt andre Universiteterne i Siena i Mellemitalien og i Heidelberg; i 1623 naaede han tilbage til Viborg, hvor han den 10. August blev ordineret som Sognepræst ved Graabrødre Kirke. To Aar efter blev han Provst over Nørlyng Herred, og fra nu af var hans Liv knyttet til den fædrende By.

Den 17. Oktober 1624 giftede han sig med Kirsten Trane, Datter af Raadmand Anders Trane og Kirsten Sørensdatter, og Stifdatter af Borgmester Peder Sørensen, og han kom derved ind i en af de store Viborg-Familier — om ikke i den største. Det var Magister Peder Pedersen, der mulig hørte til Slægten Løvenbalk, og som var Sognepræst ved Sortebrødre Kirke, der viede dem, og Pastor Hendrich Arctander (Søn af den tidligere Viborg-Biskop) til Selde i det nordligste Salling prædikede; det har sikkert været et rigtig Viborg-Bryllup. Lykken var imidlertid kun kortvarig, thi efter at have bragt 4 Børn til Verden døde Kirsten Trane den 27. August 1629 af Pest. Magister Oluf giftede sig anden Gang den 19. Februar 1632 i Odense med Karen, Datter af Hans Burchard og Maren Nielsdatter Bagger; med hende fik han 6 Børn.²⁾

²⁾ Wibergs Præstehistorie; Chr. Erichsens Haandskrift Side 370—75; Kanceliets Brevbøger 1632.

Præsteforholdene ved Graabrødre Kirke og derved i Viborg som Helhed skal her omtales nærmere. I hvert af de to Sogne, Graabrødre og Sortebrødre, var der to Sognepræster, som var ligestillet, og som skulde dele Embedspligter og Embedsindtægter imellem sig; til hvert Sogn var der knyttet Annexer, til Graabrødre hørte Asmild og Tapdrup, og til Sortebrødre Rødding, Løvel og Pederstrup. Præsterne syntes ikke om denne Ordning, idet Embedsindtægterne var for smaa, og de vilde have Arbejdet delt imellem en Sognepræst og en Kapellan, der skulde lønnes af Sognepræsten og derfor altid vilde være at faa for en lav Løn; Sognefolkene syntes derimod godt om den, de fandt, at der var rigeligt Udkomme til de to Sognepræster, og de vilde hellere have Præstegerningen udført af to ældre Mænd, som det hidtil havde været Regelen; en Kapellan vilde altid være en ung Præst, der ved første Lejlighed søgte andetsteds hen.

Nogle Aar efter Reformationen var der udstedt en Kirkeordinans og den bestemte, at Borgmestre og Raad skulde kalde Sognepræsterne; Praksis var, at nogle af de mest fremtrædende af Sognemændene ogsaa havde et Ord at skulle have sagt. I Viborg ordnede man det saaledes, at de af Raadets Medlemmer, der boede i det Sogn, hvor en ny Præst skulde ansættes, traf Bestemmelse, og at de andre Medlemmer af Raadet stiltiende tiltraadte denne.

I Graabrødre Sogn var, foruden Magister Oluf Christensen, Laurids Jensen Aagaard Sognepræst; hans Slægt havde i flere Generationer været ansat ved Kirken. I 1628 døde han, og nu blev Magister Oluf alene Præst, men det vandt ikke Bifald i Menigheden, og Sagen indsendtes til Kongen; denne bestemte, at den gamle Regel med de to Sognepræster skulde bibeholdes, og Laurids Nielsen Aalborg blev derfor kaldet til det ledige Embede.

I Sortebrødre Sogn gik det en halv Snes Aar senere anderledes; de to Sognepræster, hvoraf forannævnte Magister

Peder Pedersen var den ene, var blevet enige om, at Kaldet skulde beholdes af den længst levende, og i 1641 blev derfor Magister Peder Enepræst; dette skete med Kongens Billigelse; Magister Peders Svigersøn Jens Ostenfeld, fik efter Menighedens Valg Embedet som Medtjener i Ordet.

Magister Oluf Christensen var, som det fremgaar af det foregaaende, en meget velstaaende Mand, og da han ikke drev almindelig Handel, søgte han paa anden Maade — ved at laane sine Penge ud — at gøre sin Kapital frugtbringende.

Beretningerne om de Laan, han ydede, er kun faa — for det efterfølgende Slægtled flyder Kilderne rigeligere — men i 1650 faar man igennem Herredagens Dombog at vide, at han havde laant Penge ud imod Pant i adeligt Gods, og da Artikel 38 i Christian III's Reces sagde, at ingen Borger, Bonde eller ufri Mand maatte købe eller pante adeligt Jordegods, blev Forskrivningen kendt ugyldig, og Magister Oluf mistede sine Penge; det har dog næppe gjort noget stort Indhug i hans Velstand.

Blandt de af hans Børn, der blev voksne, og som kom til at betyde noget i Livet, var Sønnen Christen og Datteren Mette, begge af første Ægteskab.

Christen Olufsen, der almindeligvis ikke brugte sine Forfædres Slægtsnavn, var født den 26. Juli 1626; han var Købmand og handlede bl. a. med Klæde, Tømmer og Stude, altsaa nærmest med alt muligt. Han boede en Tid i den fædrende Gaard i Sct. Mogens Gade; der var til denne knyttet en Bod ud til Lille Sct. Hans Gade. Han var gift med Susanne, Datter af Magister Jesper, der var Sognepræst i Skanderborg.

Da under Svenskekrigene Byen trængte haardt til Penge — der var paalagt den store Brandskatter — var han blandt de velstaaende Borgere, der traadte til og ydede Laan i klingende Mønt; det varede imidlertid længe, inden der kunde blive Tale om Tilbagebetaling, og først i 1670 fik

han Erstatning for sine udlagte Penge — i Form af Dele af Byens vidtstrakte Markjorder.

I Tiden omkring 1660—70 var den jyske Adel i Penge-trang, og en Del af den søgte ind til Viborg for hos de rige Købmænd at laane Kongens Mønt. Nogle fandt Vej til Christen Olufsen i Sct. Mogens Gade, og de pantsatte Dele af deres Jord; da Adelsmændene senere ikke evnede at betale Renter, endsige Afdrag af Laanene, blev Resultatet, at de tilsidst maatte overlade Købmændene, hvad de havde givet i Pant.

De Mennesker, der saaledes kom i Gæld til Christen Olufsen, var først og fremmest at finde i Herrederne Nord for Viborg. Valdemar Daa, den kendte Guldmager paa Bonderup, det senere Lerkenfeld, Nord for Viborg, skyldte 250 Rdl. i 1666. Eggert Abildgaard til Lynderupgaard, 14 km Nord for Viborg, der havde en meget ødsel Frue, Dorothea Lykke, var stadig i Pengetrang og havde udstedt flere smaa Obligationer — vel sagtens for leverede Varer; han havde efterhaanden betalt noget af paa Gældsposterne, men i 1664 blev han ved Landstinget stævnet til at betale 120 Rdl. Mogens Kaas til Højris paa Mors skyldte 310 Rdl. i 1667 og blev dømt til at vandre i Gældsarrest hos en Købmand i Viborg; han klarede for sig ved at pantsætte nogle Gaarde. Frederik Gedde til Skivehus skyldte 480 Rdl. og pantsatte Jordegods, men han naaede i 1685 at indløse det og derved at faa Gælden ud af Verden. En Præsteenke i Aarhus fik i 1668 en Landstingsdom for, at hun skulde betale 205 Rdl.

I 1666 lod Christen Olufsen sig indføre i Korsøgaard i Simested Sogn, 25 km Nord for Viborg. Han tog Gaarden, der var paa 10 Tønder Hartkorn, i Besiddelse, boede der til Tider, men afhændede den i 1681 og flyttede til Farsø. I 1694 solgte han Gaarden i Sct. Mogens Gade, og den gled ud af Slægtens Eje. Forskellige Viborg-Borgere havde derefter gennem Aarene deres Hjem her; den mest kendte er

Stiftsprovst Christen Lassen Tychonius, der købte Grunden efter den store Brand i 1726, og som lod bygge et nyt Hus.³⁾

I Farsø boede Christen Olufsen formodentlig i sin Alderdom; hans Dødsdag og -aar kendes ikke.

Økonomisk arbejdede han ikke altid alene; hans Svoger, Hendrich Jørgensen, og Købmand Evert Schult, der var gift med en Datter af Dr. Christen Schytte (i den saakaldte Karnapgaard) var med som Laangivere. Hist og her finder man Beviser for, at Christen Olufsen har solgt udlagt Bøndergods til velstaaende Slægtninge.

2.

HENDRICH JØRGENSEN

Midt i 1640erne omtales Hendrich Jørgensen første Gang i Viborgs Historie; han kom til Verden omkring 1616, men om han var Viborgenser af Fødsel, eller om hans Vugge har staaet et andet Sted, vides ikke; Sandsynligheden taler for det sidste, og man fristes til at gætte paa, at han var Thybo. 1640erne var en Tid, da mange fremmede Mænd fandt Vej til den gamle Stiftsstad og slog sig ned her. Han var Købmand og handlede med Korn og Urtekram, han opdrættede Stude, og han drev en Del Landbrug paa Viborg Mark; han boede i den store Gaard, der fyldte det meste af Sydsiden af Nytorv; hans Enke købte i 1691 en muret Begravelse under Graabrødre Kirkes Gulv.

Han blev gift ca. 1646, uvist med hvem, men Ægteskabet varede kun et Aarstid, saa døde Hustruen; mulig efterlod hun Datteren Kirstine.

Hendrich Jørgensen blev senere — rimeligvis 1652—53 — gift med *Mette Olufdatter*, der var født den 12. Oktober 1627, og som var Datter af den forannævnte Magister Oluf

³⁾ Landstingets Skøde- og Pantebøger.

Christensen Kjedelsmed. De fik 3 Børn, Døtrene Margrethe og Elisabeth, født ca. 1654 og 1655 (det vides ikke, hvem der var den ældste) og en Søn, født ca. 1657, men død i en Alder af højst 24 Aar og uden at være blevet gift. Hendrich Jørgensen var en meget velstaaende Mand, men om hans Rigdom tildels skyldes ham selv, eller om den kun stammede fra de Penge, han fik med Mette Olufdatter, og som han i Aarenes Løb vidste at forøge, skal være usagt. I Svenskekrigenes Tid maatte han ikke alene hjælpe Viborg, men ogsaa Thisted med kontante Midler, og han fik siden udlagt Dele af Viborg Markjorder. Senere var det jyske Adelsmænd, der kom i Pengetrang, som henvendte sig til ham, og som til Gengæld pantsatte deres adelige Gods. I 1674 fik han kongelig Bevilling paa at maatte modtage Pant i adelige Sædegaarde.

Hans Skyldnere var især at finde blandt Jorddrotterne Vest og Nordvest for Viborg, i Salling, paa Thyholm og i Thy.

Det har sin Interesse — med Landstingets Skøde- og Pantebøger som Kilder — at nævne en Del af hans Kunder for derved at vise, hvor langt omkring i Jylland en Viborg-Købmands økonomiske Interesser gik.

1663: Niels Parsberg til Restrup ved Aalestrup skylder 228 Rdl., det meste for leverede Varer; Sukker nævnes i Pris 24—28 Sk. pr. Pund, Byg 11 Mk. og Rug 15 Mk. pr. Tønde.

1664: Ulrich Sandberg til Bøgsted ved Hjørring skylder 2000 Rdl.

1666: Jørgen Lykke til Søgaard i Thy skylder 200 Rdl. og i 1667 2000 Rdl. — han pantsætter sin Hovedgaard.

1667: Jørgen Lykke sælger Jordegods i Rinds Herred.

1668: Frederik Gedde til Skivehus skylder 550 Rdl. og pantsætter Bøndergaarde i Salling.

1669: Claus Seefeld til Visborggaard ved Hadsund skyl-

der 1600 Rdl. (laant pr. Veksel til hans Udenlandsrejses Fortsættelse) og pantsætter Jordegods i Visborg Birk.

1670: Sophie Reedtz, Enke efter Valdemar Lykke til Grinderslev Kloster i Salling, skylder 800 Rdl. og pantsætter Jordegods.

1670: Otte Friis til Astrup i Salling skylder 500 Rdl. og pantsætter Jordegods.

1670: Karen Lykke til Wesløsgaard paa Mors skylder 700 Rdl. og pantsætter sin Hovedgaard.

1671: Laurids Seefeld til Øland i Limfjorden skylder 950 Rdl. og pantsætter Jordegods i Rougsø Herred i Randers Amt.

1673: Otte Friis til Astrup skylder 150 Rdl.

1673: Jørgen Lykke og Jfr. Karen Lykke har pantsat Søgaard i Thy med tilliggende Bøndergods for 2700 Rdl.

1674: Frederik Gedde til Skivehus skylder 200 Rdl. og pantsætter Bøndergaarde i Salling.

1674: Sivert Brockenhuus til Ullerup paa Mors skylder 300 Rdl. og pantsætter Bøndergaarde i Lysgaard Herred ved Viborg.

1672: Laurids Seefeld skylder 650 Rdl.

1675: Elisabeth Friis, Axel Juuls Enke til Villestrup, skylder 684 Rdl.

1678: Christian Gedde til Skivehus skylder 400 Rdl. og pantsætter nogle Bøndergaarde.

1678: Indførsel hos Jørgen Lykke til Søgaard for 200 Rdl.

1680: Kjeld Krag's Enke til Trudsholm, Syd for Hadsund, Sophie Krabbe, skylder 800 Rdl. samt nogle Aars Rente og skøder Jordegods i Onsild Herred i Randers Amt.

1680: Indførsel hos Fru Birgitte Urne, sal. Claus Seefelds til Visborggaard for 2400 + 3874 Rdl.; hun har pantsat Bøndergods i Visborg Sogn for det første og Visborggaard for det sidste Beløb.

1681: Der gives Indførsel i Visborggaard.

1681: Hans Juel til Starupgaard skylder 700 Rdl. og pantsætter Jordegods i Fjends Herred.

1683: Indmaning over Christian Bilde til Nørholm, 10 km Nordvest for Varde, Gæld 400 Rdl. med Renter. Indmaningen sker i Thomas Schwans Hus i Viborg.

1684: Faar Skøde af Sophie Krabbe paa Jordegods i Hindsted Herred i Aalborg Amt.

Hendrich Jørgensen var foruden, at han som foran nævnt drev en meget omfattende Købmandshandel, Medlem af Byens Styrelse, han var Raadmand fra 1662, indtil Raadet i 1682 indskrænkedes, og han var Assessor i Commercecollegiet; om denne sidste Virksomhed vides kun yderst lidt.

Hans tre Døtre havde i Daaben faaet Slægtsnavnet Svigtenberg, men dettes Oprindelse kendes ikke; de var gift:

Kirstine den 15. Oktober 1671 med Borgmester *Thomas Schwan* i Viborg,

Margrethe den 4. August 1684 med Løjtnant *Ole (Oluf) Krabbe*, og

Elisabeth med Assessor *Bent Winther*.

Thomas Schwan omtales nærmere nedenfor.

Ole Krabbe, der tilhørte Adelslægten fra Damsgaard ved Vesterhavet, 11 km fra Lemvig, var født den 14. November 1656. Han var i Ungdomsaarene en fattig Adelsmand og traadte derfor ind i Hæren, hvor han blev Løjtnant, men ved sit Giftermaal med den rige Købmandsdatter forlod han den militære Tjeneste og blev Godsejer. I 1690erne døde Margrethe Svigtenberg, og han giftede sig anden Gang; han fik atter Midler i Hænde, fik Ritmesters Karakter og blev til sidst Etatsraad og Medlem af Højesteret. Han døde den 17. Juli 1728.⁴⁾

Bent Winther kender man vist ikke videre til; han var Assessor i Consistorialcollegiet og boede — i al Fald for en

⁴⁾ Personalhistorisk Tidsskrift, 1. R. III., 71.

Tid — paa Visborggaard. Han ejede forskelligt Bøndergods rundt i Jylland og døde 1703.

Som forannævnt fik Hendrich Jørgensen først Søgaard i Thy og senere Visborggaard ved Hadsund udlagt, men selv om han skrev sig »til Visborggaard« og sagtens ogsaa drev den, blev han dog boende i Viborg i »den grønne Gaard paa Nytorvet«; formodentlig kaldtes den saaledes, fordi Tavlene i Bindingsværket var grønne. Her døde han omkring den 1. Maj 1686 i en Alder af 69 Aar, begravet den 3. Maj fra Sortebrødre Kirke.

Af Gaarden findes der i 1720 en Beskrivelse, og da der ikke er Grund til at gaa ud fra, at den i de forløbne 34 Aar, fraset Slid og Forfald, er blevet ændret ret meget, skal den her nærmere omtales⁵⁾.

Den bestod af 2 sammenbyggede Huse, hvert paa 2 Etager, og den fyldte Midterpartiet af Husrækken mellem Sct. Mikkels Gade og Pickenganz, nu Kompagnistræde. Ialt var der 15 Fag, og der var 11 Ildsteder. De 2 Hjørneblokke er ikke medregnet. Udvendig var Gaarden præget af, at Tavlene i Bindingsværket var malet grønne, og Ejendommen gik derfor under Navnet: den grønne Gaard paa Nytorvet. I nederste Etage var der Indgang fra Torvet med tilhørende Forstue og umiddelbart ved denne en Stue og igen en Stue; disse to stod i Forbindelse med en Gang, der vel har været paa Gaardsiden; i den sidste Stue var der en Karnap, der sandsynligvis har staaet paa Jorden; saadanne fandtes i flere Huse rundt i Byen, og man kan drage en Sammenligning med den i »Karnapgaarden« brugte Bygningsform, idet der dog paa Nytorv var Tale om Bindingsværk. Dernæst var der Port og Portstue, og derefter fulgte Sengekammeret og et Rum med Vindeltrappe op til Førstesalen. Her var der en stor Sal (den røde Sal) og ved Siden deraf to Kamre, som

⁵⁾ Skifte efter Købmand Laurs Arctander.

brugtes af to af de unge Mennesker, der havde med Købmandshandelen at gøre; endelig var der paa første Sal et Rum, der kaldtes Lillestuen. Den øvrige Del af Huset, d.v.s. Resten af Rummene paa første Sal og hele den egentlige Loftsetage, var i 1720 i høj Grad præget af manglende Vedligeholdelse; Taget, der var af Tegl — et Særsyn i Datidens Viborg, hvor langt de fleste Huse havde Tag af Straa eller Lyng — var ikke i Stand til at holde Vandet ude, det trængte til at understryges, og der var for stor Afstand imellem Lægterne; Gulvet var paa flere Steder raaddent. Der var Kælder under hele Huset. I Gaarden var der en stor Stald, et Vognskjul og et Høsehus.

Ved Hendrich Jørgensens Død arvede Børnene Gaarden i Viborg, medens Mette Olufdatter flyttede til Visborggaard, hvor hun sandsynligvis tog fast Ophold. Hun beholdt dog Raadighed over nogle af Rummene i den grønne Gaard, og da den sidste af Børnene i 1703 solgte den, blev der skrevet i Skødet, at den gamle Moder, saa længe hun levede, naar hun kom til Byen, skulde raade over de Værelser, hun sidst havde beboet, uden at give Leje af dem.

Mette Olufdatter vedblev at styre Mandens Formue, og man møder ofte hendes Navn i Datidens Retsbøger; hun har derfor sikkert ofte haft Ærinde i Viborg. Handelsvirksomheden overgik i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede til Laurs Arctander.

Medens Manden ikke ses at have brugt Navnet Svingtenberg, faar man ofte at vide, at hun og hendes Børn har anvendt det.

Hun døde 1703 paa Visborggaard.

3.

THOMAS SCHWAN

I Retsprotokollerne staar han oftest nævnt med Navnet Svane, men naar man en Gang imellem finder hans Under-

skrift, viser det sig, at han skrev sig T. Schwan.

Man mener, at han er Søn af Erik Svane, men noget nærmere vides ikke.

Han drev Detailhandel, havde Udsalg af Øl og Brændevin, en meget indbringende Forretning, havde noget Avling paa Viborg Mark og opdrættede Stude. Han boede paa Hjørnet af Nytorv og Vestergade i en ham selv tilhørende Gaard; denne havde samme Grund som den nuværende Matr. Nr. 161, men var dog skilt fra Nr. 180 (nu Svaneapoteket) ved en Smøge, der gik i Vest-Øst.

Thomas Schwan blev født ca. 1635 og døde 1715; han blev saaledes 80 Aar gammel, og han blev begravet i Graabrødre Kirke den 19. Februar 1715, sandsynligvis i den Svigtenbergske Familiebegravelse. Han og Hustruen, der døde 1727, havde flere Børn, hvoraf dog kun to blev voksne, Sønnen Johannes, der efter sin Mor-Moder arvede Visborggaard, og Datteren Mette Cathrine, der blev gift først med Magister *Just Bøg*, Sognepræst til Sortebrødre Kirke i Viborg, død 1707, og senere med Magister Jens Hjermin, Sognepræst til Hjerm-Gimsing-Venø.

Johannes Svane døde 1715, og hans Enke, Anne Kjørulf, ægtede 1718 Justitsraad Benzon til Havnø; efter hans Død i 1726 var Boet insolvent, og i 1729 gled Visborggaard over paa andre Hænder.

Ved at gennemgaa Landstingets Skøde- og Pantebøger, for saa vidt angaar Thomas Schwan, faar man et meget nært Kendskab til det økonomiske Samarbejde, der var imellem Svigerfaderen Hendrich Jørgensen og ham; det er ofte de samme Folk, der skylder Penge til dem begge. Retsbøgerne fortæller dog som Regel intet om den indbyrdes Udligning af de Beløb, de havde til Gode.

1674: Ulrich Seefeld til Kyø ved Nibe skylder 498 Rdl. og pantsætter sin Part af Kongetiende af Bælum Sogn.

1674: Birgitte Urne til Visborggaard skylder 300 Rdl. og pantsætter Jordegods.

1678: Landstingsdommer Munck til Haubro ved Aars skylder 66 Rdl. og giver Indførsel i Tømmerby og Haubro.

1679 og 1681: Fru Sophie Amalie Lindenov, Christian den IV's Datterdatter og Enke efter Claus Daa til Daasborg, skylder 2000 Rdl. og 1560 Rdl. og pantsætter henholdsvis Jordegods i Hellum Herred i Aalborg Amt og Indtægterne af Lindenberg.

1682: Indførsel i Laurids Seefelds Jordegods i Thy.

1682: Indførsel i Fru Birgitte Urnes Jordegods.

1682: Sophie Amalie Lindenov skøder Gods i Vandfuld Herred ved Lemvig.

1683: Indførsel hos Sivert Brockenhuus til Ullerup: Rest af Gæld i Henhold til tidligere Obligationer: 244 Rdl.

4.

SLÆGTEN BØG

Den hørte vistnok hjemme i Viborg, men dens betydeligste Medlem, Borgmester Søren Nielsen Bøg, havde levet en Del af sit Liv udenfor Byen og var dernæst vendt tilbage til denne.

Der var 3 Brødre, der var født i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede; deres Fader, om hvem intet vides udover Navnet, hed *Niels Bøg*. Brødrene hed Christen, Søren og Kjeld.

Christen Bøg var Skomager og døde 1639.

Søren Bøg, der var født ca. 1610, drog ud paa Landet og fandt sig en Stilling som Ridefoged paa Søbygaard, 4—5 km Vest for Hammel. Her tjente han mange Penge — det var dengang ikke ualmindeligt, at Ridefogeder var velstaaende — og henimod 1650 vendte han, der dengang var nygift, tilbage til sin Barndomsby.

Han nedsatte sig vistnok som Købmand, og paa Sct. Ma-

thias Gade, nuværende Nr. 23, byggede han i 1653 en Gaard, der blev staaende til omkring 1900. Den havde Have og Baggaard ud til Gravene. En Portoverligger, der har Indskrift »S. N. B. 1653« er endnu bevaret.

Søren Bøg vidste snart at gøre sig bemærket i Viborg.

Der var i Slutningen af 1640erne Stridigheder mellem de styrende i Byen, og de to gamle Borgmestre, Peder Bering og Peder Ostenfeldt, var Førere hver for sin Gruppe.

Den drejede sig bl. a. om Præsteforhold ved Sortebrødre Kirke, idet hver af de to Borgmestre vilde have sin Kandidat kaldet. Sagen kom for Herredagen, og denne afsagde Dom; samtidig blandede Kongen sig i Sagen, og da det var Byens Øvrighed, især Borgmester Peder Ostenfeldt, der havde forsyndet sig, skrev Majestæten i 1655 til Lensmanden paa Hald, at han indtil videre ikke maatte beskikke Øvrighedspersoner i Viborg, og at Søren Bøg, der nævnes Borger og Indvaaner i Byen, skulde være først Raadmand og straks derefter Borgmester. Hans Styre af Byen var kun kort; thi den 25. Juli 1659 døde han⁶⁾.

Der er ikke noget om, at Søren Bøg laante Penge ud til de omboende Adelsmænd, men da Viborg maatte svare Brandskat til Svenskerne, faldt det naturligt, at han — lige med de andre rige Borgere — maatte yde sin Part. Da han døde, var der maaske nogle af de styrende, der mente, at nu kunde man skyde Gælden til ham i Baggrunden, men han efterlod sig en Enke, *Else Nielsdatter*, og hun vidste at holde Byens Styrelse i Aande og minde den om sin Eksistens. En Del af de øvrige Borgere fik deres Penge, og Els Bøgs, som hun almindeligvis kaldtes, vilde ikke forfordes.

Man ved ikke noget om hendes Herkomst — hun har vel været bondefødt — eller om hendes Alder; men et ved man med Sikkerhed: at hun var en myndig Kvinde, der overfor

⁶⁾ Personalhistorisk Tidsskrift, 10. R. VI. 142 ff.

Borgmestre og Raad evnede at slaa i Bordet, saa Blækhornet dansede, og de bøjede sig for hendes Vilje. Læse og skrive kunde hun ikke, men det har sikkert heller ikke været nødvendigt for, at hun kunde sidde for Bordenden, naar hun og Manden samlede gode Venner til Gæstebud i deres Hjem.

Hun forklarede, at hun havde kun sin Formue at leve af, og at hun, der sad med 4 uforsørgede Børn, ikke kunde undvære sine Midler. Byen vægrede sig imidlertid, men saa gik hun til Retten.

Stiftamtmanden i Viborg blev selvferde anmodet om at gøre op, hvormeget Byen var hende skyldig, og Højesteret bekræftede deres Afgørelse.

Det drejede sig om 886 Rdl., og de skulde betales til Snapsting 1664. Byen savnede imidlertid stadig rede Penge, og den valgte en Fremgangsmaade, som Kongen allerede havde billiget, den vilde tilfredsstille hende med Udlæg i Stadsens Markjorder.

Else Bøgs havde 2 af Byens Tofter i Leje, og dem vilde nu Byen taksere til 800 Rdl. og udlægge, men der er ikke noget at sige til, at hun ikke vilde gaa ind paa den Handel; hun klagede derfor til Kongen, og han skrev til Byens Øvrighed og udtalte sin Misnøje med, at den havde siddet Højesterets Afgørelse overhørig: Else Nielsdatter skulde tilfredsstilles. Der skete imidlertid intet, og Tiden gik; det saa ud til, at Byens velvise Øvrighed havde glemt Sagen, men Else Bøgs Hukommelse glippede ikke. En anden stor Sag optog Sindene i Viborg: nogle Borgere havde beskyldt Byens Styrelse for ved Skatteansættelser m. m. at have taget for meget Hensyn til egne og Frænders Interesse. Byen var delt i 2 Lejre, og Bølgerne gik højt.

I 1675 blev Else Bøgs Sag behandlet ved Bytinget, der beklædtes af Byfoged Erich Hansen, en underlig Mand, der senere gjorde sig bemærket ved i en Arvesag at begunstige sine Venner og derefter at forsvinde fra Byen — dog først

efter at have udbetalt sig selv et rundeligt Honorar. Han fandt ud af, at da Else Bøgs i mange Aar ikke havde betalt Leje af de omtalte Tofter — fordi hun havde Penge tilgode hos Byen — havde hun forbrudt sin Ret til dem. Han fri-fandt derfor Borgmestre og Raad.

Else Nielsdatter indankede Sagen for Raadstueretten, der stadfæstede Byfogdens Dom, og Sagen gik saa videre til Højesteret. Landstinget blev forbigaaet, fordi Viborg Raadstueret havde direkte Appel til Højesteret.

Her blev begge de afsagte Domme underkendt, og Byens Øvrighed tilpligtedes at betale Stadens Gæld til Else Nielsdatter. Hun beholdt Retten til at nyde og beholde de 2 Tofter, og Borgmestre og Raad skulde godtgøre hende 20 Rdl. for hendes Udgifter ved Højesteret.

Saa fik Borgmesterfruen sine Penge.

Hun døde formentlig i Slutningen af 1680erne og efterlod sig et Par Døtre, hvis senere Skæbne ikke kendes.

Kjeld Bøg var født i April 1614. Han var Købmand og handlede med Bygningsmaterialer, Jern, Bly o. lign.

Han hørte til de af Byens Folk, der under Svenskekrigene havde maattet bidrage til de Viborg paalagte Brandskatter, og det virkede paa hans økonomiske Stilling i en saadan Grad, at han i 1666 var nødt til at udstede Proclama og indkalde sine Kreditorer til for Viborg Landsting ved det kommende Snapsting at opgive deres Tilgodehavender; han nævnede deri, at han skyldte Penge i baade Hamburg og Lübeck. Forholdene blev imidlertid senere gode — vel nærmest derved, at Byen affandt sig med ham ved i 1669 at tilskøde ham den meget værdifulde og derfor meget eftertragtede Ejendom Nørremølle. I Begyndelsen af 1680erne var han at finde blandt Byens største Skatteydere.

Kjeld Bøg havde forskellige Tillidshverv; i 1648 og 1649 var han Kæmner, i 1664 og 1668 var han Formand for Takserborgerne, og i 1669 blev han Raadmand. Han yppede

imidlertid Kiv med de mest fremtrædende Borgere, og 1670 blev han fradømt sit Sæde i Raadet⁷⁾).

Han boede paa Sydsiden af Sct. Matthias Gade, nu Nr. 28. — I Marts 1687 døde han.

Han var gift to Gange; 1. med Maren Christensdatter Trane, der døde i Marts 1656, og 2. med Inger Boumand, der var født i Foraaret 1635 og som døde i April 1703.

---

⁷⁾ Personalhistorisk Tidsskrift, 10 R. VI., 150 ff.

„DEN ENØJEDE PROKURATOR“
OG
„DEN POETISKE KLOKKER“

To Viborg-originaler.

—
Af Otto von Spreckelsen.

Overskriften kan minde om titlerne på vor tids hårdkogte amerikanske kriminalromaner, men her drejer det sig om skildringen af to dybt ulykkelige mennesker, der boede i Viborg, den ene i begyndelsen af det 18. århundrede og den anden hundrede år senere, og som begge på grund af drikfældighed og så stor en originalitet, at den grænsede til sindsyge, var byens stadige samtaleemne og skive for borgernes spot, forhåbentlig iblandet medlidenhed med dem og deres hårdt ramte familier.

I.

PROKURATOR JENS JØRGENSEN
KJÆRULF

Han stammede fra Kinderup i Horsens sogn og var søn af Jørgen Pedersen Kjærulf og Johanne Poulsdatter. I 1682 var han konduktør ved landmålingen og anførte dette til sin anbefaling, da han søgte herredsfogedembedet i Ulfborg herred, til hvilket han udnævntes den 4. november 1682. Hans virksomhed blev hverken lang eller strålende, idet embedet den 11. marts 1684 blev besat med en anden, vel nærmest fordi

Kjærulf ikke havde passet det, idet han ved siden af tjenesten stadig anvendtes i landmålingskommissionen.

Den 26. september 1685 udnævntes han til byfoged i Skive med en årsløn af 20 rdlr. »istedenfor Jens Findsen, der ved højesteret er dømt fra samme bestilling«. Også her blev hans ophold kun kort; byens regnskaber blev aldrig aflagt, men det værste var dog, at han hurtigt kom i strid med flere af borgerne, således med den latinske skolemester, hvem han i 1688 beskyldte for snyderi med hensyn til kopskatten. Rent galt gik det, da han en morgenstund samme år væltede sig ind på skolemesterens svoger, købmand Lauritz Nielsen Winde, der tilhørte en af Skives ældste og mest ansete familier. Ved byretten forklarede et vidne, at Kjærulf var kommet stormende ud af sit eget hus på Kongens Adelgade og havde angrebet Winde med »hug og slag udi hans næse og mund med sin næve, så han er vorden ganske blodig«, og at Kjærulf derefter trak sin kårde. Winde flygtede ind i Niels Poulsen Skippers hus, men Kjærulf fulgte efter ham helt ind i stuen. Her lykkedes det Niels Skipper bistået af sin pige at tage kården fra Kjærulf, men da dennes krigslyst endnu ikke var kølnet, og han i ordets rette betydning røg i totterne på Winde, som han ruskede kraftigt i håret, måtte Niels Skipper atter træde til og med magt vride Kjærulfs hænder fra hinanden, således at Winde kunne flygte ud af bagdøren. Kjærulf indrømmede det alt sammen; han havde slået Winde grundigt og gentagende, men han havde også gjort ham »mange gode tilbud for midlernes ringheds skyld og trætte og pengespild at forekomme«. Hans forklaring, der sikkert ikke var helt upartisk, gik iøvrigt ud på, at han den omtalte morgen »formedelst en vens besøgelse var noget beskænket«. Lidt efter at vennen var gået, kom Winde ind i stuen og »hidset ham så længe med sine usømmelige ord«, at Kjærulf havde smidt ham ud af huset. At han ude på gaden havde slået Winde, kunne han ikke fragå, men han ville hævde, at det var Winde,

der var ophavsmanden til hele bataillen. Dommen gik dog Kjærulf imod. Først dømtes han ved byretten fra ære og bestalling og fik en stor voldsbøde, derefter stadfæstede landsretten dommen, men ophævede voldsbøden, og endelig fandt højesteret 12. oktober 1689, at »det var bedst for Skive by at blive skilt fra ham, såsom drukkenskab heller ikke kan undskylde byfogeden«, og i procesomkostninger skulle Kjærulf betale Winde 20 rdlr.

Allerede 2. april 1689 var Kjærulfs efterfølger som byfoged i Skive blevet udnævnt, og i et brev om byens regnskaber skrev han: »Det ville blive altfor vidtløftigt at beskrive, hvad fortræd jeg havde med Kjærulf, inden jeg kunne bringe ham til at levere byens breve fra sig, og da jeg fik dem, var der sandelig ikke eet, som byen havde nytte af, således er de distraherede og forødede«. I 1692 optræder Kjærulf i egenkab af foged på Nr. Vosborg på Rysenstens birketing i en sag mod præsten i Husby, men her gik det ham heller ikke godt, thi efter at han havde fremsat sit klagemål, svarede præsten: »Han skulle hellere tie stille, han har ingen ære at tale med, da han ej har betalt hans voldsbøder«.

Lykken tilsmilede ham heller ikke, da han — uden titel — i nogle år holdt til på gården Hede i Ulfborg sogn, thi skønt han ret ofte optrådte som fuldmægtig i retsprotokollen og således ikke begrænsede sig til landbruget, var forholdene så dårlige, at han i oktober 1696 blev stævnet til afhjemling af et syn over hans gårds brøstfældighed og samtidig måtte stå til ansvar for sin behandling af den. 1697 fik han af rentekammeret skøde på gården Kjelstrup i FASTER sogn. Gården havde stået øde siden Svenskekrigen, og ingen ville have den, før Kjærulf nu bad om at måtte overtage den. Hvorledes det gik med besiddelsen, vides ikke, men samme år kom denne sølle og omtumlede person til Viborg, hvor han nedsatte sig som prokurator. Den 28. november 1705 meddeltes der ham

kgl. bevilling som prokurator at betjene godtfolk i deres sager for alle ober- og underretter i Jylland.

Også i Viborg kom han til at leve i stridigheder med sine medmennesker, og justitsprotokollerne er fulde af retssager mod ham. Både sine kolleger og byens magistrat, ja endog sine egne klienter kom han i årenes løb i klammeri med og det både på gaderne, i retslokalet og på værtshusene.

Første gang, han figurerer i retsprotokollerne, er i 1701, hvor en af byens »kirurguser«, Heinrich Runckel, af sin kollega, Jockum Jockumsen Borchart, var blevet beskyldt for »at være en fuser udi hans profession«, og at han »var ingen mester«. Anledningen var, at to af Runckels patienter pludselig var døde, men ved undersøgelsen af deres lig konstateredes det, at de begge i stærk grad havde lidt af den »galliske syge« (kønssygdom), og at Runckels medicamenter var uden skyld. Kjærulfs modpart var her som så ofte senere prokurator Jens Fog, og disse to juridiske stridshaner så sig efterhånden godt gale på hinanden. Kjærulf kom i 1703 til at skyldte Fog et mindre beløb, og da Kjærulf ikke kunne betale, gik Fog rettens vej for at indkassere sit tilgodehavende. Det endte med, at Kjærulf blev sat fast, hvorved han mistede, som han selv hævdede, »2 sager, som jeg skulle have 6 rdlr. for«. At Kjærulf var ludfattig fremgår af et skatte-mandtalt for 1704, der betegner ham som »en fattig prokurator, som slider sig igennem verden med kummer og daglig fortræd og ikke har det tørre brød i huset«.

I foråret 1704 var forholdet mellem de to prokuratorer blevet så dårligt, at de kom op at slås i selve retslokalet. Sagen, hvor de begge procederede, drejede sig om en kakkellovn, som af en Viborg-borger ikke var blevet rettidig leveret til en anden, men da Kjærulf troede, det drejede sig om Søren Farvers kakkellovn, og modparten talte om Abelone Bruns kakkellovn, kan man nemt forestille sig, at parterne ikke kunne blive enige, og det varede ikke længe, inden Kjærulf

kaldte Fog for en »løgner og en skælm«. Det ene ord tog det andet, og til slut måtte byfogeden hæve retten; men efter at begge prokuratorerne havde forladt rådstuen, gik de over til håndgribeligheder. Kjærulf beskyldte senere Fog for, at denne havde slået ham med »våd hue og stukket efter hans øje med sin kæp«, ligesom han havde råbt: »Din enøjede hund, jeg skal stikke det ene øje ud til det andet«. Kjærulf »parerte for sig med sin kæp det bedste han kunne og råbte flere gange om redning, men ingen ville hjælpe ham«.

I 1707 ragede Kjærulf uklar med byens magistrat; det drejede sig om hans stolestade i Sdr. sogns kirke, som man ville fratage ham og give til »en trækræmmer«, uagtet Kjærulf havde købt det. Under retshandlingen fornærmede han byens borgmester, Peder Erichsen, ved at udtale, at han »agtede hans domme ikke mere end dette, og derpå sparkede med foden i jorden, og med hans fod sprættede hen ad jorden«. Resultatet var, at han blev udvist af retslokalet, thi »vi vil ikke høre Eders skælden«. For sine »uanstændige ord og miner« blev Kjærulf dømt til at gøre den velædle magistrat offentlig afbedelse, ligesom han skulle betale en større bøde. Betale bøden ville eller måske kunne Kjærulf ikke, og da Jens Ulbjerg senere på rettens vegne kom for at arrestere ham, råbte Kjærulf: »Du æsel, djævelen far i dig; du og de andre har skaltet og valtet med mit gods, som de selv ville, og du er skyld i alt det onde, mig vederfares«. Hertil svarede Ulbjerg: »Jeg er ingen snøffel eller æsel, jeg er ligeså god som jer«, hvorpå Kjærulf »løb til Ulbjerg og gav ham en ørefigen på den venstre kind, det strengeste han kunne slå til, og værgede Ulbjerg sig ikke det ringeste imod Kjærulf eller slog igen eller skældte ham, men sagde: »Gjaldt det ikkun på ørefigen, så skulle jeg lige såvel som en anden give en ud igen«, hvorpå Kjærulf drog sin kårde ud, som han havde ved siden, og sagde til Ulbjerg: »Ret nu skal du få en ulykke, din skælm«, og stak 2 eller 3 gange efter Ulbjerg

med værget og skar tænderne sammen, og blev Ulbjerg stående og bad byens tjenere drage til minde, hvad passerede, såsom de og var tilstede«.

Da Kjærulf var blevet sat fast, var magistraten ikke tilfreds med byfogedens, Diderich Sørensens, behandling af arrestanten. Magistraten fandt, at byfogeden ikke var streng nok. Jørgen Schaltz, der senere blev storkøbmand i Viborg, blev i den anledning indkaldt som vidne og forklarede: »Jeg har set, at Kjærulf har stået i vinduerne og set ud ad rådhuset og undertiden gået ned ad rådstuedøren og der udenfor spadseret, har og set han har gået ind til byens tjenere og til Peder Wittrup under rådhuset, iligemåde har og set, at han engang har gået ind til Johannes Erichsen og nogle gange gået over til mig i min husbond Hans Knudsens bod og købt papir for en skilling og nogle gange lidt blæk og fragået igen lige til rådhuset«.

Under en retssag i 1706 belyser et vidne morsomt Kjærulfs forretningsmetode. Han udtalte, at Kjærulf »syede folk sammen til trætte og uenighed«. Vel anset var han ikke, hvilket vel mest skyldtes han hyppige besøg på byens vinstuer, hvor han som regel fik for meget at drikke, hvilket atter bragte krigerblodet i kog. Da han en dag i marts 1710 sad inde hos Jørgen Rebslager, der havde udskænkning af øl og brændevin, og slukkede sin tørst, kom konsumtionsbetjent Niels Jensen ind i lokalet. Kjærulf hilste ham med ordene: »Hvor jeg er, der er I ligeså«, hvortil betjenten svarede: »Få den skam, som vidste, at I var her inde«. Så begærede Niels Jensen øl for 1 skilling, og Kjærulf råbte: »Kom hid og drik med mig«. Betjenten svarede: »Jeg er inte så bange, jeg jo tør sidde hos Eder efter Eders begæring«. Så satte Jensen sig hos Kjærulf, der drak ham til af et krus. Så drak betjenten af samme krus og sagde: »Signe Gott«, hvortil Kjærulf bemærkede: »Det var en slik til din snøffel«. Da betjenten spurgte om, hvad en snøffel var, svarede Kjærulf: »Det er en hundsfoot, og den

est du«. Nu tog Kjærulf et krus øl og slog betjenten dermed i ansigtet, så øllet »randt ned på hannem«, og samtidig råbte han: »Du skal få en ulykke, og den vil jeg love dig, og det skal du få«. Det endte med, at Kjærulf som så ofte før ville trække blank, men da han ikke kunne få kården ud af balgen, nøjedes han med at bruge denne som slagvåben, hvorved »hud og kød viste sig tilsammen« på konsumtionsbetjentens højre skinneben. Det lykkedes at få kården taget fra Kjærulf, men nu sprang denne ind på betjenten og »havde nær kvælet ham i hans halsklud«.

Heller ikke med sine egne klienter kunne Kjærulf forliges. Således hændte det en dag i året 1716, da han havde været på rådstuen for stadsmusikanten, Mathias Julius, at denne inviterede Kjærulf til davre. Drikkevarerne må imidlertid have været for rigelige, thi selskabet endte med, at Kjærulf blev gennempreglet og i den anledning anlagde sag såvel mod musikanten som mod dennes svend, Jockum Thel. Af musikantens indlæg fremgår det, at Kjærulf om aftenen havde opsøgt musikantsvenden, med hvem han havde drukket så rigeligt, at de var blevet uvenner. Først på dette tidspunkt, hævder musikanten, at han var kommet hjem fra byen, og han så da, at »Jockum (svenden) gik og tromlet på gulvet, og i det samme svinglet han til Kjærulf med sit hoved, og parykken faldt af ham«, hvortil stadsmusikanten spurgte svenden, om han var drukken, hvortil han svarede: »Ja«. Derpå hjalp musikanten Kjærulf på benene, men denne sprang straks igen på svenden, og de trak hinanden ved ørene. Musikanten nægtede, at nogle fra huset var fulgt efter Kjærulf og havde slået ham med en kårde foran indgangen til hans egen bolig, men han mente, at »han har fået hug af nogle soldater, og at en officer har slået ham med en kårde«.

Byens tjener, som så ofte havde stævnet Kjærulf, var naturligvis ikke i kridthuset, så en dag på Mogensgade, da de mødtes, og tjeneren ville gå forbi ham uden at hilse, råbte

Kjærulf: »Vil I ikke tage Eders hat af for folk!« Råbet efterfulgtes af et slag med handskerne, som tjeneren besvarede med stokkeslag. Da tjeneren nogle dage før i vidners påhør havde truet med, at »Kjærulf den ene øje er ude, og han skulle slå den anden ud til, og Kjærulf skulle få en ulykke«, kunne tjeneren ikke undgå at blive dømt.

Det ville tage alt for megen plads at skildre alle Kjærulfs genvordigheder og slagsmålsscener; kun skal til sidst omtales hans ulykkelige familieforhold.

Hans første kone, Ane Christine Jacobsdatter, rendte fra ham, og den 3. juli 1704 blev der ved hans gamle herredsting i Ulfborg læst en skilsmissestævning mod hende. Den 21. december 1712 holdt han trolovelsesgilde med Karen Lauridsdatter Blytækker, og det stod hos gæstgiver Willum Jensen Bech på hjørnet af Sct. Mathiasgade og strædet, der førte til Lones kilde. Jens Kjærulf sendte ved sin tjener sålydende breve rundt til slægt og venner: »Som Gud efter sit evige visdoms råd igen haver samlet mig og min kæreste, den dydsirede ven Karen Lauridsdatter Blytækker, så agter jeg i Jesu navn vores trolovelse at lade fuldbyrde den 21. december: i morgen kl. eet eftermiddag, hvorfor er til Deres godheder min tjenstlige begæring, at De ville vel behage og være så fromme at gøre mig og min kæreste den ære at være overværende i seign. Willum Jensen Bechs hus, imedens trolovelse sker, og ved en lykkelig velsignelse ønske os hos Gud forhjælpe, at alting må ske til Guds ære og os til tjenlig velfærd«.

Dette fik bedemanden Anders Jørgensen Broch at vide, og da han havde privilegium på sådanne indbydelsers besørgelse, klagede han til borgmestre og råd, og byfogeden dømte, at Kjærulf skulle »efter hans vilkår fornøje Anders Broch med 4 mark«.

Bryllup blev det foreløbig ikke til; først da hun i 1716 udlagde ham som barnefader og 12. juni blev publice absolveret

i Sdr. sogns kirke og derefter arresteret, tilbød Kjærulf at ægte hende. Hun var ikke af Guds gode børn, idet hun tidligere havde fået 2 uægte børn, det sidste — efter hendes udsagn i retten — med en bådsmand, da hun rejste fra Amsterdam til Ringkøbing.

Brylluppet fandt sted i Færgehuset ved Asmild Kloster den 17. april 1717, men at folk var forargede fremgår tydeligt af et brev til rentekammeret samme år fra Kjærulf, hvor han efter at have givet et alt andet end flatterende billede af Viborg ender med at »takke for de store nåde-velgerninger, som De mig og min fattige hustru beviste forgangne år (∴: at vi kom sammen i ægteskabet), hvorover nogle blev skamrøde i deres ansigter, som havde forsvoret, at det aldrig skulle ske, om det end skulle koste fem hundrede rigsdaler«.

Kjærulf havde flere gange prøvet at komme væk fra byen; i 1703 søgte han om »Expektance på herredsfogderiet i Ulfborg og Hind eller også i Hammerum herred«, og først i tyverne søgte han byfogedembedet i Lemvig, men begge gange naturligvis uden held. Han sank dybere og dybere ned i fattigdom og måtte have understøttelse fra byen.

Den ulykkelige, ludfattige og hårdtprøvede »enøjede prokurator« med det stridige sind døde i 1729 og blev begravet 15. marts; hans kone døde samme år og begravedes 24. maj. Byen var et samtaleemne og en original fattigere.

KILDER OG BEVISSTEDER

Trykte kilder:

C. Klitgaard: Kjærulfske Studier. Side 282-286.

H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer 1660-1869.

Erik Westerby: Skarnskvinden Anna Maria. Side 50-51.

Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga. Side 410-412;
418-20 og 429.

Jeppe Aakjær: Fra Agermuld og Hedesand. Side 90-92.
Viborg Købstads Historie. Side 338 og 634.

Utrykte kilder:

Byfogedens justitsprotokol: 1706-1716 og 1716-1720.

Kopibog til samme: 1700-1706 og 1709-1719.

Begge på landsarkivet i Viborg og med fortræffelige registre.

Om samme emne har forfatteren skrevet en artikel i Viborg Stifts Folkeblad 14. marts 1940.

II.

THOMAS WISSING HEEGAARD

I begyndelsen af det 19. århundrede levede der i Viborg en anden stor original, som ved udsendelsen af en digtsamling blev om ikke berømt så dog berygtet ikke blot i Viborg, men i det ganske land. Digtene vakte ved deres ufrivillige komik opsigt, og digtsamlingens motto:

Min ven, stik din hånd i min pose.

Tilgiv! om dig træffer en glose,

var i flere år en slags bevinget ord på alles læber.

»Poeten« hed Thomas Wissing Heegaard, og det eneste normale ved hans lange liv var måske hans fødsel. Den fandt sted den 24. januar 1781 i den lille idylliske landsby Gern i Midtjylland, hvor faderen var skolelærer. Han hed Paul Heegaard og blev senere degn i Linå; moderen hed Ane Pedersdatter Møller. I dåben den 11. marts s. a. fik han navnet Thomas, men original som han var, føjede han senere navnet Wissing til og hed i nogle år Thomas Heegaard Wissing. Endelig fik han den 18. juli 1812 tilladelse til at vende om på efternavnene, og fra da af kaldte han sig Thomas Wissing Heegaard. Forandring fryder.

Barndomsårene tilbragte han i hjemmet, men blev senere sendt til Skanderborg for at undervises og konfirmeres; der-

efter sattes han i den latinske skole i Viborg, som han efter 8-9 års skolegang forlod uden at have taget studentereksamen. Allerede som elev i skolen havde han været medhjælper hos klokker Laurits Randrup ved domkirken og havde for ham passet tjenesterne i hospitalet og tugthuset. Det var derfor naturligt, at han efter Randrups død i november 1808 overtog dennes embede. Han ansattes i følge kancelliskrivelse af 22. juli 1809 på følgende vilkår:

- 1) at det hidtil med domkirkens klokker- og degnekald forbundne prædike embede i Hospitalet nu herefter udskilles, og da Hospitalets lemmer, som for det meste er rørige, frekventerer den nærmest liggende kirke; Wissing skal gratis daglig læse morgen- og aftenbøn og om søndagen et stykke af en gudelig bog for lemmerne i Hospitalet. Kapellanen for Nr. sogns kirke betjener de sengeliggende i Hospitalet imod den forrige prædikants løn 26 rdl. årlig.
- 2) Wissing afgiver til klokker Randrups enke 10 rdl. årlig,
- 3) han foruden at styre sangen i domkirken tillige underviser gratis de øvrige kirke-sang-drenge i sang,
- 4) giver daglig undervisning uden betaling i byens trende almueskoler,
- 5) at han til sin tid påtager sig en bilærer post ved almueskolehusets forandring mod en bestemt godtgørelse.

Økonomisk set var embedet blevet forringet; hans løn som kantor og klokker var i 1813 87 rdl. 1 mk. 4 sk., og heraf skulle han betale Randrups enke, der levede helt til 1826, 10 rdl. Heegaard måtte derfor søge bierhverv, og herved ragede han hurtig uklar med selve biskoppen, Jens Bloch. Begge sad i bestyrelsen for Viborg stifts økonomiske velfærdsselskab, og i et møde den 28. januar foreslog biskoppen, der var formand for selskabet, at »da industri og indenlandsk fabriksflid« især var selskabets formål, skulle man anvende en sum af selskabets fond til at lade »tvende

piger af god familie og opførsel oplære på den i Hammel under grevskabet Frijsenborg anlagte stråhattefabrik, for siden selv i Viborg at se anlagt en slig nyttig flidsgren«. Forslaget blev vedtaget, og jomfruerne Thrine Thonboe og Lise Amtrup sendtes til forvalter Thomesens fabrik i Hammel. Heegaard øjnede her en chance og tilbød i en skrivelse af 4. januar 1813 velfærdsselskabet at overtage de to jomfruer til en stråhattefabrik, som han for egen regning agtede at anlægge i byen. Han var villig til at antage damerne straks og give dem kost, logi, løn samt alle ting frit i huset; deres samtykke havde han allerede, men da der til et sådant fabriksanlæg udfordredes en kapital, så bad han, at selskabet ville forskåne ham for at udbetale den kapital, som disse jomfruer, der havde været ved stråfabrikken, havde kostet selskabet. Skulle det absolut stride mod dets vedtægter, at jomfruerne ikke kunne eftergives den forskudte sum, så håbede han i det mindste at få henstand imod hans bevis, og hvorom han udbad sig efterretning, forinden han begyndte fabriksanlægget, og det snarest muligt, da hans hensigt kun var at fremme gavn ved en så nyttig fabrik, og når han anlagde samme, opnåedes selskabets hensigt, hvilket han kun havde haft til øjemed, at fattige børn derved kunne fortjene nogle penge i disse dyre og besværlige tider. Når han antog 10 fattige børn, hvilke ikke behøvede at være ældre end fra 4, 5 à 6 år, kunne disse, når han gav dem 24 sk. daglig, fortjene en sum af 1000 rdl. årlig, og mulig, når han så, at fabrikken kunne blive udvidet, ville en aneligere kapital blive sat i cirkulation, og de fattiges kår derved blive lindret, og måske hans forbedret«.

Førend Heegaard sendte denne ansøgning til selskabet, havde han sendt et andragende til kongen om privilegium på et sådant anlæg »med tilhørende forbud imod i 10 år at påføre ham konkurrence«. Af andragendet ser det ud til, at Heegaard allerede havde »de fornødne maskiner til strå-

hattefabrikken, og at han med adskillige af byens borgere havde aftalt, at de skulle lade deres børn oplære deri, ligesom fattige børn kunne sammesteds oplæres«. Stiftamtmanden havde anbefalet ansøgningen, men Heegaards øverste foresatte, biskop Bloch, blev rasende og satte sig i bevægelse for at stoppe Heegaards foretagende, men det hjalp ikke. Heegaard fik sit privilegium, og i et møde den 28. januar s. å. i velfærdsselskabets bestyrelse fik han tilladelse til at ansætte de to jomfruer, dog skulle han refundere selskabet udgifterne ved deres uddannelse, ialt 878 rdl. Heegaard betalte straks de 278 rdl., og for restbeløbet blev der udstedt en obligation. I januar 1814 udvidede han forretningen ved at overtage »Agenturet for hr. Kellermans couleurt dame- og mands handsker«, som han iflg. en annonce i »Viborg Samleren« solgte for »fabrikkens bestemte pris«.

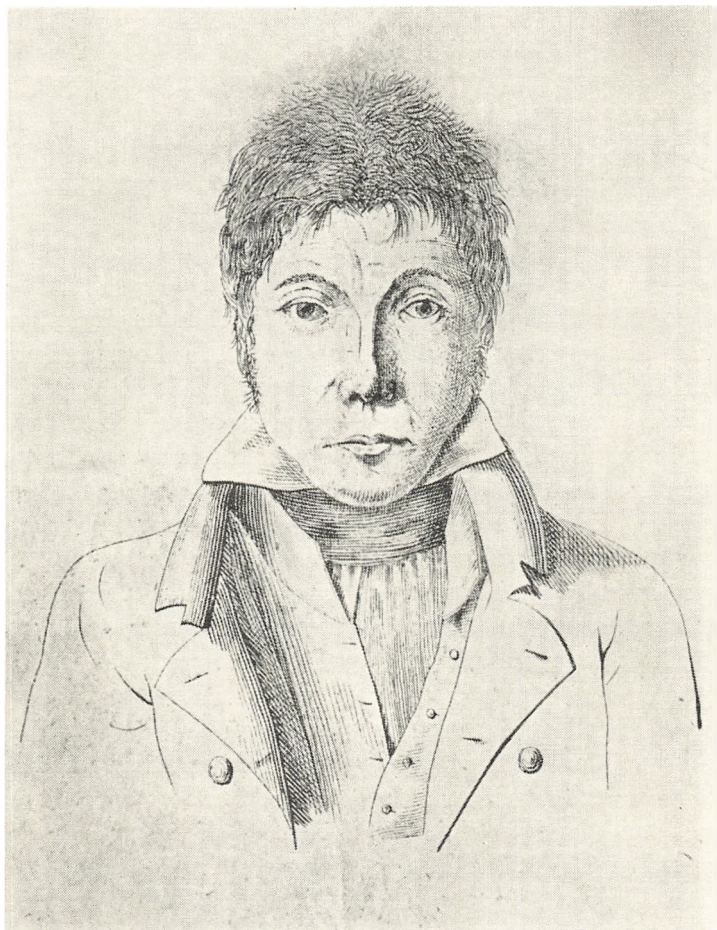
I en årrække var Heegaard tillige skrivelærer ved latin-skolen, og den 25. maj 1810 blev han i Sdr. sogns kirke viet til Nicoline Mathilde Gjørup, der var datter af den velhavende Viborg-købmand Chr. Nielsen Gjørup, der døde i 1814, og hans kone Johanne Marie Wassard.

Alt i alt kunne Heegaard således have haft det godt, hvis ikke hans poetiske åre og druk gjorde, at han ikke passede sine ting. Hertil kom, at kunstnere, når de gæstede Viborg, ofte boede hos Heegaards, og da han var det, man kalder »bidt af en gal skuespiller«, og selv elskede at deklamere i tide og utide, så var det sikkert meget dyrt for den sølle klokker at huse disse høje herrer. Men påskønnet for sin gæstfrihed blev han: således skrev »syv skuespillere fra den kgl. etat«, som i snapstinget havde opført skuespil i Det dramatiske selskabs lokale, følgende afskedssalut i »Viborg Samleren« for 29. juni 1814: »Så almindelig bekendt hr. klokker og stråhattefabrikant Heegaard og hans vakre kone end er for gæstfrihed og gæstmildhed, og så overflødig det derfor end måtte synes at bringe disse deres dyder til almin-

delig kundskab, så kunne vi undertegnede, der i snapstings-tiden har haft den lykke at logere i deres hus, og som for-medelst vor stilling og vore forretninger nødvendig må have forårsaget dem mere end almindelig uro, dog ikke nægte os den glæde for den hjertelige modtagelse og vennehulde om-gang, vi fandt i deres hus, offentlig at tolke dem de taknem-melighedens følelser, der gennemstrømme vore hjerter; aldrig vil disse ædle menneskers minde kunne forlade os, og selv under livets mangelhånde afvekslinger ville vi glade erindre, at vi i deres kreds tilbragte få men lykkelige dage«.

Den 18. oktober 1814 indsendte hans sognepræst, Rasmus Fog, den første klage over hans embedsførelse, og den skaf-fede ham een måneds suspension. Heegaard beskyldtes for ikke nøjagtig at føre kirkebogen og kommuniionsbogen, lige-som han ofte havde »den uforsvarlige dumdristighed at til-lade 5 til 6 mennesker at komme til skriftemål, som ikke var antegnede på de til præsten indsendte lister«; men det værste var vel nok, at han »sjældent mødte i rette tid i kirken, og at han var yderst skødesløs med anmeldelser og tillysninger fra prædikestolen«. Sognepræsten sluttede sit klageskrift så-ledes: »Kort sagt, jeg ved ikke nogen af hans embedsforret-ninger, som han uden skødesløshed behandler. Kan nu denne revselse af een måneds suspension ej hjælpe, ser jeg ikke, han kan eller bør vedblive embedet«.

Hvor forskruet Heegaard var, får man allerede i 1817 et lille indtryk af. Den 26. november om eftermiddagen opstod der en lille skorstensbrand hjemme hos ham. Ilden stammede fra et kakkelovnsrør og angreb hele skorstenen, så at sprøjter måtte tilkaldes. »Til lykke holdt skorstenen, og faren var forbi en time derefter«. Få dage senere indrykkede Heegaard følgende latterlige taksigelse i »Viborg Samleren«: »Gjen-nemtrængt af den inderligste og erkjendtligste følelse giver jeg mig herved den ære offentlig at bevidne mine medbor-gere min allerærbødigste tak for deres anstrengelser og hur-

Thomas Wissing Heegaard.

tige hjælp ved den hos mig pludselig opkomne skorstensbrand den 26. oktober. 16 dage havde jeg lagt på sygelejet, kæmpende mellem liv og død, og i samme tilstand var jeg, da luernes bragen vakte mig ligesom af dvale. Næsten uden bevidsthed tumlede jeg ud af sengen, gav anskrig på den rædsomme klokke, og næppe var den hørt, førend man fra alle kanter lig en stormvind ilede mig til hjælp. Fru oberstinde v. Mylius, fru Tidemand og madam Grum anvendte alt for at standse ilden, men forgæves. Sadelmager Lund, rektor Hasselbalk, der selv rejste den første brandstige, samt hr. N. F. Jespersen den anden, og den lærde skoles disciple var blandt de, som kom ilende med den første sprøjte. Murermestrene Darriel, Carl og Königsberg, skræder Topp, bendrejer Erichsen, Mindeling og Hammershøj, tømmermændene Poul og Mogens Nielsen klatrede op på taget; gennem den rødglødende skorsten krøb skorstensfejer Enghausen, men ved de brave sprøjtefolks anstrengelser samt den gode orden, forårsaget ved d'herrer borgmester Gundelach og hr. stadshauptmand Bendixes commando, standsedes ilden. Forvirret kom jeg på gaden, næsten blottet, uden tøfler og uden sko, men takket være Gud og hr. Lykke, der bød mig tilflugt i sit hus samt hr. prokurator Ørum, der førte mig i hr. Harders, hvor jeg skuede den rædsomme scene. Da flammerne slukkedes, og faren var forbi, så jeg tabet, som kuns var lidet og mod al forventning, da denne gård, som i marts kostede 8000 rbd. kuns er assureret for 2500 rbd. Berøvet mine værelser og ej vidste til hvem, jeg skulle ty, sendte min gode genius og trøstens engel ved den gode og ædle nabo hr. kammerråd Wessenberg, der ledsagede mig i sit hus, hvor jeg nød den alleromhyggeligste og virksomste pleje. Også blandt de ædle bevidnes hendes nåde fru commandeur- og biskopinde Bloch, hs. h.h. biskoppen, general von Schuchardt, kammerherre de Sehested, stiftamtmand Blom, etatsråderne Jespersen, Tøttrup, justitsråderne Leth, Jørgensen og Friis,

kaptain Undahl, provst Zahrtmann, rådmand Bager samt den gode ven og læge doktor Willemoes min allerærbødigste tak. Alle de ædle, alle de gode, alle de kække, alle de brave, signe du o Gud og belønne«.

Når han ikke kunne passe sit embede, kunne han naturligvis heller ikke passe sin økonomi; det gik hurtigt ned ad bakke for ham. Man hører ikke mere om stråhattefabrikken eller handskeagenturet, og de ejendomme, han havde arvet eller købt, blev efterhånden solgt eller belånt. I »Viborg Samleren« for 3. juli 1819 bekendtgør prokurator Nyboe, at han har »modtaget uigenkaldelig fuldmagt til at bestyre Heegaards anliggender«, men allerede den 20. maj 1821 frasagde han det håbløse hverv, og den 10. november s. a. sattes de Heegaardske ejendomme og en arvepart efter svigerfaderen til auktion. Han havde da to gårde i Mogensgade og ejede tillige den såkaldte Gravballetoft på Viborg mark.

Overalt, hvor han de efterfølgende år lejede sig ind med sin kone, blev hans ophold kun kort, thi huslejen kunne han ikke betale, og den 30. april 1822 blev der holdt auktion over en stor del af hans løsøre.

Med byens borgere lå han ofte i klammeri. Således overfaldt han en aften prokurator J. Bastrup, og i »Viborg Samleren« for den 13. oktober 1821 måtte han ud med følgende undskyldning: »Fordi jeg den 26. september sidst, om aftenen på gaden, på en måde jeg bør undse mig ved, tilføjede hr. landsretsprokurator J. Bastrup på Engelsborg et voldsomt, men uforsigtigt, og mod min vidende og villie, slag over hans øje, og derpå absenterede mig, beder jeg ham herved om tilgivelse og håber, at han med hensyn på fordums venskab vil frafalde videre satisfaktion«.

En måned senere må han imidlertid have fortrudt sin afbigt, thi nu erklærede han, at undskyldningen må have været indrykket uden hans vidende og vilje, og at det ikke var

Bastrup, men ham, der var den forurettede. »Viborg Samleren« for 19. november bragte nu et sålydende indlæg fra Bastrup: »Jeg er ikke uvillig til at tro, at hint i dette blad no. 123 indrykkede klokkerbrev er publiceret mod hr. Heegaards ønske og fuldkommen forvisset om, at han ikke kan — vil vel ej heller? — fragå det at være skrevet og underskrevet af ham selv og efter hans egen anordning, stedfæstet til vitterlighed af 2de gode mænd, ja endog embedsmænd; men dets ord, dets ånd, dets stil, dets form og især klokkerens megen og til dels brevets indhold modsigende bysnak foranledigede — hvad ellers ej var sket — indrykkelsen, som af mig er besørget for at undgå svar på mangt et utidigt spørgsmål. Han henholde sig altså, hvis han ej vil forekomme til mig, der endnu ikke har indladt mig i at meddele den tilgivelse, hvorom han i hint pater peccavi så angergiven anholdt«.

Heegaards originalitet kunne ikke andet end bringe ham i folkemunde, og den 3. december s. å. måtte han for at rense sig indrykke følgende forsvar i »Viborg Samleren: »Da i den senere tid en del af de for andres rygte mindre bekymrede end de snakkelystne personer, atter have skammelige pådigtet mig en opførsel, der ikke harmonerer med min karakters renhed og stilling som ægtefælle, så erklærer jeg herved den ganske fortælling at være udruget af ondskab og ombåret af lediggang«.

Ved brev til stiftsøvrigheden af 23. februar 1822 bifaldt kancelliet, at klokker Heegaard blev suspenderet fra embedet, og biskoppen anmodedes om at foranstalte ham tiltalt ved en provsteret, og endvidere skulle stiftamtmanden beskikke en aktor i sagen, og det blev overretsprokurator Møller.

Årsagen var en klage fra hans sognekapellan Immanuel Friis af 24. december 1821 til amtsprovst Fog, hvori der klagedes over Heegaards embedsførelse. Han beskyldte ham for:

- 1) at han flere gange var udeblevet fra gudstjenesten over tiden,
- 2) at han 1. onsdag i fasten afvigte år udeblev af kirken til efter prædiken,
- 3) at han i stedet for at varetage orden havde støjet i kirken under skriftemålet,
- 4) at han sidste landemode var gået bort fra kirken, da han skulle afføre den tjenesten forrettende gejstlige messeklæderne, og at han opfordret af pastor Friis til at efterkomme sin pligt gav denne et groft svar,
- 5) at der ofte på tegneseddelen havde været færre kommunikanter, end der siden havde indfundet sig i skriftestolen, og
- 6) at han uagtet alle advarsler ej havde været at formå til at blive i sin plads i koret og anføre sangen, men havde løbet omkring og derved forstyrret den almindelige andagt.

De ankeposter, man fremførte i provsteretten den 9. oktober 1822, var følgende:

- 1) at kommuniionsbogen og ministerialbøgerne var af ham uefterrettelig førte,
- 2) at han havde vist foragtelig opførsel i kirken:
  - a) ved een gang at møde til tjeneste i beskænket tilstand,
  - b) ved at have besørget for få brød til kommunikanterne,
  - c) ved ikke at have anført alle konfiterterne på tegneseddelen,
- 3) at han havde vist dristigt og lovstridigt forhold:
  - a) ved at have tilbragt længere tid end ham var tilladt på en rejse til Aarhus,
  - b) ved under bemeldte ophold i Aarhus at have prædikeret for et selskab på et offentligt sted,
  - c) ved at have vist upassende og underlig adfærd i Aar-

hus på bemeldte rejse og derved pådraget sig politiets opmærksomhed,

- d) ved i sommeren 1820 at have forlænget sit ophold i København over den tid, hvori han havde permission,
  - e) ved at være rejst bort uden tilladelse den 5. december 1820,
- 4) at han i det hele havde vist forargelig opførsel i og uden for kirken, og uefterrettelighed i sin tjeneste.

Hvad angår Aarhusaffærerne, da ville Heegaard ikke indrømme, at han havde prædikeret på et værtshus, men i sommeren 1818 holdt han hos vinhandler Fulling i Aarhus for et derværende selskab og efter opfordring af en af gæsterne »en ordvikling eller tale over det ham af denne opgivne bibelsprog: »Glæd dig i din ungdom! vandrer efter dine øjnes lyst, men vid, at du for alting skal aflægge regnskab«. Han citerede ellers ingen bibelsteder i denne tale, men tog i forvejen den nævnte opfordrers garanti for, at han for at efterkomme hans ønske ingen ubehagelighed skulle lide fra biskopperne i Aarhus eller i Viborg«.

Om turen til Aarhus fortalte han videre, at han efter at være blevet indbudt til eftermiddagskaffe hos en skipper gik derhen, men fandt huset lukket. Han kravlede da over nogle skel af buske mellem forskellige haver ind i skipperens have og derfra ind i de åbentstående værelser, hvor han satte sig til at skrive vers ved et bord, som stod ved vinduet ud til gaden. Nogle af naboerne havde opdaget den fremmede mand i huset og tilkaldte politiet, der mødte op, arresterede ham og idømte ham en bøde på 10 rbd. for »at være gået ind i et fremmed hus, hvor ingen var hjemme over andres haver, og fordi han ved denne opførsel havde foranlediget nogen folkestimmel«.

Om hans fuldskab i domkirken hævdede han, at han uden skyld var kommet i denne forfatning, da »man et sted i

byen, hvor han oppebiede kirketiden og midlertidig drak et par glas vin, dog ej mere end han kunne tåle, gav ham, der forlangte et glas vand, brændevin eller aqvavit i vandet, hvilket han uden at mærke det skyllede ned, og som siden efter, da han var kommet i kirken, satte ham i beruset tilstand«.

Angående den forsinkede rejse fra København da hævdede han, at »dels sygdom, dels mangel på skibslejlighed og dels oppebielse af et allernådigst gratiale, der også med 50 rbd. blev ham udbetalt, sinkede hans hjemrejse«.

Om rejsen, han havde foretaget uden forud at indhente tilladelse hos sine overordnede, forklarede han, at han i december 1820 »var rejst til sin broder i Skaarup, omtrent 4 mil fra Viborg, hvor han havde et nødvendigt ærinde og underhandling angående embedsbytning. Han vidste, at han morgenen efter, nemlig onsdagen kl. 9^{1/2} skulle forrette kirketjeneste, men foresatte sig, hvad han også håbede gørligt, inden den tid at være her tilbage, så at hans fraværelse ej engang skulle mærkes. Til sin broder kom han tirsdag eftermiddag kl. 2 og forlod ham efter 5 timers ophold, samme aften kl. 7, men dels det indtræffende uvejr og den slette vej, dels hans ridehests elendighed og dels ridetøjets skrøbelighed, hvorpå han undervejs oftere måtte lade flikke, gjorde ham det umuligt at komme her tilbage førend onsdag formiddag kl. 11, dog var intet derved forsømt, da tjenesten imidlertid blev forrettet af en anden efter foranstaltning af han skone«.

Dommen i provsteretten, der blev afsagt den 9. oktober 1822, var meget nådig mod Heegaard. Den lød: »Det befindes, at Heegaard allerede forskellige gange dels med en mulkt af 10 rbd., dels med irettesættelse og dels med 4 ugers suspension fra sit embede er straffet for sin uorden og uefterrettelighed, hvorunder forsømmelsen af hans embedspligter i almindelighed og kommunionsbogens og ministerialbøgernes førelse i særdeleshed indtil 21. november 1815 samt navn-

ligen mangelen af brødene ved kommunionen den 1. november 1815, hans opførsel under et ophold i Aarhus in specie ved at prædike, og at han har mødt beskænket i kirken i begyndelsen af december 1819 må anses indbegrebet.

Disse forseelser anses af retten for afsonede og udgår af ankeposterne.

Dom: Han skal betale en mulkt af 10 rbd. sølv til fattiggassen samt suspenderes fra embedet som kløkker ved domkirken i 2 måneder samt betale sagens omkostninger«.

Sagen blev nu indanket for landemodet, hvor Heegaards sagfører, prokurator Ørum, som slutning på sin forsvarstale udtalte: »Ulykkelige, bedrøvede, godmodige Heegaard! Din svaghed vil man gøre dig til en forseelse, din flygtighed til en brøde«. Dommen, der blev afsagt den 28. august 1823, var meget streng. Heegaard blev fradømt sit embede og skulle betale aktor 16 rbd. sølv og sin defensor 12 rbd. sølv; men hermed var sagen ikke ude af verden. Den gik til højesteret, hvor Heegaard den 15. marts 1824 undgik afskedigelse og nøjedes med suspension i eet år. Han var selv i København ved dommens afsigelse, og i forordet til digtet »Impromptu«, der findes i hans berømte digtsamling »Riim Posen«, skriver han: »Forfatteren var engang i et vennelag hos en såre agtværdig herre i hovedstaden, der stedse har, såvel som hans sjældne, blide, fortræffelige frue, givet forfatteren bevis på uskrømtet deltagelse i ve og vel; hvis bord han så ofte, ja daglig kunne gå til og blev stedse modtaget der, som lem af familien, og nød ære og agtelse på en tid, da han var (formedelst en proces, der ikke galdt mindre end embeds tab) udsat for flere ubehageligheder, men nu (forsynet være lovet og højesterets advokaten Guldberg være æret og højagtet) vandt med al mulig honnør«.

Sin genovertagelse af embedet bekendtgjorde han i »Viborg Samleren« for 26. marts 1825.

Men det var jo ikke alle disse processer, der skabte hans

ry landet over, nej, det var hans digtning, og om den skal vi nu høre. I 1821 udkom på »Forfatterens Forlag« Heegaards første digt. Dets ejendommelige titel var: »O! Du bedrøvede 11te Juni det er: Snapstings Jeremiade for og af Klokke Heegaard. Den salige Credits Minde helliget. Motto: Naufragium commune dulce«. Det første vers lød:

Snapsting er tilendebragt,
 Det min Ven må vide;
 Men om dette staaer ved Magt
 Ei man kan paalide.
 Pengemanglen var hos hver,
 Publicum ei lider,
 Mange seer man sænkt paa Knæer,
 kom af trange Tider«.

I 1824 udkom hans »Mesterværk«: »Riim Posen«. Digt-samlingen, hvis motto tidligere er citeret, udkom i august måned i kommission hos Reitzel og kostede 48 skilling, men mange af digtene var af tidligere dato, og han betegner da også i en »Forerindring« digtsamlingen som sit første hjerne-foster og skriver om bogen, at »allerede den 3die vinters sne har kølnet din isse, så lang har din dvale været«. Digtene stammede fra 1820, idet han den 2. september d. å. i »Viborg Samleren« averterede, at han den 8.de samme måned i Det dramatiske selskabs lokale ville give »en deklamatorisk aften-underholdning forenet med skuespil og sang«, og her finder man i programmet de fleste af digtene, dog enkelte med ændrede titler. Programmet så således ud:

»Prolog: Jetzt geth's losz etc.

A. Deklamation:

- 1) Romantisk tog til Axelstad, af undertegnede.
- 2) Digterisk fart ved ild og vand, eller Rejsen til Kirsten Piils kilde, af undertegnede.

- 3) Vend næsen hjem, eller »Hil være dig Cimbria!« af undertegnede.
- 4) Morgenrøden, eller: Ideernes rejse fra altanen til restaurationen, af undertegnede.
- 5) Den begejstrede drømmer, eller: Sangerens uforglemmelige aften i Nørgaards lund, af undertegnede.
- 6) Ål, 5 tommer i mål, et lyrisk digt, af undertegnede.

B. Skuespil:

De tre fejl, eller: Kortenspil, piger og vin, i 2 optog, hvori undertegnede udfører hovedrollen.

C. Sang:

Flyvende faner og klingende spil, eller Borgermarschen, udføres af undertegnede.

Til slut fremsiges: Skyldigst tak, en epilog, forfattet af undertegnede og fremsiges af en liebhaver.

Den første afdelings trede numre er en poetisk skildring af forfatterens sidste rejse til København, og de derved forefaldne begejstrede scener, en fremstilling, som kendere har bæret med den dom, at den næst Niels Klims Rejse under Jordan, er den første beskrivelse af en klokkers rejse, som hidtil er leveret i modersmålet, såmeget mere som Niels Klim kun er en fingeret klokke, hvis hændelser et geni skabte, men undertegnede er en virkelig og sand klokke, der selv besynger sin rejse og dens mindeværdigheder.«

Aftenunderholdningen måtte han imidlertid aflyse »formedelst indløbne omstændigheder, hvorimod den ville blive givet i trykken, hvortil subscriptionsplanen ville komme til at cirkulere«.

I »Førerindringen« til digtsamlingen erklærede Heegaard selv, at han ikke tragtede efter at vinde poetisk glorie. Kunne hans rimpose blot vinde en liden plads, skulle den straks forføje sig i et hjørne af reolen og ikke vente at blive draget frem mange gange. »Du er kun«, skrev han i en henvendelse til sit eget værk, »bestemt til at more på en passende måde og at forskaffe dine herrer en god portion lunge-rystelse«. Men denne hensigt lykkedes i et langt større omfang, end klokkeren havde tænkt sig, og på en måde, som han ikke havde drømt om. Ved sin ganske ufrivillige komik vakte bogen hurtigt en opsigt, der med eet slag gjorde den Viborg-klokke berømt over hele landet. Salget var så stort, at Heegaard i københavnske aviser bekendtgjorde, at »da Riimposen imod forventning havde en rivende afsætning, så agtede han om kort tid at udgive som fortsættelse en i Walter Scotts maner skreven roman betitlet: Grynposen.«

Digtsamlingen blev hurtigt anmeldt i »Dagen« og fik en anmeldelse på en halv snes sider i selve »Dansk Litteratur-Tidende«. Anmelderen anviser »Riimposen« plads ved siden af »Reisers »fyrgterlige ildebrandshistorie« og finder det »ubegribeligt, hvorfor et sådant geni så længe har stillet sit lys under en skæppe«. Alle anmeldelser er umådelig overlegne, og snart erfares det i Viborg, hvor »Viborg Samleren« d. 29. september skriver: »Da det dog må interessere Viborg, hvor den genialske poet har hjemme, der solgte sin Rimpose så rivende, at han nu regalerer publikum med en Grynpose, at se hans kvad omtalte, anføres nedenstående af hr. Hømpels avis: »Har klokke Heegaards Rimpose ingen anden fortjeneste, bør man takke den for en vittig bedømmelse i Litteraturtidenden, som er beregnet på at ryste mellemgulvet. Om den sindrige vignet på det litograferede titelblad, der skal være digterens egen opfindelse, siger således recensenten: »Belæsset med Rimposen se vi ham bestige den vrinskende Pegasus. Den højre fod står i stigbøjlen, og med den venstre

træder han på en uforskammet køterhund, der bider i kjortelflgen og vil formene ham at svinge sig op på den guddommelige travet, uagtet man ser, at han i al beskedenhed vil sætte sig baglæns og bruge halen som tøjle. Det havde derfor også været betænksommere af hr. Heegaard ikke at have ladet Pegasus englisere. Gåsevingerne er også noget for små i forhold til bæstets størrelse«. Efter at have inddelt digtene selv i de didaktisk-fortællende, de patetisk-didaktiske, de elegisk-klynkende, de lyrisk-klingende og de improvisatoriske gør recensenten undskyldning, fordi denne inddeling er så ufuldkommen, da han vel føler, at en skarpsindigere kritiker kunde skære hr. Heegaards mangfoldige geni i langt mindre stykker; men udbeder sig i denne post digtets gunstige tilgivelse, da de æstetiske professorer i hans universitetstid ingen kollegier have holdt over den poetiske anatomi. Recensenten er rådvild, hvor han skal klippe nogle småprøver af dette poetiske væverarbejde. Den lethed, hedder det, hvormed H. tumler sig i sproget, er næsten utrolig. Han er den første, som viser os, at det danske sprog har samme smidighed til at knibes ind og vides ud som det græske, når det blot kommer under en mesters homeriske behandling. Snart hugger han med en skarpretters hele behændighed hovedet af et ord, f. ex. lade for chokolade, snart giver han et andet en trykseksten for begge ender, så hele midten forsvinder, f. ex. multido ∴ multitudo, snart kapper han med et hug agterdelen af to, tre ord uden derved at lade sig standse i begejstringens flugt, f. ex. denne pragtfuld' stor' botanisk' have, og viser således, at aphæresis (et ords forkortelse forfra), synkope og aprolope (moralsk fabel) er lige så anvendelige i det danske sprog som i det græske tungemål; snart søger han ordene på alle kanter (som haveblik for havblik, mukkata for mokka); snart beriger han sproget med ord, som alene skylder hans skaberkraft deres tilværelse (f. ex. vine ∴ drikke vin), snart bringer han bekendte ord i

Vignet fra »Rimposen«.

splinterny bemærkelse (kage o: surbrød), og snart pryder han vort gammeldansk med nydelige zirater, forfærdigede i Tyskland, Italien og andre fremmede lande (Dorf, Burg). Ubegribeligt er det, hvorfor et sådant geni så længe har stillet sit lys under en skæppe. Hr. Heegaard har derved ikke engang handlet forsigtigt imod sine medborgere; thi hvor let kan det ikke virke skadeligt på synet, når alt for meget lys på engang falder i øjnene. Og så har han derved udsat sig selv for den ubehagelighed, at en og anden kunne blive så blændet af skæret, at han ikke opdagede alle den nye digters fuldkommenheder«.

Overalt blev der drevet løjer med klokkeren, men rekorden blev sat, da nogle københavnske soldebrødre inviterede ham til hovedstaden for personlig at hædre den store digter. Heegaard tog naivt mod indbydelsen og ilede til storstaden, hvor hans »beundrere« turede rundt med ham, indtil deres spot til sidst gik op for ham, og han slukøret vendte hjem.

I et satirisk stykke i »Kiøbenhavns-Posten« den 18. december 1829 lader forfatteren i en drøm Heegaard optræde ved et møde af 1200 poeter i Køge. Til præces valgtes enstemmig »den vidtberømte klokker hr. Heegaard, der på sin navnkundige travet, den langbenede Pegasus, var hidtravet for personligen at se og hilse på sine kunstforstandige brødre.

Præsidenten holdt en tale på jydsk om poesiens uundværlighed i vore dage og om den erotiske poesis fortræffelighed for unge piger, hvori han udviklede mange skønne sandheder, der af mangel på plads, og fordi manuskriptet ikke er kommet os tilhænde, ikke kan meddeles her, hvilket er at beklage.«

Selv Blicher stiklede til Heegaard. I et brev af 12. november 1826 til amtmand Faye i Thisted, der havde sendt ham nogle digte til bedømmelse, roste Blicher digtene og skrev, at de var så gode, at de ville blive forbigået i »Litteraturtiden« , hvorved »De altså må give slip på den ære at komme i selskab med vaudevillemageren Heiberg og klokker Heegaard« .

Centralbiblioteket ejer digtsamlingen, og det kan anbefales alle at låne den på læsesalen og forskaffe sig nogle lystige minutter ved gennemlæsningen. Her skal kun citeres nogle uddrag, der har tilknytning til byen og dens omegn.

I digtet »Ideernes flugt fra altanen til restaurationen« skildrer Heegaard en nylig anlagt vej til Rindsholm:

»Den Vej er bleven god og stor,
 Som farlig var for en Del Aar,
 Men paa en Tid, da alt i Marken stod i Flor,
 Den banet blev just efter lige Snor,
 Til Rindsholm Slot den naaer,
 Men hvem kan takkes for, at den blev flak?
 Vor brave Borgmester Gundelach.«

I »Pintsegildet 1819« beskriver han en skovtur således:

»I Aunsberger Skoven ved Grannen saa grøn,
 Hvis Krone mon kneise mod Skyen saa skjøn,
 Jeg satte mig ned
 For at tørre bort Sved . . .«

Når Heegaard ikke kunne få versefødderne til at passe, skabte han nye ord eller vendte komisk om på ordene; således i et hyldestdigt til frøken v. Jessen, forfatter af en præmieret nationalsang:

»I Dag v. Frøken Jessen god,
 Sin Fødselsfest mon holde . . .«

Da Heegaard rejste til København i juli 1824, gjorde han ophold i Slagelse, hvor han var til et muntert aftengilde. »Efter bordet anmodede man ham om, da han syntes at være i et smukt begejstret lune, at ville fornøje selskabet med at gøre en lille vise. Uheldigvis kom han på det indfald at ville forsøge sig i det naive og skrev eller dikterede i pennen for en god ven et fornylig i Slagelse Avis stående og siden oftere omtalt kvad. Hr. H. skal om anden morgenen, da han vågnede, have forlangt sit manuskript tilbage, men for sildigt, da han erklærede, at skønt det skrevne ikke var så ilde ment, da han jo selv var jyde, så var han dog nu ved gentagen gennemlæsning bleven overbevist om, at det ikke var hans fag at være naiv i poesien, ligesålidt

som en gadevægters at spille Gurli på teatret, og at bemeldte digt, som han var bange skulle misrecommandere hans snart udkommende Rimpose, var det sletteste, han under sit hårde liv havde gjort«.

Digtet, som fremkom i »Den Vest-sjællandske Avis« den 23. juli, hed »Hjemkomsten« og var digtet til Frederik VI's pris. Det fremhævede stærkt Sjælland på Jyllands bekostning og blev imødegået i samme avis den 9. august i et andet digt af en anden poet. Redaktionen af bladet tilføjede: »Dette velmeenende stykke modtages med fornøjelse, enhver må tillades sin frihed i at fremstille sine meninger og følelser. Men man må med føje beklage, at man i jyske blade har været enfoldig nok til at antage en simpel og sædvanlig poetisk form i sangen Hjemkomsten no. 59 for en prosaisk fremsat ytring, som var alvorlig ment, eller at man ikke har kunnet fatte den simple tanke, at de, som er en elsket genstand nærmere, må lære at påskønne og elske den førend de, som er længere borte fra den. En sådan troskyldig prosaisk fortolkning af et poetisk stykke kan ikke forklares uden måske deraf, at hele sangen har lignet mere prosa end poesi. Forresten tvivles slet ikke på, ikke heller har det været meningen, at ville bringe andre til at vantvivle, at man ligesåvel i Jylland som i Sjælland har andre gode sager at byde end sild og blå bær«.

I 1825 fik Heegaard digtet »Afskeden« optaget i »Dagen«, og da han forlod byen, lod han i samme blad indrykke følgende afskedssalut: »Med grådblændet øje hilser og takker den viborgensiske klokker samtlige sine velgørere, velyndere og venner. — Vale, valet omnes«.

Han rejste atter til København i 1826, og hans ulykkelige kone henvendte sig da til sin kusines mand, prokurator Niels Lykke, der 6. oktober 1826 sendte en sålydende skrivelse til byfogeden: »Det er bekendt, at klokker Th. Heegaard har i mange år opført sig således, at det er tydeligt,

at han ej kan være sin egen værge. — Foruden hvad der således i fortiden er sket, er det ikke mindre bekendt, at han i disse dage har forladt sit embede og efterladt sin kone i en næsten hjælpeløs tilstand. Som en af hans kones nærmeste besvogrede beder jeg desårsag, at De vil erklære klokke Heegaard i umyndigheds tilstand og beskikke ham en fornuftig og redelig mand til værge, mig iøvrigt ligegyldigt hvem, eftersom der i grunden intet er at værge for, andet end at klokkeren ikke skal i fremtiden foretage sig sådanne handlinger, hvorved andre kunne få skade«.

Resultatet blev, at magistraten den 21. s. m. erklærede klokkeren umyndig og beskikkede overretsprokurator Bastrup til at være hans værge. Men det værste var dog, at han også denne gang var stukket af uden sine overordnedes tilladelse. Han blev atter suspenderet, og ved provsteretten den 26. juli 1827 fik han følgende dom: »Vel er i nærværende sag tilstrækkelig oplyst, at tiltalte suspenderede klokke Heegaard uden bevist tilladelse fra nogen vedkommende, ja, endog uanset at den tilladelse, han formelig begærte, var ham nægtet, har foretaget en rejse til København og der en tid lang opholdt sig. Ved at han for slige og andre tilside-sættelser af sin embedspligt forhen har været anset, så formenes det klart, at han ikke kunne undgå, med hensyn til at hans handlinger vise ham som den, der slet ikke vil lade sig binde ved de bånd, som hans embedsforhold nødvendig pålægge ham, at anses med embeds forbrydelse, hvis ellers sådan hans fremgangsmåde kunne betragtes som fuldkommen tilregnelig. Men det må ved de erfarede oplysninger anses bevist, at han til visse tider lider af forstands forvirring, og det er af flere grunde antageligt, at sådan forvirring har anlediget hans tåbelige rejse. At han må tåle, at denne sinds-sygdom, som på den ene side frier ham for at blive genstand for straffe-lovens anvendelse, på den anden side kan begrunde hans afskedigelse, er vel en naturlig følge,

men den nærmere bestemmelse i så henseende kan retten ei andet end overlade anden autoritet«.

Han frikendtes, og nu kom sagen for landemodet, hvor der fremlagdes følgende indlæg. Heegaards sognepræst Immanuel Friis udtalte: »At når jeg om bemeldte klokker Heegaard siger, at hans forhold stundom har været roligt, ordentligt og beskedent, men til andre tider igen aldeles usømmeligt, og under hans kirkelige forretninger uroligt og uanstændigt, så mener jeg derved, at han næsten aldrig opholdt sig på det sted i kirken, hvor han som klokker burde være, nemlig i koret, hvorfor det flere gange var tilfældet, at en af sangdrene måtte berette hans tjeneste, og til det uanstændige i hans forhold under gudstjenesten regner jeg, at han oftere midt under kommunionen har budet de omkringstående en pris tobak af sin dåse til ikke liden forargelse for den almene mand og forstyrrelse af andagten«.

To udtalelser forelå fra distriktskirurg Weihe. Den første lød: »At klokker Heegaard her af byen lider af en periodisk sindssvaghed, der påkommer ham endog uden nydelse af spirituøse drikke og overalt uden nogen bekendt anledning, efter at han i flere dage, ja uger, har ført et stille og fornuftigt liv, derom har jeg tilfulde overbevist mig ved flere af hans handlinger i mit eget hus, såvel som i andre private huse og på offentlige forlystelsessteder her i byen, og enhver, der har hørt hans såkaldte deklamationer, hvormed han plager alle dem, som han støder på, som også enhver, der har læst eller hørt læse hans skrivelser navnlig en ansøgning om klokkerembedet i Aarhus eller en vis bekendt gratulations digt, vil finde, at et med fornuft begavet menneske hverken taler eller skriver således som han, når paroxysmen kommer over ham.

Efter fuldkommen at have overbevist mig om denne beklagelige sandhed: at klokker Heegaard anses af mig for at være en periodisk maniacus, udsteder jeg denne attest«.

Den anden erklæring havde følgende ordlyd: »Deres velbårenhed har ved flere skrivelser til mig på provsterettens vegne æsket flere data, der vidner om den suspendede klokke Heegaards periodiske mania. Blandt de galskaber, der efter min anskuelse viser Heegaard som maniacus, er hans deklamationssyge, hvormed han plager folk og gør sig til nar både på offentlige steder og i private huse. Indtil væmmelse har jeg hørt ham opremse rimerier, hvorved han skabte sig som en dårehus kandidat; men jeg nøjes med her blot at anføre den såkaldte deklamation på Viborg teater den aften, da Olsens skuespillerselskab spillede sidste gang. Flere af byens embedsmænd, hvoriblandt selv Deres velbårenhed samt andre fortrolige indvånere her af byen har været vidne til den skandale, som bem. Heegaards handlinger forårsagede, og det synes mig ikke muligt, at en mand, der har sin fulde forstand, kan handle således. I fuldskab kan det ikke være sket; thi i flere dage i forvejen talte han allerede om, at han ville deklamere på teatret. Hvis nu hans forsæt var sket i fuldskab, måtte han dog, indtil spilleaftenen kom, have sovet rusen ud og da skamme sig over, at han nogensinde kunne fatte den beslutning at fremsige sådan galimatias og på sådan karikaturmæssig måde. Det andet bevis på min påstand, tror jeg, er det i min attest omtalte gratulationsdigt, som Heegaard havde forfærdiget i anledning af afdøde Ingstrups udnævnelse til amtsforvalter. — Allerede digtets habitus var således, at ikkun en maniacus, men ingen mand, i hvis øverste etage alt er rigtighed, ville have det indfald at skrive et digt på denne måde, som han havde gjort. Begyndelsesbogstaverne til hvert ord og navn til digtets overskrift havde han nemlig ladet bage hos konditor Heyes af konfektdejg og klinet dem på papir. Digtet var således, som kun en gal mand forfatter det, ikke at tale om de titler og navne han deri gav Ingstrup og hans kone, og som langt fra tilkom dem«.

Fysikus Lind gav ham følgende to »anbefalinger«: »At jeg iflg. det kendskab, som jeg har til klokker Heegaard, ej kan tilkende ham anden periodisk hjerneforstyrrelse end den, som overvættes nydelse af spirituosa til tider kan have forårsaget et rigtignok af naturen, hvad iudicium angår, ej synderligen stærkt hoved. Egentlig vanvittighed eller galsskab af den natur, at hans handlinger herved kunne blive ufrie og utilregnelige og derfor ej komme i betragtning, kan jeg derfor på ingen måde tilkendegive ham«.

I en erklæring af senere dato udtalte han: »Efter at have gjort mig bekendt med alt, hvad der har kunnet give oplysning om den suspendede klokker Heegaards foregående liv og levned, finder undertegnede, at flygtighed, mangel på dømmekraft og overlæg ligefra skolen af har udgjort hovedtræk i hans forstands beskaffenhed.

At denne Heegaards oprindelige forstandssvaghed sammen med modgang, sorg og krænkelser, ved en stundom i enhver henseende uordentlig levemåde og især ved idelig næring af hans forfængelighed og en vis ham egen indbildskhed, hvortil ven og fjende rigeligen haver bidraget, kan være gået over i temporære åndsforvirrelser, hvorunder hensigtsløse for tid og sted upassende handlinger er udøvede, er vel muligt og synes i visse måder at finde bekræftelse såvel ved nogle af disse handlinger selv om ved det udseende og væsen, der i de senere år har udmærket Heegaard, idet han til tider har været mørk, stille, anstændig og beskeden, til andre tider derimod lystig, urolig, naragtig, næsvis og i udmærket grad besjælet af snaksomhed, rimelyst og deklamationssyge, uden at dog disse forskellige forhold iflg. bekendtes forsikring skal grunde sig på drikkældighed.

Idet jeg således finder en vis grad af sandsynlighed for foregående temporære sindsforvirring hos Heegaard, er det dog langt fra, at jeg med vished tør påstå denne, og vished er efter min formening i dette tilfælde uopnåelig. Thi kun

så meget er vist, at alle hans, mig bekendte, excentriske handlinger bærer præg af mangel på dømmekraft og overlæg i større eller mindre grad, hvilket dog tilsammen i og for sig ikke udgør afsindighed, men vel danner anlæg dertil. Også må jeg tilføje, at jeg ved at tale med Heegaard ikke har fundet, at fornuftens brug for tiden mangler ham, hvilket imidlertid ej beviser noget med hensyn til det foregående«.

Erklæringer fra de to prokuratorer Lykke, der var i familie med Heegaards kone, blev også fremlagt i retten. Prokurator N. Lykke skrev: »Jeg har kendt klokke Th. Heegaard, eller som han i sin ungdom kaldtes, Thomas Wissing, omtrent i 30 år.

I de senere år og endogså førend hans forrige suspension anså jeg ham, og anser ham nu for at være således på forstanden, at han ikke *kan* være skikket til at betjene nogen borgerlig forretning.

Vel forvolder han, såvidt jeg ved, ingen egentlig uorden, hvilket jeg tilskriver hans godmodige kurator, men han er dog i den forfatning, at han i det mindste periodisk må anses for gal, og i en sådan tilstand anså jeg ham at være, da han sidste gang blev suspenderet«.

Prokurator J. C. Lykke udtalte, at »han havde kendt klokke Heegaard, eller Thomas Wissing, i omtrent 16 år.

Af adskillige af Heegaards handlinger, og deriblandt hans avertissement om, at han var en virkelig og sand klokke; hans hang til at indtrænge sig i adskillige familier, hvor han forud var nægtet adgang; hans besynderlige tragten efter den ene dag at bortgive, hvad han dog senere hårdt måtte savne; hans stilleliggen i flere uger og hans derpå følgende udsvævelser; hans bortrejse uden pas, penge eller klæder; hans hang til drillerier den ene dag og tjenstvillighed den følgende, har jeg sluttet, at han til visse tider har mangel på forstandens brug«.

Endvidere fremlagdes breve, som Heegaard havde skrevet og udsendt i anledning af, at han 1. februar 1827 ansøgte om embedet som klokker og skolelærer ved domsognet i Aarhus. Hans ansøgning af 15. januar 1827 til stiftsøvrigheden i Aarhus lyder: »Underdanigst !!! Højvelbårne højærværdige hr. doctor theologie biskop, ridder, dannebrogsmænd Jens Birk over Aarhus stift og amt, nådigste herre!

Højvelbårne højædle hr. stiftamtmand, amtmand, ridder, dannebrogsmænd Peter de! Rosenørn ibidem nådigste herre!

I dybeste underdanighed og højeste ærefrygt nærmer sig undertegnede suplikant for at bede om den højgunstige nåde at vorde indstillet til hr. kongelige majestæt blandt de tusinde, som ansøger og bønfalder om klokker og skolelærer embedet ved domsognet i Aarhus by. Fra mit 5te år er jeg opvokset, dannet, undervist og bleven indprentet den helligste højagtelse, den dybeste ærefrygt og den højeste ærbødighed for Jesu guddoms lære, denne stjerne den funklende, der tilintetgør de mange de nye sofistiske hjernekløvere al deres præk og virvar, der lig en dunst, en tåge, en skygge forsvinder, blinder og dårens agtelse vinder, hin, hin hellige sol, denne høj lysende stjerne har været min trygge ledsager på min ikke med roser bestrøede bane under Jesu hellige fane vil jeg vandre, og ingen skal mig forråde, i hans tro vil jeg bygge og bo, hans lære vil jeg søge, bestræbe mig for at udbrede, som han levede, vil jeg leve, som han handlede vil jeg handle, og som han døde, vil jeg ønske og håbe at slumre i det højtidelige vigtige øjeblik, da den udødelige hellige sjæl skal gå over enten til kval eller fryd ved basune lyd og for dommeren stå, de store og små, de fattige rige, her er vi lige!!!

O! give Gud at jeg engang hinsides graven kunne møde med en talrig flok og med frimodighed sige: »Herre! her er jeg og de sjæle små, du betroede mig«, for at høre disse salige ord af Jesu hellige mund tragter siger higer jeg efter

af alle mine kræfter at komme til de gode blide århusianere og der stifte gavn og hædre mit adelmands navn, der egentlig er Hee efter biskoppen hin gamle i samme by, hvortil jeg ønsker at fly. — Nådigste milde herrer, jeg beder og bønfalder om Deres altformående anbefaling, jeg tæller nu det 47de winter og nærer en udsigelig lyst til at vorde børnelærer, undervise dem den vej, de bør gå for dyden at nå og palmer at få. —

Nogle og 20 år har jeg været huslærer hos provst Zahrtmanns, i 15 hos biskoppen den gode den blide jeg signe i tide. De ser altså heraf, at jeg er temmelig bevandret i skolefaget og for et år siden tog jeg examen ved det Abrahamsenske akademi og vandt hans agtelse, og smigrer jeg mig ved hans bevågenhed for eftertiden, hvilken og er tilfældet med hans excellentze hr. stadsminister Frantz Bülow, og i flere høje herrer og stadsebedsmænd vil bidrage til mit ønskes opnåelse«.

Også prins Christian Frederik søgte han at bevæge til at hjælpe sig med følgende brev: »Deres kgl. højhed ville allernådigst tillade at jeg i dybeste underdanighed og allerhøjeste ærefrygt ansøger Deres høje kongelige nådes anbefaling for hans majestæt for at vorde forflyttet fra Viborg klokke embede til skolelærerembedet og klokke til domsognet i Aarhus i afdøde Risoms plads.

Allernådigste fyrste! ved afskedsaudientz tillod De mig allernådigst at måtte henvende mig til Dem når et embede blev vacant; dette er nu tilfældet fortiden, derfor tyr jeg til printzen den gode, den store, den blide, videnskabens beskytter, nationens zir og musa sønners ven og velynder«.

I retsprotokollen lyder Heegaards egen skildring af turen til København således:

»At søndagen den 1. oktober om aftenen mødte han på gaden biskop Bloch og etatsråd Jespersen, der kom fra selskab hos amtsprovst Fog, og hvilke han med vilje gik i

møde, efter at han hos prokurator Møller, hvor han den aften var gået ind, og hvor der var børneselskab, havde ventet på, at biskoppen skulle gå der forbi, hvor hans hjemvej faldt. Heegaard havde hos hr. Møller trukket sin kjole af for at springe over en stok, og da han mærkede de forbigående, gik han uden kjole, men med hat på hovedet imod dem. Efter at have hilset dem bad han etatsråd Jespersen om plads på dennes vogn til Aarhus, hvorhen Heegaard vidste, den næste dag skulle gå. Dette tillod etatsråden. Heegaard spurgte derpå biskoppen, om han befalede noget bud til Kallundborg, hvortil denne svarede: »Intet, uden at hilse vore københavnske venner, thi kommer De først til Kallundborg, hører vi nok snart fra Dem fra København«. Dertil ytrede Heegaard, at derpå var han ej betænkt, men skulle så være, havde vel hr. biskoppen intet derimod, hvortil biskoppen svarede spørgende: »Har De Deres præsts tilladelse?« Da Heegaard dertil svarede: »Ja«, sagde biskoppen: »Så rejs med Gud«. Hans hensigt med rejsen, den han kun havde bestemt til Kallundborg, var at rekreere sig efter en sygdom, og at han ville forsøge at bytte bestilling med klokkeren i Kallundborg, samt at han ville gå til hånd med at transportere den sindssyge frk. Hauch, som skulle transporteres fra fattigvæsenet i København til fattigvæsenet hersteds, fra Kallundborg hertil, i hvilken anledning han hos pastor Friis, den gang kapellan ved domkirken, havde ytret ønsket om at rejse med mad. Tøndering, der af fattigvæsenet her var antaget til at afhente frk. Hauch, hvortil pastor Friis havde sagt, at det kunne være ret godt. På denne udtalelse byggede Heegaard sit svar til biskoppen, at han havde præstens tilladelse, men for at være desto sikrere henvendte han sig næste dag til amtsprovst Fog, men fik afslag. Uagtet nægtelsen rejste Heegaard næste dag til Aarhus og fra Aarhus til Kallundborg, hvor mad. Tøndering sagde, at hun behøvede ikke ham. Han gik derpå til fods fra Kallundborg til Kø-

benhavn for at søge gravertjenesten ved Frue kirke, som han havde hørt var ledig. Dels fordi han ingen penge havde, dels for at rekreere sig, tog han på vejen ind til flere præster og degne, hvilke han mer eller mindre kendte og tildels inviterede ham. Han kom således til København den 28. oktober. På vejen betlede han ikke, thi han levede frit på vejen fra Kallundborg til København, hvilket første sted han forlod uden at have en skilling i lommen. I København opholdt han sig og levede frit hos forskellige bekendte og fik hos grosserer Lütken 2 species, hvilke han brugte til rejsepenge fra København her hjem. Fra København tog han med en skipper til Udbyhøj den 12. november og ankom hertil den 14. s. m.«.

Resultatet af retssagen blev, at Heegaard ved kancelliskrivelse af 6. januar 1829 fik sin afsked, men man bevilgede ham en årlig pension af 100 rdl., som eftermanden skulle udrede.

Heegaard døde på Læsø den 8. oktober 1831, og original som han var, måtte han også dø på en original måde; herom står at læse i Vesterø kirkebog: »Fik en hæftig død efter at han havde vasket sine arme og ben i søen; gik straks til hus, blev hæftig syg og efter begæring kørt til birkedommer Ørum, men døde undervejs«.

Både birkedommeren, Chr. Michael Rotbøl Ørum, og landfogeden, Søren Wad Gjern, var gammel bekendte af Heegaard fra Viborg. Ørum havde været sagfører der fra 1819-1830, og Gjern, som Heegaard også havde gået i skole med, havde været konstitueret klokke ved Nørresøgn's kirke fra 1808-1812 og senere amanuensis hos biskoppen og stiftskasserer.

Det var altså blandt venner, han endte sine dage, og begge påtog sig da også at sørge for hans begravelse. Den sølle klokke efterlod sig kun: »En gammel blå klædes kjole, et par gamle klædes bukser, en sribet bomulds vest, en hvid

15/9, 29/9; 1825 26/3, 15/8; 1826 14/10, 25/10;
1828 12/11; 1831 22/10.

Nationaltidende 27/5 1922: artikel af C. A. Clemmensen.

Dagen 4/3 1825, no. 54.

Literatur-Tidende 1824, no. 37.

Den Vest-Sjællandske Avis 1824 23/7 og 9/8.

Kjøbenhavns-Posten 18/12 1829.

Utrykte kilder:

På landsarkivet i Viborg:

Gjern kirkebog 1781.

Viborg Sdr. sogns kirkebog 1794, 1810 og 1842.

Vesterø kirkebog 1831.

Viborg skøde- og panteprotokol no. 11, fol. 115, 138b og
316, no. 12, fol. 226 og 239, no. 13, fol. 25.

Viborg skifteprotokol 1831-1841, fol. 6b.

Læsø skifteprotokol 1818-1847, fol. 275b.

Viborg byfoged arkiv: Justitsprotokol 1820-1826, fol. 209b,
212b og 215. — Politiprotokol 1821-1827, fol. 358. —
Domprotokol 1817-1829, fol. 240-245.

Viborg stifts økonomiske velfærdsselskab: Forhandlingspro-
tokol 1812-1813, fol. 2b og 3b. — Diverse dokumenter
1811-1813.

Viborg bispe arkiv: Ny supplements reversal side 348, 349
og 351, pakke no. 175, IV Kollegial breve ad synodal-
acten 1826-1827. — Kaldsbrev protokol 1796, side 187. —
Reversal fortsættelse: Pakke no. 583: Om præsters og
skolelæreres embedsførelse. — Viborg stiftsøvrigheds
registrant for de commune sager 1824-1827.

Personalia.

På rigsarkivet:

Højesterets slutningsbog for året 1824, side 18.

Om Heegaard har forfatteren skrevet en artikel i Viborg
Stifts Folkeblad 27/4 1940.

KLEJTRUP VOLD^E I EGNENS SAGNOVERLEVERING

—
Af Hans Ellekilde.

I Aaret 1732 begyndte den kendte Herredsfoged *Kristen Sørensen Testrup* (29/9 1685—4/1 1761) Udarbejdelsen af et Haandskrift »Rinds Herreds Krønike«, som er trykt i Ud-
drag i »Jydske Samlinger« I S. 342-74 (sml. II S. 1-78),
hvori der findes Meddelelser om den til Voldstedet Klejtrup
Volde knyttede Sagnoverlevering, saaledes som den var kendt
i Rinds Herred i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Vi
anfører først denne Sagnoverlevering i sin Helhed og gaar
derefter over til en Kommentar af de enkelte Bestanddele af
denne Folkeoverlevering stærkt isprængt Testrups egne fejl-
agtige Gisninger.

Klejtrup Sogn. Derudi er beliggende det gamle Slot eller faste Borg
i Siden af Søen, hvilket Niels Ebbesen, som ihjelslog den kullede Greve
i Randers, skal have ejet saavel som Randers Slot, som da kaldtes Ran-
delsborg.

Der fortælles ellers, at samme Slot skulde have været kaldt Brattings-
borg, og at den bekendte Vise, som lyder saaledes: »De vare syv og syv-
sindstyve, der de drog ud fra Hald, og der de kom til Brattingsborg, der
slog de deres Tjald o.s.v.«, skulde være digtet om et Krigstog i gamle
Dage fra Hald Slot syden Viborg og hertil; hvad herom kan være i
Sandhed, kan man ej for vist sige, men rimeligere synes det dog at
rejse fra Hald og hertil, som er kun en Dags Rejse, end at rejse fra
Hald og til det gamle Slot Brattingsborg paa Samsø (hvoraf Grundvol-

den af Murene endnu ses ved Søkanthen); foruden fortælles endnu om samme Tog, at da Belejringen for bemeldte gamle Slot i Klejtrup havde været meget længe, og de var færdige at ophæve den igen, kom en Dag en Ko bejsende fra Slottet, som da var omflydt af Søen, i Land, efter hvilken Anledning da Tilgangen til Slottet over Søen fandtes, hvorefter Slottet blev vundet.

Gaarden har været beboet af fornem Adel; af disse fortælles om en Frue, som boede paa samme Slot, at hun en Tid havde to af hendes Piger mistænkte for nogen Sag og derfor lod dem henrette; men, som deres Uskyldighed siden kom for Lyset, gav hun iblandt anden Bod og for at sjunge Messe for hendes Sjæl blandt andet 2 Gaarde i Hejring til Klejtrup Kirke, hvoraf 1 Gaard endnu holder Kirkelysene vedlige. Samme Sjølemesse blev holdt paa Dansk eller var siden udsat paa Dansk og kunde endel den endnu udenad af de gamle Folk i Sognet i min Barndom; men da Præsten i Hersom, Hr. Jesper Rønberg, ej kunde lide, at de sang den, er den bleven saa forglemt, at jeg ved megen Efterforskning ikke nu har kunnet finde en, som kunde den.

Ellers fortælles en Historie om samme Frue ang. en Herremand, navnlig Palle Tygesen, som boede paa Skaarupgaard der i Sognet, som da og var et adeligt Sæde, at han af Nysgerrighed vilde vide, hvorledes det gik med samme Frue af Klejtrup, naar hun gjorde Barsel, som bekom ham ilde, hvorom fordum er digtet en Vise, som endnu kvædes der i Sognet, og den er saalydende:

*Palle Tygesen gaar for sin Moder at staa,
den velbyrdige Svend,
»Og maa jeg mig til Kvindergild' gaa?»
For de fynske Fruer ham eftertraar.*

*»Hvad kan du ad Kvindergild',
Naar du bliver drukken, saa faar du ild'.«*

*Palle Tygesen gaar for sin Søster at staa,
»Og maa jeg mig til Kvindergild' gaa?»*

*»Vel maa du dig til Fruerstue gaa,
men glem ikke at drage dine Sporer aa.» (d.v.s.: af).*

*Palle Tygesen mon til det Barselhus gaa,
han glemte at drage sine Sporer aa.*

Han klapper paa Døren med sit Skind:
 »Stat op skøn Jomfru og lader mig ind.«

Palle Tygesen ind ad Døren trén,
 Dronningen rakte hannem Haanden frem.

Dronningen klapper paa Hyndet blaa:
 »Lyster eder skøn Jomfru at hvile herpaa?«

Han satte sig hos Dronningen næst
 og spurgte hende, hvor hun havde været.

»Hvilken ren underlig Jomfru maa I vær',
 har I ikke været hos Fruer før.«

»Fuld lidet kan (jeg) vide af Kvindebrøst,
 Mit Bryllup stod nu midt i Høst.«

»I min Ryg og i min Side
 der har jeg al min største Kvide.«

»I mit Hoved og for mit Bryst
 er som alle mine Lemmer var synderbryst.«

Nu sat' de Dronningen paa Palles Knæ,
 der føder hun en Søn saa spæd.

De svøbte det Barn i hvide Lin,
 for hans Moder var en Dronning fin.

De lagde den Dronning i Sengen ned,
 Fruer og Møer de glædtes derved.

De stolte Jomfruer satte sig til Bænk,
 Palle Tygesen gik for dem at skænk'.

De stolte Jomfruer vil Dansen rør',
 Palle Tygesen mon den Fordans før'.

Palle Tygesen ned paa Gulvet sprang,
 forgyldne Sporer i Jorden klang.

Det mælte Dronningen i Sengen laa:
 »Hvilken af mine Møer har Sporer paa?«

Det svared' den Frue, som Palle var næst:

»Det er Palle Tygesen, os haver gæst.«

»Er det Palle, min Herres Svend,

Da skal han hænge, før Dagen bliver kend.«

»Da skøtter jeg ikke om at dø,

Men jeg véd saa meget af Kvinders Nød.«

I bede for Palle Tygesen den Ædeling.

Før Solen stod op, det vared' ej læng',

Den velbyrdige Svend,

Saa maatte han straks i Galgen hæng'.

I bede for Palle Tygesen den Ædeling.

Hvad her skal forstaaes ved dette, at denne Frue i Visen kaldes Dronning, kan ej vides. Er vel troligt, at hendes Mand har været en stor Høvding, siden at og i Visen Palle Tygesen, som dog var en Herremand, kaldes hans Svend.

Jens Bertelsens Moder i Klejtrup har fortalt mig, at i hendes Ungdoms Tid stod endnu den store Lade, som havde været Hovlade paa Klejtrup, hvorudi alle Mændene endda lagde deres Korn i nogle Aar, efterat den blev besat med Bønder.

Herredsfoged Testrups Sagnoptegnelser fra Klejtrup Sogn indeholder disse Bestanddele, som vi i det følgende vil behandle saa vidt muligt hver for sig:

- A) En urigtig Gisning om, at Klejtrup Volde i sine Velmagtsdage som Borg, Klejtrup Borg, har været Niels Ebbesens Hjemsted — i Stedet for hans virkelige Hjemsted, Adelsgaarden Norringris, som maa være identisk med Herregaarden Ris Hovgaard i Norring, Folby Sogn, Sabro Herred, fire Mil Syd for Randers.
- B) En urigtig Gisning om, at Klejtrupborgen er identisk med Brattingsborg i Kæmpevisen om Kong Didrik og hans Kæmper (Danmarks gamle Folkeviser I, S. 103 Nr. 7 D, Vers 1).

De var vel syv og syvsindstyre
 der de droge ud fra Hald,
 men der de kom til Brattingsbjærg,
 der sloge de op Silketjald.

Det donner under de raske Hovmænd, der de udride.

Den simple Aarsag til denne Gisning er, at der paa Øst-siden af Klejtrup Sø findes en naturlig Bakke, *Bratbjærg*, som Testrup fejlagtigt ligestiller med Kæmpevisens rent poetiske Navn Brattingsbjærg, eller Brattingsborg, ligesom han ganske fejlagtigt jævntiller det digteriske Navn Hald med Navnet paa den fra Blichers Novelle velkendte store Herregaard Hald, syd for Viborg.

- C) Et ægte Belejrings-sagn, ofte knyttet til Voldsteder rundt om i Nørrejylland (se f. Eks. Tang Kristensen: Danske Sagn III, S. 288-94; 2den Række III, S. 194-95), som Testrup fejlagtigt har knyttet sammen med Folkevisen om Kong Didrik og hans Kæmper.
- D) Et fra katolsk Tid stammende Sagn om den onde Frue paa Klejtrupgaard der ikke, som det lige nævnte Belejrings-sagn, er et typisk Vandresagn, men et Sagn, der sandsynligvis er opstaaet i selve Omegnen af Klejtrup med et Virkelighedsgrundlag af historisk Art, som vi dog i det mindste foreløbig er ude af Stand til at fastlægge med blot nogenlunde historisk Nøjagtighed.
- E) En ganske urigtig Gisning om, at denne antagelig historiske, men foreløbig ukendte onde Frue, skulde være den samme som den hævnerrige Dronning i den i Klejtrup-egnen sungne Folkevisen, der lader sin Husbonds Svend Palle Tygesøn hænge, fordi han udklædt som Kvinde har beluret hende i hendes Barselseng.
- F) Den ældste kendte Opskrift af den middelalderlige Folkevisen »Palle Tygesen til Kvindegilde« (se Danmarks gl. Folkeviser VI S. 95 Nr. 335 A), der desuden kendes i

Opskrifter fra Hammerum og Bølling Herred i Vestjylland og fra Østergötland i Sverige, men derimod ikke fra den Egn af Danmark, der antagelig maa regnes for netop denne Folkevises Hjemsted, nemlig Fyn, antydet i Rindsherredsopskriftens Omkvæd »For de fynske Fruer ham eftertraar«.

- G) Et lille Sagnminde om den tidligere Hovlade, knyttet til den endnu tidligere nedbrudte Borg Klejtrup Volde.

*Klejtrup Borg som Niels Ebbesens
formentlige Hjemsted.*

I Aarbøger, udgivet af Historisk Samfund for Aarhus Stift XXXIII 1940, S. 56-77, har jeg skrevet en Afhandling »Folkesagnene om Niels Ebbesens Hjemsted«. Her har jeg gjort udførlig Rede for den Sagnoverlevering, der er knyttet til Niels Ebbesens formentlige rette Hjemsted, Ris Hovgaard i Norring, Folby Sogn, fra 1623 til Nutiden, og jeg har ogsaa her behandlet den Sagnoverlevering, eller maaske rettere den Gisningsoverlevering, der knytter sig til Gaarden Nørreris i Roum Sogn og til Klejtrup Volde som Niels Ebbesens formentlige, men urigtige Hjemsted.

O. 260 Aar efter Niels Ebbesens Drab af Grev Gert, d. 1ste April 1340, opgiver Arild Hvitfeld i sin Danmarkshistorie, at Niels Ebbesens Gaard hed *Nørreris*. Han udtrykker det saaledes:

»Det hende sig paa samme tid, at en fornemme Herremand ved naffn Niels Ebbesøn aff Nørrerisjs understod sig en mandelig Gierning, oc tenckte paa en gang for alle at gjøre Ende paa Krigen, oc heller at voge sit Liff der offuer, end see hans Fæderneland saa offte forhærgis.«

Svend Grundtvig mener, ubetinget med Rette, at »Nørreris« er en Forvanskning af et oprindeligt »Norringris«, og han henviser til, at en med Anders Sørensen Vedel samtidig Historiker, Cornelius Hamsfort, kalder Niels Ebbesen »Ni-

cholaus Jepson de Norengrise« (Danmarks gamle Folkeviser III S. 490). Men Topograferne og Historikerne imellem Hvitfeld o. 1600 og Svend Grundtvig 1862 gik fejlagtigt ud fra, at Hvitfelds Form *Nørreris* var den rette Form, og de søgte at udfinde, hvor dette *Nørreris* monne befinde sig. Man genfandt det i Gaardnavnet *Nørris* i Roum Sogn. Det hedder i Danske Atlas IV S. 656, sandsynligvis efter Indberetning af den rige Præst *Jens Jacobsen*, Præst i Tostrup og Roum fra 1744 til 1767:

»Nogle holde for, at *Nørris* her i Roum Sogn, som nu er en Bondegaard, har fordum været det *Nørreris*, hvor den navnkundige Niels Ebbesen boede, som ihjelslog den kullede Greve i Randers.«

Nørreris i Roum mangler ganske Voldsted og Spor af gammel Bebyggelse, saaledes som Maleren, Antikvar *Rasmus Henrik Kruse* fra Fur, har gjort opmærksom paa i sit Manuskript »Endnu et lille Bidrag til Niels Ebbesens Historie« 1871. (Ny kgl. Saml. Nr. 415 f., Fol.). Han siger her:

... den lærde Suhm samt Kancelliraad Olsen i Randers (Niels Ebbesens Levnedsskildrer 1839) har ikke havt locale Kundskaber, ellers vilde de ikke have antaget, at det var dette *Nørreriis*, Ebbesen skrev sig til. Vel er det sandt, at Tiden i 500 Aar forandrer meget, men at saa betydelig Ejendom, som bemelte *Nørreriis* maa antages at have været, saa ganske skulde være tilintetgjort, at ikke engang Volde, Grave eller Tomter af en Borgplads skulde findes i Nærheden eller i Omegnen, især i denne lyngbegrøede og lidet beboede Egn af Landet, kan neppe tænkes muligt.

Derimod hævder *Rasmus H. Kruse* med stor Energi, at Klejtrup Volde, Voldstedet ved Sydsiden af Klejtrup Sø, ikke blot er identisk med *Kæmpevisens* Brattingsborg, men i Virkeligheden er den Gaard, hvorfra *Niels Ebbesen* drog ud at dræbe den kullede Greve, og hvor han efter Drabet søgte Tilflugt — en Opfattelse, jeg regner for helt forkert.

Kruse oplyser nemlig i sit lige nævnte Manuskript:

Klejtrup Volde, set fra Øst (1841).

Ved at berejse Himmerland — forhen Himmersyssel — kom jeg til Klejtrup Bye i Rinds-Gislum Herreder. Ved Byens østlige Side ligger en ikke ubetydelig og fiskerig Sø, i hvis vestre Side findes Rudera af en gammel Borg eller Slot, endnu i Omegnen kaldet Brattingsborg og som efter de endnu gjængse Sagn engang i Fortiden skal have tilhørt Niels Ebbesen.

Efter en Række historiske Oplysninger om Borgen i Klejtrup, tilføjer han:

At Niels Ebbesen var en god Ven af den rige og mægtige Niels Bugge til Hald — der ikke altid levede i den bedste Forstaaelse med vore Konger — er ingen Tvivl underkastet; heller ikke kan det være Tvivl underkastet at Ebbesen selv har været en mægtig Mand, og efter de Tidens Skik havt en fast og stærk Borg, lig Hald, i sin Tid at tye til. At Klejtrup, eller som det forhen kaldtes Klejstrup, har været en saadan, er lige saa lidet Tvivl underkastet. Det beviser den tilbageværende Borgplads eller Borgtomte, der vel for en Deel nu er udjævnet til Byggepladser og Agerland, men af hvis tilbageværende Volde og Grave, man endnu kan danne sig et Begreb om dens Styrke og Fasthed paa sin Tid, tilmed da den laae i Søen ganske omgivet af Vand, og kun har været

forenet med Fastlandet vesten for, ved en mægtig Broe, hvoraf Egepælene i den tilgroede Deel af Søen endnu rager frem af Jordskorpen i lange Rækker.

Kruse anfører som et yderligere Bevis Nærheden ved Hald og Randers og slutter: »Det maa saaledes staa aldeles fast, og som Sagnet og flere grundede Formodninger bekræfte, at Brattingsborg i Klejtrup Sø... har været Ebbesens faste Borg, hvorfra han har ledet sine Anstrengelser for at redde Fædrelandet fra det fremmede Aag.

I 1855 har *R. H. Kruse* indsendt et Sagn til S. Grundtvig, antagelig optegnet i 1840 (DFS. X Blad 455):

Ved Klejtrup By ligger Ruinerne af Brattingsborg, som tilhørte Niels Ebbesen. Denne Borg blev en Gang belejret. Fjenden, som belejrede den, laa lige overfor Slottet ved den anden Side af Søen paa en Banke, som endnu af sin Brathed kaldes »Bratsbjerg«, dog uden at kunne tvinge den. Omsider havde de belejrede kun en Ko tilbage, som en Dag, den blev vandet ved Søen, slap fra Føreren og løb over paa den sydøstlige Side; Vandet dér var meget grundt. Belejrene saa dette og benyttede dem deraf til at indtage Borgen, som ved denne Lejlighed blev ødelagt (Tang Kristensen, Danske Sagn III Nr. 1420, ganske samme Sagnform Jydske Folkeminder IV Nr. 117, antagelig hidrørende fra Kruse, sml. Tang Kristensen: Minder og Oplevelser III S. 177).

I sit ovennævnte Manuskript om Niels Ebbesen kommenterer Kruse Sagnet saaledes:

Har Borgen været Belejring underkastet, og som Sagnet vil, fra en Banke, som ligger ved østre Ende eller Side af Søen, og for sin Brathed kaldes Bratsbjerg, belejret og indtaget, er dette formodentlig skeet af Skipper Clemens, som forhen bemærket efter Hvidtfeldts Beretning (II pag. 1431).

I sit Manuskript Nørrejyllands Mærkværdigheder 1843 I p. 84 (Nationalmusæet) meddeler Kruse:

»Et Sagn er endnu til og fortælles paa samme Maade, som det af Herredsfoged Testrup meddelte, dog med den Tilsætning, at Fjenden havde lejret sig ved *Bratsbjerg*, en Bakke, der ligger paa den østre Side af Søen lige overfor *Brattingsborg*.«

Nogle Aar senere har Distrikstlæge *Fr. Ferd. Ulrich* i Hobro (1842-54) optegnet samme Sagn efter en gammel Husmand fra Klejtrupengen, og 4/7 1854 meddelt Svend Grundtvig dette Sagn, som trykte det i »Gamle danske Minder« I 1854, S. 190-91 Nr. 235.

Ved Vejen, der gaar i Sydvest fra Hobro til Virksund, ligger i det sydvestlige Hjørne af Klejtrup Sø en Halvø, hvorpaa der endnu ligger en Gaard og et Par Huse. Den er nu ved Engbund landfast, men i gamle Dage har den været helt omflydt, og imod Vest viser man endnu Pælestumper i Engen, som ere Levninger af Vindebroen. Paa Øen findes der endnu tydelige Spor af, at den fra det omliggende Jordsmon er paaført og opfyldt, ligesom ogsaa af, at den har været befæstet. Ud imod Søen synes der saaledes paa en lille afsondret Høj at have ligget et Taarn. Paa en større, ligeledes med Kunst opfyldt Høj, synes den egentlige Hovedbygning at have ligget, og imod Syd, indad mod Landet, paa en lavere Grund, Udhuse og Ydervolde. Slottet eller rettere Gaarden, som har ligget her, skal Niels Ebbesen have ejet. Her, sagde en gammel Husmand, var det, de syvogsvsindstyre droge til, da de droge ud fra Hald, og paa det ligeoverfor liggende Bratbjærg, som det endnu kaldes, opsloge de deres Tjald, og de belejrede Borgen længe og vare nær at udhungre den. Da nu de Belejrede kun havde to Nød tilbage, brugte de det gamle Krigspuds: snart at give dem et sortbroget og snart et rødbroget Skind over sig og saaledes føre dem over Slotsvolden, for at Belejrerne skulde tro, de havde Overflod paa Slagtekvæg. Men en hed Sommerdag bissede et af Høvederne og rendte over der, hvor Slotsgraven var grundest; og det mærkede Belejrene sig, stormede Borgen og indtog den.

Fabrikant *Laurits Andersen*, Aarhus, barnefødt 1849 i Hersom, har meddelt Dansk Folkemindesamling i 1931 (Sml. Fra Viborg Amt 1930, 76 f.):

I Klejtrup Sogn ligger der en gammel Borgvold paa en Tange, der vist tidligere har været en Ø i den sydvestlige Del af den ret store Klejtrup Sø. Man har kaldt Borgen Klejtrupgaard, Klejtrupborg og Brattingsborg. Det sidste Navn var i Midten af forrige Aarhundrede den sædvanlige Betegnelse i Omegnen, hvor man ikke var i Tvivl om, at der i Visen om de »Syv og syvsindstyre« mentes Brattingsborg i Klejtrup. Det troedes ogsaa, at det var der, at Niels Ebbesen indeslut-

tede sig, efter at han havde dræbt Grev Gert i Randers, dette staar vel i Forbindelse med, at der i Roum Sogn vest for Klejtrup ligger en Gaard, som hedder Nørreris, hvor man troede, Niels Ebbesen havde boet. Der kendes mange Sagn fra Borgen i Klejtrup, hvoraf de fleste er vel kendte. Jeg skal derfor kun nævne et Par, som jeg har hørt fortælle, som, saa vidt jeg ved, ikke hidtil er optegnet. Engang var Borgen belejret af Fjenden, og Provianten var nær ved at slippe op, saa de kun havde en eneste Ko tilbage. For at faa Fjenden til at tro, at de var velforsynede for lang Tid endnu, trak de afvekslende Huderne af de slagtede Køer paa den endnu levende og trak den omkring paa Voldene, saa Fjenderne maatte tro, at de endnu havde mange Køer i alle Farver og Aftegninger.

L. Andersen har meddelt Belejringsagnet i den almindelige jyske Form, knyttet bl. a. til Kalø omkring 1667 (sml. Danske Sagn III, S. 290 f. Beretning fra det første danske Hjemstavnskursus 1923, S. 61 f.), hvis Pointe er, at Belejrerne i yderste Øjeblik opgiver Belejringen, narrede af denne List til at tro, at de Belejrede har rigelig Proviant til lange Tider endnu. Klejtrupsagnet har den særlige Ejendommelighed, at Koen bliver fanget, og Borgen bliver erobret og ødelagt. Sagnet skal forklare, hvorfor der nu kun er Ruiner tilbage af den fordem saa vældige Borg, Egnens Stolthed.

Men vi har ogsaa en Optegnelse af Belejringsagnet, hvor Klejtrup Volde kaldes *Højvold*, ikke Brattingsborg, og hvor alle Gisninger om Niels Ebbesens Bopæl er helt borte. I December 1889 har Evald Tang Kristensen besøgt *Søren Nielsen* i Troestrup, Hersom Sogn (se Minder og Oplevelser III S. 294), og hos ham optegnet Sagnet om den erobrede Borg.

Om Høvwold i Klejtrup boede en Konge. Det var indflødt og Fjenderne laa og vilde berøvre ham. Saa kom der et Høved, en rød Ko, besende og gik derind, den beste over Vandet. Saa kunde de se, hvor de kunde vade over paa den Ko. Saa tog de Kongen til Fange. (Dagbog Blad 4970, og trykt Danske Sagn III Nr. 1421).

I Nationalmusæets 2den Afdelings topografiske Arkiv findes der en Indberetning fra Sognefoged *Niels Jensen* i

Klejtrup 1808 til Oldnordisk Arkiv. Her møder vi ligeledes Navnet *Højvold* for Klejtrup Volde.

Efter Traditionen skal her i Klejtrup have været et Slot, og ved at grave i Jorden paa dette Sted, hvor der formenes, at Slottet har staaet, findes endnu Levning af gammel Mur.

En grøn Høy beliggende her i Byen, kaldes Højvold, er og af betydelig Størrelse.

Om Bratbjerg har vi i Nationalmuseet en optegnelse fra *Steen St. Blicher*, udsendt c. 1840 til Commissionen for Oldsagers Opklaring.

I den vestligste Kant af Onsild Herred, Hornum Sogn, ret østen for Klejtrup Sø, er der en Banke, der af Almuen endnu kaldes Bratbjærg, hvilket Navn levende minder om Kæmpevisernes Brattingsborg. Man saa endnu for faa Aar siden, da jeg var der, enkelte Murstensbrokker, og ad et Hul mellem saadanne, sagde en Bonde mig, at man kunde jage en lang Lægte ind, uden at fornemme Modstand. Men paa den anden Side af Søen inde i Klejtrup By, er og en stor Forhøjning, hvorpaa Beboerne sige, at der og skal have ligget et Slot som man og tillægger hint Navn.

Den onde Frue paa Klejtrup Borg.

Hos Testrup fortælles der, som vi nævnte ovenfor (S. 117), at den onde Frue paa Klejtrup Borg lod sine to Piger henrette, antagelig for et begaaet Tyveri, og da deres Uskyld senere blev opklaret, gav hun som Bod to Gaarde i Hejring, hvoraf den ene Gaard endnu skulde holde Kirkelysene vedlige. Den latinske Messe for hendes Sjæl var efter Testrups Oplysning oversat til Dansk, og endnu i hans Barndomstid, altsaa o. 1695 kunde en Del af de gamle Folk i Sognet den Sjælemesse udenad, men da den blev afskaffet af Hr. *Jesper Rønberg* (1652-1722), Præst i Hersom, Bjerregrav og Klejtrup i Aarene 1686-1722, blev den saa hurtig glemt af Almuen, at da Herredsfoged Testrup o. 1730 foretog Efterforskninger efter denne Sjælemesse, var der desværre ingen gamle Folk i Egnen, der længere kunde huske denne.

En af Hr. *Jesper Rønbergs* Efterfølgere i Hersom, Bjerregrav og Klejtrup, Præsten *Peder Galthen* (1705-1768), i

Aarene 1736 til 1768 Præst i disse Sogne, har 1753 sendt følgende Præsteindberetning til den berømte Arkitekt og Topograf *Laurids de Thurah* (1706-59), som vi her gengiver efter Evald Tang Kristensens Afskrift i Dansk Folkemindesamling.

Den Gaard, som Frederik Christensen og Søren Kræmmer beboer, svarer til Præsten Rug 5 Skp., Byg 6 Skp., Havre 10 Skp., Smør 1 Lispd. 2 Pd. Kristen Bigum i Hejring svarer aarlig til Præsten Rug 2½ Skp., Byg 3 Skp., Havre 5 Skp. og holder tillige med Frederik Christensen Kirkelysene vedlige. Det, som er tillagt Præsten, siges at være given af en Dronning i Klejtrup, for en Salme at sjunge, og ingen kan huske hende.

Fra Hr. *Peder Galthen* stammer ogsaa følgende Sagnopskrift:

Klejtrup Slot siges en katolsk Dronning at have beboet, og som hun skal have ladet 2de Piger uskyldig henrette, er hun selv 2de Solemærker derefter hendød. Hendes Lig skulde været henbragt til Viborg Domkirke, men som Hestene ikke kunde drage hende længere end til Klejtrup Krat, siges hun der at være begravet. Hun haver givet nogle Skjæpper Rug, Byg og Havre item noget Smør til Kirken og Præsten for en Salme at sjunge, som i salig Jesper Rønbergs Tid (1686-1722) er afskaffet, og ingen kan den mere huske.

Hvem den onde Frue i Virkeligheden har været, kan endnu ikke oplyses. I Hofmans Foundationer III 386 meddeles der kun: Slottet har i næst forrige Seculo været beboet af de Harboer og Urner, hvis Vaabener endnu findes i Kirken, men nu bestaaer af fire store Bøndergaarde (Sml. ogsaa Danske Atlas IV S. 655).

Den onde Frues historiske Realitet, der lægger sig for Dagen i Sjølegaver til Klejtrup Kirke og Kald, og dansk Sjølemesse bevaret til o. 1690, maa dog betragtes som ganske sikker.

Sagnene om den onde Frue paa Klejtrup Borg og hendes Gravfærd kendes ogsaa i det 19de Aarhundrede. Den lige-

Klejtrup Volde, set fra Vest.

nævnte Sognefoged *Niels Jensen* i Klejtrup har 1808 meddelt Kommissionen for Oldsagers Opbevaring:

Paa dette Slott /: ligeledes efter Tradition :/ have resideret en Dronning, som siges at have forlangt sit Liig indsat i Wiborg Dom-Kirke, alligevel ey kommet der, men jordet noget Syd-vest til Klejtrup ved Siden af Veyen mellem dette og Wiborg, Gravstedet kjendes ikke.

I 1855 indsender Antikvar *Rasmus H. Kruse*, Fur, Sagnet om den onde Dronnings Gravfærd til Viborg til Svend Grundtvig (DFS. X Blad 455):

Paa Brattingsborg eller Klejtrup Slot boede en Gang en Frue — eller som nogle sige en Dronning. Hun var en ond Kvinde og lod for en Forseelse hendes Tjener hænge paa en Høj, som siden den Tid har været kaldt Galgehøjen. Da hun døde, befalede hun, at hun vilde føres til Viborg Domkirke, og blev bortført paa en Vogn med fire Heste for; men da Ligtoget kom saa langt, at de netop kunde se Taarnene af Domkirken, kunde de paa ingen Maade faa Hestene længere. Disse blev da fraspændte, og fire Oxer satte i Stedet; men heller ikke disse

kunde trække Liget. Kort at fortælle: det var ikke muligt, paa nogen Maade at bringe Fruen længere, hvorfor hun blev væltet af Vognen og begravet paa Stedet, uden nogensinde at komme til Domkirken. (Danske Sagn IV Nr. 83, sml. Jydske Folkeminder IV Nr. 156, formentlig efter Kruses Originaloptegnelse).

En meget nærbeslægtet Opskrift har Distriktslæge *Ulrich* i Hobro (1842-54) 4/7 1854 meddelt Svend Grundtvig.

Endnu længere tilbage i Tiden (end Klejtrup Slots Indtagelse) levede paa denne samme Borg en Dronning, der var ond og meget forhadt. Før sin Død havde hun ønsket at blive begravet i Viborg Domkirke; men da Liget skulde kjøres derhen og var kommet op ad Hulvejen til Viborg, kunde Hestene ikke længere trække Vognen, og der maatte spændes flere for og flere til, thi Liget blev tungere og tungere; men da det tilsidst var kommet saa vidt, at Spirene paa Viborg Domkirke kunde ses, da var Vognen ikke til at rokke af Stedet med alle de Heste, man kunde opdrive. Saa blev Liget da begravet der i Kanten af Hulvejen, og en stor Sten blev lagt over det; men det hjalp alligevel ikke, thi alt siden den Tid spøger det slemt der i Vejen. (Sv. Grundtvig Gl. da. Minder I 1857 S. 191-92 Nr. 236).

Fra Slutningen af det 19de Aarhundrede kendes Sagnet om den onde Dronnings Gravfærd i tre Meddelelser til Evald Tang Kristensen.

Ane Marie Kristensdatter i Ørum har saaledes i 1888 meddelt Tang Kristensen (sml. Minder og Oplev. III S. 231):

Ved Vejen fra Klejtrup til Hejring er en Dronning begravet under en stor graa Sten. De kunde ikke kjøre hende længere, og de begrov hende der, det er lige i en Hulvej. Stenen sidder lige paa Enden. (Efter Dagbog Bl. 4238, sml. Danske Sagn IV Nr. 82).

Søren Nielsen i Troestrup, der har fortalt om Belejringen af Borgen (S. 126), har i Tilslutning hertil Dec. 1889 fortalt Tang Kristensen:

Der døde en Dronning der, hun skulde begraves i Viborg og der kom 4 Bøller for hende, men de kunde ikke trække hende længere end op i Hulen. Saa maatte de begrave hende der, og der ligger en stor Sten over hende der. (Efter Dagbog 4970, sml. Danske Sagn III 1421).

Pens. *Lærer A. Christensen* i Lem ved Randers har o. 1896 fortalt til Tang Kristensen fra sin Barndomstid i Klejtrup (f. 27/11 1824):

Der var en Dronning paa Brattingsborg i Klejtrup, og hun døde der. Saa skulde hendes Lig føres til Viborg Domkirke, og der blev spændt fire røde Stude for Vognen, som Liget skulde kjøres paa. Men da de kom i en Hule, der kaldes Dronningens Hule, syd for Kirken, kunde de ikke trække hende længere. Hun blev da begravet i Vejgrøften under en stor Sten, som endnu laa der i min Ungdom, men senere er ført bort. (Trykt Danske Sagn, Ny Række IV Nr. 20).

Fra det 20de Aarhundrede kendes Sagnet om Dronningens Gravfærd i en Optegnelse til Dansk Folkemindesamling 1931 af Fabrikant *L. Andersen* i Aarhus, barnefødt i Hersom 1849:

Engang boede der en Dronning paa Borgen. Da hun døde, skulde hendes Lig føres til Hersom for at begraves. Ligkisten blev sat paa en Vogn med Forspand af tolv Heste; men da man naaede op til den øverste Ende af den Dal, der fra Klejtrup fører vest paa, og hvor Vejen gaar til Hersom, formaaede de tolv Heste ikke at trække Vognen af Steden. Der var saa ikke andet for end at begrave hende der.

De unge Opskrifter er i al deres Jævnhed ikke uden Betydning og Værdi. De fastholder utvivlsomt et ældre Træk i Sagnet, at den onde Frues Gravsted ligger nær Klejtrup, formodentlig et Oltidsminde, der paa den Maade faar sin »Forklaring«. De lidt ældre Optegnelser ved R. Kruse og Ulrich o. 1855 henlægger den onde Frues Begravelsessted til Hulvejen, der fører op til Viborg, hvor det spøger, et Sted som Befolkningen i Klejtrup har været kendt med fra deres Viborgfærder. De ældste kendte Opskrifter henlægger Graven samme Sted som de yngste, nemlig til Kirkens umiddelbare Nærhed.

Folkevisen om Palle Tygesen til Kvindegilde.

Herredsfoged Testrups fortjenstfulde Optegnelse af den ældste Opskrift af Folkevisen om Palle Tygesøn, der bli-

ver hængt, fordi han i Kvindeklæder har overværet sin Dronnings Barselfærd, er blevet genoptrykt af *Axel Olrik* i Danmarks gamle Folkeviser VI S. 95 Nr. 335. A. Olrik oplyser, at denne Vise kendes i seks indbyrdes ganske nærbeslægtede Optegnelser fra Hammerum Herred i 1870-72, hvoraf de 5 har været benyttet af Evald Tang Kristensen i Jydske Folkeminder II Nr. 42, og den 6te efter Niels Krage-lund i Arnborg Sogn 1877 har været trykt i Jydske Folke-minder X Nr. 71. En syvende ganske nærbeslægtet Opskrift er i 1876 blevet optegnet til Sv. Grundtvig af Biskolelærer *Frands Knudsen* i Tim efter Hagen Larsens Hustru Anc Katrine, en gammel Husmandskone, der boede i en lille Hytte paa Vorgod Hede i Bølling Sogn.

De østgøtske Opskrifter af denne Folkeviser er trykt af A. J. Arwidsson i hans Svenska fornsånger 1837 II S. 174-78 Nr. 108 A og B. De østgøtske Opskrifter afviger fra de danske Opskrifter ved at lade Helten Hr. Sperling eller Walleboger *ganske tilfældigt* komme ind i Dronningens Barselstue, idet han i Kvindeklæder ønsker at opsøge sin Fæstemø blandt Dronningens Jomfruer. Dronningen »vil straffe Hr. Sperling med meget Nid«, eller hun »vil lade Walleboger klæde de Stejler syv«, men hans Fæstemø beder om Naade for ham, og Kongen skænker Walleboger syv Gaarde, fordi hans to Tvillingsønner fødtes i hans Skød.

I sine Danmarks Fornviser III S. 277-80 Nr. 229, Palle Tygesøn ved Kvindegilde, opfatter den kendte Folkeviserforsker og Digter *Ernst v. d. Recke* den østgøtske Viseform som mere oprindelig end den nørrejydske og lægger den derfor til Grund for sin Rekonstruktion og Gendigtning af Visen. Efter min Mening er Recke's Opfattelse ganske fejlagtig. Den danske Viseform, som vi kender den fra Testrup 1732 og fra Ringkøbing Amt i 1870'erne, maa ved sin sluttede og karakterfulde, krystalklare Handling i inderlig Pagt med nordisk Folkeskik og Folketro, at det er en vanhellig, for-

vorpen Handling, at Mænd vil belure Kvinder i deres Barselnød, staa Visens middelalderlige Grundform ganske anderledes nær end den svenske Viseform med dens »tilfældige« Handling, dens sentimentale ufolketrosmæssige Afslutning.

Fælles for begge Viseformer, den jydsk og den østgøtske, er, at den unge Mand, som belurer Dronningens Barselnød, er en Ungersvend i Dronningens eller rettere i hendes Husbond Kongens Tjeneste, som har Magt til at straffe den formastelige Ungersvend med Hængning, eller belønne den mandlige Barselhjælper med at gøre Hr. Sperlings Bryllup med sin Fæstemø eller give Walleboger 7 af sine Gaarde til Forlening. Det er slet ikke, som Testrup gisner, en Naboherremand. Derfor har den onde Frue paa Klejtrup Borg og den hævnerrige Dronning i Kongsgaarden ikke noget som helst med hinanden at gøre, men er *to forskellige Personer*, den ene en formentlig historisk, men foreløbig unavkendt Adelsfrue paa Klejtrup Borg, den anden en poetisk Personlighed, skabt af en middelalderlig Folkevisedigers Fantasi, maaske en Fynbo, fordi Omkvædet antyder, at det er *fynske* Jomfruer, der eftertraar (d.v.s.: har Kærlighed til) Palle Tygesøn eller maaske snarere »træde efter« ham i den Dans, som de unge Kvinder træder i Dronningens Hal til Ære for hendes nyfødte Barn. Fra Fyn har da Visen bredt sig mod Vest til Himmerland og Hardsyssel, mod Øst til Østergötland, men er gaaet tabt i sin egen Hjemegn. I Rinds Herred er Visen gaaet i Glemme 100 Aar senere. Det fremgaar af R. H. Kruses Meddelelser.

I en lille Samling Folkeviser fra Jylland til Svend Grundtvig 1852 anfører R. H. Kruse det første Vers af Palle Tygesøn-visen, ganske som hos Testrup, og anfører et Uddrag af Rinds Herreds Krønike med følgende selvstændige Tilføjelse (DFS. X Fol. 450): »Vist skal det være, at Kong Niels 1128 skal have resideret paa Klejtrup Slot og muligt hans Dronning, og saaledes kan det være muligt at Visen angaar denne Dronning og fornævnte Palle Tygesøn«. Han oplyser i et Brev til Grundtvig af 6. Januar 1853: »Jeg har 3de Gange besøgt Klejtrup Bye

og Niels Ebbesens der værende Borg og hos gamle Folk søgt at komme paa Spor efter hele Visen, men ganske uden Held«.

Skatten i Klejtrup Volde.

Som om andre gamle Voldsteder fortælles der ogsaa om Klejtrup Volde, at der er skjult *store Skatte* i Volden. Saaledes har Antikvaren *Rasmus H. Kruse* 1855 optegnet til Svend Grundtvig (DFS. X Blad 455):

Paa Pladsen, hvor Slottet har staaet, skal etsteds ligge et Guldfad. Det har ofte været eftersøgt, men har til denne Tid ikke været at finde. I Vinteren 1840 blev i Klejtrup Sø virkelig stanget et Fad, som Finderen antog for det ovenmeldte Guldfad, men ved nærmere Undersøgelse befandtes det at være et Messingfad, lig et Fad til et Stikbækken.

I Kruses Manuskript i Nationalmuseet »Nørrejylland's Mærkværdigheder I« 1843 p. 85, hvor der findes en Tegning af og en nærmere Beskrivelse af dette »Guldfad«, hedder det ogsaa:

Efter Folkenes Udsagn kunde der mærkes flere forskellige Ting paa Bunden, men uagtet al Umage var det dengang ikke at opfiske, og intet Mærke blev taget af Pladsen eller Stedet, hvor det laa.

Fra Borgens umiddelbare Nærhed har Rasmus Kruse o. 1855 optegnet et Skattegraversagn til Svend Grundtvig:

Paa den vestre Side af Søen har endnu for en Del Aar siden ligget en Sten, hvorpaa stod en Mængde Skrift med store Bogstaver, som ingen kunde læse, og paa denne Sten brændte jævnlig et Lys. Tvende unge Karle i Byen fik en Aften i Sinde at ville grave ved Stenen, hvor de troede at finde en Skat. De kom ogsaa saa langt, at de fik en Vægtstang under den, men paa samme Tid syntes det dem, at Vejen, som gik der forbi, vrimlede af rejsende, hvorfor de af Undseelse op-hørte med Arbejdet til en anden Gang, og fordi det kom dem sært for med de mange Personer paa Vejen paa den Tid af Natten. Om anden Dagen, da de vilde forsætte Arbejdet, var Stenen forsvunden, og har senere ikke været at finde. (Trykt i Danske Sagn III Nr. 2306 og Jydske Folkeminder IV Nr. 27).

Nutidsoverleveringen i Klejtrup Sogn.

Det er ganske mærkeligt i den sidste moderne Beskrivelse af Klejtrup Sogn, *Søren Vasegaard: Fra Klejtrup Sogn 1925* (s. 21) at læse, at Befolkningen i 70erne i forrige Aarhundrede ikke vidste noget om, hvilke Sagn der knyttede sig til Voldstedet. Kun en enkelt Mand — Lærer Vammen — opkaldte sin Datter efter Niels Ebbesens Frue, fordi Fru Jutta formentlig havde været paa Borgen i de Dage, da Ridder Niels gjorde op med de holstenske Brandskattere. Den jævne Mand vidste om intet andet at sige, end at der havde boet »en gammel Konge« paa Stedet, og Suhm omtaler godt nok »Kong Niels i Klejtrup«. Vasegaard omtaler dog, »at Vejen fra Hvorum svinger mod Sydvest ned langs Klejtrup Sø, forbi en høj Banke, som Folk kalder Brattingsborg, men Generalstaben har kaldt Bratbjærg«. Vi ved jo nu, at det er at vende Sagen paa Hovedet. Bratbjærg er Bankens virkelige folkelige Navn, Brattingsborg derimod det uægte, det oprindelig fra Testrup stammende Navn. Men Vasegaard nævner i sin Bog med den efter hans egen Mening (S. 20) yderst fattige Overlevering, dog en Sagnforestilling, som vi mangler i den foregaaende temmelige rige Overlevering i Tiden o. 1740-1865. Han siger nemlig: »Herfra troede vi, der gik en underjordisk eller undersøisk Gang, altsaa under Søen over til Borgruinen paa Klejtrupsiden«.

Det er en Erfaring, som daglig bekræftes, at selv i de yngste Optegnelser møder der, ved Siden af ganske selvfølgelige Gentagelser, Træk som mangler i hele den ældre Tradition. Det er en Paamindelse om at fortsætte med Optegnelsen af Folkets Minder, ikke blot i Klejtrup, men i hvert eneste af Viborg Amts mange Sogne. Trods Aarhundreders Indsamling, trods den Kendsgerning, at en af Verdens største Folkemindesamlere, *Evald Tang Kristensen*, har virket kraftigt i Viborg Amt, er der alligevel Sogne i Viborg Amt,

hvorfra vi saa at sige ingen Folkemindeoptegnelser har. Det gælder Borris i Fjends Herred; Østerbølle, Filsø og Hvam i Rinds Herred; Viborg Landsogn, Ravnstrup og Pederstrup i Nørlyng Herred; Vinge, Læsten og Taanum i Sønderlyng Herred og Gjerning og Thorsø i Hovlbjærg Herred. Især fra disse Sogne vil det være yderst velkommet for Dansk Folkemindesamling at faa Folkemindeoptegnelser vedrørende Sagn og Tro, Folkeliv og Festsikik snarest muligt, inden det bliver for sent, og jeg henstiller indtrængende til alle Læsere af denne Afhandling at sende ikke blot Sagnoptegnelser, men Folkemindeoptegnelser i Almindelighed fra de lige nævnte Sogne i Viborg Amt.

Efterskrift.

Det har ligget udenfor min Opgave at behandle Klejtrup Voldsted ud fra arkæologisk Synspunkt. Jeg henviser her til Oberst *Emil Madsens* Undersøgelse af Klejtrup Voldsted i Samlinger til jysk Historie og Topografi 3. Række V S. 167-175 og gør opmærksom paa, at der findes en Tegning af Voldstedet i Rasmus Henrik Kruses ovennævnte Manuskript »Endnu et lille Bidrag til Niels Ebbesens Historie 1871« (Ny kgl. Saml. 415 f. Fol.), ligesom ogsaa Proprietær Fønss paa Ørslevkloster har indsendt en vistnok værdifuld Tegning, der nu findes i Nationalmusæets 2den Afdelings topografiske Arkiv. I Kruses Nørrejyllands Mærkværdigheder I i Nationalmuseet findes et Maleri af Voldsted og Kirke set fra Søen af større topografisk end kunstnerisk Betydning, saaledes som Eggen har set ud for 100 Aar siden i Aaret 1841. Der findes ogsaa en Akvarel af Gaarden Nørris i Roum Sogn ved R. H. Kruse.

Det har ligeledes ligget udenfor min Opgave at behandle Borgens virkelige middelalderlige Historie. Ogsaa her er en passende Opgave for en Stedshistoriker. Jeg henviser til Provst *Alexander Rasmussens* Kronik Fru Ingerids Bortførelse i Aalborg Stiftstidende den 12. April 1931. Fru Ingerid, Henrik Skatelaars Hustru, blev Moder til saa problematiske Personligheder som Prins Buris, Kong Inge Krogyg og Baglerbispens Nicholas, alle i Sandhed Guds Stedbørn paa Jorden. Til Klejtrup er vist nok Mindet om hendes Elskovshandel knyttet, hun flygter bort med sin Boler til Aalborg, hvor hun gribes i Trælkvindedragt. Hendes Boler straffes siden med at blive levende begravet. Et Æmne, Fru Thit Jensen værdigt. Fru Ingerid maa i sin Samtid have været inspirerende for Egnens Sagndigtere, men Folkesagn om Fru Ingerid var døde bort, da den gæve Rinds Herreds Knabe, Herredsfoged, *Chr. Sørensen Testrup*, før Aar 1732 lærte Klejtrups Sagnoverlevering at kende. Den onde Frue fra den katolske Tids Slutning har fortrængt de svindende Minder om Fru Ingerid og taget hendes Plads i Egnens folkepoetiske Bevidsthed. Hvem den onde Frue i Virkeligheden er, er det ikke lykkedes mig at konstatere, men det er en passende Opgave for den Mand, der engang skriver Klejtrup Sogns Historie.

Har vi i denne Undersøgelse end afført den gode gamle Herredsfoged nogle af hans Paafuglefjer, idet Klejtrup Voldsted og Folkevisens Brattingsborg er hinanden uvedkommende, idet Noringris i Folby, men ikke Klejtrupgaard er Niels Ebbesens rette Bosted, og idet den onde Frue ikke kan have Ansvar for Palle Tygesens Hængning efter Dronningens Barselfærd, saa maa jeg selvfølgelig i høj Grad paaskønne Testrups vitterlige Fortjenester. Han har optegnet den ældste Optegnelse af det for Klejtrup ejendommelige Sagn Den onde Frue, han har optegnet den ældste Optegnelse af det for Klejtrup ejendommelige Belejrings-sagn,

endende med Borgens Ødelæggelse, ikke som ellers i Midtjylland med Belejringens Ophør i yderste Nød. Endelig den ganske fortrinlige ældste Opskrift af Folkevisen Palle Tygesen ved Kvindegildet, som vi omstaaende har anført i sin Helhed.

Prægtigt havde det været, om Chr. Testrup fra sin Barndom havde kunnet huske den Sjælemesse i dansk Form for den onde Frue, som Hr. Jesper Rønneberg afskaffede .o. 1690, hvorefter den hurtig gik i Glemme. At en saadan katolsk Skik har holdt sig ned i luthersk Tid i et fjernt og afsides Sogn som Klejtrup, er interessant. Man kunde ønske, at mange jydske Herreder i det attende Aarhundrede havde haft en Historiker, en Folkemindeoptegner som Chr. Sørensen Testrup, Rinds Herreds Krønikes fortjenstfulde Forfatter.

KRESTEN PEDERSEN

Af M. E. Gulddal.

Den 25. marts 1950 mistede Historisk samfund for Viborg amt en af sine trofaste støtter og medarbejdere, idet vice-skoleinspektør Kresten Pedersen da afgik ved døden. Med sorg modtog hans venner inden for samfundet budskabet derom, ti han hørte til den slags mennesker, det er vanskeligt at få erstattet. Trods sine 85 år var han vågen og virksom til det sidste. Hans kræfter var vel taget af, men hans interesse var usvækket. Et par dage før hans død drøftede jeg endnu arbejdet inden for Historisk samfund med ham.

Kresten Pedersen havde et langt liv bag sig. Og han betragtede det selv som et rigt liv, ti han havde haft den lykke at komme på den rette hylde.

Den 4. september 1865 kom Kresten Pedersen til verden på Værum mark ved Randers, hvor hans forældre ejede et lille boelssted. Her levede han sine første barneår. Men i 1875 døde faderen ret plusseligt, og moderen flyttede da med sin lille dreng og sin noget ældre datter til Vissing i nabosognet, hvorfra både hun og hendes mand stammede, og herfra havde Kresten Pedersen sine rigeste barndoms minder.

Som så mange andre drenge fra mindre landbohjem måtte han prøve hyrdedrengens lod. Hyrdedrengene er beklaget indtil trivialitet, men for hovedparten af dem er disse ung-

domsår i samliv med dyrene og naturen rige og lykkelige år, som de med glæde tænker tilbage på. Det er sjælden arbejdet, der forbitrer livet. Det bliver først sådan, når det øves under tvang og i trældom. Og hyrdedrengens gerning i den frie natur er netop liv for en rask dreng.

For Kresten Pedersen blev disse år lærerige, og i dem blev grunden lagt for hans manddomsvirke. Her fødtes hans interesse for dyr og planter — ikke mindst de sidste. Hans søster var bleven gift med en mand, der praktiserede som dyrlæge i Vium — ganske vist uden eksamen — og dyrlægen, der kendte sin lille svogers interesse for planterne, købte på en auktion et billedatlas og forærede ham. Atlaset indeholdt billeder og omtaler af en række planter, og det blev drengen en mægtig hjælp i at blive fortrolig med den planterigdom, han havde omkring sig. Han studerede de forskellige planters særegenheder og deres slægtsforhold, og det varede ikke længe, før han var bedre hjemme i den danske flora end hans lærer i skolen.

Men også i andre fag vakte han lærerens, Bonne Petersens, opmærksomhed, og Bonne Petersen fandt, at her var evner, som burde udvikles og udnyttes. Han foreslog moderen at lade sønnen gå lærervejen. Forslaget faldt i god jordbund, især da Bonne Petersen lovede at forberede Kresten til optagelse på seminariet.

Kresten Pedersen kom på Jelling seminarium. Det var i den bekendte forstander Svendsens tid, og foruden af ham kom han under påvirkning af enkelte andre betydelige lærere. Naturhistorielæreren var der dog ikke meget ved. Hans bogterperi øgede ikke Kresten Pedersens viden, men han studerede videre på egen hånd under sine jevnlige vandringer i mark og eng og i skovene sønden byen.

Naturhistorien, og navnlig botanikken, var alle dage hans hovedinteresse, og på dette område gjorde han sin hovedindsats som lærer.

Kresten Pedersen blev dimitteret fra seminariet 1886. Det var i parentes bemærket sammen med Vilhelm Herold. Derefter måtte han »springe soldat«. Han aftjente sin værnepligt ved 20. bataljon i Århus. For at slippe for at blive underkorporal meldte han sig efter samråd med sin kaptejn som officerselev. Soldaterlivet passede ham ikke. Han fandt, at det var et forskrækkeligt dagdriverliv, og heri var kaptejnen enig med ham. Han fik dog det ud af sin soldatertid, at han vandt sig mange gode venner. — Efter soldatertiden blev Kresten Pedersen lærer ved Leichts realskole i Randers. Senere fik han ansættelse ved Randers private realskole. 1893 købte han denne skole og drev den til 1898. På dette tidspunkt blev der tale om at oprette en kommunal realskole i Randers, og den konkurrence ønskede han ikke at komme ud i, hvorfor han solgte skolen til realskolebestyrer Christensen Dahlsgård. Han fortsatte dog som lærer ved skolen endnu et års tid. Men 20. september 1899 fik han ansættelse ved det kommunale skolevæsen i Viborg med sit yndlingsfag, naturhistorie, som hovedfag. I dette fag uddannede han sig yderligere ved et årskursus 1903-04 på lærerhøjskolen. 1909-10 tog han også årskursus i geologi.

I Viborg kom Kresten Pedersen til at øve sin manddomsgerning. Hans skolearbejde strakte sig her over 35 år — de sidste 3 år som viceskoleinspektør — og det blev lykkelige år for ham selv, men også for hans elever. Hans frie undervisningsmetode var noget nyt på bjerget. Den blev til at begynde med ikke forstået af de ældre, men den blev påskønnet af hans elever. Han forstod at tage dem, og de forstod ham og holdt af ham. Han førte dem med ud i naturen og lærte dem kærlighed til den. Mangen elev har siden sendt ham tanker og hilsener og takket ham for, hvad han på disse vandringer berigede dem med. Med adskillige elever holdtes forbindelsen vedlige, efter at de havde forladt skolen.

Elevernes vurdering af Kresten Pedersen belyses bl. a. gen-

nem nogle udtalelser af direktør for Grønlands styrelse, Knud Oldendow. I en artikelrække i Viborg stifts folkeblad 1950 karakteriserer Knud Oldendow Kresten Pedersen således:

»En glimrende lærer var Kr. Pedersen, hvis hovedfag var zoologi og botanik samt geografi. Denne begavede bondesøn var en helt usædvanlig mand, og det var en lykke at have ham i naturfagene. Han var meget interesseret selv og forstod at gøre også sine elever modtagelige og ivrige. Hans viden var usædvanlig, hans energi lysende, gennemtrængt som med en særlig essens . . . Han anlagde en lille botanisk have på skråningen op mod Mogensgade-siden og fik indrettet et rigtigt naturhistorieværelse oppe i tagetagen med hesteskobord og skydeplade. Han ledede ekskursioner og var ivrig til at øge samlingen, som han holdt i den sirligste orden og katalogiserede nøjagtigt. Det var berigende timer hos »Natur-Kresten«, hans kælenavn blandt os. Hans undervisning var sandelig mere end blot brudstykker af et mønster. Hos ham lagdes grunden til den kærlighed overfor systematisk naturstudium, der aldrig til denne dag har forladt mig til trods for en i helt anden retning gående uddannelse og livsbane.«

Foruden den lille botaniske have, som direktør Oldendow nævner, anlagde Kr. Pedersen i sin store have ved villa »Helle« på Skt. Laurentiivej en gammel klosterhave med alle de lægeplanter, munkene i sin tid havde til rådighed. I den syslede han, når andet arbejde ikke lagde beslag på ham.

Og hvad skolens naturhistoriske samling angår, da skabte han den fra grunden af og øgede den med iver op gennem årene, så næppe mange skoler i dag har en bedre.

Med det forhold, Kresten Pedersen havde til sine elever, måtte han befinde sig godt i skolen. Det var da også med vemod, han tog afsked med den, da han i 1936 faldt for aldersgrænsen. Han havde elsket sin skolegerning, og han sagde en gang, at hvis han skulle leve sit liv om igen, da måtte det blive som lærer.

Og det skulle være i Viborg, tilføjede han.

Kr. Pedersen holdt af byen og omegnen med dens mang-

foldige og mangeartede skønheder. Han havde i årenes løb levet sig sådan sammen med den, at han kendte hver plet og hver sjælden plantes voksested.

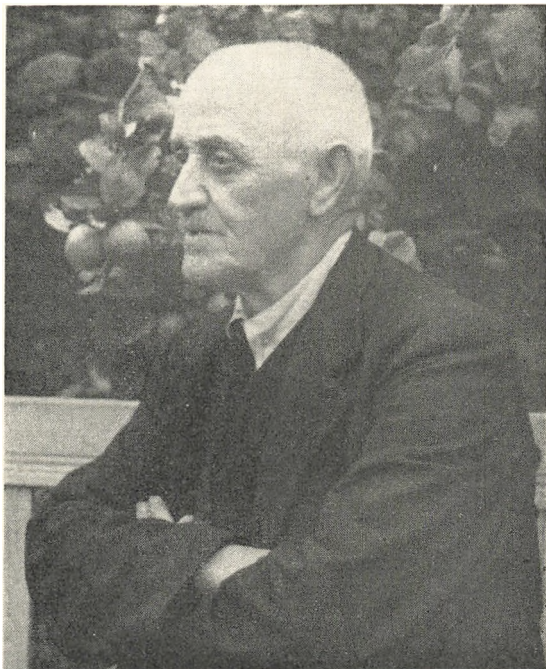
Også i de voksnes undervisning i aftenskolen tog han del. Allerede mens han var i Randers, var han med til at starte arbejderne aftenskole der.

Som et led i arbejdet inden for skolen udgav Kr. Pedersen i 1926 »Plantelære for børn i forskolen«. Det var ikke nogen lærebog, men en vejledning i studiet af planteverdenen, og det var fuldt så meget en vejledning for lærerne som for børnene.

I denne forbindelse kan også nævnes hans lille bog »Nytteplanter fra fremmede lande« og følgende artikler i »Fra Viborg amt«: 1929 »Viborg-egnens flora og fauna«, 1937 »Fortegnelse over urter i Viborg stift« og 1938 »Ulvenes forekomst i Midtjylland«, ligesom han i »Hjemstavnsbog for Viborg amt« 1938 skrev afsnittet om naturforholdene.

Kr. Pedersens dygtighed anerkendtes også udadtil. Således var han i årene 1913 til 1923 betroet hvervet som censor ved seminariernes optagelsesprøver. Fra dette tidspunkt trådte en ny ordning i kraft. Det kan også lige nævnes, at han en overgang var formand for den lokale lærerkreds. Og da Viborg overtog den Hejbergske fuglesamling, var det naturligt, at han indtrådte som medlem af bestyrelsen for den og blev betroet opsynet med den.

Det var ligeledes naturligt, at han blev medlem af naturfredningskomiteen for Viborg og omegn. Som sådan har han således sin andel i to så betydelige ting som fredningen af Hverrestrup bakker og af landskabet omkring Hald sø. Det er også Kr. Pedersen, vi kan takke for, at den gamle latinskoles have ikke blev bebygget. Han lagde sig i selen for at få den bevaret og gjort til en slags historisk-botanisk have. Det sidste ønske fik han ikke opfyldt, men bevaret blev den da.

Viceskoleinspektør Kr. Pedersen (1865-1950).

Næst efter skolen bandt Kr. Pedersens interesse for naturen ham til »Foreningen for naturkundskab«. Han var med til at oprette denne forening i 1912 og indvalgte i bestyrelsen sammen med dr. Mentz, der senere blev professor, civilingeniør Claudi Westh, overlæge dr. med. Videbæk og adjunkt Ring. Bestyrelsen konstituerede sig med Claudi Westh som formand og Kr. Pedersen som næstformand. I 1924 blev han formand og var det til sin død. Foreningens gode trivsel gennem de mange år skyldes ikke mindst Kr. Pedersen med hans særegne evne til at interessere folk for naturen. Her vandt han en stab af venner, som mindes ham med taknemlighed. Da foreningen i 1947 festede for sin gamle formand

i anledning af, at han fyldte 80, udnævntes han til æresmedlem. Han bevarede dog sit medlemskab i bestyrelsen og afløstes først i 1949 som formand, efter at han havde beklædt denne post i 25 år.

Kresten Pedersens interesser og evner var vidtspændende, og på mange måder har han gjort sin indsats i den udvikling, Viborg har gennemgået i hans tid. Byen er i disse år vokset fra 8000 til 20.000 indbyggere. Denne groning har ikke blot præget byens udseende men også sat sine spor i befolkningen. På det rent politiske område ønskede Kr. Pedersen ikke at sætte kræfterne ind. Han var dog en periode — fra 1913 til 1917 — repræsentant for Det radikale venstre i ligningskommissionen. Han manglede imidlertid langt fra social forståelse, og hans sociale interesser førte ham ind i »Dansk arbejderforening« med dens bibliotek, sygekasse, alderdomshjem og sparekasse. Denne forening blev stiftet i 1872 til støtte for arbejderne, der den gang levede under meget dårlige kår. 1908 valgtes Kr. Pedersen ind i foreningens bestyrelse, og i 1917 blev han dens formand. Som sådan udførte han et stort arbejde. Foreningens formål var jo af social art, og det lykkedes Kr. Pedersen at holde politiske brydninger ude. Ved foreningens 75 års jubilæum i 1947 udnævntes han til foreningens æresmedlem.

Kr. Pedersens betydeligste interesse uden for skolen var dog nok historien. Da undertegnede sidst i tyverne gik i gang med sine længe nærrede planer om at få startet et historisk samfund for Viborg amt, var Kr. Pedersen en af de første lydhøre. Han støttede mig også i mine bestræbelser for at erhverve og bevare for Viborg-egnen den gamle Vinkel-gård, der nu ligger som det fornemste klenodie i Hjerl Hansens landsbymuseum på heden ved Flyndersø.

Vi sad sammen i bestyrelsen for »Foreningen for naturkundskab«, og da vi fandt forståelse hos vore kolleger der, fik vi, skønt det var noget ud over foreningens program,

foreningen til at indkalde til et møde, hvor vi drøftede de to spørgsmål: Bevarelsen af Vinkel-gården og oprettelsen af et historisk samfund. Det første mislykkedes desværre. Vi kunde ikke stampe de sølle 16.000 kr. frem, der i første omgang skulde til. Drømmen om Vinkel-gården som begyndelsen til en gammel jydsk landsby ved Viborg kunde ikke gøres til virkelighed. Men det lykkedes at få startet »Historisk samfund for Viborg amt«. Det var i 1928.

Kr. Pedersen blev straks medlem af bestyrelsen, og i 1935 blev han næstformand og medredaktør af »Fra Viborg amt«. Vi fik der et samarbejde, som blev samfundet til gavn og mig til glæde. Kr. Pedersen gik med iver og interesse op i dette arbejde, og det kom bl. a. til udtryk gennem de artikler, han gennem årene har leveret til bogen, og hvoraf et par foran er nævnt.

På årsmødet i november 1949 hædrede samfundet ham ved på forslag af bestyrelsen at udnævne ham til samfundets æresmedlem.

Fire måneder efter — 25. marts 1950 — blev der sat punktum for hans virksomme liv. Hans kræfter var opbrugt i et langt livs pligttopfyldende arbejde.

At dø er hver levendes lod. Men den, som nytter sine dage og bruger sine evner og kræfter i det godes tjeneste, han vil leve, når hans legeme forlængst er muld. Til dem hører Kresten Pedersen.

M. E. Gulddal.

LITTERATUR OM VIBORG AMT

Henri Hansen: Litteratur om Viborg. Viborg byhistoriske arkivs publikation nr. 1 (1948).

At der i tidens løb er skrevet meget om Viborg by og dens befolkning undrer ikke, men at der i bøger og tidsskrifter findes så meget, at en fortegnelse over det fylder op mod 100 sider, det overrasker vist alligevel. Så tvivler forfatteren, overbibliotekar Henri Hansen, endda om, at han har fået det hele med. — Stoffet er ordnet efter et system, der gør det let at finde det, man søger. M. E. G.

Johan Hvidtfeldt: Viborg tugthus i 1700-årene. Et bidrag til jydsk rets- og kulturhistorie (Rosenkilde og Bagger 1949). Særtryk af Jydske Samlinger, ny række 1. bind 1. hæfte; og samme: Fangeskæbner i »Viborghus« i 1700-årene. Festskrift til museumsforstander H. P. Hansen, Herning.

Landsarkivar Hvidtfeldt har i en afhandling på 58 sider i »Jyske samlinger« givet en historisk redegørelse for Viborg tugthus, fra tanken om dets oprettelse kom frem i 1736 og århundredet ud. »E Viborrehuss'«, historie er mere end almindelig interessant læsning, fordi vi møder mange overraskende oplysninger.

Formålet med tugthuset var ikke blot at skabe en straffeanstalt, men også at skaffe billig arbejdskraft. Det er betegnende, at anstaltens navn var Tugt- og Manufakturhuset. Det siger jo, at fangerne beskæftigedes ved manufakturarbejde.

Denne særlige ordning fik somme tider en ikke helt retfærdig indflydelse på de afsagte domme, og den prægede fangernes tilværelse og livet i det hele taget mellem den flok af vidt forskellige, som man her båsede sammen. Her sad mordere sammen med folk, der havde været lidt for langfingrede eller blot var kommen til at skylde mere, end de kunne betale.

Mænd og kvinder arbejdede side om side. Ofte havde kvinderne deres

mindreårige børn hos sig, og det hændte, at de i tugthuset bragte børn til verden, som medfanger var fædre til.

Vil man vide mere om fangernes liv inden for murene; end Jydske samlinger bringer, henvises til artiklen i festskriftet. — Kildeangivelserne er meget udførlige. Det er — naturligvis — for en stor del domsakter.

M. E. G.

Otto v. Spreckelsen: Viborg Vandværk 1900-1950 (1950).

Det er en ren fornøjelse at følge vor tids tekniske fremskridt gennem vandværkets statistik over hestekræfter og produktion af vand; her er teknikken udelukkende gjort til borgernes nytte. Men selve skildringen er dertil underholdende og livlig, særlig de indledende afsnit om vandværkssagen og dens behandling i byens vise råd og i den lokale presse; — tænk, at man kunne være så kortsynet, så Jeronimus-agtig! Desværre er bogen kun kommet en snæver kreds i hænde, men man kan jo låne den på biblioteket.

H. P.

Arne Lilholt: Viborg Textilhandlerforening 1900-50. Et festskrift. (Viborg 1950).

Som indledning bringes et optryk fra Viborg Stifts Folkeblad 13/7 1944 af brudstykker af Købmand Georg Petersens erindringer, hvori der meget livligt og levende berettes om hans læretid i Viborg fra 1900 til 1905; en fin lille kulturhistorisk skitse. Derefter følger træk af manufakturhandlerforeningens stiftelse med muntre enkeltheder fra forhandlingsprotokollen og små glimt af de for vor tid fast utroligt små priser og deres senere bevægelser. Endelig foreningens forhold til andre organisationer samt dens understøttelsesfond. Skriftet er smukt udstyret.

H. P.

Otto von Spreckelsen: Viborg vandring. Tegninger af Johannes Bæch. (Viborg Papir-Compagni 1950).

Denne lille bog med sine godt 60 sider ligger i en klasse for sig. Von Spreckelsen kender sin by og er fortrolig med dens historie, og han tager læserne med på en vandring gennem den og viser dem, hvad der af herligt er tilbage af det gamle Viborg, samtidig med, at han trækker linjerne op for det liv, som de levnedede bygninger har været vidne til. Von Spreckelsen giver os Viborgs historie i en nøddeskal. Og det, han fortæller om, illustrerer Johannes Bæch med sine indtagende tegninger. Det er ikke for meget at kalde hans tegninger for små kunstværker. Det er en fin bog og en værdifuld bog.

M. E. G.

Viborg Stifts Årbog 1949. (Lohse).

Af bogens indhold skal her, som historisk mest interessant, fremhæves: Et uddrag (v. A. Bartholdy Møller) af pastor Frederik Møllers erindringer fra Salling i 1860'erne; det giver et ganske godt, men lidt vagt og køligt billede af forholdene mellem præst og menighed og af den begyndende vækkelse på egnen. — Provst Brandts skildring af Ørslevklosters historie gennem alle tider søger at udrede mange indviklede forhold og finde interessante oplysninger trods kildernes sørgelige svigten. — Chr. Bartholdys skildring af mennesker og skikke i hans første sognekald, Sebber-St. Aistrup, er en overordentlig levende og delvis rystende beskrivelse af den åndelige tilstand i en afkrog af landet for en tredive år siden. — Til Åge Jespersens artikel er der nogle interessante billeder af det nyrestaurerede alter i Balling. H. P.

Viborg by fra middelalder til nytid (1950).

Til byjubilatet i sommer havde Landsarkivet, Viborg stiftsmuseum og Byhistorisk arkiv arrangeret en udstilling på museet af dokumenter og genstande fra middelalderen til den nyere tid, og ovennævnte skrift er det fornemme katalog, som vejledede de besøgende. Til indledning har landsarkivar Hvidtfeldt trukket de vigtigste af Viborgs dataer på snor, og derefter følger i billeder og tekst forklaring til det udstillede. Indledningen og disse forklaringer giver kataloget værdi også fremover. M. E. G.

Carl Johan Zacho: Med kamera gennem Viborg og omegn. (Eget forlag 1950).

Med et forord af H. Ballund Jensen udsendte fotograf Zacho forud for byjubilatet en lille bog med ovenstående titel. Bogen indeholder 34 fotografiske optagelser fra byen og omegnen. Motiverne er valgt med sikkert øje, og udførelsen er fagmanden værdig. Billederne står smukt på det fine papir. M. E. G.

Georg Pe: Viborg. En billedbog om byen og en række institutioner og forretninger i jubilæumsåret 1950. (Holger Laursens forlag 1950).

Georg Pe er kendt som en fin amatør-fotograf, og i denne i kvart format udsendte bog præsenterer han os på fineste papir en samling billeder, der alle er en fryd for øjet. Bogen, der er på 80 sider, falder i to afdelinger. Sidste halvdel er reklame for en del institutioner og forretninger. Til denne afdeling har også byens fotografer ydet bidrag.

Georg Pe præsenterer byen i en lille indledende artikel og har underlagt forretningsbillederne en tekst, som historisk set har en vis værdi.

M. E. G.

I. C. Mortensen: V o r S l æ g t. (Kjellerup 1948).

Slægten føres tilbage til Morten Hvamme i Trængsel, og skildringen samles om slægtsgården i Lysgård og giver en del biografiske oplysninger. Slægtsregistret kunne, som så mange andre, være opstillet mere overskueligt, f. ex. som i Danmarks Adels Årbog. Mange illustrationer.

H. P.

Fra v o r e n a b o - å r s s k r i f t e r 1 9 4 9.

Fra Himmerland og Kjær Herred bringer bl. a. en skildring af den berømte »Tordenkalven«, et stykke af proprietær Vilh. Bruhns erindringer (jfr. art. i nærværende årb.), et stykke af maleren Harald Foss' erindringer (jfr. Fra Viborg Amt 1943). — Fra Randers Amt: En artikel om slaget ved Onsild bro i okt. 1132, træk af lærer P. C. H. Wads politiske virke 1852-76. — Århus Stifts Årbog: Et afsnit af Harald Foss' erindringer, to bidrag til Tiilst sogns historie, en nøje gennemgang af jordfordelingen i landsbyen Randlev i 1680'erne, en skoleholderansættelse ca. 1790, lidt om vandmøller og indledningen til en skildring af den bekendte J. O. Schack-Rathlou til Rathlousdal. — Hardsyssels Årbog: Om mergling i det nordlige Ringkøbing amt i 1700-tallet, om særpræget vestjydsk pottemagerkunst fra stenalderen og om udskiftning i 1796 i Mejrup og Nr. Omme. — Skivebogen optages helt af fabrikant A. P. Pedersens erindringer om hans lange, arbejdssomme og indholdsrige liv. De nævnte bøger kan lånes på Viborg Centralbibliotek.

H. P.

VIBORG STIFTSMUSEUM

1949 — 50

I bestyrelsens sammensætning er sket den ændring, at ing. Kolbeck er indtrådt som byrådets repræsentant i stedet for murermester N. C. Pedersen.

Museet lider stadig under en følelig pladsmangel. En rationel og overskuelig ordning af de betydelige samlinger er uigennemførlig. Større dele af samlingerne må gemmes bort. Lokale til specialudstillinger, kontorlokale, magasin og konserveringsrum mangler, kunstigt lys ligeså. Museet kan ikke opvarmes, hvilket er til skade for mange af de skrøbelige genstande.

Efterhånden har samlingen vokset sig så stor, at den kræver stadig arbejde med undersøgelser, ordning, konservering og katalogisering, et arbejde, som det ikke kan forventes, at bestyrelsens medlemmer vedblivende vil kunne udføre som fritidsarbejde uden vederlag, ligesom de ikke altid vil være i besiddelse af fornøden sagkundskab. Der trænges stærkt til en fast, lønnet, sagkyndig medhjælp.

Museets Virksomhed.

Hovedbegivenheden i det forløbne år har været den historiske udstilling i museet den 9.-16. juli 1950 i anledning af Viborg købstads jubilæer. Udstillingen bragtes i stand ved samarbejde mellem landsarkivet, byhistorisk arkiv og stiftsmuseet. Den åbnedes ved forevisning for Deres majestæter kong Frederik IX, dronning Ingrid og dronning Alexandrine samt forskellige offentlige myndigheder. Den blev en stor succes, var besøgt af 11.000 gæster.

I september forevistes museet for en større kreds af sagkyndige i anledning af Dansk kulturhistorisk museumsforenings årsmøde i Viborg.

Der er i årets løb udarbejdet seddelkatalog over broncealderssamlingen, hvis ca. 300 lerkar er gennemgåede og for manges vedkommende restaurerede. Museet har haft besøg af statens tilsynsførende, overinspektør Uldall.

Museet bringer alle, som har støttet det ved gaver eller på anden måde, sin bedste tak. En særlig tak bringes til Viborg byråd, Viborg amtsråd og Viborg Bys og Omegns Sparekasse, som har ydet museet et fast årligt tilskud.

Nyerhvervelser i 1949-50.

Fra stenalderen:

37 mikroliter fra Klode mølle. — Planke til tyknakket flintøkse fra Viborg nørremark. Gave fra E. Stoholm. — Et retvægget enkeltgravsbæger fra Bjerring. Deponeret af pastor Kjærsgaard.

Fra bronzealderen:

3 spiralringe af bronzetråd fra Bjerregrav mose. — 10 kugler af ubrændt ler, materiale til pottemagerarbejde, fundne i Ingstrup mose. Gave fra gårdejer Mørup, Ingstrup mølle.

Fra jernalderen:

En enægget jernkniv fra Daugbjerg. En lille lerkrukke fra Daugbjerg. En lerkop fra Daugbjerg. — Et stort depotfund fra vikingetid bestående af bronze-spiralringe, nåle, sammenbankede bronzeplader, støbeknolde og jernnagler. Fra G. Asmild. Gave fra gartner Holger Jacobsen.

Fra middelalderen:

En lerkop fra Sparkjær mose. — En romansk gravsten med dýrefigurer i relief, fundet i Det gamle Brænderi i Viborg. Gave fra sindssygehospitalet.

Fra nyere tid:

1 skrive- og toiletskrin, som har tilhørt borgmester Fr. C. Gundelach, som var borgmester i Viborg 1815-1830. Gave fra hans sønnesøns søn oberst C. H. Gundelach. — Kobberstukket prospekt af Viborg udført af Alexia v. Lohda ca. 1760. Gave fra frøken Møller, Viborg. — 1 messing themaskine, barok. 1 toiletspejl, Louis XVI. 1 vinglas på fod. 1 brøderet krave. Gaver fra grosserer Welsch-Riis, Tåstruplund.

VIBORG BYHISTORISKE ARKIV

1949 — 50

Er der en reel basis for viborgensernes noksom omtalte kærlighed til deres by, eller er kærligheden kun platonisk?

I pessimistiske stunder kan man undertiden overfaldes af tvivl; i alt fald har den appel, der i den sidste årsberetning rettedes til interesserede medborgere om hjælp til registreringen af byens aviser, ikke båret synlig frugt, og dette vigtige arbejdes fuldførelse er dermed udskudt i en uvis fremtid.

Kun to af bestyrelsens medlemmer og den stadig lige interesserede fuldmægtig Arn. Andersen har arbejdet på at opfylde arkivets arbejdsprogram, og hvis der altså ikke melder sig interesserede medarbejdere, der vil arbejde med på byarkivets vigtigste værk: udskrivning af sedler på indholdet af byens aviser fra år 1900 til dato, har det desværre lange udsigter til, at denne registrering bliver færdig og dermed grundlaget for en videreførelse af byens historie fra 1870. Bestyrelsen appellerer påny!

Da Viborg kommunes børnebiblioteker i 1949 flyttede ud på Vestre skole, overtog byarkivet det lokale i Centralbiblioteket, der derved blev ledigt, og har her fået foreløbig udmærket plads.

Trods manglende arbejdskraft er samlingerne udvidede efter de vedtagne linier:

Avisregistreringen er ført op til år 1900, og hele avisregistraturet omfatter nu ca. 25.000 sedler, der er ordnet systematisk efter emne.

Portrætsamlingen: Indsamlingen af portrætter af ældre og nyere viborgensere er fortsat, og der er systematisk udklippet biografisk stof af dagens aviser, der vedlægges portrætterne. Samlingen omfatter nu ca. 1500 biografier.

Den topografiske billedsamling er stærkt forøget og tæller nu ca. 5000 opklæbde billeder.

Registrering af kildeskrifter fortsættes stadig, men udbyttet bliver selvfølgelig mindre, nu da de egentlige kildeskrifter allerede er udskrevet, og man må nøjes med mere eller mindre tilfældige fund rundt om i lit-

teraturen. Denne samling omfatter nu ca. 12.000 sedler (henvisninger).

Arkivet har deltaget i den historiske udstilling i det gamle rådhus, der arrangeredes i anledning af Viborg jubilæumsuge med gamle bykort og prospekter. Under Dansk historisk fællesforenings årsmøde i Viborg aflagde de fleste af deltagerne besøg i arkivet, der blev forevist og demonstreret, og man tør vistnok sige, at de allerfleste af gæsterne var imponerede af det arbejde, der allerede var udført.

Gaver: Byarkivet har modtaget mange gaver i form af billeder, portrætter og bøger omhandlende Viborg — så mange at det på grund af pladsmangel er umuligt at opregne de enkelte donatorer, der dog alle må være overbeviste om arkivets dybfølte taknemlighed. Blot skal det nævnes, at boghandler Victor Christensen har foræret sin enestående rige samling af billeder og bøger fra det gamle Viborg til byarkivet, der dermed er blevet beriget med et stof, som det i dag ville være umuligt at samle sammen.

Oberstløjtnant Chr. Bokkenheuser har skænket en stor samling udklip og samtlige sine maskinskrevne manuskripter til de talrige artikler om Viborg by og amt, den flittige forsker har skrevet i årenes løb, og samtidig meddelt, at han har testamenteret alle sine samlinger vedrørende Viborg til byarkivet.

Arkivet takker alle, der har betænkt det.

Henri Hansen.

SAMFUNDET SIDEN SIDST

Den 25. marts 1950 afholdtes på hotel Phønix i Viborg et møde, hvortil samtlige sognerepræsentanter var indbudt. Landsarkivar Hvidtfeldt holdt et foredrag om lokalhistorie og anviste de veje, lokalhistorikeren kan gå, og hvilke hjælpekilder, han har at øse af. Der var god tilslutning til mødet, og mange af deltagerne deltog i den efter foredraget følgende forhandling.

Den 22. april afholdtes den ordinære generalforsamling på Preislers hotel i Viborg. Formanden indledede mødet med en lille mindetale over samfundets ærmedlem og mangeårige næstformand, viceskoleinspektør Kr. Pedersen, der netop afgik ved døden samme dag, som mødet med sognerepræsentanterne fandt sted.

Efter at formanden var valgt til dirigent, aflagde han beretning om det forløbne år. Han omtalte arbejdet med »Fra Viborg amt« for 1949 og de ændringer, man havde foretaget med omslaget. Ligeledes omtalte formanden det arbejde, bestyrelsen havde lagt til rette for at øge tilgangen af medlemmer og opfordrede de tilstedeværende til at tage en hånd i med. Til slut takkede han de institutioner, der gennem deres tilskud støttede samfundet.

Kassereren, adjunkt Henning Paulsen, forelagde regnskabet. Både beretningen og regnskabet godkendtes.

Af bestyrelsen afgik efter tur fabrikant Anchersen, Klosterlund, og arkitekt Orla Nielsen, Kjellerup. Begge genvalgtes. Som revisor afgik pastor Severinsen, Finderup. Nyvalgt blev forfatteren, kreditforeningsfuldmægtig Reiter.

På forslag af bestyrelsen vedtoges nogle mindre lovændringer, og med »Fra Viborg amt« for i år følger et eksemplar af de ændrede vedtægter.

Efter generalforsamlingens slutning aflagde deltagerne besøg på Viborg byhistoriske arkiv, hvor manden bag det hele, revisor Otto von Spreckelsen, foreviste og forklarede. Man var imponeret over, at byarkivet allerede har en sådan fyldighed, og man beundrede det uhyre omfattende og uselviske arbejde, von Spreckelsen gennem mange år har ofret den sag.

Den årlige sommerudflugt foretoges 4. juni og, som det er sket før, i forening med Foreningen for naturkundskab. Den gik over Hagebro til frilandsmuseet på Hjerl hede. Her spistes den medbragte frokost. Siden drak man kaffe i Sevel kro. Hjemturen gik over Skive og Ørlevkloster med besøg i Sahl kirke, hvor man med adjunkt Henning Paulsen som forklarer fordybede sig i skuet af den sjældenhed, som kirken rummer i sin gyldne altertavle. Denne altertavle skal være forbillede til altertavlen i Viborg domkirke. Også Ejsing kirke besøgte man. Og på Bruddalshøje standsede man op for at nyde udsigten, og her fortalte amtsrådsmedlem Chr. Pedersen træk af Fjends herreds historie og sagnet om Bruddalshøje.

I dagene 8. til 10. september afholdt Dansk historisk fællesforening sit årsmøde i Viborg. Mødet fandt sted her efter indbydelse fra vort samfund, og vort forretningsudvalg var med til at tilrettelægge det. På mødets sidste dag foretoges en længere udflugt, der endte i Bækkelund. Her var vort samfund vært ved et kaffebord.

Den af vort samfund rejste sag om fredningen af den store højgruppe ved Brunshåb er nu afsluttet. Der er afsagt fredningskendelse, og dette fremragende oldtidsminde er således bevaret for kommende tider.

Til slut takker vi på bestyrelsens vegne de forskellige institutioner, der i det svundne år har støttet samfundet økonomisk. Men vi beklager samtidigt, at så få sognekommuner yder os støtte. Det er vort håb, at der heri vil ske en ændring.

Redaktionen.

REGISTER

*Personer og lokaliteter, der kun er nævnt i forbigående,
er ikke medtaget her.*

A

Abildgård, Eggert, t. Lynderupgård	62
Absalon, ærkebisp, † 1201	15
Alexander, pave	28
Andersen, Laurits, fabrikant, Århus	125 ff
Ansgar	9
Arnfast, prior for Asmildkloster	28
Asmildgård	29 ff
Asmildkloster	27 ff
Augustinerordenen	13

B

Bastrup, J., overretsprokurator	91 ff, 105
Bille, Christian, t. Nørholm	66
Blicher, St. St.	102 127
Bloch, Jens, biskop	85, 87
Blytækker, Karen Lauridsdtr., g. Kjærulf	82
Borchart, Jockum Jockumsen, kirurgus	78
Boumand, Inger, g. Bøg, † 1703	74
Braëm, Johan, kaptajn, † 1790	39
Bratbjerg (Hvornum s.)	120 ff
Brattingsborg	116 ff

Broch, Anders Jørgensen, bedemand	82
Brockenhuus, Sivert, t. Ullerup	65, 70
Bruhn, C. J., oberst, † 1896	40
— Vilh., proprietær, † 1937	40 ff
Bruun, Bertel, justitsråd, † 1827	38 f
Budolfi kirke i Viborg	27
Burchard, Karen Hansdtr., g. 1632 Kjedelsmed	59
Bøg, Christen, skomager, † 1639	70
Bøg, Just, spr., † 1707	69
— Kjeld, købmand, † 1687	74
— Søren Nielsen, borgmester † 1659	70 ff

C

Carl den Gode, † 1127	10
Caroc, oberst	45
Christensen, A., lærer i Lem	131
Clemens, pave	15

D

Dalsgd. (Asmild s.)	32
Då, Valdemar, til Bonderup	62

E			
Ebbesen, Niels, t. »Nørreris«, † 1340	116 ff	Hede, gd. i Ulfborg s.	77
Elle, Christine, g. Bruhn, † 1924	40 ff	Heegård, Paul, degn — Thomas Wissing, poet, † 1831	84 84 ff
Eskil, biskop, † 1132	29	Hejring (Klejtrup s.)	117 ff
F		Helgener	7 ff
Fog, Jens, prokurator — Rasmus, spr.	78 88	Hjermiin, Jens, spr.	69
Foulum (Tjele s.)	32	Hjermind	32
Friis, Elisabeth, Axel Juuls — Immanuel, spr. 92, 106,	65 112	Hjorbusk (Åsted s.)	32
— Otte, t. Astrup	65	Hoff, H. M., landsdommer	39
Frue kirke i Ålborg	14	Hugholm (Asmild s.)	32
Fruerlund (Vinderslev s.)	32	Høg, Mogens, landsdommer, † 1661	35
Færgehuset v. Asmildkloster	83	Højvold i Klejtrup	126 ff
Fønss, t. Ørslevkloster	136	I	
G		Ingerid, frue, g. m. Henrik Skatelår	138
Galthen, Peder, spr. i Hersum, † 1768	127 f	J	
Gedde, Christian, t. Skivehus — Frederik, t. Skivehus	65 62, 64 ff	Jacobsdtr., Ane Christine, g. Kjærulf	82
Gjern, Søren Wad, landfoged på Læsø	113	Jacobsen, Jens, spr. i Tostrup, † 1767	122
Gjørup, Chr. Nielsen, købmd., † 1814	87	Jeeberg, Mette Jensdtr., gift Kjedelsmed, † 1623	58
— Nicoline Mathilde, g. Hee- gård, † 1842	87	Jensen, Niels, konsumtionsbe- tjent	80
Gunner, biskop, † 1251	30	— Niels, sognefoged, Klei- trup, ca. 1808	126, 129
Grynderup	32	Jespersdtr., Susanne, g. Kjedel- smed	61
»Grønne Gård, den«, på Ny- torv	67 ff	Jespersen, etatsråd	112
Gyldensparre, Charlotte Ama- lie, g. Lange, † 1757	37 ff	Juel, Mogens, landsdommer, † 1606	35
H		Julius, Mathias, stadsmusikant	81
Hald, lejren, 1870	40 ff	Juul, Axel, landsdommer, † 1577	32 f
Hansen, Erich, byfoged	72	— Hans, t. Stårupgård	66

K			
Keld, st., provst, † 1150	5 ff	Lange, Peder, landsdommer,	
— st., hans messe	20 ff	† 1661	36
Kirchhoff, kaptajn	48	— Villum, landsdommer,	
(Kjedelsmed) Christen Oluf-		† 1682	36
sen, handelsmd, f. 1626	61 ff	Laustsdatter, Maren, priorisse,	
Kjedelsmed, Christen Oluf-		ca. 1500	31
sen, handelsmand, † 1627	58	Lind, fysikus	108
— Mette, Olufsdtr., g. Jør-		Lindenov, Sophie Amalie, t.	
gensen, † 1703	63 ff	Lindenberg	70
— Oluf, ca. 1556	58	Lykke, I. C., prokurator	109
— Oluf Christensen, 1623		— Jørgen, t. Søgård	64 f
spr.	59 ff	— Karen, t. Vesløsgård	65
Kjelstrup (Faster s.)	77	— Niels, prokurator	104, 109
Kjærulff Anne, t. Visborggård	69	Lånnum (Smollerup s.)	32
— Jens, Jørgensen prokura-			
tor, † 1729	75 ff	M	
Klejtrup volde	116 ff	Mammen	32
Knud d. Hellige	10	Mariafester	5 f
Knud Lavard	10	Mariaklostret i Viborg	13 f, 27
Knuthsen, garder	46, 52	Mathiasgade nr. 23	71
Korsøgd. (Simsted s.)	62	Messe	12 ff
Krabbe, Oluf, etatsråd, † 1728	66	Missale Slesvicense	20
— Sophie, t. Trudsholm	65 f	— Vibergense	18 f
Krag, Niels, landsdommer,		Mogensgade, nr. 11, Viborg	58
† 1650	35	Munk, landsdommer, t. Hau-	
Kristendtr., Ane Marie, i		bro	70
Ørum, ca. 1880	130	— Peder, marsk, † 1623	34
Kruppen, Stygge, biskop,		Møller, prokurator	112
† 1551	31 f	— P. C., skomagermester,	
Kruse, Enevold, landsdommer,		Viborg	40, 52
† 1613	35	— Ane Pedersdtr., g. Heegård	84
— Rasmus Henrik, maler,			
antikvar	122 ff	N	
Kås, Mogens, t. Højris	62	Niels, biskopper i Viborg	28
— Niels, kansler, † 1594	34	Nielsdtr., Else, borgmester-	
		enke, † ca. 1688	71 ff
L		Nielsen, Søren, i Troestrup,	
Lange, Hans, landsdommer,		ca. 1890	130
† 1711	37	Norringris (Foldby s.)	119 ff

P

- Parsberg, Niels, t. Restrup 64
 Pedersen, Kr., viceskole-
 inspektør, † 1950 140 ff

R

- Randrup, Lauritz, klokker
 † 1808 85
 Reedtz, Sophie, t. Grinderslev
 kloster 65
 Rogenstrup (Fiskbæk s.) 32
 Rosenkranse 6 f
 Runckel, Heinrich, kirurgus 78
 Rønberg, Jesper, spr. i Her-
 sum, † 1722 117 ff

S

- Sandberg, Ulrich, t. Bøgsted 64
 Schaffalitzky de Muckadell,
 baron, prltn. 45 f
 Schaltz, Jørgen, købmand 80
 Schult, Evert, købmand 63
 Schwan, Thomas, borgmester,
 † 1715 66, 68 ff
 Seefeld, Claus, t. Visborggård 64
 — Laurids, t. Øland 65, 70
 — Ulrich, t. Kyø 69
 Skals 32
 Skarpsalling 32
 Skeel, Anders, t. Jungetgd.,
 ca. 1540 31
 Skipper, Niels Poulsen, borger
 i Skive 76
 Skive, den gamle kirke 17
 Skov, N., kancelliråd, † 1812 39
 Skovsgård (Tapdrup s.) 36
 Spanggd. (Tapdrup s.) 36
 Steensen, Niels, konvertit 10
 Stråhattefabrik i Viborg 86 f
 Sulbæk mølle (Tapdrup s.) 36

- Svane, Johannes, t. Visborg-
 gård, † 1715 69
 — Mette Cathrine, g. Bøg 69
 Sven, provst i Viborg 28
 (Svigtenberg), Hendrich Jør-
 gensen, rådmand, † 1686
 63 ff
 Svigtenberg, Elisabeth, g. Win-
 ther 66
 — Kirstine, g. Schwan,
 † 1727 66
 — Margrethe, g. 1684
 Krabbe 66
 Sæbygd. (Åsted s.) 32
 Søgårde (Asmild s.) 32
 Sønderbæk 32
 Søndermølle (Asmild s.) 32, 39
 Sørensen, Diderich, byfoged 80

T

- Tapdrup 36, 39
 Tastum (Kobberup s.) 32
 Testrup, Christen Sørensen,
 herredsfoged, † 1761 16, 27, 116
 Tetens, Jac., konrektor, † 1811 39
 Thel, Jockum, musikantsvend 81
 Thorlav, biskop, † 1451 35
 Thorsager (Viskum s.) 32
 Thøger 9
 Tidebønner 12
 Torp (Åsted s.) 32
 Trane, Kirsten Andersdtr., g.
 Kjeldsmed, † 1629 59
 — Maren Christensdtr., gift
 Bøg, † 1656 74
 Tychonius, Christen Lassen,
 stiftsprovst, † 1740 37 f, 63
 Tygesen, Palle, »på Skårup-
 gård« 117 ff

U

Udsen, Else Svendsdatter, ca. 1450	31
Ulbjerg	32
— Jens	79 f
Ulrich, Fr. Ferd., distrikts- læge, Hobro	125 ff
Urne, Birgitte, t. Visborgrd	65, 70

V — W

Wassard, Johanne Marie, g. Gjørup	87
Weihe, distriktskirurg	106
»Viborgbogen«	27 f
»Viborg Stifts Økonomiske Velfærdsselskab«	85 f
Venning (Ålum s.)	12 f
Wildenrath, prltn.	50
Vilhelm, abbed, † 1203	9
Villehad, munk, † 1572	10

Winde, Lauritz Nielsen, køb- mand i Skive	76
Vindum	32
Winther, Bent, assessor, † 1703	66
Vormstrup (Fiskbæk s.)	32
Vorning	32

Z

Zahrtmann, spr., † 1826	39
-------------------------	----

Ø

Ørum, Chr. Michael Rotbøl, prokurator, birkedommer p. Læsø	96, 113
--	---------

A

Ålemølle (Asmild s.)	32, 39
Års	32
Åsted	32
Åsvard, munk, † 1066	10

SAMFUNDETS STYRELSE

Teglværksejer *M. E. Gulddal*, Bruunshåb, Viborg, formand.

Landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, Viborg, næstformand.

Adjunkt *Henning Paulsen*, Overlund, Viborg,
sekretær og kasserer.

Fabrikant *M. Anchersen*, Klosterlund, Engesvang.

Gårdejer *Søren Offersen*, Vammen.

Arkitekt *Orla Nielsen*, Kjellerup.

Ingeniør *Johs. Madsen*, Viborg.

De tre førstnævnte udgør redaktion og forretningsudvalg.

INDHOLD

St. Keld af Viborg. Af arkivar Carl Lindberg Nielsen	5
Af Asmildklosters ældre historie. Af adjunkt Henning Paulsen ..	27
Proprietær Vilh. Bruhns erindringer. Ved forstander F. Elle Jensen	40
Nogle Viborg-skikkelser. Af oberstløjtnant Chr. Bokkenheuser ...	58
»Den enøjede prokurator« og »Den poetiske klokker«. Af revisor Otto von Spreckelsen	75
Klejtrup volde i egnens sagnoverlevering. Af arkivar Hans Elle- kilde	116
Kresten Pedersen. Af teglværksejer M. E. Gulddal	140
Litteratur om Viborg amt	148
Viborg stiftsmuseum	152
Viborg byhistoriske arkiv	154
Samfundet siden sidst	156
Register	158

FRA VIBORG AMT

FRA VIBORG AMT

1951

ÅRBOG

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR VIBORG AMT

F. V. BACKHAUSENS EFTF.
VIBORG

Redaktion:

M. E. Gulddal

J. Hvidtfeldt

H. Paulsen

ASMILD - RUNESTENEN

En foreløbig redegørelse*.

—
Af Erik Moltke.

Runestenen, den første der er fremdraget af Danmarks jord siden fundet af Gørlevstenen på Sjælland 1921, blev opdaget i september 1950 af Nationalmuseets arkitekt, museumsinspektør C. G. Schultz, ved en udgravning af Asmild klosterkirkes vestparti. Efter at Schultz ved en tidligere gravning havde konstateret, at kirken havde haft en vestapsis og altså en plan, der var højst usædvanlig for en dansk kirke, gik han i september ned ved kirkens nordvesthjørne for at indmåle det nordre af de tvillingtårne, som han vidste burde findes her ca. 1 m under den nuværende jordoverflade, der lå netop så højt over det niveau, den oprindelige kirkegænger gik på, da kirken engang i slutningen af 1000tallet blev opført. Kirken, der nu kun er en torso, var oprindeligt treskibet med vesttårne, der sprang frem for nord- og syd-murene, og Schultz fandt ikke blot fundamenterne af det tårn, han søgte, men også runestenen, der sad fornedet — over et frådstensskifte — i nordtårnets østmur, med toppen ind mod nordre sideskibs mur og den brede, runebeskrevne flade ud mod øst, således at den måtte ses af enhver kirkegænger, der med øjne i hovedet skred ind ad den herværende norddør.

For at tilpasse stenen til byggeemne — ifølge Schultz er det den eneste *store* granitsten i murene af denne kirke, der

ellers er bygget af frådsten — idet andre anvendte granitsten kun er lidt over hovedstørrelse — har man, uden anvendelse af kiler, slået et ret stort stykke af den forneden, nemlig så meget som oprindeligt var beregnet på at være i jorden, for at stenen kunne stå, og et mindre af toppen. Mens det nederste stykke er kløvet fra efter en ret regelmæssig vandret linie, er frakløvningen af toppen knap blevet så vellykket. Stenen har her endt i en mer eller mindre stump spids, som skulde fjernes, og den vandrette kløvlinie opnåedes smukt på de to trediedele af forsidens bredde, lige igennem midtliniens sidste rune; men bagtil gik det ikke så godt, og på billedet af smalsiden ser man, hvorledes der er sprunget et stort, uregelmæssigt stykke af, som har taget i alt fald en 3-4 runer med sig, som ellers ville være bevaret for os; men selv om den planlagte brudlinie var blevet fulgt, ville sideindskriften dog have mistet en 4-5 runer, således at vi må regne med, at der kan være gået en halv snes runer tabt. Endnu mens dette skrives, er eftersøgningen af de manglende stykker ikke tilendebragt, men det siger sig selv, at der skal et meget stort held til for at finde blot een stump.

Der melder sig strax det spørgsmål, om man ved tildannelsen af stenen til byggeemne har taget hensyn til indskriften, eftersom forekomsten af denne store granitsten ifølge arkitektens udsagn er overordentlig påfaldende på dette sted; og man kunne da tænke sig, at der endnu efter de 3 menneskealdre, der var hengået, siden stenen o. 1000 rejstes, og til den blev brugt i kirken, fandtes medlemmer af slægten, der endnu ville hæge om den. En sammenligning med den skæbne, der er overgået de andre meget talrige runestene, som er fremdraget af vore kirkebygninger, synes ikke at give vor sten nogen særstilling i denne henseende. Hvorsomhelst en runesten har fundet anvendelse i en middelalderlig kirke eller slotsbygning, er der tilsyneladende kun taget hensyn til dens værdi som byggeemne, mens ingen indskrift har påkaldt

stenhuggerens bedre følelser. De mange små, usle brudstykker fra fundamenter og mure taler deres tydelige sprog, og hvor større sten er anvendt, enten hele eller som brudstykker, finder vi dem skjult blandt syldstenene, enten under jorden eller delvis synlige; er de flade, har man gået på dem som gulv- eller tærskelsten. Det er typisk, at de eneste helt bevarede runestene, man finder i kirkernes mure, er — de flade, romanske gravsten, naturligvis fordi de var tilhuggede i kvaderform. Også for Asmildstenens vedkommende må man regne med, at kirkebyggerne mere har interesseret sig for stenen end for indskriften — hvis de overhovedet har skænket denne en tanke. Thi skulle der vises stenen pietet, hvorfor da overhovedet slå noget af den? og hvorfor anbringe den liggende på runesmalsiden, således at forsidens runer kom til at stå på hovedet?

Stenen er en lys, lagdelt, finkornet granit, nuværende højde 117 cm, bredde 64 cm, tykkelse ca. 28 cm. Bagsiden er en kløvside, ret jævn, men om denne kløvning går tilbage til stensens anvendelse til runehugning, eller den skyldes den romanske stenhugger, må betegnes som usikkert. Runerne, hvis højde er fra 12 til 17 cm, er ikke særlig dybt huggede, og efter vore runeristers sædvane ikke hugget med mejsel, men med æg- eller spidshammer. Der har ikke været tale om at tegne noget op på stenen med kridt før hugningen; alt vidner om frihåndshugning, således som vi kender det fra de fleste danske runestene. Rammestregerne er først hugget, hvad det lille s i þ u r k u s bevidner; runeformerne er ikke pedantisk ens, men skødesløst og ret flot ristede. Man ser tydeligt, at risteren er begyndt på forsidens venstre linie, store runer, der er nok af plads; men på tredje linie, til højre, begynder han allerede at tænke på pladsen, og det er tydeligt, at B-sidens runer er hugget med stor skønsomhed. — Af uregelmæssigheder kan gøres opmærksom på indskriftens første rune, þ, hvor bælggen sidder så langt nede, at man skulle

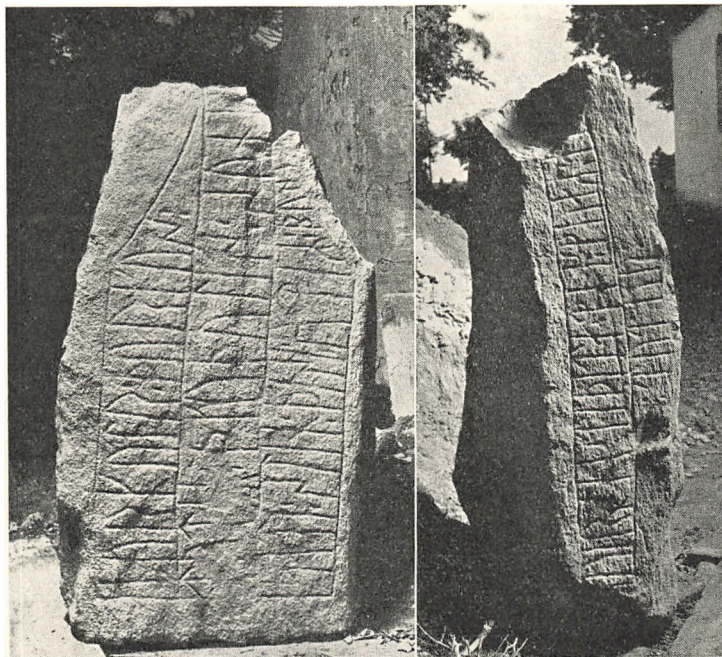
tro, at runen oprindelig var tænkt som et B; f i i f t i r hælder stærkt imod i'et, som om risteren ville have hugget et u. En regulær fejlristning foreligger i navnet þ i u þ u l f s, hvor rune 2 har fået en k-bistav; risteren har dog i tide opdaget sin fadæse og har standset, inden bistaven blev helt færdig. Om disse forhold skyldes, at stenhuggeren blot har været uopmærksom eller, at han ikke har kunnet runer, men har hugget efter en forskrift, er vanskeligt at afgøre. Om læsningen er iøvrigt at sige, at alle runer, selv de molesterede i forsides midterste linie, er tydelige og sikkert læselige; selv af den sidste rune i midtlinien, r, er en del af den venstre bistav bevaret. Derimod kan det ikke skjules, at tabet af de sidste runer i smalsidens øverste linie er skæbnsvangert for forståelsen af denne del af indskriften. Den lyder¹⁾:

Side A: þ u r k u t r | þ u r k u s |
 t u t i r | þ i u þ u l f s | s u n a r [:]
 s a t i | s t i n | þ a s i | i f t i r | b u s a

Side B: u i r s i n | t i þ i t a | m a n | m u a r | h ? . . . .
 | t u t u r |

Af dette lader følgende sig tvangfrit omskrive til en slags normaliseret olddansk og oversætte: *þurgundr þurgots dottir þjuþulfs sunar satti sten þæssi æftir Bosa wær sin*, »Thorgun(d), datter af Thorgot, (der var) søn af Thjodulv, satte denne sten efter sin ægtefælle Bose«.

Betragter vi indskriftens navne, genfinder vi mandnavnet Thorgot (her genitiv *þurgoz*) på andre danske runestene, 337 Valleberga og 354 Kvibille; Bose eller måske Bøse træffes på 268 ÖVemmenhög og 380 NyLars 2 (det sidste sted stavet b a u s a), og begge navne går igen på Svend Estridsens runemønter. Derimod findes af navne med Thjud- eller Thjodkun det tvivlsomme þ i a u b u r (k) på den tabte 188 Ørbæk, Thjodvi på 239 Gørlev og måske på 221 Vordingborg

Asmild-stenen. Side A og B uden optrækning af runerne.

(hvor der dog også kan være tale om et Thjodver). Kun på en svensk runesten, Södermanland no. 148 træffes navnet Thjodulv. Den største overraskelse er utvivlsomt indskriftens første navn, þ u r k u t r, der ifølge sammenhængen må være et kvindenavn, nemlig det fra 40 Randbøl kendte þurgunnr eller þorgunnr, men med indskudt *d* (mellem *nn* og *r*). Det er overraskende af den grund, at man altid tidligere ville have været tilbøjelig til at hævde, at denne navneform kun kunne optræde som mandsnavn, og det er interessant, fordi det nu med ubestridelig sikkerhed viser, at indskud af *d* mellem *nn* og *r*, som man tidligere ville gøre til et rent øst-dansk fænomen, også har været kendt i jysk. Jeg har allerede

tidligere ved behandlingen af den tabte jyske sten 90 Thorup²⁾, hvor formen *mantr*, mand, forekommer, manet til forsigtighed med hensyn til at indsnævre denne lydovergangs område til østdansk og i denne forbindelse også henvist til den første Haddebysten, der har *sturimatr*, styrismand, og med det nye fund vil det være meget vanskeligt at nægte *ndr*-formerne borgerret også i Jylland.

Navneformen *Thrugund* kendes fra Reichenaulisten i formerne *Zurigunt*, *Thurgunt* og *Thurugunt* (sml. Danmarks gamle Personnavne sp. 1385 f., hvor de opføres under *Thor-gun*) og med metatese i formen *Trugint* (smst. sp. 1432 f. under *Thrugun*) og er således velbelagt, og senere former, som *Thrugund*, *Thruent*, *Thrunde* ved siden af former uden *d*, viser, at de to navneformer med og uden *d* har levet i dansk i alt fald fra 10. årh. og langt ned i tiden. Vi bør derfor undersøge, om de tidligere kendte runeexempler på *þurkut* virkelig er opfattet rigtigt som mandsnavne — eller om de måske er kvindenavne. Indskriften på 337 Valleberga lyder: Svend og *þurgutr* gjorde dette minde (*kuml*) efter Manne og Svenne. Gud hjælpe deres sjæl vel; men de ligger i London. Gennemgår vi de skånske runestene, ser vi, at de allerfleste fortæller om, hvilket forhold den afdøde har stået i til den eller dem, der rejser mindestenene, om det er en søn, en fader, en svoger eller, hvad der næsten er hyppigst, en fælle (*felagi*); og når Asser sætter 331 Gårdstånga 3 efter Tobbe, og Kåre rejser 287 Bjäresjö 1 efter Olvun, kan der næppe være tvivl om, at det er en viking, der sætter sin kammerat et minde. Den eneste sten, der iøvrigt ikke kommer ind på forholdet mellem stenrejser og afdød, er 271 Tullstorp, som Kleppe og Åse rejser efter Ulv. Hvem skulle en mand og en kvinde rejse sten efter — i denne kamptid — hvis ikke efter deres søn? Naturligvis er der andre muligheder, men den nævnte turde være den sandsynligste. Vi nødes derfor til at konstatere, at vi ikke kan afgøre, om

Svend og þ u r g u t r på Vallebergastenen er to vikinger, der rejser sten efter deres kampfæller, eller om der er tale om faderen Svend og moderen Thurgun(d), som rejser deres faldne vikingesønner et minde. Også den hallandske 354 Kvibille-stens þ u (r g) u t r bliver nu tvivlsomt; da indskriften på denne romanske gravsten lyder: Eve og þ u (r g) u t r de lagde sten over Thorlak, Gud hjælpe hans sjæl, turde det vel være mest sandsynligt, at det er et forældrepar, der lægger stenen på deres søns grav.

Hvad de andre navne på Asmildstenen angår, da giver de ikke anledning til kommentarer; det skal blot bemærkes, at si þ u r k u s står for z (*ts*), altså *þurgoz* (*þurgots*), ligesom k n u s, *Knuz*, (*Knuts*) på 345 Simris 2.

Inden vi går over til et tolkningsforsøg af den fragmentariske slutningsindskrift, vil et par ord om indskriftens kronologiske stilling være på sin plads. Risteren bruger den nasale a-rune foran svundet *n* i þ a s i, som han formodentlig har udtalt med en nasaleret *a-* eller *æ-*lyd, og foran bevaret nasal i smalsideindskriftens m a n. yr-runen bruges traditionsmæssigt i t u t i r, s u n a r, i f t i r, og m u a r, men er erstattet med reid-runen efter t i þ u r k u t r. Præpositionsformen i f t i r over for Jelling-typens a f t, i f t, u f t viser, at stenen tilhører efter-Jelling-typen, og da den ikke viser unge træk som fx. brug af stungne runer, må den formodentlig ansættes til tiden o. 1000 eller noget før. Hverken m-formen med det runde hoved eller den vekslede brug af een og to små streger som skilletegn giver kronologisk-typologiske holdepunkter, idet begge dele kendes både fra Jelling- og efter-Jelling-typerne.

Af indskriftens slutning ser jeg mig ikke, på grund af den store lakune, i stand til at give en sikker tolkning, og jeg tror heller ikke, det er muligt; men der kan dog opstilles en del sikre holdepunkter, ligesom forskellige ting kan udskydes; og jeg fremsætter derfor mine overvejelser i tillid til, at

de måske kan inspirere andre forskere til andre udveje end dem, jeg har søgt. Slutningen lyder:

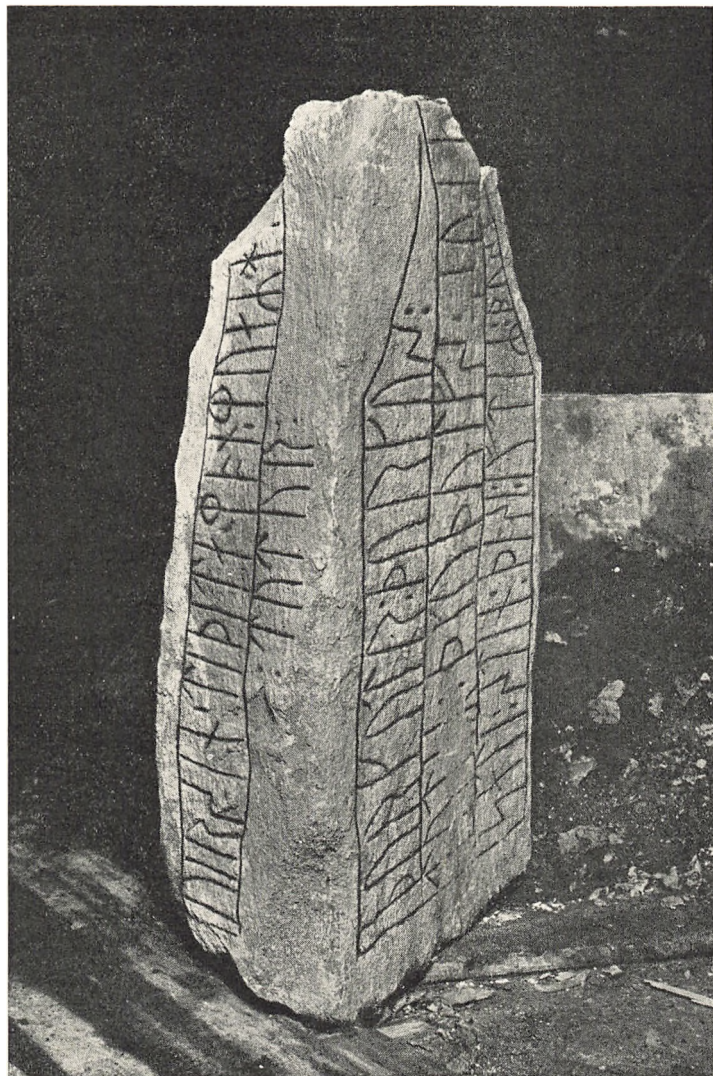
t i þ i t a i m a n i m u a r i h ? (8-10 runer) | ! t u t u r !

Af disse ord synes *t i þ i t a* kun at kunne gengive *t i þ e n d a*, genitiv af det neutrale ord *t i þ e n d i*, vort tidende. Det kendes godt fra vestnordisk, hvor vi netop finder genitivsformen i udtryk som *þat var t i þ e n d a*, egl. det var af tidender (artens genitiv), dvs. det hændte sig.

m a n kan formelt være tre ting: 1) akkusativ singularis af *m a n n r*, mand, præsens indikativ 3. person singular. enten af 2) *m u n a*, erindre eller 3) *m u n u*, monne; det sidste er ikke videre sandsynligt, da kun formen *m u n* af dette verbum kendes fra runeindskrifterne. Det andet, erindre, tegner heller ikke godt, idet det kræver et subjekt, der sikkert kun vanskeligt kan få plads blandt den halve snes runer, som må antages bortslåede.

Naturligst falder *m a n* = mand i sammenhængen, og dette kan da enten forbindes med den foranstående genitiv, således at vi får: tidenders mand, en ganske vist fuldstændig ukendt forbindelse, men dog under de nuværende omstændigheder værd at inddrage i overvejelserne; den afdøde Bose skulle da betegne en mand, om hvem der går tidender, dvs. der skete noget, hvor han kom frem³). Men formen *m a n n*- er også den, der bruges i sammensætninger, fx. *m a n n m u g i*, menneskemængde, *m a n n f o l k*, *m a n n v i t* etc. Det skal også nævnes, at *m a n*. n. betyder husfolk.

m u a r er det vanskeligst bestemmelige ord. Det kan tvangfrit gengive lydformerne *m u a r*, *m o a r*, *m y a r* og *m ø a r*; af disse er egentlig kun *m ø a r* et regulært 'ord', idet det kan være gen. sing. eller nom. og akk. plur. af *m æ r*. *m ø*, jomfru, der dog også, mere poetisk, kan betyde kvinde, hustru, datter. Efter formen skulle der også kunne være mulighed for at opfatte *m u a r* som gen. af et ganske vist ikke kendt egen-

Asmild-stenen. Side B-A. Runerne optrukket på stenen med kønrøg.

navn. Fra verbet *moa*, fordøje kan vi sikkert se bort, ligesom formentlig fra det ovennævnte *mannmugi*, der også findes i den stærktbøjede form, idet disse ord i gen. skulle ende på *a* eller *s*, ligesom man måtte regne med et bortfaldet *k* (*g*) mellem *u* og *a*. Om *u a = ø*, se ndf.

t u t u r, *dottur*, kan være akk., dat. og gen. sing af *dottir*, datter. Om dette ord kan vi med sikkerhed sige, at det kan være eet af tre, nemlig 1) betegnelse for Thorgund, som har rejst stenen, idet det kan angive hende som moderens datter (mens vi på forsiden har fået faderens navn at vide), 2) betegnelse for Boses moder, hvis hendes navn skal søges i *muar* eftersom Boses morfaders navn da må tænkes forsvundet med det afslåede stykke eller 3) led i en poetisk kenning. Alle tre tilfælde kræver et foranstillet navn i gen. og indskrænker altså yderligere den sparsomme plads, der er levnet til gætterier.

Når man nu skal til at gætte, må man først slå fast, at man ikke engang med sikkerhed tør angive, hvor mange runer der er forsvundet; men regner vi med, at stenens topkonturer har været regelmæssige, således at man kan nøjes med at forlænge de fire sider efter rette linier, da bliver der kun plads til højst en halv snes runer; men vi ved ikke, om disse linier og flader har været regelmæssige; en rundtur i runeværkets billedatlas viser, at der var mange af de bevarede runestene, man ville rekonstruere anderledes, hvis toppen var afslået. Det er givet, at forsidens højre rammestreg følger stenens kant her — allerede det sidste *r*, der er noget mindre end den foregående rune, viser det — men hvem ved, om ikke stenkanten foroven til højre har taget sig et lille svaj ud, hvad der strax ville give plads til et par extra runer på venstre smalside? Og man kan heller ikke slutte noget af anbringelsen af *t u t u r* på smalsiden, idet det er anbragt på den glatte flades laveste sted. De følgende tolkningsforslag bliver derfor mere end usikre, og deres store forskellighed vil vise,

at det formentlig er umuligt at nå et blot tilnærmelsesvis sikkert resultat.

1) *Tiþenda manmugar, h[armr war at Asu] dottur*, der var af folkemængdens tidender (kun) sorg for Åses datter (dvs. Thurgund). En dårlig tolkning, jfr. ovfr., også af syntaktiske grunde.

2) *m u a r* regnes for et kvindenavn. *æftir Bosa, tiþenda man, Moar h[armdøpa sun, Æsa] dottur*, efter Bose, en tidenders mand, Mo's sorgdøde søn, datter af Æse; i dette tilfælde får vi dels at vide, at Boses død voldte hans moder Mo sorg (jfr. udtrykket *han war þ at harmi døpr*, døde til sorg, på en sten fra Södermanland, eller på en anden södermanlandsk sten: Han druknede i Båven, *harmdøp mykin*, det voldte stor sorg), og at denne moder var datter af en mand, som vi her har kaldt Æse. Formelt kan der næppe indvendes noget mod denne tolkning; man kan spekulere på, om »tidender« er objektiv gen. eller beskrivende, i hvilket sidste tilfælde Bose er den, der selv bringer tidender, hvad der synes mindre sandsynligt, og man kan undre sig over, at man ikke får hans faders navn at vide; man må da sidestille ham med fx. Svend Estridsøn, der nævnedes med sin moders navn, fordi hun var mere højttet end faderen (jfr. også den jyske Thorgunneæt); men i slægtsstolthed kommer stenens B-side ved denne tolkning ikke til at stå tilbage for A-siden. At »harmdød« kan erstattes med et eller andet berømmende adjektiv, *horsker*, klog *hugdyr*, modig etc., siger sig selv. Den vægtigste indvending er snarest, at der næppe har været plads til så mange runer.

3) *m u a r* regnes for adjektivet, vestnordisk *mærr*, berømt. Dette medfører, at man kommer til at opfatte *u a*, ikke som to vokaler, men som en digraf, der betegner en enkeltlyd, i dette tilfælde en ø-lyd. Denne brug er imidlertid ganske ukendt i danske runeindskrifter, idet man hertil bruger ikke *u a*, men *a u*, fx. *k a u r u a = gørwa*; imidlertid finder man

undertiden a i og i a brugt til betegnelse af æ (þ i a k n : þ a i k n); på samme måde kunne man, omend nødigt, tænke sig forholdet med a u : u a. Tolkningen bliver da: *æftir Bosa, tiþenda mañ; mæR h[alR ati Ásu] dottur*. Efter Bose, en tidenders mand; den berømte kriger (høvding) ejede (dvs. var gift med) Åses datter. Denne tolkning, der har den store fejl, at den opererer med ukendte lydbetegnelser, forudsætter altså — ligesom nr. 1 navnet på Thurgunds moder.

4) m u a R regnes for genitiv af *mæR*, mø. Her er to tolkningsmuligheder, i den første tages *mæR* i betydningen hustru, i den anden i betydningen mø: *æftir, Bosa, tiþenda mañ, mœar h[ollvin, Ásu] dottur*, efter Bose, en tidenders mand, hustruens trofaste ven, Åses datter — eller med spændende baggrund: *æftir Bosa, tiþenda mañ. Mœar h[vekkR harmapi eller gaf harm at Ásu] dottur*, efter Bose, en tidenders mand. Møens svig voldte Åses datter (dvs. Thurgund) sorg (idet hun nemlig voldte Boses død), jfr. 387 Vester Marie 5: Træbene-Sønne og Skoge sveg den sagesløse⁴). Men også for denne sidste, smukke tolkning volder de supplerende runers mængde betænkelighed.

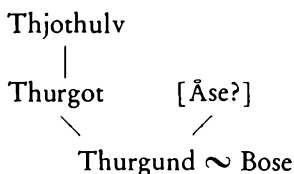
Kaster vi nu et blik tilbage på vore anstrengelser, synes kun tolkning nr. 2 og nr. 4a og b at kunne komme i betragtning, og af disse vækker både nr. 2 og 4b pladsbetænkeligheder, selv om de — hvis stenens top har været anderledes formet, end vi kan slutte af det levnede — ikke kan betegnes som plat umulige. Nr. 4a

»efter Bose, en tidenders mand,
hustruens trofaste ven, Åses datter«,

opfylder både de krav, man umiddelbart stiller til stenen, og — til de sproglige forhold. Man må ikke være betænkelig ved den betydning: hustru, der er tillagt ordet *mæR*, den er poetisk præget; men det er heller ikke altid dagligdags ord, der findes i vore runeindskrifter; jeg behøver i dette tilfælde

kun at minde om 40 Randbøl, som Tue bryde rejste efter brydens 'lege' (lik a), det er: hustru — bemærk også sammenstillingen 'brydens lege' i stedet for 'sin lege' (lik a sin).

Er denne tolkning rigtig — eller blot dens type — da repræsenterer Asmild-indskriften i særlig grad den slægtsprægede runestensstype, idet vi får en hel stamtavle fra bedstefaderen og nedefter:

Såvel ved denne slægtsstolthed som ved sit ordvalg, sin ristemåde og sine rune- og sprogformer står stenen i centrum af vor runetid.

Inden vi slutter denne undersøgelse, vil vi kaste et blik på det kort, der findes bag i »Danmarks Runeindskrifter«, for at se, hvorledes Asmild-stenen falder ind i runestensstopografien. Vi ser da, at vikingetidrunestenerne ligger tæt og tykt fra Randers og ud til Skern; de to vestligste var tidligere Hjermind og Le, en 25 km øst for Viborg. Asmild-stenen er derfor nu den vestligste forpost i den talstærke gruppe, som strækker sig fra Djursland og vestover. Vi har savnet den her, for Viborgs navn er en borgen for, at der har været et kult- og kulturcentrum her længe før kristendommens indførelse.

Erik Moltke.

*) Runestenenenes numre henviser til »Danmarks Runeindskrifter«.

1) Min personlige undersøgelse af stenen føjede intet nyt til Schultz's læsning (hans originaltegning er indlemmet i den Moltke-Jacobsenske samling, Nationalmuseet). I sine første tolkningsforsøg i de lokale blade havde S. allerede henledt opmærksomheden på, at þurkutr måtte ses i sammenhæng med Randbøl-stenens Thorgun.

2) Aarbøger f. nord. Oldkynd. 1936. p. 241-43.

- ³⁾ [*Korrekturnote*]. I en artikel i Berlingske Aftenavis 9. Dec. 1950 om Asmild-stenen har professor Hans Brix tolket *tiþita mañ* som tidendemand og forstår dette som herold.
- ⁴⁾ Således med sandsynlighed Anders Bjerrum i *Extrait des travaux du cercle linguistique de Copenhague V.* 1949. p. 173 note 4. Jeg benytter lejligheden til at meddele, at jeg sammen med dr. Bjerrum har undersøgt Wimmers papaftryk på det kgl. bibliotek af Norra Åsum-stenens topruner; efter aftrykket at dømme, sammenholdt med mine egne fotografier, synes Bjerrum at have ret i, at der ikke — som læst af Wimmer og mig — står *gerþo*, men derimod *gerþi*, således at denne indskrift bliver eksempel på et verbum i singularis til et relativt pronomén, der går tilbage på to personer: ærkebisp Absalon og Esbern Mule.

STÆNDERPLADSEN I VIBORG FØR OG NU

Af *Otto von Spreckelsen.*

Viborg bys første historieskriver, Christen Erichsøn, fortæller i sin bog: »Viborg byes beskrivelse«, der udkom i 1727, at »Vor Frue eller Mariæ kloster var på den sted, hvor bispens residens nu er, tillige med den gård på nordsiden af domkirkegården, samt domhuset og domhusets gård, som altsammen fra gyden ned ad nørsiden af domkirkegård og rundt omkring ved skoleboderne var indlukket med een stor mur og hørte til vor Frue kloster«.¹)

Det vil i dag sige det areal, der begrænses af Gråbrødrestræde, Sct. Nikolajgade, Domkirkestræde, domkirken og stien langs Morvilles gårds have. Klosters bygninger var meget anselige, og klosteret var et af landets ældste. Man antager, at det er stiftet enten i eller kort efter Knud den Stores tid, da man fra England indkaldte munke til Danmark. Det var først en bolig for benediktinermunke, men da Viborg i 1060 var blevet bispesæde, forandrede de deres regel og antog Sct. Augustinus' i stedet for Sct. Benedikts og blev regelbundne kanniker. Fra da af udgjorde de domkapitlet for Viborg stift, og deres kirke blev domkirke.²)

Da Kjeld, der efter sin død i 1150 blev æret som helgen, var provst ved kapitlet, hjemsøgte Viborg af en voldsom ildløs. En senere beretning om hans liv fortæller, at da luerne

slog over mod kirken og klostret, steg den hellige mand sammen med en af klosterbrødrene op i klostrets tårn, bad og anråbte Gud om kirkens og byens frelse. »Straks dæmpedes den hærgende lue, ilden blev undertrykt, og kirken blev frelst ved den Guds tjeners forbøn«.³)

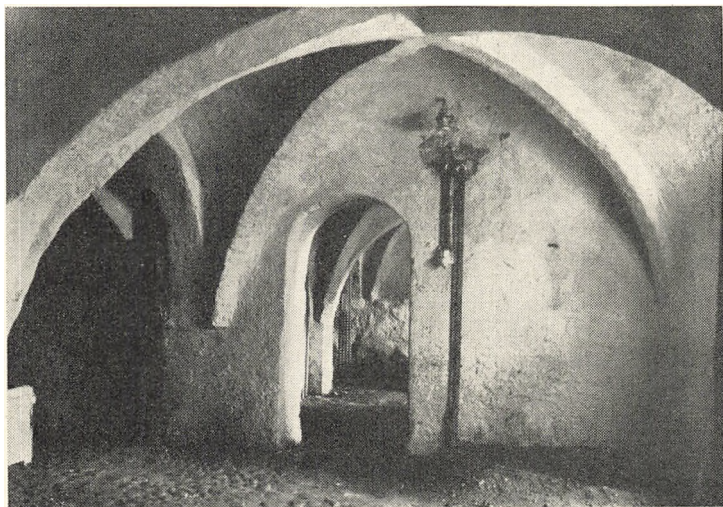
Kapitlet var en tid lang rigt og mægtigt, men omkring 1400 begyndte forholdene at forandre sig. Det kom i strid både med sin egen biskop og bispen på Børglum. Samtidig begyndte klosterlivet at komme i forfald, og i årene 1426 til 1440 omdannedes det derfor til et såkaldt verdsligt kapitel, hvis kanniker var almindelige gejstlige. Alt klosterliv standsede, medlemmerne fik særskilte boliger, og en del af fællesgodset udskiftedes i præbender, der tillagdes hver kannik, og hvoraf han i det væsentlige havde at bestride sine udgifter.

Christen Erichsøn har en historie om, at biskop Simon, da han omkring 1340 blev biskop i Viborg, ikke ville flytte ud af sin gamle provstebolig, hvorfor der fandt et mageskifte sted, således at provsten i fremtiden kom til at bo i den gamle bispegård, som efter Christen Erichsøns mening lå i Sct. Nikolaj sogn ved søen.

Denne historie går igen hos byens efterfølgende historikere lige fra Pontoppidan og Krog til Ursin, og her ser man et godt bevis for, hvor farligt det er kritikløst at støtte sig til trykte kilder.

Denne bytten gårde fandt nemlig først sted 100 år senere, i biskop Thorlavs tid, og historikeren P. Severinsen gør i sit fortrinlige værk om Viborg domkirke rede for fejltagelsen.⁴⁾

Han skriver: »I kapitelstatutterne ser vi den overraskende meddelelse, at han overlader kapitlets provst den gård i Viborg, som biskopperne hidtil har boet i. Den siges at ligge i Nikolaj sogn prope stagnum, hvad man plejer at oversætte »ved søen«. Det er lidt vanskeligt at forstå, at Nikolaj sogn kan have gået til søen, så jeg er fristet til at tænke på den dam, der vist har været under det nuværende domhus. Er

Bispegårdens kælder.

Hugo Matthlessen fot.

Det eneste bevarede af det gamle Mæria kloster.

det hele skrevet i Aarhus af en ikke stedkendt skriver, kan det selvfølgelig være en omtrentlig forklaring: »i nærheden af søen«. Desværre har det ikke kunnet oplyses, hvor provstegården senere lå. Men man står med en del tvivl, om denne stræbsomme mand virkelig skulde have gjort sig selv husvild i Viborg for at hjælpe provsten. Man kan bedre tænke sig, at han har gjort sig betalt ved at få en bedre bolig. I slutningen af middelalderen var bispeboligen i den levning af Mariaklostret norden for kirkens kor. Den vildfarende historie om et bytte mellem bispegård og provstebolig har vist så megen sandhed i sig. Til byttet har så også hørt Mariaklosters gamle ladegård, der 1498 som »ladegårdsmark« lå til bispegården«.

Den 17. juni 1501 ramtes domkirken af lynild, og den brændte tillige med den omliggende del af byen, altså også alle Mariaklostrets bygninger.⁵⁾

I 1529 flyttede biskop Jørgen Friis sin residens til den nyopførte borg på Hald, og bispegården stod tom og forfaldt.⁶⁾

Hver gang kongen var på besøg i Viborg, tog han ind i Mariaklostret, således i december 1491, hvor han skrev fra »bispegårdens borgestue«.⁷⁾ Efter reformationen gik bispedømmets huse ind under kronen, og når Kristian III i 1546 »drog ind i kongens gård i Viborg«, har det været i det gamle kloster. Kongen havde endnu ikke taget nogen endelig bestemmelse med bygningerne, men synes at have villet beholde dem til eget brug. I 1541, 1542 og 1544 udførtes der byggearbejder på gården under mester Morten Bussarts ledelse. Disse kan ikke have ført til noget tilfredsstillende resultat, idet der i 1546 atter blev foretaget forskellige arbejder, som strakte sig fra slutningen af maj til henimod september,⁸⁾ og i marts 1556 bad Otto Krumpen om at få »en bygmester sendt til Viborg, som kunne istandsætte det hus, som stod på kongens gård i Viborg, da det ellers helt forfaldt«.⁹⁾

For at få et klart overblik over, hvad der efter reformationen skete med de forskellige bygninger, der hørte til Mariaklostret, vil efterfølgende lille historiske redegørelse blive delt i tre afsnit: stænderhuset, stænderpladsen og bispegården.

STÆNDERHUSET

Man har før ment, at den gamle katolske bispegård lå et sted på den nuværende stænderplads, at bygningen i 1576 blev domhus, og at landstinget i 1639 flyttede til en anden bygning, det senere stænderhus nord for og lige op ad domkirken, men P. Severinsen hævder i føromtalt værk om domkirken, at den gamle katolske bispegård og det senere stænderhus må være een og samme bygning.¹⁾ Når alle tidligere historieskrivere har haft en anden opfattelse, skyldes det sikkert først og fremmest kortet over Viborg fra 1677 i Resens danske atlas, men det er efterhånden gået op for

mange, at Resen ikke helt er til at stole på. Mærkeligt ser det også ud, at den gård, som Resen betegner som Rodsteens gård, og som de gamle historikere hævder, var den katolske bispegård, ligger uden for Mariaklostrets mur. Man skulle dog antage, at klostrets vigtigste bygning, bisperesidensen, var inden for klostrets mure. En anden årsag til fejltagelsen skyldes sikkert, at et åbent brev af 10. februar 1639, der siger, at »hele adelen i Nørrejylland har begyndt at bygge et hus i Viborg til der at holde brylluper, begravelser og andre forsamlinger«, er blevet misforstået, således at man har opfattet ordet »bygge« som »nybygge« i stedet for »genopbygge«.

Forfatteren af denne lille afhandling tror, at Severinsen har ret, og vil derfor i det efterfølgende lægge hans betragtninger til grund for udredningen af de forskellige bygninger.

På reformationstiden var bygningen ifølge Severinsen bispegård og kom derfor med bispedømmets huse ind under kronen. I 1555 tilskrev Kristian III kapitlet og bad det anwise biskop Kjeld Juel den første ledige residens, idet bispens »nuværende bolig er dårlig«,²⁾ og i 1558 fik bispeembedet efter kantor Niels Friis' død hans gamle kannikerresidens, og siden da har de Viborg-bisper boet på denne dejlige plads.³⁾

Ved den store ildebrand 16. maj 1567 brændte såvel domkirken som alle Mariaklostrets bygninger, og gennem flere år var arealet en stor brandtomt⁴⁾; men i 1576 klagede den jydsk adel til kongen over, at der »i Viborg ikke fandtes noget belejligt hus eller plads udlagt til at holde landsting i eller forsamle sig i«, og dette klagemål imødekom kongen ved under 22. november s. å. at skænke den gamle katolske bispegård »til domhus og andet brug«. »Adelen måtte selv lade gården opbygge og forbedre og gøre sig den så nyttig som mulig«. Da bygningen efter branden sikkert kun bestod af de nøgne mure, var en dybtgående genopbygning

nødvendig, men det viste sig imidlertid at være meget vanskeligt at få den påbegyndt.⁵⁾ Da der i 1578 udgik åbent brev om, at Sct. Hans kloster måtte nedbrydes, tillodes det, at halvdelen af stenene derfra måtte anvendes til arbejdet ved domhuset,⁶⁾ men endnu i 1585 var der intet sket. Dette fremgår af et åbent brev, dateret 5. januar d. å., hvorved kongen overdrog de to lensmænd, Peder Gyldenstjerne og Jørgen Rosenkrantz, at indsamle 2.000 daler til domhusets bygning, da der til »det nu forestående snapsting formodentlig vil komme en del adelige og andre sammen, og de ikke mødte sikkert ville samtykke i, hvad de mødte vedtog i en sådan sag«. Når den forlangte sum var tilvejebragt, skulle kongen have besked derom, og han ville så selv lade bygningen indrette til domhus.⁷⁾

I forvejen havde noget af grunden tillige med nogle af de gamle huse været tillagt den afdøde landsdommer Palle Juel, »i hvilke han kunne have sin værelse den stund, han var landsdommer«; men da adelen erfarede, at der var plads nok til at bygge domhuset på, tilskødede den ved brev af 28. september 1585 til Jørgen Rosenkrantz al den jord, grund og våning, som Palle Juel havde ladet opføre og havde sit værelse i, tillige med et porthus og to gamle tårne, sønden op til den gade, som løb imellem den gamle bispegårds mur og Gråbrødre mur.⁸⁾ Altså de bygninger, som lå på den nuværende stænderplads.

Alle lensmænd fik kongelige breve, hvori det påpegedes, at en sådan domhusbygning ville være adelen og andre undersætter til stor nytte, men at der måtte ofres mange penge for at sætte den i stand. Lensmændene skulle forhandle med borgmestre og råd i købstæderne om at støtte det gode formål; den indsamlede hjælp skulle optegnes på klare registre, og de indkrævede penge afleveres til lensmanden på Hald, Jørgen Skram, der havde påtaget sig opsynet med byggearbejdet, men dette kom stadig ikke i gang

trods idelige anmodninger. Således udstedte kongen 18. februar 1587 fra Skanderborg en opfordring til at yde hjælp til bygningens istandsættelse, da »det er det gamle land til ære og menige adel og andre undersætter til gavn og bedste«. Den jyske adel, fem og halvtredsindstyve mænd, bevilgede 899 rdl. til domhusets indretning, af hvilket beløb Niels Kaas skulle give 50 rdl., og af de 571 rdl., som de jyske købstæder ville bidrage med, kom 30 rdl. fra Viborg.⁹⁾

I 1589 beskikkedes landsdommer Hans Lindenov til at have tilsynet med domhusets opbygning; han forhandlede med en bygmester, som »med det første skulle begynde på bygningen«, og nu synes der at være kommet fart i arbejdet. I Skåne købtes der »2 tdr. lofte- og lægtesøm, da der dér er godt køb af dem«, og statholderen i Norge, Axel Gyldenstjerne, måtte sørge for »så mange deler (brædder), der behøvedes til domhuset«. Tømmeret skulle føres til Hjarbæk, og Halds slots bønder køre det op til Viborg. »Der skulle skaffes så mange kragetræer i kronens skove, som behøvedes til lad, af el og andet sådant, der ikke skadede skoven«, og »med hensyn til heste og vogne og andet til murarbejdet skulle Hans Lindenov forhandle med borgerne i Viborg; han skulle endvidere slutte akkord med bygmesteren om på egen bekostning at lade de nødvendige murankere slå og købe jernet til dem i Aalborg, hvor der omtrent var samme pris på dette metal som i København«. Men pengene manglede stadig, og hvis ikke den lovede hjælp fra købstæderne snart blev indkrævet, kunne bygmesteren blive nødt til at opgive arbejdet og afskedige sine folk, hvilket måtte medføre, at domhuset siden ville kræve mere end den dobbelte bekostning end nu.¹⁰⁾

15. december 1589 rykkedes adel og borgere for restancerne »i betragtning af den trængsel, bulder og anden ulejlighed, som daglig tildrog sig, når landsting holdtes«,¹¹⁾ og dette gentog sig i december 1593, »for at man kunne komme

til ende med bygningen, og det, som allerede var bygget, ikke skulle stå og forfalde«. Skete indbetalingerne ikke godvilligt, så kongen sig nødsaget til at kræve disse ringe summer af bidragsyderne »på en anden måde«. Ja, man manglede i den grad penge, at man 21. september 1594 forlangte, at hver bonde, som »sad for gård«, skulle bidrage med to sk. danske til domhuset.¹²⁾

Men hvordan gik det med selve byggearbejdet? 16. december 1589 bevilgede kongen indbyggerne i Nørrejylland 20 hallende (trøuede) ege af Kolbek skov i Middelsom herred til domhuset; når træerne var hugget og kantet, skulle de med det allerførste føres til Viborg, for at de kunne blive savskåret og anvendt til bygningen. Året efter må man være nået til taget, thi 7. november 1590 fik Jørgen Skram besked om at skaffe vogne til at føre tagsten fra Tange til Viborg.¹³⁾

Arbejdet var i slutningen af 1592 helt standset. Kongen skrev da til Hans Lindenov, at han skulle drage omsorg for, at der igen ved første lejlighed blev taget fat derpå, så det engang kunne blive helt færdigt. Den første sending planker fra Norge strakte ikke til, for 1. marts 1593 fik Axel Gyldenstjerne atter ordre til at lade udskibe 150 tylvter gode, stærke deler (planker og brædder) til Viborg domhus, og 10. august s. å. fik kapitlet besked om at møde med heste og vogne i Hjarbæk for at hjælpe til med at få tømmeret ført til Viborg.

Den 15. juni 1594 befaledes det Jørgen Friis at føre tilsyn med byggeriet, så »den en gang for alle kunne blive færdig«; han afløste således Hans Lindenov, der »var blevet udskrevet til embedsmand på Hammershus«.¹⁴⁾

Der går nu 35 år, hvor der ingen oplysninger findes om domhuset; først ved åbent brev af 2. oktober 1630 får vi nyt at høre. Landsdommerne Niels Krag til Trudsholm og

Erik Juel til Hundsbæk bemyndiges da til, udover de tidligere brev- og dompenge i Nørrejylland, at oppebære 8 sk. danske af hver endelig dom og opsættelse, som afsiges ved landstinget i 8 år. Det befaledes alle, som havde sager på tinget, at betale disse penge til nævnte landsdommer, der skulle anvende dem til reparation af domhuset i Viborg, som »er meget brøstfældigt på vinduer, vindueskarme, tag og loft, skillerummene under salen er borttagne, og skorstenene både i huset og i køkkenet slået ned, så der ikke kan holdes forsamling deri, førend det bliver repareret«. Når tiden var udløbet, skulle landsdommerne gøre regnskab for pengene.¹⁵⁾

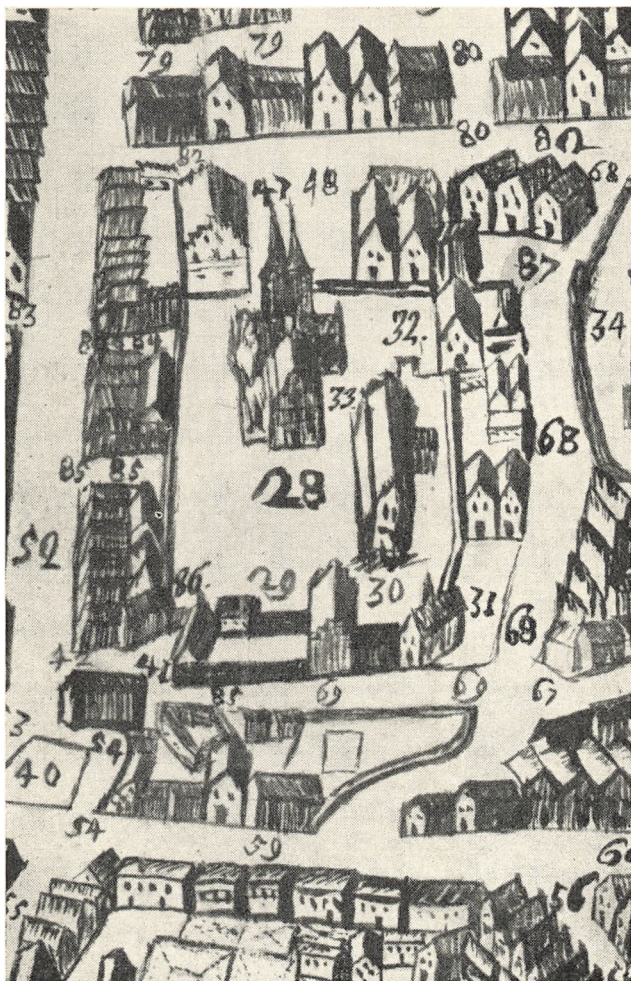
Otte år efter, ved åbent brev af 10. februar 1639, fornyedes pligten til af hver dom at skulle svare afgift til domhusets reparation,¹⁶⁾ men i dette brev forekom den sætning, der som før omtalt senere har vildledet historieskriverne og fået dem til at tro, at tinget flyttede til en ny bygning, mens der rimeligvis kun var tale om en restaurering. Det lyder mistænkeligt, at man otte år tidligere samlede penge ind til en istandsættelse og nu fornyede bekendtgørelsen, men at pengene skulle gå til en ny bygning. Nej, det må være den evige genopbygning og restaurering, der begyndte i 1585, der stadig fortsættes, således også i 1705, da regeringen i en missive af 28. november til Nørrejyllands landsdommere atter omtalte domhuset »som forfaldent, og intet til dets vedligeholdelse er lagt undtagen 8 sk. af hver, som nogen sag for landstinget har at fremføre, hvilket ikke nær skal kunne strække til reparationen«. Kongen samtykkede i landsdommernes forslag om, at et »stykke jordsmon, domhuset tilhørende og liggende straks udenfor, omtrent 18 favne i længden og mindre i bredden, hvorpå tilforn et hus havde stået, måtte sælges, da domhuset ingen nytte skulle have deraf, og de indkomne penge anvendes til dets reparation«. ¹⁷⁾

Da kongen i 1576 gav den gamle bispegård til domhus, blev den også forsamlingshus for den jyske adel. I dennes velmagtsdage holdtes her store fester, hvorfor der på en grund ved østenden var bygget stalde og andre udenomsbekvemmeligheder. Bygningens andet stokværk optoges af en statelig brudesal, over 100 fod lang, pyntet med panelværk og malede skjoldmærker; i alt 60 adelige par havde her holdt deres bryllupsfester. I den store sal var der også et galleri, hvor stadsmusikanten og hans folk sad og spillede til festerne.¹⁸⁾ Adelenes brevkister og skrin opbevarede i domkirken; kun en enkelt gang, i 1621, omtales det, at de husedes i domhuset.¹⁹⁾

På kortet i Resens atlas med årstal 1677 ses domhuset med høje, gotiske trappegavle, som, hvis man da vil stole på Resen, vel har været fra 1501 efter branden.

I domhusets sal fik senere omrejsende komedianter tilladelse til at optræde. Det var især i markeds- og termintidene; uro og voldsomheder forefaldt ofte, således engang i begyndelsen af 1720erne, da en flok skoledisciple med magt søgte at bryde ind i salen uden at betale.²⁰⁾

Ved branden i 1726 led domhuset kun mindre skade, murene blev i al fald stående, så at de kunne bruges igen,²¹⁾ men i 1738 måtte landstinget flytte til det nyopførte rådhus på Gammeltorv, da »domhuset var meget brøstfældigt«. Et reskript af 5. december d. å. fortæller, at »domhuset, hvor landstinget plejer at holdes, skal være i så slet tilstand og så brøstfældigt, dels ved tidens længde, og dels ved den byen overgangne ildebrand, at muren på den ene side ganske skal være udskreden af sin linie, så at dets nedfald er at befrygte, om det ej i tide bliver nedbrudt, så det ej skal kunne indrettes udi brugelig stand under nogle hundrede rigsdalers forskud, hvortil husets ringe indkomst, der skal bestå af 1 mk., parterne giver for hver sag, og 8 sk. for en opsættelse, og ej skal kunne hjælpe meget, såsom bygningen er af stor be-

Domkirken og dens Omgivelser 1677. Resen.

28. Domkirken.	34. Graabrødre Kirche.	69. St. Nicolay stræde.
29. Biske Residentz.	40. St. Willadtsis Kirches	79. Picken gans.
30. Adelens gaarde hvor	Sted (S. Mortens).	80. Nytorfgyde.
de holde i forrige	41. Skoleboderne.	82. St. Mogenses stræde.
tider brøllup,	42. Skolen.	83. Mageløes stræde.
31. Øde pladtz hvor	47. Raadhuset.	84. Trang trappe.
Gammel Bischops-	48. Gammel torf.	85. Mellem Risten.
gaard har været (?).	52. St. Matthisis gade.	86. Skole Risten.
32. Gammel Bischops-	54. Renden.	87. Kirche strædet som
gaard (?) som nu er	59. St. Willadtsis Gade.	løber neder fra Dom-
Jens Rodsteen Lands-	60. St. Ibs gade.	kirche paa nør side
Dommers gaard.	67. Røck ind.	til Mellem muren.
33. Domhuset.	68. Mellem Muren.	

greb, der og ej som tilforn holdes de store, adelige bryllupper og komedier, hvoraf blev givet 10 á 12 rdlr., des årsag ingen udveje vides, at få huset sat i den stand, at rettens betjente og de, der kommer til landstinget, jo eksponeres livsfare, om det længere således skal henstå, til hvilken ende landsdommerne have begæret, at det må tillades dem at holde landstinget på det nye opførte rådhus i Viborg, hvor der findes værelser nok at indrette til landstingets holdelse, uden at incommodere enten bytings- eller rådstueretten, da de selv ville lade indrette og aptere, hvad dertil behøves, så og anskaffe den fornødne ildebrand samt betale til værelsernes vedligeholdelse årlig til rådhuset 15 rdlr.« Kongen bevilgede, at tinget flyttede på ovennævnte betingelser; dommerne skulle lade indrette en stue ovenpå til byens geværer, som »i slig fald måtte flyttes«. Ligeledes skulle de »levere til Viborg bys fattiges kasse, hvad penge ved landstinget, udi een eller anden måde, til fattige kan blive given udi en dertil indrettet sparebøsse«. ²²⁾

Magistraten anmodede samme år om, at domhuset måtte indrettes til et tugt- og manufakturhus; kongen viste sig straks imødekommende, og tegninger blev udarbejdet, men han skiftede hurtigt mening, og ved et reskript af 6. maj 1740 udtalte han, »at bygningen ej eragtes bekvem dertil«. ²³⁾

Domhuset skulle nu atter restaureres, og ved reskript af 5. juni 1740 befalede kongen:

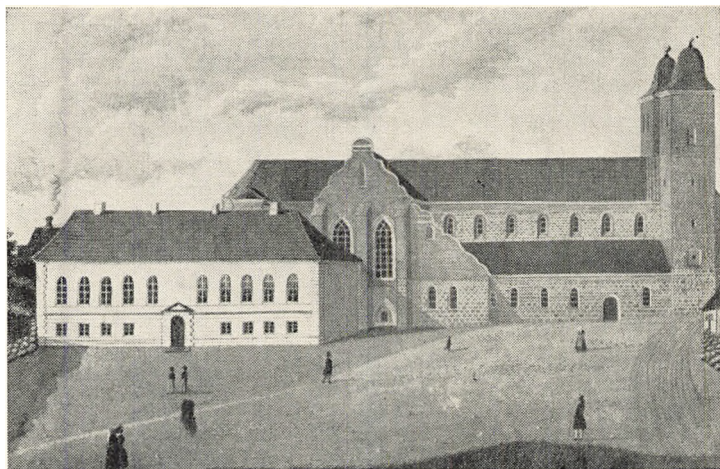
1. at skulle det ved offentlig auktion opbydes, hvo der ville for mindste sum påtage sig at reparere og indrette domhuset.
2. at entreprenøren skulle de halve penge, som ham blev accorderet, gives forud, og den øvrige halve del i tvende terminer efter arbejdets fuldførelse.
3. at til at bestride udgifterne skulle landsdommerne på rente optage en sådan kapital, som de dertil kunne eragte tilstrækkelig, med samtlig deres derfor udgi-

vende obligation, da de kunne besørge renten erlagt af domhusets egen interesse og indkomst. På det ellers at sådan optagende kapital og domhusets ganske reparations bekostning igen efter nogle års forløb kunne blive afbetalt, da haver hans majestæt anordnet:

- a. at i stedet for nu af hver sag betales til domhuset 1 mk. og for hver opsættelse 8 sk. skal herefter udi hver sag erlægges af citanten 2 mk. og af contrapartten 1 mk., ligesom der og efterdags for hver opsættelse skal betales af citanten 1 mk. og af contrapartten 8 sk., og det uden exception for nogen af parterne.
- b. Den part, som ved landstinget bliver dømt til at give sin vederpart omkostning, skal derforuden straks betale til domhusets reparation, når den idømte omkostning ej er højere end 6. rdl. da 2 rdl., når den er derover og indtil 10 rdl. da 3 rdl., men går de idømte omkostninger over 10 rdl. da 4 rdl. og siden højere.
- c. Dersom nogen ved landstinget bliver tildømt at betale nogen mulkt, da skal den eller de foruden at betale de i forrige post ommeldte 2 a 3, 4 rdl. endog være pligtig at erlægge så meget til domhuset, som en sjette part af den tildømte mulkt sig kunne bedrage.
- d. Af landstingshørerens holdes en rigtig bog, og derudi anføres ved dag og datum med navne derhos, hvad i hver sag er betalt.
- e. Når domhuset er repareret, skal det uden forsømmelse vedligeholdes af de sædvanlige indkomster, hvortil landsdommerne selv skulle være ansvarlige.
- f. Indtil færdigbygningen skal tinget fremdeles holdes på rådhuset i Viborg.²⁴⁾

I 1742 approberede kongen et forslag fra justitsråd Dyssel gående ud på, at latinskolen, der var husvild efter branden

*Akvarel af Rasmus Henrich Kruse 1835
fra hans antikvariske rejser i Nørrejylland 1833-1837.
Manuskript og billede paa Viborg Museum.*

i 1726, måtte benytte domhusets kældere til undervisning. Det var dog kun i sommermånederne, at denne fandt sted her, idet kældrene ikke kunne opvarmes, og hørerne måtte derfor i den kolde tid tage eleverne hjem på deres kamre. Denne form for undervisning varede helt til 1772.²⁵⁾

Den 26. juni 1743 holdtes for første gang landsting i den restaurerede bygning. En af landsdommerne udtalte, at det var hans og hans kollegers allerunderdanigste pligt »at kende og erkende med allerunderdanigst skønsom taknemmelighed og taknemmelig skønsomhed den store kongelige nåde med dette landstings-domhus fornyelse«, hvorfor han ville »allerunderdanigst betragte kongens nåde ved domhusets fornyelse og landsdommernes pligtskyldighed for kongens nåde«. Han bemærkede derefter, hvorledes kongens nåde, som fremtindrer af de i fuldkommen stand fornyede mure, må erindre dem om, hvor nidkære de bør være i deres

højvigtige embede og kun se på, hvad ret er, på det »at ikke de livløse og dumme vægge og mure skulle beskæmme og bebræge deres forsømmelse«. Den daglige betragtning af disse mure måtte og virke mere på dem end de gamle sindbilleder, som før fremsattes for rettens betjente, thi den ædle jomfru Justitia havde for længe siden bortlagt sit tveæggede sværd, og hendes balancevægt var afgivet til pigerne i dommerens køkken, for at de kunne se, hvilken parts gaver, der vejede mest. Men medens der kun skal afsiges een dom i een sag, skulle landsdommerne være som »et retskaffent urværk, hvorudi alle hjulene må være udi idelig bevægelse, og samtlige hjulenes bevægelse samles til at føre den ene viser uden på værket, som alene viser, hvad den rette time er, og hvad klokken slår, som alle skulle rette sig efter«. ²⁶⁾

Restaureringen kostede ialt 2050 rdl., som tilvejebragtes ved lån, og ved et reskript af 26. juli 1744 blev regnskabsførelsen for domhuset indskærpet landsdommerne. Landsdommer Trelund havde i 1743, uden i forvejen at indhente approbation derpå, dækket udgifter til landstingshusets »indvendige indretning«, men ifølge reskriptet tillodes det, at også disse udgifter efter behørigt regnskab måtte afholdes af de anordnede indtægter. ²⁷⁾

I 1762 var lånet betalt, men det blev ved en forordning af 29. januar 1762 bestemt, at afgiften stadig skulle betales, idet »landstings-domhuset, som skal være exponeret for stormvinde og andet uvejr og jævnlig trænger til anselige reparationer, dog kan have nogen indtægt til deraf at bestride dets årlige vedligeholdelse og andre derved faldende nødvendige udgifter«. ²⁸⁾

Det kneb dog endnu med at få regnskaberne færdige, og ved et kancellipromemorie af 10. november 1787 pålagdes det landsdommerne straks og uden ophør at aflægge regnskab for den forløbne tid og herefter fremtidigt årligt. ²⁹⁾

Af de indbetalte afgifter dannedes en fond, som endnu

eksisterer under navnet domhusfonden. Afgifterne ophævedes først i 1814.³⁰⁾

Hvordan så da denne i 1743 færdige bygning ud? Dens smukke ydre ses bedst af billederne, for brandtaksationen betegner den blot som »et hus af mægtig grundmur, to etager høj på 31 fag, teglhængt og med værelser indrettet, hvor af kun domsalen er gibset«. I Pontoppidans Danske atlas fortælles det, at der »blev forfærdiget en moderne trappe, og at den 100 fod lange sal, hvori adelen i ældre tider holdt deres store bryllupper, var borttaget og i mindre værelser indrettet, nemlig til to arkiver, rettens sal med afdeling ved skranken for prokuratorerne og tilhørerne og derudi et langt bord, hvorved landsdommerne sidde, to små borde til landstingshøreren og landstingsskriveren, derhos en prokurator stue og uden for en stor sal for publikum at aftræde, når der votes«. ³¹⁾

I 1805 gik domhuset fra landstinget over til den indstiftede landsoverret for Nørrejylland. Ursin skriver i 1849, at som et minde om det gamle landsting er endnu kun tilbage en stor lysekrone, to pauker, som er i stadsmusikantens værge, og nogle gamle stole, der benyttes af retten.³²⁾

Det første møde i den nye overret fandt sted mandag den 11. april 1805, og fra en af de første overretsassessorer, Stephan Jørgensen, har vi en udførlig omtale af bygningens indre. Han skriver: »Det er en smuk, rummelig og lys sal med gibset loft og vægge samt høje dobbelte døre, der lige som panelet og vinduerne til begge sider er sortmalede med forgyldte lister. I midten af salen er skranken for prokuratorerne, og ved sammes forlængelse til begge sider deles den i to lige dele, hvor af den bageste er for tilhørerne eller andre, som har noget ved retten at bestille, og den forreste for rettens personale. I en niche lige for skranken står vor nu regerende konges brystbillede af gibs, bronceret, på en piedestal af mahogni, zieret med retfærdighedens attributter,

og oven over samme står med forgyldte bogstaver: »Const. XXV jan. M. D. C. C. C. V.« til en erindring om landsoverrettens stiftelse. Denne buste, som tillige med piedestalen er forfærdiget i København, besørgede Bartholin (landsdommer). Ved venstre side deraf står et langt bord, betrukket med grønt klæde, og lænestole med samme betræk for justitiarius og assessorerne; disse stole er endnu fra Kristian V's, Frederik IV's og Kristian VI's tid, hvis navne med krone over findes udskårne øverst på bagsmækket. Ved den højre side står et andet bord på lige måde betrukket for justitssekretæren. I den øverste ende af salen er to værelser til arkivet og i den nederste et for prokuratorerne, hvor de samles, indtil retten er sat. Om vinteren opvarmes salen ved 3 treetages kakkelovne; og skønt sessionerne, som nu holdes hver mandag, aldrig varer til ud på aftenen, som stundom skal have været tilfældet i landstingets tid, især i terminsdagene, når der var mange dokumenter at tinglæse, hænger endnu i samme en særdeles stor og skøn lysekrone, som skal være skænket dertil af landsdommer, kammerherre Føns«. ³³⁾

Også før omtalte landsdommer Bartholin har skildret overretssalen, og han ender sin beskrivelse med at udtale, at »der er neppe noget tribunal i Danmark uden for København, der har så højtideligt et forsamlingssted«. ³⁴⁾

Ved siden af sin oprindelige brug blev domhuset i 1834 tilige udset til forsamlingssted for de jyske stænder og undergik i den anledning en fuldstændig indre ombygning under ledelse af kgl. bygningsinspektør H. J. Koch. Øverste etage blev taget ned og bygget højere med tyndere mure, hvoraf fremgår, at det gamle indtil da var af tykke middelalderlige mure. Vestgavlen rettedes, og huset fik tag med afvalmede gavle, og facaderne ved afpudsning nyklassisk præg.

Den 4/12 1834 kan man i »Viborg Samleren« læse følgende: »Vor by har erholdt en væsentlig forskønnelse ved omskabelsen af det gamle uhyggelige domhus til en elegant moderne

bygning. I den nederste etage findes på den østre side af indgangen smagfuldt møblerede værelser for den kongelige commissarius og præsidenten, og paa den vestre side flere værelser til afbenyttelse for stænderforsamlingens komiteer. Fra vestibulen kommer man gennem en dør ind til den smukt anlagte trappe, der fører op til den øverste etage. Man træder her ind i et forværelse, hvor fra en dør paa højre side fører ind til overrettens sal; den paa venstre derimod gennem en rummelig forsal ind til stændernes særdeles smagfuldt dekorerede og møblerede forsamlingsal. I den øverste ende af denne sal er anbragt et ophøjet sæde for den kongelige commissarius og et noget lavere for præsidenten, der har de tvende sekretærer paa begge sider af sig. Over commissariens sæde ses i baggrunden af salen Hs. Maj. Kongens buste i en niche. På begge sider af salen findes de deputeredes sæder ved tvende lange borde paa hver side, hvoraf de yderste er anbragte på en forhøjning. Stole og borde er af mahogni og elegante. Også bygningens ydre er særdeles smukt og tager sig nu godt ud, da tvende mindre bygninger, der stod på den udenfor værende plads, er borttaget, og pladsen planeret. — Når forhandlingerne skulle åbnes, vide vi endnu ikke, men dagligt indtræffer fra de udnævnte debuterede bestillinger om logis«.

I landsarkivet i Viborg findes et overslag over omkostningerne til anskaffelse af de fornødne møbler til stænderforsamlingshuset, som det nu kaldes:

Den kgl. kommissærs værelse: 1 skrivebord, 12 stole og 1 skab.

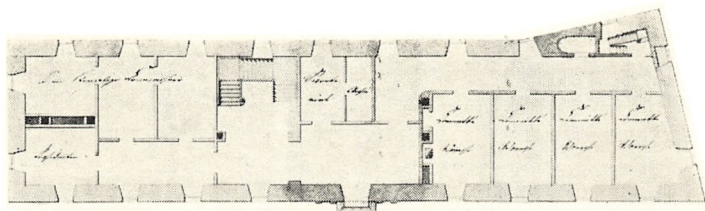
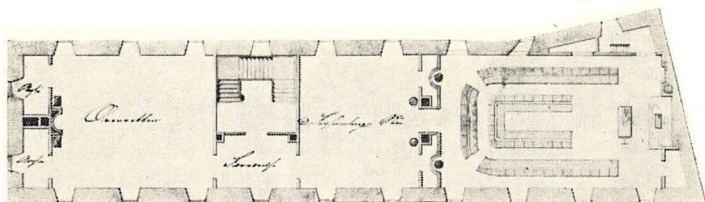
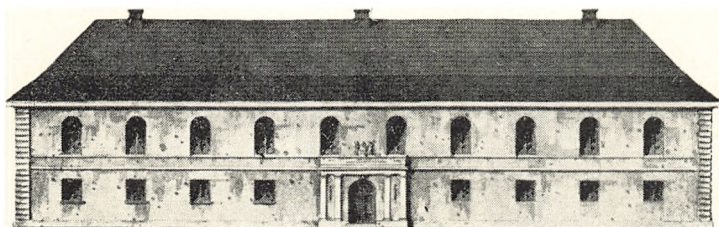
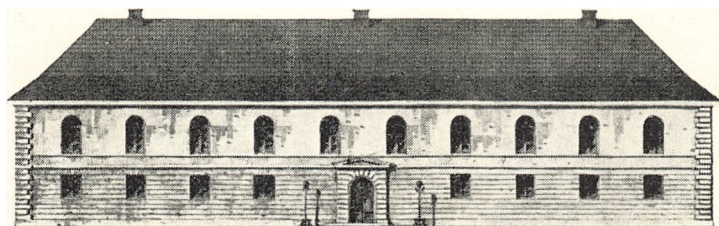
Præsidentens værelse: 1 skrivebord, 4 stole og 1 skab.

Den store sal: 57 stole, 2 lænestole, 1 ballustrade, 1 stort betrukket bord, 1 mindre dito og 28 dito.

Forsamlingssalen: 18 stole.

Kommittéværelserne: 24 stole og 4 borde.

Sekretariatet: 2 stole og 1 bord.

Tegninger og planer for det til stænderhus ombyggede domhus. 1834.
(Landsarkivet).

Arkitekten har givet forslag til to forskellige udformninger af bygningens forside. I den ene har han tænkt sig en meget pompøs portal, flankeret af græske søjler. Det blev dog det øverste, mere jævne forslag, der blev til virkelighed.

Ligeledes findes på landsarkivet en »beregning over de omtrentlige omkostninger til indretning af det påtænkte lokale til stændernes forsamling i domhuset i Viborg«. Ifølge denne ville forandringen koste 11.668 rdl.

Stænderforsamlingens første møde afholdtes den 10. april 1836, og syvende og sidste session sluttede den 23. juni 1848 i domhuset, hvorefter stændersalen kun benyttedes til større fester.³⁵⁾

Da rådhuset på Gammeltorv under den første slesvigske krig midlertidigt blev taget i brug til militært lazaret, flyttede Middelsom-Sønderlyngs og Fjends-Nørlyngs herreders jurisdiktion deres retslokaler til domhuset, hvor de havde kontorer indtil bygningens nedrivning med undtagelse af nogle måneder i 1864, da fjenden tog domhuset i besiddelse og indrettede det til lazaret. Da byen efter krigen blev fast garnisonsby, anvistes stænderhuset til munderingskammer, gymnastiklokale m. v.³⁶⁾

I en polemik dels i »Fædrelandet« og dels i Viborg Stiftstidende i marts-april 1850 anføres i et af indlæggene: »Allerstunde vi her i Viborg i stænderhusets henlæggelse på den plads, hvor den ligger, daglig har et eksempel for øje på, hvor voldsomt et brud på skønheden bygningskyndige er i stand til at begå«. Det var altså ikke med helt blide øjne, alle viborgensere så på det smukke, hvide stænderhus, og mærkeligt er det jo også, at en så stor bygning i århundreder har fået lov til at ligge så tæt klistret op ad domkirken, at mellemrummet mellem kirken og bygningen kun kunne passeres af een person ad gangen.

For at den ny domkirke kunne komme til at ligge frit, blev stænderhuset i 1871 nedrevet med ministerielt samtykke, og dets materialer blev til dels benyttet ved opførelsen af det ny rådhus.³⁷⁾ Nogen grundig undersøgelse ved nedbrydningen skete ikke, men i 1906 blev der til erindring om det sted,

hvortil så mange minder knyttede sig, på en langdysseagtig jordforhøjning oprejst en natursten fra den jyske hede med indskrifter både om landstings- og stændertiden. Den er omgivet af mindre sten med de vigtigste navne fra stændertiden.³⁸⁾

STÆNDERPLADSEN

Man må formode, at hele pladsen var bebygget i den katolske tid, og at alle bygningerne, der antageligt var kannikeresidenser, hørte med til Mariaklostret.

Efter den store brand i 1567 fritog kongen domkapitlets medlemmer for skat og gav dem forskellige lempelser. Hensigten hermed var, at de des bedre kunne opbygge deres kannikegårde, men de viborgske klerke har vist nok ikke set på kirkens og klostrets tarv alene, thi 5. december 1570 udgik der brev, at kongen til sit store mishag havde erfaret, at enhver, i stedet for at varetage domkapitlets interesser, havde beflittet sig på at genopbygge sine egne arvegårde og anvendt kirkens indkomster dertil, medens klosterresidenserne endnu for størstedelen lå øde. Derfor ville kongen ikke længere indrømme dem den givne skattefrihed, men befalede dem straks til foråret 1571 at sætte gode bygninger på residenserne, da han ellers ville opkræve den skat, som de i de forgående år var blevet fri for. Da en del af kannikerne ikke havde plads til at bygge på og ingen residens hidtil havde haft, skulle de andre kannikerer udlægge dem den nødvendige byggegrund af kapitlets jord.¹⁾

Den anseligste af bygningerne lå på hjørnet af Gråbrødrestræde og Kirkestrædet (stien langs Morvilles gårds have) og fik gennem årene navne efter ejerne: »Rosenkrantz gård«, »Jens Rodsteens gård«, »Peder Lerches gård«, »Stiftamtmandens gård«, »Benzons gård« og »Dramatikken«.

Det er denne gård, der i det følgende vil blive behandlet.

ROSENKRANTZES GÅRD

Det er tidligere nævnt, at adelen ved brev af 28. september 1585 tilskødede Jørgen Rosenkrantz »al den jord, grund og våning, som Palle Juel havde ladet opføre og havde sin værelse i«, tillige med et porthus og to gamle tårne.²⁾ Bygningen var en del af den gamle bispegård.

JENS RODSTEENS GÅRD

19. januar 1671 købte landsdommer Jens Rodsteen gården af Viborg domkapitel, på hvis vegne biskop Peder Villadsen, rektor Niels Jensen Aars og lektor theol. Peder Villumsen Paludan underskrev skødet: Året efter, den 18. marts 1672, købte Rodsteen endvidere af Niels Lange til Tjerret nabogården, den såkaldte »Christen Langes gård«, og de to ejendomme blev samlet til een.³⁾ Jens Rodsteen, der var søn af Knud Rodsteen til Lengsholm, immatrikuleredes 1651 i Orleans og blev 1653 sekretær i danske kancelli. 1654 var han edelknaabe hos kongen, og 30. oktober 1663 blev han landsdommer i Viborg. Gennem sit ægteskab med Magdalene Sybelle Barnewitz var han medindehaver af herregården Rudbjerggård i Maribo amt. I 1671 blev han kancelliråd, og i tiden 1675 til 1677 boede han på Lundgård i Fjends herred. Gården i Viborg benyttede han, når han havde forretninger i byen og i særdeleshed i snapstingstiden.⁴⁾

PEDER LERCHES GÅRD

Da Rodsteen var død i 1679, solgte svogeren, Christen Bülow, på børnenes vegne den 24. maj 1679 begge gårde til landsdommer Peder Madsen Lerche.⁵⁾

Peder Lerche var født i Nyborg 17. august 1642 og var søn af provst Mads Pedersen Lerche. Han blev student i 1660, var kancellisekretær 1663—1670, udnævntes 24. maj 1669 til vicelandsdommer i Viborg og 9. august 1675 til virkelig landsdommer uden løn. Han ejede fra 1677 gården

Bonderup i Viborg amt, som han gav navnet Lerchenfeld. Den oprettede han til stamhus for sin farbroders slægt, idet han selv var barnløs. Han og hans hustru, Kirsten Madsdatter Rosenørn, fik begge våbenbrev 20. november 1679. Lerche, der blev justitsråd i 1686 og var medlem af højesteret i tiden 1687—1693, døde på Lerchenfeld 6. januar 1699 og blev begravet i Viborg domkirke.⁶⁾

3. juli 1705 købte prokurator Anders Brun på auktion »Peder Lerches gård« af Wincent Lerche til Lerchenfeld for 1005 rdl. Skødet meddeler følgende om ejendommen:

»Etatsråd Lerches gård ved domkirkegården beliggende, som afgangne justitsråd og landsdommer Peder Lerche forhen haver tilhørt og beboet, med sin tilhørende have, beliggende norden for domkirkegården, strækker sig i vester side ud til Kirkestræde, i nordre side til Adelgade for Gråbrødre kirkegård og i øster side til Nedergade med mur og plankeværk. Såvel som og den ejendom, som er tilforhandlet af ærlig og velbårne mand Niels Lange til Tjerret, hvilken gård med al sin tilhørende, som meldt er, samt hvad nagelfast er, og fem kakkellovne med sin behør, som de forefandtes, og et omtræk (gobelin) i den store stue.«⁷⁾

Anders Brun var i 1697 blevet prokurator for alle over- og underretter både i købstæderne og på landet i begge riger, højesteret dog undtagen. Han bosatte sig i Viborg, hvor han 9. marts 1716 blev by- og rådstueskriver samt skifteskriver. Han blev i 1717 justitsadvokat i Nørrejylland og døde i Viborg den 26. maj 1718.⁸⁾

Enken, Marie Lauridsdatter Bering, satte gården til auktion, og her købtes den 27. september 1718 af lektor theol. Thomas Bie. I skødet nævnes en til gården hørende frugt- og lysthave, ligesom ejendommens østgrænse nu siges at være Storkeredestræde (Sct. Nikolajgade).⁹⁾

Thomas Bie var søn af sognepræsten i Bøvling, Peder Sørensen Bie. Han blev discipel i Ribe katedralskole, hvorfra

han 1690 afgik til universitetet. I maj 1700 tog han magistergraden i København, og samtidig blev han lector theologiæ i Viborg, hvilket embede han i 1734 afstod til sin eftermand mod at nyde den største del af dets indkomster. Han døde den 19. maj 1739.¹⁰⁾

J. P. Thjørring fortæller i sine skildringer af viborgske personligheder følgende lille solstrålefortælling om Thomas Bie: »Stiftsprovsten i Viborg, Absalon Finde, og lektor Thomas Bie rejste en gang af by med hinanden; men tidlig næste morgen, medens Thomas Bie lå i sin tryggeste søvn, rejste provsten sin vej, så mester Thomas ene måtte betale deres logemente og desforuden leje en vogn at køre sig hjem. Da mester Thomas nogen tid derefter med stor vemodighed og tårer i øjnene fortalte mag. Tychonius det hæslelige puds, den slemme hr. Absalon havde gjort ham, sad Tychonius med stille andagt og hørte på hans klagemål, indtil han med en stor skoggerlatter udbrød: «Ha! Ha! Det var min sæl artigst; det var tværtimod det, jeg læser i biblen; thi der løb æslet fra Absalon, men her løb Absalon fra æslet!» Da den stakkels mester Thomas hørte det, drev han fra ham som en våd hund og fik ingen anden trøst«.

STIFTAMTMANDENS GÅRD

3. december 1723 solgte Thomas Bie gården til stiftsbefalingsmand Iver Rosenkrantz for 2000 rdl. Skødet angiver gårdens grænser således: Mod syd til Viborg domkirkegård, domhuset og bisperesidensen, mod nord til Kirkestræde, som går imellem gården, Gråbrødrekirke og hospitalets ejendom med vestsiden til det liden Kirkestræde, som går fra domkirken forbi jomfru Vibeke Rodsteens gård (lå i den nuværende Morvilles gårds have) og med østsiden med tilliggende have ud fra gården og domhuset strækker sig lige ned til Storkereden.¹¹⁾

Iver Rosenkrantz fødtes 5. december 1674 på Rosenholm

og var søn af gehejmeråd Erik Rosenkrantz. Den tidligt faderløse dreng fik en god opdragelse; i 1691 kom han ind på det ridderlige akademi i København; 1694 til 1697 var han i udlandet, og 1698 blev han kammerjunker hos prinsesse Sophie Hedevig; snart betrådte han dog diplomatbanen, idet han vinteren 1700 gik som afsending til Karl XII i Livland.

1702 til 1705 var han gesandt i London, og 1708 til 1709 fulgte han som hofmarskal Frederik IV til Italien; 1716 blev han amtmand i Københavns amt, og året efter fik han titel af gehejmeråd. Når han i august 1723 udnævntes til stiftamtmand i Viborg, var hovedårsagen til denne forvisning fra hovedstaden uden tvivl Frederik IV's voksende uvilje mod og mistillid til den gamle, danske adel. Efter Frederik IV's død gav Christian VI ham sæde i konseillet og satte ham 1730 i spidsen for både danske og tyske kancelli. Han blev faktisk storkansler, men uden titel. Han afskedigedes i april 1740 og tilbragte sine sidste år som godsejer. Han havde efter faderen arvet Vosnæsgård og Rosenholm, som blev gjort til stamhus. 1735 købte han Ryegård, og to år senere arvede han Egholm og Krabbesholm. Han døde på Rosenholm 13. november 1745.¹²⁾

BENZONS GÅRD

Ved den ulyksalige storbrand i Viborg 25. juni 1726 brændte også stiftamtmandens gård.¹³⁾ Borgerskabet modtog ingen direkte hjælp af staten til genopbygningen, men alle, som det var brændt for, fik frihed for konsumtion i 12 år såvel som toldfrihed og frihed for deres kreditorer i samme tidsrum. Friheden gik så vidt, at de, der købte nedbrændte gårde, også nød det samme privilegium, og heraf betjente sig Johan Severin Benzon på Estvadgård, der den 3. marts 1727 købte Rosenkrantz' afbrændte plads.¹⁴⁾

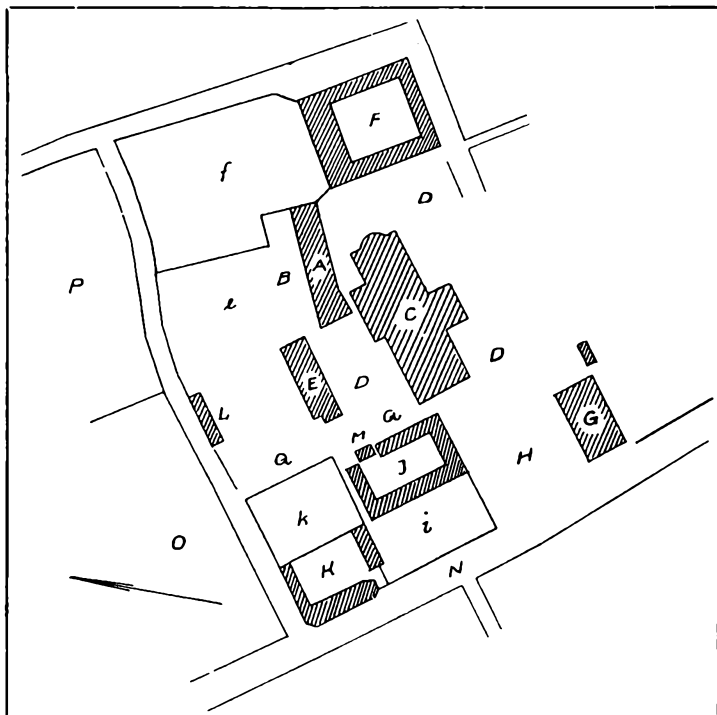
Benzon var født i Viborg den 27. april 1692 og var søn af Hans Madsen Benzon til Skærso. Om hans hårdhed mod bøn-

derne på Estvadgård kan man læse i Jeppe Aakjærs bog: »Konge, adel og andre sallingboere« i afsnittet »Den onde herremand på Estvadgård«.

Kort efter hans død, 9. maj 1741, krævede myndighederne, at gården i Viborg skulle sættes i stand. Enken, Frederikke Louise Glud, bad så mindeligt, om det ikke måtte være til sommeren 1742, så lovede hun, at samme gård som en gave og afmindelse efter hendes mand skulle blive bortskænket til fattige enker, svage mennesker, ugifte, fattige fruentimmer og hvad slags trængende, hun dertil kunne udkåre »aleneste at de bedste boværelser blev for hendes egen brug«. Kancelliets svar var kort og godt: »Herved er intet at gøre«. Da sagen kom for kongen, gav han hende dog den ønskede henstand på de anførte betingelser.

Men det var først, da hun lå på dødslejet, at hun ved testamente af 4. marts 1745 oprettede stiftelsen Estvadgårds kloster, gennem hvilken 6 adelige enkefruer og lige så mange adelige jomfruer »indtoges på Estvadgård med kost og husværelse og en årlig pension på 40—50 rigsdaler«. ¹⁵⁾

Kapellan ved Nørresogns kirke, Chr. Krog, skriver i sin bog fra 1779: »Samlede efterretninger om Viborg bye i ældre og nyere tider«, at enkefru Benzons »samtidig skænkede gården i Viborg til 12 præste- og andre enkers boliger, af hvilke enhver foruden fri hus nyder årlig 10 rdl. af Estvadgårds reuener, og således er da denne stiftelse at anse som et annekts til Estvadgård kloster, hvis priorinde og ephores har ret til at besætte de her forefaldende vacancer. Bygningen har tilforn bestået af fire fløje, mest bindingsværk; men da det forreste hus til gaden for nogle år siden var af ælde og af mangel på fornøden reparation blevet så brøstfældigt, at samme næsten begyndte at falde ned af sig selv, så blev dette hus omsider ganske nedrevet, og i dets sted sat en mur af bindingsværk. Ved denne lejlighed blev enkernes værelser anselig formindsket, og formedelst mangel på tilsyn og for-

Tegning over Beliggenheden af Landsoverretshuset i Viborg.
Opmålt og optegnet af Dreyer 1834. (Rigsarkivet).

FORKLARING

A. Domhuset.	H. Raadstue eller Kulturvet.
B. Pladsen udenfor, som formodes at høre dertil.	I. Konferentsraadinde Jespersens Gaard med tilliggende Have i.
C. Domkirken.	K. Kammerraad Amtsforvalter Morvilles Gaard med tilliggende Have k.
D. Domkirkens forrige Kirkegaard, nedlagt 1805.	L. En Del af den forrige Bentzons Gaard med tilliggende Have og Plads l, som nu tilhører Enkemadam Stilling.
E. Komediehuset; tilhører Estvadgaards Stiftelse og er en Del af den nedrevne Bentzons Gaard.	M. Et Materialhus tilhørende Kirken.
e. Pladsen som hører til Komediehuset. Begge disse er for Tiden under Ventilation at skulle sælges.	N. St. Mogensgade.
F. Bispegaarden med tilliggende Have f.	O. Kirkegaard, hvor Nørre Sogns Kirke har staaet.
G. Raadhuset.	P. Hospitals Toften.
	Q. En Vej til Kirken.

nøden vedligeholdelse kan der nu i denne gård ej bo mere end højst 7 enker, skønt der dog for nærværende tid ej er mere end tre, som nyde fri bopæl med derhos følgende 10 rdl. årlig«.

Krogs oplysninger om forholdene i Benzons gård i Viborg kom ud for kritik. Forvalter Otto Marsvin Laurberg på Estvad kloster indrykkede følgende i »Den viborger samler« for 18. oktober 1779:

»Af den over Viborg by givne beskrivelse, som udi trykken er befordret, findes på pagina 234, at den nye viborger historieskriver og polyhistor ikke har nogen kendskab om, hvad han under VII post har affattet og har fundet en egen smag i at påtvinge publikum; thi slutningen af denne artikel er ligeså lidet passende på en stil, der kunne kaldes anstændig, som den ellers i sig selv er afvigende fra sandheden.

Den så kaldede Benzons gård er af testatrice bestemt til 7 trængende enkers beboelse og ikke til 12, som denne nye author siger. Disse har og nydt og nyder endnu den pension, som de efter stiftelsens tilhold kan tilkomme, samt bopæl, forsåvidt de sig deraf har villet benytte. Gården er således holdt ved lige, at pensionisterne er vel fornøjede og således logerede, at de i omslags terminen kan give logi for snaps-tings gæster, ja, gæster af distinktion. Skribenten har og selv beboet så mange værelser i samme gård, som trende enker kunne behjælpe sig med, havde vel og med taknemmelighed blevet der fremdeles, når lykken ikke havde gjort hans kår bedre. At denne gård har i forrige tider bestået af 4 bygninger er sandt, men at den ene, som overflødig til brug og beboelse med tilladelse blev nedtaget og ikke som skribenten siger, af ælde og mangel på reparation næsten nedfaldt, derfor skylder man vel ikke skribenten noget besvar, men han mener som i dette sit udtryk diverterer sig på andres regning.

Man beklager derfor denne authors uheldige pen, der ville

vide sin kløgt i en beskrivelse, hvortil han ingen kundskab havde; havde han læst Hofmans samlinger, havde han søgt oplysning på de rette steder, havde hans værk i denne post ikke været afvigende fra det sande, der nu desværre med rette kan fortjene denne aftvungne modsigelse.«

Først 5. januar 1780 svarer Krog, som nu er præst i Drangedal i Norge. Det »aftvungne svar« fremkom ikke i »Den viborger samler«, men i »Jydske efterretninger« den 18. februar s. a. Krog skriver:

»Jeg har med forundring igennemlæst den fornærmende bekendtgørelse, som hr. Otto Marsvin Laurberg har behaget at indrykke i forrige års viborger samler no. 42, hvortil han har taget anledning af den beretning, jeg i mine samlede efterretninger om Viborg by har skrevet angående Benzons gård eller rettere Benzons stiftelse, som henhører under Estvad gårds kloster. Jeg må tilstå, at jeg ved at læse denne bekendtgørelse ret livagtigt følte min lykke ved min erholdte forflyttelse. Du bor ikke mere til leje i Benzons gård, tænkte jeg. Hr. Otto Marsvin Laurberg, der i »Samleren« tydeligt nok røber sig selv som forvalter ved Estvad gård, er ikke mere din vært, og hvilken lykke! Du har redelig betalt ham den årlige leje af de værelser, du har beboet og prydnet på din egen bekostning. Du omringes her af de norske fjelde, der aldrig har skælvnet for den mægtige fjende, meget mindre for en modig forvalters trods, ja end mere: du skylder Gud og kongen tak, men ikke forvalteren, fordi dine kår nu er lykkeligere end før. Opfyldt med disse forestillinger tog jeg min pen og skrev med koldt blod følgende aftvungne gensvar: Den første beskyldning, hr. forvalter Laurberg behager at tillægge mig, er denne, at jeg i den efterretning, jeg har givet om den såkaldte Benzons gård, ej har brugt en passende stil, der kan kaldes anstændig. O! ve mig som præst, om jeg endnu skulle lære velanstændighed af en forvalter. — Men om jeg

som ung mand for at forøge min indsats og kundskab turde vove at udtyde hr. forvalterens her brugte stolte udtryk, så bliver meningen denne: At jeg ej har vidst at hykle, eller: at jeg har understået mig at sige sandheden alt for lige frem, der altid har været min vane, og jeg tilstår gerne, at jeg herudi har forset mig, såfremt hr. forvalteren anser sligt for en forbrydelse, som han ventelig gør. Havde jeg kun været så klog at forespørge mig først hos hr. forvalteren, hvorledes han befalede, jeg skulle skrive denne beretning om Benzons gård, så havde jeg nok fået den sande oplysning, thi dette var vel efter hans tanker det rette sted, hvorhen jeg burde have adresseret mig, men uagtet jeg meget vel vidste, da jeg skrev samme, at jeg endnu boede til leje i bemeldte gård, så troede jeg dog derfor ej at stå i den forbindelse med hr. forvalter Laurberg, som bønderne på Estvad gårds gods, der må lade sig sige til hove. I den danske atlas IV tom. pag. 638 meldes, at den såkaldte Benzons gård af testatrice er bestemt til beboelse for 12 fattige enker, og herpå, tillige med andres mundtlige beretning, har jeg grundet min, men hr. forvalter Laurberg i sin bekendtgørelse behager at indskrænke enkerens boliger til 7. Om han deri har ret, eller man mere bør tro ham end hr. konferentsråd Hofman, tør jeg ikke selv dømme om af frygt for at forse mig mod velanstændighed, dog tænkes må om ikke siges. Imidlertid ved enhver, at der endnu er 8 boliger i Benzons gård, men sandt nok den 8. er så forfalden, at der ikke engang er hele vinduer derudi. Man sporer altså en prøve på hr. forvalter Laurbergs forsigtighed og klogskab i at indskrænke enkerens boliger til 7 allene, siden den 8. ikke er i den stand, at man kan leje den bort til uvedkommende, som man ellers gør med de andre boliger i bemeldte gård. Heraf ses da, med hvad grund og af hvad politiske årsager hr. forvalter Laurberg har villet gøre min beretning angående denne stiftelse stridig mod sandhed. Og dersom nogen skulle have lyst til videre at udforske i hvad

stand, Benzons gård nu er, og hvorledes det har sig med den til gården liggende have m. v., da tror jeg næppe, at min pen skal blive anset så uheldig, som hr. forvalteren beklager den. Hvad iøvrigt de spottende titler angår, som forvalteren i sin bekendtgørelse har behaget at tillægge mig, da er det så langt fra, at samme graverer mig, at jeg meget mere af hjertet under ham denne usle fornøjelse, der udmærker hans besynderlige vittighed.«

Herpå svarer »hr. forvalteren« i samme avis d 3. marts s.a.:

»Ligeså lidet som en blåmand kan omskifte sin hud, eller en panter sine pletter, ligeså lidet kan nogle mennesker uden for en tid skjule sit hjerte eller gemyts tilstand, men ytrer sig af levemåde, opdragelse og sinds tilbøjeligheder, ligesom evnen er, og den herskende vilje tilskynder. Det højere: spekulative publikum ville skønne, at denne formening er passelig og nøjere bevises, når det af præsten hr. Andreas Christian Krog udi jyske efterretninger no. 7 indrykkede gennemlæses; thi samme giver en komplet afbildning på denne hæderlige mands sinds og hjertes evne, den han som visse fluer søger at forplante og i offentlige tidender tillades at afmale til sit æreminde. At give denne afbildning sin skygge eller rettere dette skrift sin fortjente besvaring var at tabe den modesti, jeg virkelig bærer for hans stand og snarere kunne fortjene det veltænkende publici bedømmelse: at beherske det nedrige; men jeg er og skal være i stand til at bevise sandheden af det, jeg i »Samleren« no. 42 afvigte år har ladet indrykke for at oplyse publikum, hvor afvigende fra det rette denne polyhistorie i sin samlede efterretninger om Benzons gård i Viborg havde været, og hvorledes denne fremmede ville begynde sin besynderlige kløgt på andres regning, der ikke kan bestå og heller ikke ligegyldig kan optages; derover er denne gode mands passioner bleven munter, og ved det han ikke kan soutinere sin histories rigtighed, prøver han

en anden evne med at kunstle på personalia; dette lader jeg returnere på hr. forvalteren og anser det, som samme fortjener og af så ringe værd, at om han end udmærkede sin kløgt og sindrige indfald i alle optænkelige ugeblade, vil jeg alene beklage hans pen uden at besvare det«.

Når ovennævnte indlæg er medtaget i fulde helhed, er det ikke alene for at give et billede af den tids avispolemik, men også for herigennem at få lidt at vide om Krogs pålidelighed som historiker. Hans bog er i det store hele bygget op på Pontoppidans »Danske atlas«, og forvalteren på Estvadgård har ret, thi Hofmans fundationer fortæller, at klostret i Viborg kun var indrettet til 7 enker, hvad også fremgår af Estvadgårds klostres indskrivningsprotokol, der findes på landsarkivet i Viborg, og som for året 1753 nævner følgende 7 damer, som bor i Viborg: Bodil Cathrine Løvenhertz sal. Hans Bangs, Sophie Amalie Lessov sal. provst Laurits Laurbergs, Mette Giersing sal. Hans Krogs, madame Sophie Lacmann, Inger Bensen sal. Hopensachs og jomfru Mette Marie Steenbloch.

Krog fortæller i en fodnote, at »anledningen til, at bemeldte fru Benzon lod indrette denne stiftelse skulle efter beretning være denne: Da denne frue formodentlig i hendes unge dage opholdt sig i København, logerede hun hos en fattig præste-enke, der ej var i stand til at betale sin husleje, hvorfor hun snart ved hver termin måtte lade sig udpante og fratage det lidet, hun ejede; dette rørte denne gode frue så meget, at hun ved denne lejlighed gjorde det løfte, at dersom hun nogen tid skulle blive ejer af midler, da ville hun aldrig glemme at gøre godt mod enker. Dette kristelige løfte holdt hun og rigtig, hvilket hendes stiftelser tydeligen viser. Endvidere fortælles der endnu om denne fru Benzon, at da hendes mand døde, lod hun ringe med klokkerne i alle de kirker, hun ejede her i Jylland (hvilke var mange). Men for

denne forvoventhed måtte hun siden bøde 500 rdl«.

Da enkerne senere mistede beboelseslejlighederne, skulle de til gengæld have 20 rdl. fra Estvadgård.

Brandtaksationen for 1781 giver følgende beskrivelse af gården: Forhuset var i een etage, havde 8 bindinger og var grundmuret og teglhængt. Et tværhus havde 25 bindinger, en sidebygning af bindingsværk havde 21 fag, og tørvehuset havde 14 fag.

24. marts 1801 købte bygmester Willads Stilling gården på auktion for 2070 rdl., og ved reskript af 28. august s. a. tillodes salget.¹⁶⁾

Stilling var døbt 18. august 1752 og var søn af degnen i Bårse, Peder Willadsen Stilling. Sin læretid udstod han i København, og 11. marts 1794 tog han borgerskab i Viborg. Han søgte kancelliet om at drive sin profession uden hindring fra murermesterlavet. Da dette ikke havde kunnet fremvise andet end nogle eksemplarer af murermestrenes, tømremestrenes og glarmestrenes trykte lavsartikler af 1682, sluttede Stilling sin ansøgning: »at dette lav er ikke andet end en forsamling af nogle borgere, som har lært murermesterprofessionen og har imellem sig indgået nogle selvgjorte vedtægter«. Kancelliet resolverede, at dette ikke kunne hindre ham i at vinde borgerskab, og med kgl. bevilling som murermester og gibsmager af 27. februar 1795 begyndte han sin virksomhed i Viborg.

Han fik stor betydning for byen; mange af de smukke, gamle bygninger, viborgenserne nu glæder sig over, skyldes Stilling, således »Morvilles gård«, »Ursins gård« i Mogensgade og »Stillings gård« på Nytorv, som han selv ejede og beboede. Materialerne til nogle af gårdene stammede dels fra »Benzons gård«, hvis ene længe han straks efter købet lod nedrive, og dels fra ruinerne af Rosborggård, der lå ved Rosborg sø i Mønsted sogn. For kommunen byggede han »Gamle vagt«, men da han var færdig med bygningen i 1805,

kunne han ikke få sit tilgodehavende ind. Kommunens kasse var tom. Talrige breve til magistraten fortæller om den ulykkelige mands genvordigheder. Han spekulerede tillige i ejendomme, og da tiderne var dårlige, kom han ud for økonomiske vanskeligheder. I 1803 var han formand for de eligerede borgere. Han døde 4. december 1831.¹⁷⁾

25. juni 1810 købte biskop Bloch af Stilling »en toft med grøfter og stendiger indhegnet hørende til Benzons gårds have«. ¹⁸⁾ Det var den del af ejendommen, der stødte op til bispegårdens have, og denne blev derved næsten fordoblet i størrelse.

» D R A M A T I K K E N «

Den 4. november 1811 købte direktørerne for »Det dramatiske selskab«, kaptajn Fogh, prokuratorerne Lykke og Bastrup, overlærer Hasselbalch og adjunkt Dorph, den »søndre længe af Benzons gård indtil de værelser, kasserer Halt har haft i leje, halvdelen af gårdspladsen og 805 kvadratalen af haven for 4000 rdl.« Selskabet aftalte med Stilling, at 1000 rdl. skulle udbetales i snapstinget 1812, 1000 rdl. i snapstinget 1813, og de øvrige 2000 rdl. skulle blive stående i den købte ejendom mod 1ste prioritets panteobligation til Stilling.

På hele Benzons gård med tilliggende hæftede en gæld på 2000 rdl. til Estvadgårds kloster. Denne gæld ønskede sælgeren, at selskabet ville påtage sig, men da direktørerne afslog det, gik han ind på, at den skulle lyde på ham. Så kom der imidlertid i 1813 en kongelig forordning, i følge hvilken Stilling påstod, uagtet det af ham købte ikke engang udgjorde $\frac{1}{4}$ af pantet, at enten skulle selskabet påtage sig $\frac{2}{3}$ af ovennævnte gæld til Estvadgårds kloster imod at blive befriet for panteobligationen på 2000 rdl. til ham, eller også skulle handelen gå tilbage, og han holdes fuldkommen skadesløs. Det ville selskabet ikke gå ind på, og det skrev til det kgl. danske kancelli for at høre dets fortolkning af forord-

ningen. Dette hævdede, at selskabet ikke kunne tvinge Stilling til at fuldbyrde købekontrakten med at give skøde på den købte ejendom på anden betingelse, end at selskabet påtog sig den på det købte hvilende hæftelse. Selskabet kunne dog ikke være pligtig til at overtage hele prioriteten, men kun så stor en part, som ved lovlig undersøgelse fandtes at svare til værdiforholdet af begge ejendommers dele.¹⁹⁾

Ved brandtaksationen for 1827 betragtedes gården som værende to ejendomme. Den ene tilhørte Stilling og var et hus på 13 fag, hvoraf 5 fag var indrettet til beboelse og de øvrige til stald og tørveskur. Den anden ejede selskabet, og den bestod af en bygning på 16 fag og et halvtag på 5 fag.

I 1829 gik imidlertid hele Benzons gård til auktion på grund af en skatterestance på 155 rdl., og 28. december overtog Estvadgårds kloster ejendommene, men allerede 14. juli 1830 købte det dramatiske selskab atter sin teaterbygning for 1100 rbd. sølv og udstedte samtidig en panteobligation til Estvadgårds kloster på dette beløb mod 1ste prioritet i gården.²⁰⁾

Selskabet kunne ikke klare sine forpligtelser, i 1834 blev der gjorde udlæg for skat, og den 11. maj 1834 kunne man læse følgende annonce i Stiftstidende:

»Efter rekvisition på Estvadgårds stiftelses vegne bliver den Det dramatiske selskab i Viborg tilhørende, bag domkirken her i byen beliggende gård »Dramatikken« kaldet, med tilliggende grund og en liden have stillet til bortsalg ved 3 auktioner. Og vel, når 3die auktion er afholdt, tillige vorde bortsolgt dramatikens tilhørende inventarium, garderobe, bøger m. v.«

I september måned s. a. solgtes ved offentlig auktion ved stænderhuset: ca. 5000 tagsten, en del mursten, kampesten o.s.v. samt vinduer og døre. »Ligeledes opråbes det endnu tilbagestående af komediehuset til bortsalg til nedbrydelse«. ²¹⁾

Og dermed gjordes der plads til anlægget af stænderpladsen.

DET DRAMATISKE SELSKAB

Selskabet stiftedes i 1811, og kontingentet var det første år 10 rdl. »Samlerens« redaktør A. Fr. Just blev selskabets første kasserer, og medlemsantallet lå årene igennem omkring 70, det vil altså sige med husstand, og teatersalen måtte to gange udvides. En af støtterne gennem de første år var provst H. Chr. Zahrtmann, der lige fra ungdommen havde været stærkt interesseret i scenekunst. Selv om provsten ikke i egen person kunne optræde på de skrå brædder, udlåntes hans bukser dog til en velgørenhedsforestilling i Skive i 1825.

Selskabet kom hurtigt til at spille en stor rolle i viborgenserne selskabelige forlystelsesliv. Vintrene igennem opførtes dilettantkomedier og medlemmerne hørte alle til byens kendte folk.

Valget af stykker beroede ikke på direktionen in pleno, nej, hver af de fire direktører lod opføre de stykker, som han kunne bringe frem, og hvis roller han var i stand til at besætte. Nogle år opførtes op til 10 forestillinger i sæsonen. Når »dramatikken« i Viborg kunne bestå i 23 år, var årsagen sikkert den, at der blandt så mange dannede mennesker altid fandtes enkelte virkeligt dramatiske talenter.

Teatrets første kraft gennem flere år var den smukke løjtnant Carl von Mantzius, fader til skuespilleren Kristian Mantzius. Senere var det borgmester Gundelach, der bedårede viborgenserne i elsker- og karakterroller, men også blandt assessorerne ved overretten var der habile skuespillere, således Bretton og Haxthausen.

Store opgaver gav man sig i lag med, og kulminationen nåedes sikkert med opførelsen af Oehlenschlägers »Palnatoke«, ja, selv lokale digtere fik deres værker opført, således et stykke af A. F. Just.

Måske lå nogle af stykkerne enten for højt for publikum, eller de blev for dilettantisk spillet, thi i Viborg samleren for 30. april 1812 kan man finde følgende indlæg:

»En mand i det dramatiske selskab her i byen hørte ved det sidst givne stykke med misfornøjelse nogle tilskuers upassende latter, netop i de scener, hvor enhver, som havde blot den ringeste sans for stykket, nød dets udførelse med tavshed og med ganske andre følelser end dem, skoggerlatter tilkendegiver. Denne mand tør vist nok på de fleste af selskabets vegne erindre vedkommende om, at de ville forskåne deres medinteressenter for sådan skogren, for ej derved at forstyrre den fælles fornøjelse, da selskabet ellers ifølge lovene har ret til at udelukke dem.«

Et svar udeblev ikke, og det gjorde hjerteligt nar ad indsenderen:

»En mand i det dramatiske selskab her i byen læste i den sidst udgivne Viborg samler med megen misfornøjelse en mands upassende indrykkelse, netop i et tilfælde, hvor enhver, som havde blot den ringeste sans for et selskabs ære, ville møde sådanne ubetydeligheder med tavshed og med ganske andre hensigter, end dem, indrykkeren tilkendegiver. Denne mand tør vist nok på de fleste af selskabets vegne erindre vedkommende om at ville forskåne sammes medinteresserede for sådanne indrykkelser, for ej derved at forstyrre den fælles fornøjelse, da selskabet ellers ifølge naturens lov har ret til at le ad en sådan Hippeldantz.«

Mange af stykkerne opførtes i veldædigt øjemed; således gaves i snapstingsterminen 1812 to forestillinger til fordel for »fangne landsmænd i England«. Skuespilleren Hans Chr. Knudsen fra det kongelige teater medvirkede, og aftnerne gav et overskud på 1580 rdl., som sendtes til indsamlingskomiteen og resulterede i en smuk tak fra selveste hans majestæt. Når omrejsende skuespilselskaber kom til byen, lejede de »dramatikken«, og her har flere gange optrådt tourneur fra det kongelige teater.

I landsarkivet i Viborg findes en pakke med regnskaber og breve vedrørende selskabet, og her skal citeres et par af regningerne fra 1832:

»Forfærdiget en næse til kammerjunker Haxthausen, som koster 1 mk. 8 sk.«

»Sat et ben under fru Brettons mahogni fodskammel, som gik i stykker ved forestillingen på teatret den 18. d.m., hvorfor kommer mig til gode 1 mk. 8 sk.«

»Til comedien, som blev givet 1. april, er de spillende damer opvartet til prøverne samt den aften, stykket blev givet, med thevand og tvebakker for ialt 5 mk. 3 sk.«

»Comedien, som blev spillet 26. december 1832, er staterne opvartet til prøverne samt den aften, stykket blev opført, med 6 aqvavitter og 12 gl. punsch. 1 rdl. 4 mk. og 2 sk.«

Muntre episoder kunne finde sted på teatret. Således hændte det en aften, da »Olsens skuespillerselskab« gav en forestilling, at den skøre og fordrukne Viborg-»poet« og klokker Thomas Wissing Heegård midt under komedien sprang op på scenen og deklamerede sine egne rimerier. Der blev stor opstandelse i teaterlokalet, og optrinet blev senere brugt imod Heegård, da man søgte at få ham afskediget fra klokkerembedet ved domkirken.

I Daniel Bruuns bog: »Slægts- og barndomsminder fra Viborg-egnen« fortælles en anden solstrålefortælling fra den dramatiske forening:

»Der var ikke skrevne regler for subordination og respekt, og de kunne heller ikke overholdes, mindst i punchesalen, hvor der førtes et temmelig frit sprog. En aften blev talen så højroestet, at en direktør i misforstået tjenesteiver kaldte på politibetjenten, som hed Brandt. Dette blev af nogle blandt tilskuerne opfattet som brandråb, og en dame fik

ondt af angst. Hendes nærmeste råbte nu på vand, hvilket måtte forøge misforståelsen og forvirringen. Biskoppen tog fru Zahrtmanns hat og gik ud på gaden for at spørge, hvor ilden var. Nu sagde den jourhavende direktør: »Noget må der gøres«. Han lod tæppet gå og trådte raskt frem (han var militær). Men da han havde udtalt de ord »det er en fejltagelse«, gjorde han selv et fejltrin og forsvandt i souffleurhullet. Hermed endte aftenens forestilling til tilskuernes fulde tilfredshed.«

I samme bog citeres et brev, som fru Reinholdine Bruun, f. Schönheyder, skrev til sin moder i november 1832, og heri omtales årsagen til selskabets død:

»Man har fået den idé her i byen at holde hver søndag en soirée, bestående af 8 à 9 familier, som da skulle skiftes. Det skulle være en lille erstatning for, at det dramatiske selskab er ophørt. Spørger den elskede fader, hvorfor det dramatiske selskab ophører, så sig ham, at det er religiøse skrupler, der trykker det, der er forårsaget ved Frue Kirkes varme talsmand justitsråd Vett.«

Brevet er spøgefuldt, og her er forklaringen. Vett var borgmester og byfoged i Viborg, og selv om han var et ivrigt medlem af selskabet, kunne han dog ikke se gennem fingrene med, at et bidrag til Frue Kirkes genopførelse i København på 2 rdl. fra hvert medlem af dramatiske selskaber og klubber, som var blevet pålagt ved plakat af 20. oktober 1819, endnu ikke i 1832 var indgået fra selskabet i Viborg. Han rykkede gentagne gange for betalingen, men dette ekstra tillæg til det årlige kontingent var for meget for selskabet, der måtte give op.

I sommeren 1833 vedtoges foreningens ophør, og alle selskabets ejendele blev solgt ved auktion. Gennem auktionsprotokollen får man et ganske godt billede af det gamle sel-

skabs inventar og garderobe. Der var: 10 stående kulisser, 13 forskellige løse kulisser, små og store, 14 gamle løse kulisser, 5 bagtæpper, 1 fortæppe, 35 bliklampetter, 8 lampeskærme, 5 nodestole, 2 kammerpotter, 5 borde, 10 forskellige stole, 1 reol, 23 bænke, 12 sivmætter, 19 knager, 2 klokker, 1 bordklokke, 2 store lygter, 9 lysesakse, 36 kjoler, 28 trøjer, 16 veste, 21 par bukser, 6 fruentimmertrøjer, 6 par støvler, 7 skørter, 7 forklæder, 1 patrontaske, 5 uægte guldepauletter, 1 par hvide epauletter, 1 sabel, 6 stjerner, 1 par gule sko og støvler, 1 kårde, 16 forskellige hatte, 1 grenaderhue, 7 andre huer, 19 sabler, 15 skjolde, 13 træspyd, 15 papirskjoler, 13 papir-bryststykker, 4 parykker, 3 par strømper, 16 papirhjelme o.m.a.

Borgerne i byen sørgede, en kær, gammel forening var gået ind og efterlod et stort savn i byens forlystelsesliv.²²⁾

STÆNDERPLADS

Efter nedbrydningen af de sidste rester af »dramatikken« gik byen straks i gang med pladsens planering og beplantning. Det gamle, kønne, hvide domhus med de buede vinduer, der lå klinet tæt op ad domkirken, kom nu helt til sin ret.

Da et detachement soldater i 1842 kom til byen for at bevogte straffeanstalten, fik de anvist stænderpladsen til eksercerplads, dog skulle pladsen i Gravene ved Gamle vagt benyttes, når stænderne var samlet. Når militærmusikken spillede for byens borgere, foregik det som regel på stænderpladsen, der også var en yndet tunleplads for byens ungdom.²³⁾

Den 14. september 1866 afsløredes mindestenen for Blicher i øsende regn. Carl Ploug holdt festtalen, og alle sangene, der var skrevet i dagens anledning, bl. a. den smukke »Hedelærken den liden fugl«, var forfattet af ham. Byen, der bestod af opstillingen af monumentet på stænderpladsen, hav-

Stænderhuset med Blichers buste under domkirkens ombygning.

de gjort sig store anstrengelser for at lokke folk til festen, men den blev skuffet, afsløringen fik kun en meget ringe tilslutning.²⁴⁾

RÅDHUSPLADS

I 1869 kasserede justitsministeriet de arrestlokaler, der fandtes i det gamle rådhus, og stiftamtmanden fik til opgave at indlede forhandlinger med de kommunale myndigheder om eventuelt at bygge et nyt arresthus. Man nedsatte en komite, der foreslog, at der opførtes et nyt råd-, ting- og arresthus, der foruden de for købstads- og amtskommunerne fornødne lokaler tillige skulle rumme overretten, som da havde til huse i stænderhuset, der så måtte nedrives, samt at der til byggeplads købtes en del af biskoppens private have, den del, der i 1810 var frasolgt »Benzons gård«. Byrådet vedtog, at den vej, der fra Nikolajgade gik imellem bispegården og biskoppens private have til stænderpladsen, skulle nedlægges, samt at en del af Nikolajgade måtte indtages til forening af resten af biskoppens private og bispeembedets have. Det gamle stænderhus skulle nedrives, og materialerne benyttes til opførelsen af det ny rådhus. Stænderhusets grund skulle overdrages domkirken med undtagelse af et lille stykke, der overlodes bispeembedet. Samtidig vedtog man, at hele arealet mellem domkirken og Gråbrødrestræde bestandig burde forblive samlet og ubebygget som offentlig plads. Blichers monument skulle flyttes til Borgvold og Tausens minde istandsættes.²⁵⁾

Arbejdet med nybygningen skulle have været udført af byens yndlingsarkitekt J. Tholle, men da han døde i 1871, kom bygningsinspektør Walther til at forestå det. Rådhuset opførtes på et lavere plan end bispegården, på et stærkt skrånende terræn, således at det bag ved rådhuset opførte arresthus kom til at ligge betydeligt dybere end selve rådhuset, hvilket absolut var en vinding for bybilledet, således som det præger sig fra øst. I 1874 var bygningen færdig, og

pladsen foran reguleredes på ny, og siden da har den ligget uforandret hen, mer eller mindre vedligeholdt, mest det sidste, indtil reguleringen i 1946.²⁶⁾

Orden er nu bragt til veje, pladsen omkring selve domkirken er blevet meget smuk, men om skønheden af den nye stænderplads diskuteres ivrigt borgerne imellem. Mange skønne træer er blevet fældet og nye plantet, forunderligt nok næsten på de samme steder. Pladsen har atter fået sit gamle navn »Stænderpladsen«, og i et hjørne af den store græsplæne er anbragt den natursten, som Danmarks jurister i 1941 rejste til minde om Jydske Lov. Det er den høje, kedelige stenmur lige over for rådhuset, der falder folk for brystet.

BISPEGÅRDEN

I indledningen, hvor der fortælles om Mariaklostret, er nævnt, at Thorlav, der var biskop i Viborg fra 1438 til 1451, byttede gårde med provsten og flyttede fra sin ejendom i Sct. Nikolaj sogn »ved søen«, hvilket historikeren P. Severinsen udlægger som en gård, der skulle have ligget, hvor det nuværende rådhus er placeret, til den gamle provstebolig, der efter hans mening skulle være det senere domhus og stænderhus.¹⁾ Her boede bisperne så til 1529, da biskop Jørgen Friis flyttede til sin nyopførte borg på Hald.²⁾

Den anden evangeliske biskop, Kjeld Juul, kom i 1558 i besiddelse af den nuværende bispegård, som siden da har været bolig for alle efterfølgende viborg-biskopper. Allerede i 1555 havde Kjeld Juul klaget til kongen over, at »der var bortkommet meget af den ejendom, som lå til hans residens, og den var meget forfalden, så den var ham ubekvemmelig at bo udi«. Kongen skrev i den anledning den 15. maj 1555 til kapitlet og bad det anvise ham den første residens, som blev ledig³⁾; 22. januar udlagde det afdøde kantor Niels

Friis' kannikebolig⁴⁾, og 3. september bekræftede kongen overdragelsen.⁵⁾

Den nye bispegård »lå østen for domkirkegården næst sønden op til den gård, mester Jens Mikkelsen afdøde⁴⁾, og 6. december s. a. fik biskoppen gavebrev på gården samt til underholdning bevilget »Vinkel og Rind sogne i Middel-som herred med præstegårde og præsterenter mod at forsyne sognene med en duelig person til at udføre sognepræstetjenesten«.

Biskoppen fik endvidere »den abildgård, som dertil ligger, liggende vesten overfor Borgvold, næst sønden mester Jørgen Jensens gård, og med den kålgård, som ligger norden op til Gråbrødre mur, hvilken gård altid skal blive superintendentens residens, som herefter kommende vorder«. ⁶⁾ Ursin mener, at kålgården var den toft, som Kristian IV i 1608 tillod måtte overlades hospitalet mod en lille lade med havejord, der lå »næsten tværs over for bispegårdens port«. ⁷⁾

Ved den store brand i Viborg 16. maj 1567 anrettedes der stor skade både for private og offentlige bygninger, særlig i den østre bydel.⁸⁾ Også bispegården nedbrændte, og 8. juni s. a. fik lensmanden på Hald, Otto Krumpen, befaling til at lade biskop Kjeld Juul »erholde nødvendigt tømmer til genopførelsen, da kongen skulle holde bispegården ved lige med bygning«. ⁹⁾ Hvornår byggearbejdet fuldendtes vides ikke, men allerede i 1594 klagede biskop Peder Thøgersen over, at hans residens var meget »bygfældig«, hvorfor kongen 26. februar s. a. befalede, at den skulle gøres i stand,¹⁰⁾ og i de næste 40 år er der idelige reparationer.

Den 17. oktober 1595 måtte der bygges for 100 dlr., »hvor det gøres behov«, ¹¹⁾ og 20. juli 1603 tillodes det yderligere, at der anvendtes 100 dlr. på istandsættelsen, da residensen endnu var meget »bygfældig«. ¹²⁾ I 1608 meddelte biskop Arctander kongen, at »han ingen baggård havde til sin residens, og at han kun havde lidet staldrum og ingen

Bispegårdens østfløj.

Hugo Matthiessen fot. 1917.

lade. Han ville gerne have en lille lade med dertil hørende have, der lå over for bispens port. Til gengæld ville han afstå den have, der grænsede op til sygehusets mur«. Kongen bifaldt mageskiftet ved brev af 9. juni 1608.¹³⁾ Året efter, den 7. september, måtte »salen i bispens hus og de andre dertil hørende gemakker, hvori kongen og hans følge logerede, når de kom did, istandsættes med vinduer, gulve, tage og andet«. ¹⁴⁾ Kongen tog altså stadig ind i bispegården, når han besøgte Viborg.

Af et brev dateret 25. maj 1610 erfares, at den efter branden i 1567 opførte bygning havde været tækket med strå, thi heri fortælles, at bispegården »er meget taglam; stråtaget skal straks tages af, og bygningen tækkes med tegl, og brønden i gården skal istandsættes«. ¹⁵⁾

Den 10. maj befaledes det, at residensen »skulle istandsættes på huse og tage«, ¹⁶⁾ og i 1617 betegnedes bygningerne som så forfaldne, at biskoppen ikke godt kunne bo deri; de

skulle nu restaureres og ombygges, men som altid »med så ringe bekostning som mulig«.17)

I 1624 var der brug for »et hus, hvori bispen kunne lægge sit foder og sin ildebrændsel«, og et sådant skulle derfor nu opføres.18) I 1630 og 1632 beskrevs biskop Wandals residens som meget brøstfældig,19) og 10. april 1633 befalede kongen Knud Gyldenstjerne, lensmanden på Hald, at lade bispegården reparere, da »den er blevet ilde medfaren i fjendens tid«.20) Den 15. april s. a. fik kapitlet ordre til »at lade dets bønder age kalk, sten og bjælker, og hvad der eller behøvedes til gårdens reparation«, og Gyldenstjerne skulle nu antage en bygmester til at forestå denne.21)

Den 15. februar 1634 sendte Kristian IV atter brev til Gyldenstjerne om, at han »skulle lade residensen reparere efterhånden, år efter år, da det ville koste for meget og falde helt besværligt at lade alle bygningerne reparere på een tid. Det hus, som kongen havde haft ophold i, skulle tages ned, og de andre repareres dermed, for at gården kunne blive desto mindre og ikke skulle koste for meget. Han skulle selv forhøre sig om murmænd og tømrere og fortinge, som det kunne være rimeligt, og han skulle underrette kongen om, hvilke materialer, der gjordes fornøden dertil i det kommende år, for at de i tide kunne bestilles på de tilbørlige steder.«22)

Da lensmanden havde svaret herpå, resolverede kongen den 27. marts s. a., at der til residensen, der »nu skulle genopbygges fra ny, behøvedes vinduer, vindueskarme, beslag på døre, dørhængsler, byggeredskaber og panelede lister på væggene, lægtesøm, loftssøm og hvad andet, der ellers var fornødent«. Der udkrævedes til opførelsen »et stort arbejde af folk, heste og vogne både med at lade samme plads rydde og med at føre sten, kalk og tømmer dertil«, og kapitlet anmodes om at lade dets bønder gøre dette arbejde.23) Den 31. marts 1634 fik Gyldenstjerne ordre til at lade murrem-

mer til residensen hugge i Hald lens skove, dog til mindst mulig skade på skovene«. Kalken skulle han købe på de bekvemmeligste steder,²⁴⁾ og 1. oktober s. a. fik kapitlets tjenere ordre til at age grus fra residensen og sand til murermesteren, ligesom bønderne i Middelsom herred »skulle køre de til opførelsen nødvendige deler fra et sted kaldet Biering mølle til Viborg«. ²⁵⁾

I et brev af 20. april 1635 oplyses, »at der skulle bruges 400 sjællandske alen egemurbjælker«, ²⁶⁾ og 29. s. m. fik »både kronens og kapitlets tjenere besked om at føre grus og andet fra bispens residens«. ²⁷⁾ Arbejdet nærmede sig sin afslutning; den 10. marts 1636 fik kapitlet besked om, at dets tjenere skulle rydde pladsen ved residensen og føre gruset derfra, ²⁸⁾ men samme år døde Gyldenstjerne, og dette bevirkede, at arbejdet endnu ikke var helt færdigt i 1639, idet der manglede »brolægning og anden fornødenhed«. Kongen udstedte derfor 19. januar d. a. befaling om, at residensen »hurtigst mulig med allerringeste bekostning skulle gøres helt i stand, så bispen kunne holde hus der«. ²⁹⁾

Der går nu 30 år, hvor intet erfare om bispegården, men ved åbent brev af 22. juli 1670 bevilgedes det biskoppen, at »Uldbjerg kald med dets anneks (Lynderup) for bestandigt måtte lægges til forbedring og vedligeholdelse af bispeboligen, mod at han underholdt en kapellan i nævnte kald«. ³⁰⁾

Da biskop Glud i juni 1674 indfandt sig i bispegården for at overtage embedet, som han var blevet beskikket til året før, fandt »han alting der for ham udi slette måde«. Han skriver:

»Bemeldte residens var over alt, ude og inde, oven og neden så brøstfældig og forfalden, at det ville falde alt for langt og fast umuligt, sligt således som det var, med pennen at udføre. Thi ej kunne ses eller spørges, hvad derpå var gjort siden salig dr. Hans Wandals død, som skete i decem-

ber 1641, undtagen en stentrappe uden forstuedøren og en kølne (maltbeholder) ved bryggerset og en del vinduer over stuehuset og udi stenuset nede i gården, som enten er eftermuret eller efterklinet, uden nogen muligt kunne være skilned og flyet (ordnet) på tagene, som dog ved min ankomst ganske vare forfaldne. Tilmed fandtes ingen inventarium, uden hvis herefter findes specificeret, som er:

- 1) Tvende lange gamle kiste-bænke, som har være med rødt anstrøgne, den ene på loftet med halvanden hængsel og forlåst med en hage uden nøgle; den anden i gæstekammeret med to hængsler og en lås, men ingen nøgle.
- 2) Et lidet bord med et lidet skab under og et lidet opslag på den forrige side, som og med grøn vandfarve har været anstrøgen.
- 3) Et nagelfast skab i forstuen til at sætte brød udi og på forrige måde anstrøgen.
- 4) Nogle hylder, som findes omkring den store stue ud til kirkegården, såvelsom og i den anden dagligstue på den anden side af forstuen, undtagen de hylder på den side ud til domgården fra hjørnet af den lille stue og indtil sengekammerdøren, som jeg haver ladet gøre af nye, som siden videre skal forklares. Men ellers var udi førnævnte dagligstue for den østre ende under hylderne et stykke gammelt forfalden panel, som og for den skyld blev nedtaget, og ellers ved forstuedøren slaget fjæl på væggene. Samme havde været med nogen grøn vandfarve anstrøgen, som de igen næsten var afslidte.
- 5) Tre slette hylder i stegerset, een over skorstenen, og de tvende nederste, som nu findes på stegersdøren ind til stuen.
- 6) Udi stalden en gammel foderkiste inden døren med nogle gamle forfaldne krybber og stalde til 4 heste og en gammel drengeseng vest ud til gården bag døren.
- 7) Nogle ko-båse udi kohuset.

Bispegården fra gårdsiden.

Hugo Matthlessen fot.

Men foruden dette foreskrevne er ikke forefunden så meget enten løst eller fast, som et søm eller en krog at hænge det ringeste på, langt mindre en hylde eller noget andet enten at sidde eller lægge noget på. Og på det jeg, som en fremmed mand, ej skulle synes at ville yppe noget, som kunne komme nogen af mine formænds efterladte til fortræd, som endel muligt efter beretning til residensens reparation anselig hjælp skal have bekommet — dog uden nogen rede og regnskab derfor — og således bringe mig uvenner på halsen og for den skyld høre ilde hos andre, så haver jeg rådelig eragtet for vidtløftighed at forbigå at tage imod alting, således som det forefandtes og haver så siden efterhånden årligen ladet reparere, hvis mest fornøden og mig umuligt var; og det af mine egne midler, såsom Ulbjerg kald med dets annex udi Rinds herred, som til residensens vedligeholdelse allernådigst var perpetueret og endnu var ledig bleven og måtte dog for hans kongelige majestæts nådigste brev på samme kald dateret 22.

juli 1670 betale til min salig formands hustru Dorethe Nielsdatter, førend jeg måtte vorde det mægtig, efter derpå given kvittance af dato 15. oktober 1674 penge 10 rdl. 4 mk.«

Ovennævnte og de efterfølgende oplysninger om reparationer på bispegården er taget fra »Regnskaber for indtægt og udgift til bisperesidensens reparation«, 3 bind, der findes i bispeakivet på landsarkivet i Viborg:

1. oktober 1673: »Imidlertid bispinden udi nådsens år sad udi residensen et helt år omkring og mere, haver hun skrevet til mig udi Sjælland, at et stor vejrlig havde gjort stor skade på taget med mange sten, som var afblæste, og at jeg ville gøre anordning dennem igen at lade opbygge, som og skete efter min skriftlige begæring til mag. Friderich Reesen, da sognepræst til domkirken, og var efter hans opskrift 150 tagsten«.

6. august 1674: »Snedkere for en dør til locum privatum neden i gården, hvor ingen dør tilforn var, såvelsom til et sæde eller stol sammesteds, som ganske var øde«.

7. maj 1677: »Bygget overalt på stenhuset ud til skolen, som er 43 fag og ganske var forfalden«.

1679: »Til at reparere residensens brøstfældighed tillades det at oppebære af enhver kirke såvel i købstæderne som på landet udi Viborg stift udi 2 år nemlig for anno 1678 og 1679 årligen 1 rigsdaler, som af Uldbjerger kalds indkomst, når det ledigt vorder, tilbørligen skal refunderes. Kgl. brev af 5. marts 1679«.

21. juni 1680: »Der rygtet gik, at majestæten engang i denne sommer skulle på sin rejse her igennem landet komme til Viborg, som og skete efter den 22. juli, da er den store sal udi stuehuset, hvor kongen spiste, og værelset der udenfor såvelsom de 2 øverste kamre udi det venstre stenus, hvor kongens sovekammer var, allevegne udspækket (kalket), hvor behov gjordes«.

28. juni 1680: »Trappen til svalen, som var forfalden, forbedret med trin og søm«.

I Viborg grundtakst for 1683 står der om »den biskoppelige residens, som hans højærværdighed dr. Søren Glud beboer«, at den lå på domkirkegården, og at der bag ved bygningerne var have; ligeledes nævnes et stykke havejord ved børnehuset som hørende med til ejendommen.

Ved den ulyksalige storbrand i 1726 brændte også bispegården, så »der hverken stod stik eller stage«. To dage efter branden sendte biskop Trelund følgende brev til kongen:

»Jeg må med største vemodighed herved indberette, at i forgårs den 26de juni ved en ulykkelig ildebrand den største og bedste del af denne bys huse og gårde, ja domkirken, Sortebrødre kirke så og bispegården formedelst en forfærdelig storm i få timer er blevet ødelagt, hvilket har gjort mig såvel som mange andre meget ulykkelig, helst siden der så lidet er blevet reddet, og elendigheden er så almindelig, at den ene ikke kan hjælpe den anden. Og idet jeg var mest omhyggelig for at redde det, som af publique protocoller og dokumenter var i mit hus, er foruden en stor del af mit gods mit ganske bibliotek til min store skade og sorg ved ilden blevet fortæret.«³¹⁾

Bygmester og assessor Claus Stallknecht blev ved brev af 1. oktober s. a. kaldt til Viborg »for at tage de afbrændte publique bygninger i øjesyn«, og det blev ham, der kom til at genopbygge bispegården, bl. a. ved tilskud fra biskoppen. Medens arbejdet med bygningen stod på, havde biskoppen lejet en gård af etatsråd Bram til Asmild kloster, og heraf betalte han leje indtil 1729, hvilket år man må forudsætte, at bispegården så har været færdigbygget.³²⁾

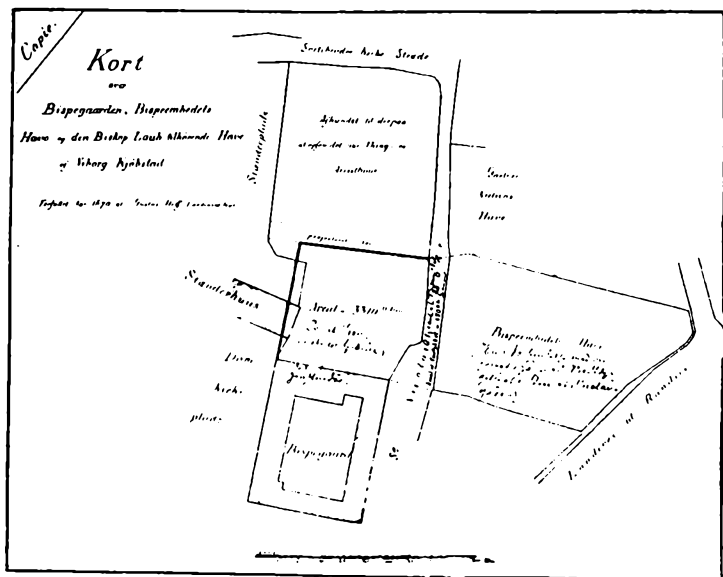
I Krogs »Efterretninger om Viborg by« (1779) beskrives den som en firfløjet bygning, hvoraf vånehuset var af grundmur, de andre af bindingsværk. Til gården var der også

en meget smukt anlagt have, men »hvilken af bisperne samme har ladet anlægge, eller om den fra gamle tider af har hørt residensen til vides ikke«. Krog tilføjer: »Vores biskop (Rottbøll) har siden sin ankomst hertil i besynderlighed ladet residensen sætte i smuk stand«. ³³⁾ Hertil giver Thjørring i sit manuskript følgende bidske anmærkning: »Han havde godt ved at lade bispegården sætte i stand, når han ved sin ankomst satte den i 1000 rdlrs. brøstfald, som måtte udbetales af hans formands stervbo, hvorover enhver af hans arvinger, som var mange, arvede kun lidet efter ham«. ³⁴⁾

Stallknechts bispegård er gennem årene naturligvis blevet repareret mange gange. Når en ny biskop tog sin residens i besiddelse, skete der hver gang større eller mindre reparationer og forandringer.

Bispegården består nu kun af 3 fløje, der omslutter en firkantet gårdsplads, som mod syd lukkes af en mur med port. Den nordlige fløj, hovedbygningen af røde og gule mursten i to stokværk med kælder under, er delvis bygget af Stallknecht. Ved fløjens østende blev der i 1887 i biskop Swanes tid opført en grundmuret bygning i eet stokværk i stedet for en ældre af bindingsværk. Vestfløjen er i eet stokværk af mursten på fundament af grå kamp. Østfløjen er også i eet stokværk, men af bindingsværk, og nord og nordøst for bygningen ligger bispehaven. ³⁵⁾

Til bispegården har der altid hørt en embedshave, men herudover har mange af biskopperne gennem tiderne tillige haft »private haver«. Således købte biskop Wöldike 29. april 1737 af skrædder Peder Christensen Wiskum et stykke havejord »24 alen udi bredden« af den ham tilhørende ejendom, ³⁶⁾ og 1. september 1764 udvidede biskoppen denne have ved at købe resten af ejendommen, der nu tilhørte skrædderens søns enke, Kirsten Christensdatter Hvid, ³⁷⁾ men ved Wöldikes død blev haven bortsolgt ved auktion. ³⁸⁾

Kort fra 1870 tegnet af landinspektør G. Hoff
i anledning af salget af biskoppens private have.

Denne have lå »ved Storkereden«, hvilket i dag vil sige i nærheden af fru Gads smukke, lille bindingsværkshus.

Den 4. juli 1787 købte biskop Tetens selve »Storkereden« med tilliggende have, nu Sct. Nikolajgade nr. 6 og 8, af sognepræst, magister Buchs enke, Helene Cicilia.³⁹⁾ Ved bispens død gik ejendommen over til svigersønnen Henrich Rosenauer Hauch, som 28. maj 1810 solgte den til avlsmand Morten Jochumsen.⁴⁰⁾

Til erstatning for denne have købte biskop Bloch to grunde; den 23. juni 1815 erhvervede han sig en ejendom syd for bispegårdens port af provstinde Charlotte Amalie Friis,⁴¹⁾ men ved Blochs død solgtes stedet til amtsfuldmægtig Thorsen.⁴²⁾ Den anden grund, som Bloch købte, blev

derimod tillagt bispegården som privat have gennem mange år. Det var den toft, som hørte til Benzons gård, og som han købte af bygmester Willads Stilling 25. juni 1810 for 800 rdl.⁴³⁾ Toften blev indrettet til lysthave, og da Bloch døde, købte hans efterfølger i embedet, biskop Øllgård, haven 23. juli 1831.⁴⁴⁾ Mellem denne have og embedshaven var en smal gade, som biskoppen 7. september 1831 fik lov til at nedlægge og indhegne med stakit. Al passage blev forbudt, men stakittet skulle dog i nødstilfælde kunne fjernes, således at vogne og slæder kunne køre der. Til gengæld skulle biskoppen brolægge »det stykke gade fra bispegårdens sydvestlige til det sydøstlige samt svinget eller bøjningen af gaden indtil hjørnet af det første hus i gaden«. ⁴⁵⁾ Altså et stykke af det nuværende Domkirkestræde.

Efter Øllgårds afsked købte biskop Laub haven 2. oktober 1855,⁴⁶⁾ og i sønnens, oberst Wilhelm Laubs erindringer: »Fra den gamle bispegård« får man et godt indtryk både af bispegården og haverne, som de så ud, da biskoppen tiltrådte embedet. Han skriver, at »da vi kom til bispegården, var den en firelænget bygning, indrettet til avlsbrug i de to bindingsværksbygninger, med heste- og kostald, lade og lo og vognporte. Fader bortforpagtede avlingen, beholdt en vogn til at køre på visitats, men solgte også den efter kort tid. Der blev plantet 4 valnøddetræer i gården. Til bispegården hørte to haver, d.v.s. den nærmest hovedbygningen var privat, min fader købte den af sin formand, medens den anden, smukt anlagt i terrasser, var adskilt fra den private ved en gyde (Nikolajgade). Den øverste havde mange smukke træer, medens den nederste var at betragte som frugthave. Dette var et ret abnormt forhold af offentlig og privat ejendom, og det forandredes også senere, da byen bestemte sig til at nedbryde stænderhuset og opføre et nyt rådhus med lokaler for overretten. Man købte da biskoppens private have og nedlagde den lille gyde mellem øverste og nederste have, vist-

nok med uret mod gydens beboere, der nu afskares fra deres tidligere adgang til Nikolajgade«.47)

Det var i 1870, at størstedelen af den private have blev solgt til kommunen for at give plads for det nye rådhus. Købesummen var 1739 rdl., og beboerne i den del af Nikolajgade, der nu var blevet »blind«, fik senere udbetalt en erstatning på 1000 kr.⁴⁸⁾ Den resterende del af haven, 3310 kvadratalen, solgtes den 9. marts 1878 for 2068 kroner til bispeembedet og lagdes sammen med embedshaven.⁴⁹⁾

Den sti, der fører ned til »Runde bænk«, og som nu kaldes »Bispestien«, hed i slutningen af det forrige århundrede »Kammerherrens sti«, idet den var anlagt af stiftamtmand og kammerherre Rosenkrantz, hvis frue benyttede den på sin daglige spadseretur til søerne. Stien og »Runde bænk« lå oprindeligt i biskoppens have, hvortil også hørte trekanten med de gamle, høje træer på hjørnet af Ridderstræde og Sct. Mathiasgade. Haven blev skåret igennem, da Randerslande-vejen blev anlagt i 1860erne.

I bispegården har Viborg stiftsbibliotek, der stiftedes i 1817, nu atter plads. Det havde først lokaler i Mogensgade 9, men kom i 1835 til bispegården, hvor det forblev til i 1870erne, da bogsamlingen flyttedes til det nye rådhus' tag-etage for senere at ende i dets kælder. Her opbevaredes bøgerne under usle forhold til 1924, da de transporteredes til landsrettens kælder, indtil biskop Malmstrøm ved krigens begyndelse overlod to store værelser i bispegården til samlingerne. Der blev dog forinden solgt store dele til københavnske antikvarer.⁵⁰⁾

Denne afhandling begyndte med en skildring af det gamle Maria kloster, og det vil derfor være naturligt nu til sidst at gøre op, hvad der endnu er igen af disse bygninger. Resultatet bliver magert. De smukke kældre under bispegårdens hovedbygning er den eneste levning af det gamle kloster. De

er af munkesten på kampestensfundament med to rækker krydshvælvninger, 6 i hver række. En tilmuret dør på sydsiden har vist nok kun lukket for en kælderopgang, og ikke som tidligere antaget, været indgangen til en underjordisk gang under søen over til Asmild kloster.⁵¹⁾ Desuden stammer det tympanon, som nu sidder over domkirkens norddør fra en af klostrets bygninger, idet det blev fundet i 1834, da grunden uden for domhuset skulle gøres lavere. Stenen blev først indsat i det afskårne hjørne af stendiget om Tausens minde mod Mogensgade, men blev, da den nye domkirke blev bygget, indmuret over dennes norddør.⁵²⁾

NOTER

Indledningen.

¹⁾ Erichsøn side 30. ²⁾ J. B. Daugård: De danske klostre i middelalderen (1830) side 350-353; Ursin side 157 f.; Pontoppidan side 625-627. ³⁾ Ny kirkehistoriske samlinger bd. 1 (1857-1859) side 527. ⁴⁾ Severinsen side 259 og 306. ⁵⁾ Rørsig side 5. ⁶⁾ Trap side 203. ⁷⁾ Rep. 2. rk. 7014. ⁸⁾ J. S. 3. rk. 3. bd. side 426. ⁹⁾ K. B. 28/3 1556.

Stænderhuset.

Om domhuset har landsdommer A. D. de la Cour i V.K.H. side 149-155 og lærer P. M. Rørsig i Viborg stifts folkeblad for 9/2 og 10/2 1928 skrevet fortræffelige artikler.

¹⁾ Severinsen side 84-85 og 306. ²⁾ K.B. 15/5 1555. ³⁾ K.B. 22/1 1558. ⁴⁾ Rørsig side 8 f. ⁵⁾ K.B. 22/11 1576; se også Matthiessen side 18 og Pontoppidan side 636-637. ⁶⁾ K.B. 17/8 1578. ⁷⁾ K.B. 5/1 1585. ⁸⁾ Historisk tidsskrift 5. rk. 6. bd. side 517; Heise: Familien Rosenkrantz. ⁹⁾ K.B. 5/1 1585; 18/2 1587; 20/2 1587; 20/7 1587; 26/9 1587 og Ursin side 218. ¹⁰⁾ K.B. 15/3 1589; 22/7 1589; 24/7 1589; 25/7 1589. ¹¹⁾ K.B. 15/12 1589. ¹²⁾ K.B. 12/9 1593; 15/6 1594; 21/9 1594. ¹³⁾ K.B. 16/12 1589; 17/8 1590; 27/5 1791. ¹⁴⁾ Rørsigs artikel i folkebladet; K.B. 10/8 1593; K.B. 15/6 1594. ¹⁵⁾ K.B. 2/10 1630. ¹⁶⁾ K.B. 10/2 1639. ¹⁷⁾ Kronens skøder 3. bd. side 408. ¹⁸⁾ Matthiessen side 18-19. ¹⁹⁾ Danske magasin 4. rk. 5. bd. side 300 note. ²⁰⁾ Matthiessen side 43. ²¹⁾ V.K.H. side 352. ²²⁾ Rothe 3. bd. side 137-140; Fogtmann 5/12 1738, jvnfr. J.S. Ny rk. I side 4 ff. ²³⁾ J.S. 4. rk. 1. bd. side 307; Fogtmann 6/5 1740; Kopibog over udgæede breve

fra Viborg stift og Hald amt 1737-1739 (landsarkivet) og Viborg stift-
amt, Hald amt m. m. rescripter (landsarkivet). ²⁴) Fogtmann 6/5 1740;
Rothe 1. bd. side 65-70. ²⁵) J.S. 4. rk. 7 bd. side 307 og 311; V.K.H. side
399. ²⁶) Ursin side 219. ²⁷) Fogtmann 26/6 1744. ²⁸) Fogtmann 29/1 1762
²⁹) Fogtmann 10/11 1787. ³⁰) V.K.H. side 154. ³¹) Brandtaksationen 1827
og Pontoppidan side 637-638. ³²) Ursin side 220. ³³) Stephan Jørgensen:
Beviset for slægtsskabet mellem Marthin Luther og den Lindemandske
slægt (1827) side 175-176. ³⁴) Th. E. Bartholin: Nørre jyllands themis
(1805) side 53. ³⁵) Severinsen side 84-86; Ursin side 215; landsarkivet:
Forskellige planer. ³⁶) V.K.H. side 256 og 258. ³⁷) Jordebog for Viborg
købstad (1878) side 6-8. ³⁸) J.S. 3. rk. 5. bd. side 462; A. Heise: Folke-
mødet i Viborg.

Stænderpladsen.

¹) Rørsig side 15. ²) Historisk tidsskrift 5. rk. 6. bd. side 517. ³) S.&P.
230b/2. ⁴) V.K.H. side 772; Danmarks adels årbog. ⁵) S.&P. 230b/2. ⁶)
V.K.H. side 773; Danmarks adels årbog. ⁷) S.&P. 230b/2. ⁸) H. Hjorth-
Nielsen: Danske prokuratorer (1935). ⁹) S.&P. 385/3. ¹⁰) Hundrup: Lær-
rerstanden ved Viborg katedralskole (1875) side 8. ¹¹) S.&P. 391b/3.
¹²) Biografisk leksikon; Danmarks adels årbog. ¹³) V.K.H. side 528. ¹⁴)
S.&P. 302/4; J.S. bd. 1 side 20. ¹⁵) Jeppe Aakjær: Konge, adel og andre
sallingboer (1930) side 52-53; Ursin side 253; Krog side 234; V.K.H.
side 774. ¹⁶) S.&P. 381/9. ¹⁷) V.K.H. side 238, 600, 838 og 854. ¹⁸) S.&P.
477/10. ¹⁹) S.&P. 94b/11; pakke i landsarkivet om »Det dramatiske sel-
skab«. ²⁰) S.&P. 237b/15; 238b/15. ²¹) Viborg stiftstidende 31. august
1834. ²²) Pakke i landsarkivet: »Det dramatiske selskab«; Matthiessen
side 172-174. ²³) V.K.H. side 244. ²⁴) Jeppe Aakjær: Blichers livs-tragedie
(1903) 3. bd. side 366. ²⁵) Jordebog for Viborg kjøbstad (1878) side 6;8.
²⁶) Danske byer og deres mænd XIV: Viborg by (1918) side 73.

Bispegården.

¹) Severinsen side 306. ²) Trap side 203. ³) Rørdam: Danske kirkelove
I side 481; D.V. side 311. ⁴) D.V. side 324. ⁵) D.V. side 326; K.B. 2/9 1558.
⁶) Rørdam: Danske kirkelove I side 522-523; D.V. side 326; K.B. 2/9
1558; Kronens skøder I side 58; K.B. 6/12 1558. ⁷) Ursin side 145. ⁸) Rør-
sig side 28. ⁹) K.B. 8/6 1567; Rørdam: Danske kirkelove II side 97. ¹⁰)
K.B. 26/2 1594. ¹¹) K.B. 17/10 1595. ¹²) K.B. 20/7 1603. ¹³) K.B. 9/6 1608.
¹⁴) K.B. 7/9 1609. ¹⁵) K.B. 25/5 1610. ¹⁶) K.B. 10/5 1615. ¹⁷) K.B. 18/9
1617. ¹⁸) K.B. 21/7 1624. ¹⁹) K.B. 8/3 1630 og 29/6 1632. ²⁰) K.B. 10/4
1633. ²¹) K.B. 15/4 1633. ²²) Rørsig side 26-28. ²³) K.B. 27/3 1634. ²⁴)
K.B. 31/3 1634. ²⁵) K.B. 1/10 1634. ²⁶) K.B. 20/4 1635. ²⁷) K.B. 29/4

1635. ²⁸⁾ K.B. 10/3 1636. ²⁹⁾ K.B. 19/1 1639. ³⁰⁾ Kronens skøder II side 314. ³¹⁾ J.S. 4. bd. side 410-411. ³²⁾ J.S. 4. bd. side 415-416. ³³⁾ Krog side 232. ³⁴⁾ Thjørrings manuskript på landsarkivet side 630. ³⁵⁾ Trap side 19-20. ³⁶⁾ S.&P. 249/4. ³⁷⁾ S.&P. 331/6. ³⁸⁾ S.&P. 534b/6. ³⁹⁾ S.&P. 536/7. ⁴⁰⁾ S.&P. 51/11. ⁴¹⁾ S.&P. 219/15. ⁴²⁾ S.&P. 119/16. ⁴³⁾ S.&P. 477/10. ⁴⁴⁾ S.&P. 298/15. ⁴⁵⁾ Brev i arkivet i bispegården. ⁴⁶⁾ S.&P. 3/20. ⁴⁷⁾ W. F. Laub: Fra den gamle bispegård (1925) side 10-12. ⁴⁸⁾ Jordebog for Viborg kjøbstad (1878) side 7. ⁴⁹⁾ Papirer i arkivet i bispegården. ⁵⁰⁾ Bogens verden 1939 side 357-359; Svend Aakjær: Viborg stifts bibliotek 1817-1942 (1942). ⁵¹⁾ Trap side 19-20. ⁵²⁾ Severinsen side 85; Ursin side 13.

FORKORTELSER

- D. V. Diplomatarium vibergense. Udg. af A. Heise (1879).
 Erichsøn Christen Erichsøn: Viborg byes beskrivelse (1727).
 Fogtmann Fogtmann: Rescripter.
 J. S. Samlinger til jydsk historie og topografi.
 K. B. Kancelliets brevbøger.
 Krog Andreas Christian Krog: Samlede efterretninger om Viborg bye i ældre og nyere tider (1779).
 Matthiessen Hugo Matthiessen: Snapstinget.
 Pontoppidan E. Pontoppidan: Den danske atlas (1768) bd. 4.
 Rep. Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis.
 Resen Peder Hansen Resen: Atlas danicus VI: Viborg bispedømme.
 Rothe Rothe: Rescripter.
 Rørsig P. M. Rørsig: De store ildebrande i Viborg (1926).
 Severinsen P. Severinsen: Viborg domkirke med stad og stift i 800 år (1932).
 S. & P. Viborg skøde- og panteprotokoller (landsarkivet).
 Trap Trap: Kongeriget Danmark. 4. udg. (1925) Bd. 6. Viborg amt.
 Ursin R. M. Ursin: Stiftsstanden Viborg (1849).
 V. K. H. Viborg kjøbstads historie (1940).

BORGMESTER CLAUS CHRISTENSEN SKRIVER

VIBORGS »RIGSDAGSMAND« i 1660.

Af Chr. Bokkenheuser.

Paa Sydsiden af Gammel Torv i Viborg ligger der et smukt lille Hus i Barokstil; det er Byens gamle Raadhus og danner nu Rammen om dens Museum. Det er opført i 1728 i Stedet for et ældre Raadhus, der laa paa samme Sted, og som brændte den 25. Juni 1726. Man ved ikke, hvorledes det gamle saa ud, men der er Sandsynlighed for, at det var i gotisk Stil med aftrappede Gavle; i Stueetagen var der en stor Sal, hvori Raadstueretten blev sat, og Magistraten holdt sine Møder, og i Kælderetagen var der nogle Rum, der blev lejet ud til en Vinhandler i Byen, medens andre blev brugt til Fængsel.

I dette Raadhus hændte det engang i Begyndelsen af 1660erne, at to Mænd kom op at skændes; den ene var en af Omegnens Jorddrotter, en Adelsmand — man tænke sig en stor og blodrig Mand — og den anden var Byens Borgmester, en Spirrevip, der legemlig set var den andens Undermand; Fortællingen nævner ikke noget om Grunden til Skænderiet, og man faar heller ikke Kendskab til de Ord, der faldt fra den ene eller den anden Side, men pludselig tog Adelsmanden et Tag i Borgmesteren og vilde kaste ham ud gennem Vinduet. Det blev nu ikke til noget; paa en eller

anden Maade kom der en Mand med en Slæde i Vejen, og Borgmesteren kom ikke til at ligge blødende paa Torvet; han levede flere Aar endnu i bedste Velgaaende¹).

Den lille Borgmester hed *Claus Christensen*, og han er Stamfader til Slægten Reenberg, et Navn hvormed han kaldte sine Børn.

Familie-Krøniken har beskæftiget sig meget med hans Barndom og Ungdom, men hvor megen Sandhed og hvor meget Digt, der er i de forskellige Historier, vides ikke.

Hans Fader var Herredsfoged i det vidtstrakte Hammerum Herred; han hed *Christen Laursen* og boede i Lund i Gjellerup Sogn tæt Øst for Herning; han var bondefødt og stammede fra Harrestrup i Nørre Felding Sogn, Syd for Holstebro; han døde Sct. Hans Aften 1616, og det fortælles, at han blev stukket ihjel af en Bisværn. Moderen hed Kirsten, stammede fra Egnen omkring Slesvig og var Datter af Claus Renior og Cathrine Sivers, velsagtens Sivers Datter.

Familietraditionen fortæller, at hun kom ind i Landet med Fru Mette Rosenkrantz, og at hun derefter kom i Tjeneste ved Hoffet; her traf hun Christen Laursen. Efter hans Død blev hun gift igen, uvist med hvem, og i 1656 døde hun.

Den yngste af dette Ægtepars Sønner var den ovennævnte Claus, der blev født i Lund den 4. Oktober 1610.

Da hans Fader var død, tog Farbroderen ham til sig, og han kom i Skole i Holstebro; derfra kom han til Peder Skriver i Stakhede i Kragelund Sogn ved Silkeborg, og hos ham blev han til Paaske 1627; saa kom han til Borgmester Peder Skriver i Ringkjøbing og tjente ham dels som Skriverdreng og dels i Kramboden, men det varede kun kort Tid; for det første døde Borgmesteren, og for det andet kom de kejserlige Hære — det var Wallensteins Tropper — paa Besøg; man siger, at de truede med at ville føre den unge Mand

bort, og han søgte saa Tilflugt hos sin Moder; i 1629 var Fjenderne borte, og han kom i Tjeneste hos Lensmanden paa Hald, Knud Gyldenstjerne; først var han Haandskriver, og siden blev han Slotsskriver. I 1636 døde Knud Gyldenstjerne, og Claus Christensen stod da ledig; han drog til Viborg, hvor han ifølge sin tidligere Stilling var godt kendt, og i 1638 tog han Borgerskab her som Købmand. Det følgende Aar giftede han sig ind i en af de ansete Slægter i Byen — hans Hustru, Mette, der var født den 11. September 1618, var Datter af Sognepræsten til Sortebrødre Kirke, Magister *Peder Pedersen*, der tilhørte en stor Præsteslægt; den nedstammede fra Johanitter-Munken Thøger Jensen, der havde spillet en stor Rolle under Reformationsrøret i Viborg. Man har villet hævde — Berettigelsen skal ikke diskuteres her — at han tilhørte den adelige Slægt *Løvenbalk*, der sad paa Tjele, og som findes omtalt i H. F. Ewalds Roman om den skotske Kvinde.

Claus Christensen og Mette Pedersdatter blev gift, men inden ni Maaneder var gaaet, fødte hun et Barn. Dette var i Christian den Fjerdes Dage en alvorlig Sag, og Kongen var — til Trods for de Friheder, han selv tog sig — meget smaalig med Hensyn til sine Undersaatters Moral.

Den 7. Januar 1640 skrev Claus Christensen derfor til Majestæten, at han havde forset sig med sin trolovede Fæstemø; »formedelst det lange Ophold, mig blev gjort med Brylluppet (de blev trolovet den 29. Marts 1638 og gift den 10. Februar 1639) og vor daglige Omgængelse har vi af Kød og Blods Skrøbelighed falden, saa hun er kommet noget for tidlig«; nu var de bange for at skulle udholde Kirkens Disciplin og at skulle staa aabenbart Skriftemaal — det maa jo oven i Købet ske overfor hendes egen Fader og i hans Kirke. Den unge Ægtemand bad om Forladelse herfor, og for at blødgøre Kongens Hjerte føjede han til: »jeg vil af min ringe Formue gerne give til de fattige derfor«.

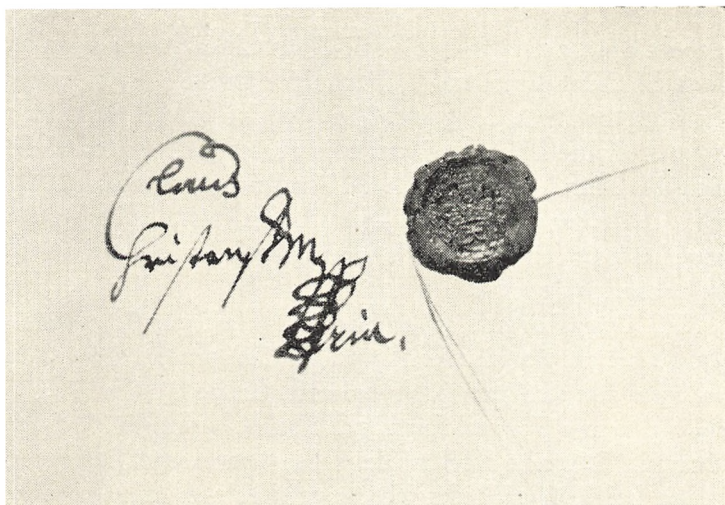
Kongen svarede omgaaende: »Vi have naadelig Claus Christensen og hans Hustru samme deres Forseelse efterladt og bevilget og tilladt, at de samtlig maa være fri for aabenbarlig Skrifte, dog at de til Os skal udgive 100 Rdl. og til Hospitalet i Viborg 100 Rdl.«

Samtidig gik der Brev til Lensmanden paa Hald, at han skulde paase, at Pengene blev betalt til førstkommende Mauritii, d.v.s. til Moustes Messe, den 22. September²).

Claus Christensen kaldte, som ovenfor nævnt, sine Børn med Familienavnet Reenberg, og ogsaa om dette Forhold har Familietraditionen vidst at give Besked; nogle mener, at Navnet skal afledes af hans Morfaders Navn, Renior, men andre giver en anden Forklaring: Stamfaderen, der var født ved Rhinen, og som var kommet til Danmark, kaldte sig Rheinberg, og Slægten brugte derfor i sit Signet en afskaaret Vinstok med tvende Vinranker. En Student, der hørte til Familien, blev omkring 1660 grebet i at spionere for Svenskerne og straffet, og Slægten ændrede derfor sit Navn. Claus Christensen har dog ingen Sinde selv benyttet Navnet Reenberg. (Med Hensyn til Studenten hentydes vist til den Ove Clausen Helmer, der nævnes i Rørdam: Studenternes Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar).

Claus Christensen vidste tidligt at skabe sig en stor Indtægt, han blev en dygtig og meget anset Handelsmand, og han omtaltes som »en af de vittigste« og fornuftigste Mænd i Landet.

Han drev en omfattende Købmandshandel, der drejede sig om saa at sige alt muligt; han handlede saaledes med Bygningsmaterialer, og Lensmanden paa Hald var en af hans største Kunder; nogle Kvitteringer giver Indblik i de store Leverancer, der gik til Hald³). 1646: til Istandsættelse af Slottet: 33 Tylvter Planker, Brædder og Lægter af forskellig Størrelse, af Eg, Gran og Fyr (49 Rdl.), 200 store Søm og Spiger (8 Mk.), 18 Lispund Jærn (10 Rdl.), 1800 Mursten og

Claus Christensens Underskrift og Segl med de Reenbergers Bømærke.

850 Tagsten (29 Rdl.), 3000 Loftesøm ($7\frac{1}{2}$ Rdl.). 1648: 456 Tdr. Rug og Mel (760 Rdl.), 440 Tdr. Byg (660 Rdl.), 378 Tdr. Havre (283 Rdl.), 19 Tdr. Smør (300 Rdl.), 6 Tdr. Honning (90 Rdl.), Kvæg m. m., Svin, Stude, Faar, Lam, Gæs, Høns, Æg (2 Snese), Aal ($139\frac{1}{2}$ Snese) og Helt (35 Stk.) til ialt 352 Rdl.

I 1641 fik han kongelig Bevilling til at drive Handel med Vin; han maatte handle med fransk og med rhinsk Vin, og han skulde sælge den til en billig Pris; de forskellige Slags skulde ligge i hver sin Kælder, den franske for sig og den rhinske for sig »og det ikke hos hverandre«; Lensmanden og Borgmestre og Raad skulde føre Tilsyn med, at alt gik ordenligt til⁴).

I 1643 fik han Bevilling paa Frihed for al Skat og Indkvartering samt Kongens og Byens Paalæg og Tynge mod, at han var forpligtet til at holde »aabent Herberge for Adel og Uadel, som did til Byen forreiser, og Herberg af ham begæ-

rendes vorder«⁵). Denne Skrivelse — det var et kongeligt aabent Brev, altsaa ikke stilet til Claus Christensen personlig, men til Offentligheden — fremkaldte Uvilje i Byen, og vi faar her for første Gang Indblik i den Modstand, Claus Christensen mødte i Viborg. Byen blev for en Del regeret af en Samling Mænd, som hyldede de Traditioner, man havde arvet fra Fædrene, eller som hørte til »det gamle Viborg«. De saa skævt til den nye Mand, der var kommet udefra, og som vilde trænge sig frem.

Den Dag, Kongens aabne Brev blev læst paa Raadstuen, »talte den ene Borgmester mig (Claus Christensen) meget ilde til og truede strax at ville supplicere derimod, thi han vilde ikke give min Skat ud for mig«. Claus Christensen skrev til Kongens Sekretær, forklarede ham »hvor meget hadsk og vrede baade Øvrigheden og Borgerskabet er mig derfor«; han bad nu om Hjælp, saa at ikke Kongens Brev skulde blive genkaldt, »da skulde de vel skatte mig saa, at jeg skulde geraade i største Armod.«⁶).

Det er værd at lægge Mærke til, at Claus Christensen, der allerede i Midten af 1640erne var at finde blandt Byens rigeste Mænd, taler om sig selv som en fattig Mand, der er nær ved at blive bragt til Tiggerstaven.

Udover sin Købmandshandel, der gav ham store Indkomster, havde Claus Christensen ogsaa god Fortjeneste ved sit Landbrug. Agerbruget var paa dette Tidspunkt en stor Indtægtskilde for Viborg Borgere; Byen havde et meget stort Jordtilliggende, som den for største Delen selv besad og lejede til Borgerne. Da Viborg ved de fremmede Hære, der i Aarhundredets Løb gæstede Byen og krævede store Afgifter (1644-45 og 1657-60), kom i økonomiske Vanskeligheder, laante den Penge af sine rige Købmænd; disse krævede senere Gælden betalt, og da havde Byen i sine Markjorder en Kapital, med hvilken den kunde tilfredsstille sine Kreditorer.

Senere i Viborgs Historie — omkring Aar 1700 — da det

gik tilbage for de velstaaende, og mange af dem blev fattige, var det igen Markjorderne, der hjalp; Borgerne fik nu til Livets Ophold ved at dyrke deres Jord.

Hustruens Slægt (Hegelund-Trane) havde gennem flere Generationer ejet Selvejergaarden Tostrup i den nordøstlige Del af Almind Sogn; den tilfaldt Claus Christensen, og ved Mageskifte med Kronen skaffede han sig i 1652 Herligheden over den, det vil sige, at han nu ikke blot ejede »Bondeskyl- den«, Retten til at opkræve Landgilden og lignende Indtægter af Gaardene, men ogsaa fik den reelle og fulde Ejendomsret til den.

Han ejede nogle Stykker af Byens Jord, Vintmølle og Qvieholm paa Søndermarken samt Nørreteglgaard paa Nørremarken. Desuden var han Ejer af Biskopstoft, der nu optages af Kirkegaarden og Kasernen; den var almindelig anset som Byens bedste Jord.

Biskopstoft har sin særlige Historie:

Den hørte, som Navnet fortæller, i den katolske Tid til Viborgbispens Embede, men ved Reformationen overgik den til Kronen og blev lagt til Hald. I 1647 blev Claus Christensen — det var vist hans første offentlige Hverv — ansat som Skriver hos Landkommisarius for Nørrejylland. Det var dennes Opgave at bestyre Landsdelens Pengemidler. Det er vistnok fra dette Embede, at Claus Christensen Mand og Mand imellem kaldtes Claus Skriver. Denne Stilling beklædte han i mange Aar, men Riget fattedes Penge — og Lønnen blev ikke betalt regelmæssigt, saa hans Tilgodehavende efterhaanden blev større og større.

I 1649 kaldte Byen desuden paa ham; den havde haardt Brug for en Mand, der som han var godt inde i Lov og Ret og i Reglerne for offentligt Styre. Han blev Raadmand, og i 1659, da Søren Bøg var død, blev han Borgmester. Lønnen herfor var ikke stor; nogle Stykke af Byens Mark var udlagt til dette Embede, Navnet »Raadmandskær« ude imod Nord-

vest fortæller herom, og Borgmestre og Raadmænd fik desuden Del i nogle Bøder.

Claus Skrivers Tilgodehavende med Hensyn til hans Løn som Kommissari-Skriver i Jylland var efterhaanden blevet til 1500 Rigsdaler, og i 1661 skrev han derfor til Kongen: I forleden Krigstid var han med Soldatesquens Executioner, Indkvarteringer og mangfoldige Contributioner blevet saa medtaget, at næppeligen med Hustru og 15 umyndige smaa Børn sig for total Ruin vidste at befri; til hans besværlige Embede var ingen Løn lagt, og han var ganske forhindret i at passe sine egne Hverv og Bestillinger, han havde ingen Næring og Brug »uden nogen ringe Avling, som dog fortærer sig fast selv igen«. Han gjorde opmærksom paa, at han i den seneste Tid havde opholdt sig længere Tid i København og derved haft store Udgifter baade til Rejser og til Fortæring, og han bad nu om at faa et Stykke Agerjord, som laa indenfor Viborg Mark og Frihed, og som kaldtes Bispgaard's Toft; det havde været brugt under Halds Ladegaard, men laa noget ubekvemt, da Afstanden var en Mils Vej. Det var sat og taxeret for en aarlig Landgilde af 10 Tdr. Rug, 14 Tdr. Byg, 32 Tdr. Havre, det vil sige 40 Tdr. Hartkorn. Det kunde gaa lige op med hans resterende Løn, men hvis Kongen vilde have noget Vederlag, var han villig til at afstaa fire Bøndergaarde, der laa spredt i det nordlige Jylland.

Rentekammeret fandt hans Krav rimelige og satte Værdien af 40 Tdr. Hartkorn, hver Tønde lig $37\frac{1}{2}$ Rdl., til 1500 Rdl. — »eragtes Valleur ikke at kunne sættes højere, da det er øde Jord uden nogen Bygning eller Herlighed«.

Kongen tilstod Claus Christensens Biskopstoft til Ejendom, og den 12. Juli 1661 fik han Skøde⁷).

Borgmesteren i Viborg havde faaet sit Ønske opfyldt, men i Byen mødte han sure Miner, Borgerne var misundelige, fordi Claus Skriver havde faaet den fedeste og mest bekvemt liggende Del af Byens Mark.

Claus Christensens store Ladegaard laa paa den vestlige Side af Gravene paa den Strækning, der nu optages af Numrene 5-13, Matr. Nr. 219-221 og 225; hvor langt den strakte sig imod Vest vides ikke.

I Slutningen af 1650erne var Danmark i Krig, og Viborg var besat af fremmede Tropper; der er bevaret en Slags Dagbog fra Claus Christensen fra 1658 til 1661; den handler om Krigen, men der er ogsaa ind i den flettet Oplysninger om andre Begivenheder. Det er en »Fortegnelse paa hvis (hvad) Viborg By er mig skyldig«. Den findes i Raadstuearkivet blandt Sager, der har med Børnehuset og de fattiges Midler at gøre.

Den svenske Hær var Sommeren 1657 fra Syd rykket ind i Jylland, og i Slutningen af Oktober tog den Frederiksodde (Fredericia) med Storm. Jylland var dog ikke derved erobret, men svenske Rytterstyrker blev under General Bötticher sendt mod Nord, og bl. a. Viborg blev besat; Byen betalte en større Sum Penge for at slippe for Brandskatning.

Ved Roskildefreden den 26. Februar 1658 blev det bestemt, at de svenske Soldater omkring den 1. Maj skulde forlade Landet, og den 3. Maj skrev Claus Christensen i sit Regnskab, at General Bötticher og Oberst Putkammer den Dag havde forladt Viborg, og at han havde udredt:

til Generalen 1 Vogn (12 Rdl.) og 2 Heste (den ene 20, den anden 16 Rdl.), 2 Tdr. Øl (4 Rdl.), 2 Tdr. Havre (4 Sldl.), Sække dertil (1 Rdl.) samt Brød (2¹/₂ Rdl.),

til Obersten 5 Tdr. Havre (6 Rdl. 4 Mk.) og 5 Sække (2¹/₂ Rdl.),

til Oberstens Folk rede Penge 8 Rdl.

Nu kom der danske Tropper til Viborg, men de opførte sig ikke godt; Claus Christensen ejede en Gaard, som laa i den lille Gyde, der hed »Mellemristen« (se senere), og i den

havde Mandskabet i en Maaned's Tid været indkvarteret, »og blev Gaarden ikke vel medhandlet«.

Efter vore egne Folk kom vore Venner, det var kejserlige, brandenborgske og polske, og om dem fortæller Historien ilde. De viborgske Gæster var Kejserens Folk og Brandenborgere med Kurfyrst Wilhelm (den store Kurfyrste) i Spidsen. Den 22. September 1658 var han med den allierede Hær gaaet ind i Holsten, og ved Nytaarstide naaede han Nørrejylland's Sydgrænse; en Maanedstid senere var han i Viborg, hvor han tog Kvarter hos Salomon Gerber paa det nordlige Hjørne af Sct. Mogens Gade og Nytorvgyde. Nogle af de brandenborgske Tropper havde allerede i Oktober 1658 naaet Viborg; Claus Christensen noterede: »den 16. Oktober udlagde jeg til den Fortæring, som blev givet den brandenborgske Ritmester Blinde, 2 Rdl.« og »forskaffede jeg til hans Parti 1 Td. Havre for 1 Rdl., Sækken beholdt de med Havren, $\frac{1}{2}$ Rdl.«.

Der var stadig danske Soldater i Byen. Den 15. Januar 1659 kom Generalkrigskommissarius Otto Powisch til Claus Christensen, og da Regningen blev skrevet, begyndte Claus Christensen med de Ord: »Hans Fortæring regner jeg intet indtil den 10. Maj, Kurfyrsten brød op, formedelst al Byen til den Tid var belagt«. (En Udtalelse, der i en saa pengekær Mands Mund lyder helt godt). For de følgende Maaneder regnede han 1 Mk. for hvert Maaltid med Øl til Maden og imellem Maaltiderne; det var ialt 3024 Maaltider, og regner man med, at Folkene har faaet Mad to Gange om Dagen — der staar, at Frokosten (Morgenmaden) var uberegnet — betyder det, at der har været indkvarteret 16-17 Mand. Fra den 24. Januar til den 5. April har der »for uden min anden strenge Indkvartering« været 2 Brødre Parsberg, ialt 10-11 Mand, og indenfor den samme Periode har der — omend kun i 4 Dage — været 1 Oberst og 9 Ryttere. Lægger man disse Tal sammen, faar man at vide, at der paa samme

Tid hos Claus Christensen har boet 36-37 Personer, heri mindst 6-8 højtstaaende Officerer; det har krævet megen Plads.

Der maa ogsaa i Gaarden have være megen Køkkenplads. Foruden Maden er der givet Vin (det nævnes flere Gange), og naar Gæsterne rejste, fik de en Frokostkurv med sig, »koldt Køkken og Aquavit«.

Da de brandenborgske Regimentskvartermestre (Regnskabsførerne) skulde rejse, samlede de Borgernes Kvæg paa en Mark og vilde føre det med sig, men Claus Christensen gav dem 30 Speciedaler (60 Rdl.) for at lade det staa; ikke desto mindre tog de »to skønne Hopper og en Hest med dem af mine, som tilhobe havde kostet mig over 50 Rdl.«.

Imedens alt dette foregik i Viborg, var den svenske Hær gaaet i Land paa Sjællands Vestkyst, og den var rykket frem imod Øst i den Hensigt at tage Kjøbenhavn og at knuse Danmark. Det var mislykkedes; Hovedstadens Borgere havde indset, at nu gjaldt Kampen Danmarks Riges Existens, og da Svenskerne Natten til den 11. Februar 1659 prøvede at storme Byens Fæstningsværker, blev de af danske og hollandske Soldater i Forbindelse med Kjøbenhavns Borgere slaet tilbage.

Den 26. Maj 1660 sluttedes Freden udenfor Kjøbenhavn, og derefter begyndte stærke Kræfter at forberede den Ændring i Statens Styreform, der var nødvendig og ventet; Stænderne blev tilsagt til Møde i Kjøbenhavn den 8. September 1660, og der samledes da Udsendinge fra Adelen og fra Gejstligheden samt 60-70 Købstadsborgere; blandt disse sidste kom fra Viborg Borgmester Claus Christensen og Raadmand Peder Jensen Biering. Af Folk, der hørte hjemme i Viborg, men som varetog andre Interesser, var der tilstede: Stiftamtmanden Christen Skeel Jørgensen (vistnok), Biskop-

pen Dr. Johan Dirichsen Bartskaar og Domkirkens Sognepræst Magister Laurits Christensen Trane.

Claus Christensen faar igen Ordet:

»Anno 1660 den 4. September rejste jeg paa Byens Vegne efter kongelig Befaling paa Vejen til Kjøbenhavn, med mig Peder Jensen Biering og en Tjener, lejede en Vogn til Aars, gav deraf 2 Rdl. Forblev i Kjøbenhavn tilsammen indtil den 31. Oktober; Peder Biering rejste hjem igen og jeg siden fremdeles forblev der indtil den 24. November og kom ikke hjem i mit Hus førend den 29. dito; imidlertid fortærede og medgaaet til Hen- og Hjemreisen saa vel som i Kjøbenhavn 230 Rdl. . . . Blev med samme Rejse Byen til bedste udrettet, at i Stedet for ungefær 1900 Rdl., som Borgerskabet maanedlig kontribuerer til de indkvarterede kongelig Majestæts Officerer, blev de kvit med 515 Sldl., er 343 Rdl. 2 Mk; er hver Maaned, som Byen blev lettet, 1556 Rdl. 4 Mk. Samme Tid blev og den store Besværing, Byen med Vognægter paa-hængte, afskaffet, saa jeg i saa Maader vel har fortjent en god Diskretion.«

Det var en dyr Rejse, Claus Christensen havde foretaget, men, som det fremgaar af hans egne Ord, han laa ikke paa den lade Side; han deltog i de forskellige Møder med Borgernes Udsendinge (han nævnedes sammen med Borgmester Anders Lydiksen fra Aarhus som hørende til de mest fremragende) — de holdtes i Biskop Svanes Residens — og han var med til officielle Sammenkomster; desuden gav han sig Tid til at varetage sin Bys Interesser; det er maaske ikke uden en vis Beundring for sit eget Værd, at han siger, han har fortjent en Belønning.

Brugen af saadanne Beløb fremgaar af en senere Bemærkning i Regnskabet: »Gav jeg Arent Berntsen Byskriver (og Raadstueskriver i Kjøbenhavn, Forfatter af »Danmarks og Norges frugtbare Herlighed«) og Borgmester Hans Nansens Tjenere paa Byens Vegne lige med andre Købstæder Drikkepenge 2 Rdl.«

Claus Christensen var ikke alene sin By en god Mand, men ogsaa Danmarks Konge vidste at gøre Brug af hans Evner. I 1661 var han sammen med Borgmester Carsten Tønnesen i Ribe og Borgmester, Landstingshører Hendrich Jensen i Viborg sendt rundt til de jyske Købstæder for at efterse deres Lovbøger⁸). Man kan sikkert gaa ud fra, at naar Viborg fik Befaling til at lade sine to Borgmestre udføre dette Arbejde, ligger deri et Bevis for, at Styret i den gamle Stiftsstad i alle Henseender var tilfredsstillende.

Claus Skriver var myndig, men med et vanskeligt Sind, og han havde svært ved at omgaas andre Mennesker; et enkelt Exempel er den Begivenhed i Raadhussalen, der er omtalt foran, men mange andre kan nævnes baade fra hans Embedsgerning og fra hans Privatliv. Hans lille og spinkle Legeme har nok gjort sit til, at han var bange for at blive set over Hovedet; han var hidsig af Natur, og naar han følte sig gaaet for nær, kunde han fare op som Trolde af en Æske.

Han var meget nøjeregnende i Pengesager, og hans Optræden overfor Folk, der økonomisk var afhængige af ham, bar Præg deraf⁹).

I Midten af det 17. Aarhundrede var det almindeligt, at de rige Købmænd i Viborg laante Penge ud til nødstedte Adelsmænd og til Sikkerhed fik Pant i disses Jordegods, men som oftest spandt Købmændene ikke Silke ved disse Forretninger. Claus Christensen fulgte en anden Linie; naar Folk, fra Landet eller fra Byen, kom til ham for at laane klingende Mønt, foretrak han i mange Tilfælde at afkøbe dem en Gaard eller et Stykke Jord, saa var Sagen ordnet med det samme, og man skulde ikke senere have Ulejlighed ved at stævne Debitorerne for ubetalte Renter og Afdrag; hvis der senere bød sig en gunstig Lejlighed, solgte han Godset.

Der var dog enkelte Undtagelser fra denne Regel.

I 1657 døde den stærkt forgældede Erik Juel til Hundsbæk i Malt Herred; han skyldte Claus Christensen Penge, og denne fik den foran omtalte Gaard i »Mellemrysten« i Viborg; ved den senere Likvidation fik han Part i Vestløgsgaard i Vester Han Herred, men den afhændede han til Poul Holst. I 1663 skyldte Erik Brockenhuus til Lerbæk i Tørrild Herred 2000 Rdl. og pantsatte derfor Bøndergods Vest for Vejle. I 1662 købte Eggert Abildgaard Lynderupgaard i Rinds Herred, men Licentiat Peder Lassen i Kjøbenhavn, der havde Pant i Gaarden (5495 Rdl.), lod sig i 1667 give Indførsel; samme Aar købte Claus Christensen hans Rettigheder, og han fik senere hele Gaarden; den blev i Slægtens Eje indtil 1735. I 1671 fik Claus Christensen Hovedgaarden Møltrup i Ulvborg Herred, der tilhørte Ove Blik, i Pant (1600 Rdl.), og i 1684 fik Arvingerne Skøde; Aaret efter solgte de Gaarden¹⁰).

I 1663 døde Svigermoderen, og der opstod mellem Claus Christensen og Svogeren, Magister Jens Ostenfeld, Sognepræst til Sortebrødre Kirke, Stridigheder om Arvens Deling. Især drejede disse sig om den store Gaard paa Sct. Matthias Gade i Viborg, som Svigerfaderen havde bygget, og som var en af Byens Pragtgaarde; den laa for Enden af Sct. Mogens Gade. Den skulde deles efter det Forhold, at Magisteren skulde have $\frac{7}{12}$ og Borgmesteren $\frac{5}{12}$, men det var umuligt for de nære Slægtninge at blive enige om, hvor Skellet skulde gaa. De daarlige Egenskaber, der prægede henholdsvis Borgmesteren og Præsten, kom her rigtig til deres Ret, og de juridiske Forhandlinger, der førtes, evnede netop at stille dem frem i klart Lys; til sidst maatte Kongen bestemme, at Byfogeden skulde dele Ejendommen.

Denne Gaard, til hvilken nogle af Viborgs Historieskrivere fejlagtig har knyttet Navnet »Mageløs« — det var Nabo-gaarden imod Øst, der hed saaledes — var i Virkeligheden

uden Mage; den var af Bindingsværk med grønmalede Tavle, og den prangede i Gadebilledet paa en saadan Maade, at da fjendtlige Tropper i 1627 kom til Byen, bestemte den tyske Oberst den som Kvarter for sig selv; det blev en dyr Historie for Magister Peder Pedersen, og han klagede da ogsaa gudsjammerligt baade over denne Indkvartering og over den svenske Ritmester, han under Torstensons-Fejden havde i Besøg; han nævnede sig selv som »jeg fattige Mand«, og han hævdede, at han var blevet ganske ruineret.

Claus Christensen boede — i hvert Fald i sine ældre Dage — i en stor Gaard, der laa paa den sydlige Halvdel af den nuværende kommunale Administrationsbygningens Plads, og som var »beliggende til begge Torve med Enderne«. Det betyder, at den strakte sig fra Gammeltorv til Nytorv, og at Ejendomskellene fra før Branden i 1726 her er blevet udvisket.

Denne Ejendom tilhørte i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede Borgmester Morten Hvass, og han havde her sin Bolig. Det fortælles, at Datidens Præst ved Domkirken, Magister Jens Pedersen, havde en saa stærk Røst, at man kunne sidde i Borgmesterens Stue og følge Præstens Prædikenovre i Kirken. I 1614 døde Morten Hvass, og Aaret efter brændte Gaarden. Hans Enke, Mette Sørensdatter, byggede et lille Hus paa Grunden, og her døde hun i 1625. Hun havde før sit Ægteskab med Borgmesteren været gift med Peder Trane-Hegelund, og fra dette Ægteskab havde hun Datteren Maren Pedersdatter, der blev gift med Magister Peder Pedersen, Sognepræst til Sortebrødre Kirke. Han, hvis Datter Mette blev Claus Christensens Hustru, byggede et stort Hus paa Grunden¹¹).

Der findes ingen Oversigt over de Ejendomme, Claus Christensen ejede i Viborg, men fra den Fortegnelse, der blev optaget i 1682, og som almindeligvis kaldes Grundtaxten,

kan man se, hvad hans Arvinger ejede 11 Aar efter hans Død:

Den foran nævnte Gaard paa Vestsiden af Gammeltorv, vurderet til 400 Rdl.

15 Boder med tilhørende Haver (lejede ud til Haandværkere m. fl.) paa Østsiden af Sct. Ibs Gade, 200 Rdl.

$\frac{5}{12}$ af en Gaard, Svigerfaderen, Magister Peder Pedersen, ejede og iboede, over for den nuværende Latinerhave, 138 Rdl. 4 Mark.

Den østlige Halvdel af »Korsgaarden«, der laa i det sydøstlige Hjørne af Krydset imellem Sct. Matthias Gade og Store Sct. Mikkels Gade, 80 Rdl.

En Gaard, der før tilhørte Erik Juell til Hundsbæk, og som laa paa Østsiden af »Mellemristen« (Fortsættelsen af Sct. Leonis Stræde mod Nord), 333 Rdl. 2 Mk.

2 Boder med Havelodder bag Bispegaarden, 20 Rdl.

10 Boder paa Skolebakken, 40 Rdl.

1 Bod paa den vestlige Side af Lille Sct. Mikkels Gade, 12 Rdl.

1 Stykke ubebygget Jord udenfor Sct. Mikkels Port, 6 Rdl. 4 Mk.

Den foran omtalte Ladegaard vurderet til 266 Rdl. 4 Mk.

Tilsammen 1497 Rdl. 2 Mk. Naar der for de enkelte er anført tilsyneladende lidet runde Værdier, skyldes det, at Vurderingen er foretaget i Sletdaler (à 4 Mk.), medens den i Grundtaxten er opgivet i Rigsdaler (à 6 Mk); 6 Rdl. 4 Mk. er saaledes 40 Mark eller 10 Sldl.

Den 11. December 1671 døde Claus Christensen — kort efter sin 61-Aars Fødselsdag; han stedtes til Hvile i Domkirken, hvor hans Ligsten endnu ses.

Et efter Datidens Forhold langt Liv, men tillige et rigt og et betydningsfuldt Liv var afsluttet.

Enken, Mette Pedersdatter, overtog Boet efter sin Mand. Det var ikke nogen let Opgave, der var en Del Sager, der skulde afvikles, og der var mange Penge til gode, bl. a. var Øvrigheden i Viborg en stor Skyldner. Claus Christensen havde laant Byen mange Penge under den sidste Krig.

Nogle af Debitorerne var langsomme til at udrede de Penge, de skyldte — de havde dem sandsynligvis ikke — og Mette Pedersdatter maatte indmane Fru Birgitte Urne, Enke efter Claus Seefeldt til Visborggaard ved Hadsund, til at inddrage i Salomon Gerbers Hus i Viborg den 6. April 1674, for der at holde et ærligt, adeligt Indlager til den ganske Sum (500 Rdl.) var betalt. Da Mette Pedersdatter døde i 1677, bortfaldt Sagen, men i 1679 indmanede Sønnen, Magister Peder Reenberg, hende igen i Salomon Gerbers Hus.

Indlager var Datidens Middel overfor en Skyldner, der ikke i rette Tid betalte et skyldigt Beløb, og den Art Gælds-fængsel var især virksom, fordi Debitor under Æres For-tabelse skulde opholde sig paa det bestemte Sted, i Reglen i en fremmed By og paa egen Bekostning, indtil Gælden var betalt.

Mette Pedersdatter var ikke hurtig i Vendingen med at holde Skifte med de andre Arvinger, og den 5. Juni 1672 skrev Kongen og befalede, at der skulde holdes Skifte hos hende, »som hverken efter venlig Anmodning heller Beskik-kelse sig endnu skal have villet bekvemme til nogen Regi-strering eller Skifte at holde imellem hende og hendes Børn og Børnebørn«.

Der skete imidlertid ikke ret meget, men under Retsfor-handlingerne faar man et Glimt af den Omtale, hun var Genstand for i Byen. Bertel Sørensen var Raadstueskriver, og en Dag han læste et af hende affattet skriftligt Indlæg op, kom han pludseligt med en uvilkaarlig Bemærkning: »der løj hun som et Skarn«.

I 1673 saa man ingen Udvej for at komme til Vejs Ende;

der blev nedsat en Kommission, bestaaende af Ove Blik til Møldrup og Borgmester Jesper Hutfeld i Aarhus til Undersøgelse og Afgørelse af Sagen. I 1678 var den ikke bragt til Ende, og Biskoppen i Aalborg, Dr. Mathias Fos, indtraadte i Kommissionen i Stedet for Ove Blik¹²).

Claus Christensen og Mette Pedersdatter havde ialt 15 Børn, men nogle af dem døde som smaa. De 12, der blev voxne, skabte en talrig Efterslægt, der endnu lever og blomstrer.

Maren var født 1640; hun blev gift med Hans Ottesen Blichfeld, født 1620, død 1684; han var Dr. med. og Læge i Viborg og tog, da Svigermoderen flyttede til Lynderupgaard, Bolig i Familiegaarden paa Vestsiden af Gammeltorv; i 1707 solgte Claus Christensens Arvinger den.

Kirsten var født 1641 og døde 1671; hun var gift med Ejler Jacobsen, der boede udenfor Viborg, muligvis i Thy; deres Søn Claus nævnes 1699 boende i Thisted.

Anna var født 1642 og døde 1714; hun blev gift med Axel Mogensen Skov, der var født ca. 1642 og døde i April 1715. Han var Landmand, havde først Vindum Overgaard og senere Kjergaard i Salling Nørre Herred i Forpagtning; i 1686 var han Konsortiumsforpagter i Hald Amt; paa sine sidste Dage boede han i Viborg, hvor begge Ægtefæller døde. Han havde Slægt i Randers.

Peder var født 1644 og døde 1699; 1671 blev han Magister i Kjøbenhavn og 1672 Conrector ved Viborg Skole; 1675 blev han Sognepræst til Viborg Domkirke og 1680 til Sct. Budolphi i Aalborg; han nævnes som lærd og velbega- vet; han var gift med Maren Slange, død 1710, Datter af Viborg Bispen Peder Willadsen.

Margrethe (skriver sig ofte Magrethe) var født 1649 og døde 1724; hun var Præstekone i Hjerm-Gimsing, Syd for Struer, gift først med Henrik Jensen Jermiin (hans 3. Hustru), født 1637, død 1689 og derefter med Eftermanden

Mads Knudsen Hessel, død i Viborg 1700. Margrethe Reenberg havde i sin Barndom et Uheld med sit Syn, formedelst en Piges Uagtsomhed, og var derfor blind.

Karen (eller Cathrine) var født 1650; hun levede som Præstekone i Oure-Vejstrup i Svendborg Amt og var gift først med Cornelius Madsen Lerche og dernæst med Efterfølgeren Kield Sørensen Balslev, død 1728. De ejede i deres unge Dage en Gaard i Gjellerup By, Hammerum Herred, som hun havde arvet efter sine Forældre — det var sikkert en af de Gaarde, Claus Christensen vilde have givet Kongen i Bytte for Biskopstoft.

Jens, født 1652, død 1733, blev 1671 Student fra Viborg Skole, rejste udenlands og blev 1677 Magister; derefter blev han Conrector i Viborg og overtog 1691 Rektoratet; han var en meget duelig Skolemand; i 1705 havde han et Sammenstød med Biskop Deichmann og tog derfor sin Afsked og flyttede til Lynderupgaard, som han havde ejet siden 1686; her fortsatte han — som han havde gjort det i Viborg — med at have unge Mennesker som Kostelever. I Faderens tidligere Ladegaard paa den vestlige Side af Gravene (se foran) opdrættede han Stude, et Forhold, hvorved han oftest tjente store Penge; i 1690 fik han Tilladelse til at sælge Biskopstoft; han var gift med Biskop Peder Willadsens Datter Anne Marie Slange, født 1657, død 1691.

Frantz blev født 1653 og døde 1727; han var Dr. med., Stadsfysikus og Provincialmedikus i Aalborg; i 1695 købte han Holmgaard i Skals Sogn og i de følgende Aar forskelligt andet omliggende Jordegods; han boede her i nogle Aar, men det blev for dyrt, og han solgte Gaarden og flyttede tilbage til Aalborg, hvor han døde; han var gift to Gange, 1. Gang med Bente Marie de Hemmer, født i Aalborg 1669, død 1697 og 2. Gang med Karen Luja, født i Odense 1666.

Mette, født 1655, død 1736, var Præstekone i Aalborg, hvor hendes Mand, Magister Poul Mørch, født 1658, død

1736, var Præst ved Vor Frue Kirke; han nævnes som en dygtig Prædikant.

Tøger var født 1656; efter at have taget Studenterexamen i sin Fødeby, rejste han udenlands; det var ikke — som i saa mange andre Tilfælde — en fattig Student med en slunken Pung, der rejste; det var den rige Viborg-Købmand, der — om end han alt var død — lod sin Søn se Verden. Det kostede mange Penge, men hjemme var der ogsaa mange Munde, der skulde mættes, og da *Tøger* kom hjem, maatte han se sig om efter en Livsstilling; han forpagtede Lynderupgaard af Broderen Jens; kort forinden havde han giftet sig med Magdalene, Datter af Dr. jur. Mathias Broberg til Sjelleskovgaard, Vest for Aarhus. Paa Lynderup boede han i en Aarrække, optaget af Jordens Dyrkning, selskabelig Omgang med Naboerne og Digtning. Han skrev rimede Lejlighedssange og Smaabreve. Man faar herigennem Kendskab til det daglige Liv i de Kredse, han tilhørte. I 1703 skete der et Omslag, idet *Tøger* blev udnævnt til Landsdommer i Viborg, og omtrent samtidig købte han Hovedgaarden Ristrup i Sabro Herred, nordvest for Aarhus; han flyttede dertil fra Lynderupgaard. To Aar senere var det, at Rektor Jens Reenberg flyttede fra Viborg til Lynderup. *Tøger*, der ikke var Jurist, men i Besiddelse af en god Portion praktisk Sans og sund Fornuft, fik i Aarene derefter forskellige Tillidshverv, og hans Digtning gik efterhaanden over til Satiren. I 1729 døde Hustruen, og i 1742 gik han selv bort¹³).

Peder Hegelund Reenberg bar et Navn, der knyttede ham til Moderens Slægt; han fødtes 1658 og døde 1743 eller 1744; han var Borgmester i Aalborg; han stiftede et Legat til Fordel for fattige Kvinder af Viborg Nørre Sogn; hans Hustru hed Anne Jensdatter, hun døde 1707.

Det yngste af Claus Christensen og Mette Pedersdatters Børn var *Morten*, der fødtes 1660 og døde 1736; han var

1693 Feltprovst ved den danske Troppestykke i Braband, men kom samme Aar hjem og blev Sognepræst og Provst i Stege; her blev han gift med Formandens Enke, Marie Margrethe Olufsdatter Bagger, der var 23 Aar ældre end han, men som alligevel overlevede ham; 1709 blev han Sognepræst i Helliggeist's Kirke, og i 1720 forflyttedes han til Vor Frue i Kjøbenhavn; han var en lærd og dygtig Mand, god mod de fattige, virksom med Hensyn til Fremhjælpning af Skolevæsenet, og da i 1711-12 Pesten hærgede Hovedstaden, var han stærkt interesseret i Ordningen af Kirkegaardsforholdene. Han karakteriseres som »en snurrig Særling«.

NOTER:

- 1) Kirkehist. Saml. III, 483 ff.
  - 2) Personalhist. Tidsskr. 10. R. VI, 133. Indk. Br. t. D. Kanc. 7/1 1640. Jyske Tegn. 1639 ff, 167. Jyske Reg. 1640 ff, 6.
  - 3) Lensregnskabet for Hald, 1646, 1648.
  - 4) Jyske Tegn. 1639 ff, 409. Jyske Reg. 1648, 502 b.
  - 5) Jyske Reg. 1640 ff, 282.
  - 6) Indk. Br. t. D. Kanc. 8/5 1643.
  - 7) Kgl. Skøde 12/7 1661 Nr. 19 med Bilag.
  - 8) Jyske Tegn. 8/7 1661.
  - 9) Exempel: Højesterets Domb. 1662, 43 m. Bilag.
  - 10) Landstingets Skøde- og Panteprotokol 4, 193. 21, 441.
  - 11) Chr. Erichsens Haandskrift 279, 334, 417.
  - 12) Landstingets Skøde- og Panteprotokol 14, 41. 18, 323. Jyske Tegn. 28/7 1673, 6/5 1678. Vib. Raadst. Dombog. 1673 ff, 74 b.
  - 13) Hist. Tidsskr. 7. R. III, 213 ff.
-

KIRKE- OG KULTURHISTORISKE SMAATING

ISÆR FRA RINDS OG NØRLYNG HERREDER
I TIDEN 1830—40

—
Ved *F. Elle Jensen.*

De nedenfor meddelte tjenstlige Skrivelser indeholder i og for sig intet nyt og opsigtsvækkende. Alligevel kan det have sin Interesse et Øjeblik at standse ved dem. Ansøgningen om Fastegudstjenesternes Bortfald, Lic. Rørdams Besværing over den uregerlige Konfirmand, Pastor Carlsens Klage over sin Menighed og Pastor Clausens Beretning om sin fortvivlede Økonomi er som de andre Breve i sig selv smaa Øjebliksbilleder fra den jævne Hverdag, samtidig med at de ofte giver udmærkede indirekte Bidrag til en Karakteristik af Afsenderne selv. Ved de korte Strejflys, de dermed kaster over ellers for det meste ukendte Tildragelser og Personer, kommer de til at virke som Stikprøver paa, hvordan der levedes og tænktes i Tiden, og saaledes yde deres Skærv til Belysning af den. Skrivelserne, der alle stammer fra Viborg Bispearkiv (Pk. 259—86 og Biskoppens Kopibog) taler for sig selv, saa der kun er føjet de nødvendigste Kommentarer til dem. — Retskrivningen er moderniseret.

FASTEGUDSTJENESTERNE I DOLLERUP PASTORAT

Pastor *Lund*¹⁾ i Dollerup havde indsendt et Andragende om, at Fastegudstjenesterne om Onsdagen i hans udstrakte Pastorat maatte bortfalde. I sin Erklæring herom (d. 21/1 1831) til Biskop *Øllgaard*²⁾ skriver Provst *Theilgaard*,³⁾ Winkel, bl. a. at der er »vistnok faa Pastorater i Danmark, hvor Omstændighederne mere tilraader eller taler for en saadan Be-

villing end i Dollerup Pastorat, hvor der er saare mange Kirkerne langt fraliggende Gaarde og Steder, hvor Præsten om Onsdagen maa rejse 2 à 2½ Mil for at prædike, som man siger for tomme Stole, thi kan man slutte fra andre Steder til dette Pastorat, maa efter Omstændighederne Antallet af Tilhørere være saare lidet om Onsdagen. Hr. Pastor Lund er en retskaffen og duelig Embedsmand, og jeg er forvisset om, at han ikke af Magelighed eller Ligegyldighed har ansøgt denne Bevilling; desto ønskeligere var det, om han kunde opnaa sit Ønske, især da hans Helbred ikke er det bedste, og en unyttig Rejse af 2 à 3 Mil let kunde give ham et saadant Knæk, at han ikke mere stod til Redning, til uoprettelig Tab for hans talrige Familie«.

Biskop Øllgaard lod Ansøgningen gaa videre til Kancelliet (d. 29/1):

»Uagtet det kunde synes betænkeligt, naar Menneskenes Sjæl har taget den Retning, at de afvender sig fra at besøge den offentlige Gudstjeneste, da at give efter for denne Retning, hvorved letteligen det onde maatte blive værre, og det maaske kunde komme dertil, at man her og der maatte lade Søgnedagsgudstjenesten gaa ind, uden at nogen Skyld hviler derfor paa de *nuværende* Præster, saa er det rigtignok paa den anden Side lige saa om ikke mere betænkeligt for Præsternes Embedsiver og selv for Gudstjenestens Anseelse skadeligt, naar saadan Tjeneste holdes og skal holdes uden at besøges. Den sidste Betænkelighed synes allerede at have vundet Sejr; vel blev der i de sidste Tilladelser af det (!) anførte Slags altid fastsat, at der skulde paa Fasteonsdagene enten holdes Kommunion eller Katekisation, men denne Forandring har næppe baaret synderlig Frugt, og jeg maa ogsaa af mangeaarig Erfaring bekende, at det selv i folkerige Menigheder mangesteds er vanskeligt at faa besøgende til Kirkerne; maaske er det ogsaa af den Grund, at de seneste Tilladelser af det (!) ansøgte Slags er, saa vidt jeg ved, givet saaledes, at med Prædiken over Lidelseshistorien om Søn-

dagen er forenet Betingelsen, at der tillige skal katekiseres over denne Historie.

Og til saadan Tilladelse at erholde tror jeg at burde anbefale nærværende Ansøger af disse Grunde: 1) De anførte Menigheder er smaa i Folkemængde, kun omtrent 900, ligger i den skarpeste Hedeegn, Byer, Steder og Huse langt fra hinanden og fra Kirkerne, og Beboerne kan kun med yderste Anstrengelse tilvejebringe det fornødne, 2) Ansøgeren, Hr. Pastor Lund, er en værdig og duelig Mand, som ingenlunde af Ladhed og Ligegyldighed attraar det ansøgte, men som finder det nedslaaende at skulle i den strengeste Aarstid rejse 2 à 2½ Mil til Kirke uden synderlig Nytte og næsten stedse aldeles forgæves. Vedkommende Provst, hvis Erklæring er indhentet, er af samme Formening, og det indstilles saaledes under det høje Kollegium, at Gudstjenesterne maatte paa Fasteonsdagene indtil videre ophøre, mod at Sognepræsten paa Fastesøndagene prædiker over Lidelseshistorien og tillige efter Prædikenen holder Katekisation over samme Historie.«

Kancelliet imødekom den indsendte Ansøgning d. 1/3 1831.

KREATURGRÆSNING PAA LØVEL KIRKEGAARD

Biskop Øllgaard tilskrev 30/5 1833 Provst Theilgaard følgende:

»Der er for mig ført Besværing over, at løse Kreaturer, Køer eller Faar, skal endog indelukkes til Græsning paa Løvel Kirkegaard og beskadige og nedrive ældre og nye opkastede Gravforhøjninger. Uagtet det nu vel maa være Kirkesangeren eller en anden, som af de dertil berettigede har erholdt Tilladelse til at benytte Græsset paa Kirkegaarden, saa maa dog Benyttelsen indskrænkes saaledes, at den ikke strider mod Øjemedet af Kirkegaardens Indhegning, nemlig at sikre Gravenes Fred og forhindre Forstyrrelse af det, hvorved de efterlevende vil hædre deres jordede og vedligeholde Erindringen om dem, være dette endog blot de simple sædvanlig

med Græstørv beklædte Jordforhøjninger, thi enhver saadan Forstyrrelse krænker Følelser, der bør holdes i Ære og strider efter min Formening mod den Ret, enhver Tiendeyder og Sognebeboer har til at fordre Ro for sine Grave. Jeg maa derfor i forberørte Anledning have Deres Højærværdighed anmodet om at paalægge vedkommende Sognepræst at undersøge, om og hvorvidt den paaklagede Uskik finder Sted paa Løvel Kirkegaard, samt ifald den finder Sted, at tilkendegive vedkommende, at de bør afholde sig fra al Tøjring af Kvæg og Kreaturer paa Kirkegaarden, hvornæst Sognepræsten vilde indberette, hvorvidt den givne Advarsel har frugtet, og Uskikken er ophørt, for at i fornødent Fald Indstilling til anden og højere Øvrighed kan ske.«

Dette Paabud foranledigede Kirkeejeren, Proprietær Bay, Sødal,⁴⁾ til d. 12/6 1833 overfor Biskoppen at fremsætte *sit* Syn paa Sagen:

»I Anledning af at der fra Prædikestolene i Rødding og Løvel er kundgjort en Skrivelse fra Deres Højærværdighed om Forbud mod Ufred paa Kirkegaardene ved Græsningens Afbenyttelse, tillader jeg mig ærbødigst at henvende mig til Deres Højærværdighed selv med følgende Andragende denne Sag vedgaaende. — For nogle Aar siden var Kirkegaarden i Rødding undergivet en skammelig Ufred, saa en af Beboerne med en velbegrundet Anke herover henvendte sig til mig som Kirkens Ejer. Jeg søgte at raade Bod herpaa ved at anskaffe tvende Laase til Kirkelaagerne, hvoraf Præsten modtog den ene, Degnen den anden, og en kort Tid derpaa var god Fred, men senere indsneg sig Misbrug paa begge Sider derved, at Laagerne ej holdtes lukket. Der ønskedes Vej til Præstegaarden over Kirkegaarden, og Degnen undskyldte sig herover for at laase hver Gang fra sin Side, hvorhos han dog befandtes af flere Aarsager meget uefterrettelig, som tog en god Forandring, da han efter Biskoppens Foranstaltning dimitteredes fra den ham givne Konstitution som Skolelærer

og Kirkesanger paa Grund af maadelige Forhold. — Siden den nuværende Lærers Ankomst har Gravenes Fred været ukrænket. At jeg i Stedet for Laage ind til Præstegaarden lod sætte en Stente med flade Trin og Tværtrær, lettede Freden for Præstens og Forpagterens saavel som Bysvinene, thi Freden forstyrredes ikke senere derved, at Degnens Køer henad Sommeren gik løse en halv Dag imellem og græssede paa Kirkegaarden. — Ligesaa forholder det sig med Løvel Kirkegaards Græsnings Afbenyttelse, hvorover der aldrig har været anket til mig og aldrig har været givet nogen Anledning til Anker, skønt baade den nuværende og den forhenværende Skolelærer har benyttet Græsningen med løse Kreaturer. Anordningerne og in specie⁵⁾ Kancelliets forskellige Fortolkninger af disse hjemler udtrykkelig Kirkeejerne Tilladelse til at overdrage Græsningen til andres Afbenyttelse, naar derved Gravenes Fred og anden Skade undgaas (!), og der ingen Slags Gravminder, som udfordrer særdeles Fred, er til Hinder herfor, saa forespørger jeg ærbødigst, om det ej maa være mig tilladt fremdeles at overdrage Græsningens Benyttelse til Skolelærerne, saaledes at enhver grundet Klage over Forstyrrelse af Gravfreden undgaas — hvilket finder Sted i Pederstrup paa Grund af Amtsskoledirektionens herom udtrykkelig mig som Kirkeejer tilkendegivne Foreninger. Da begge Lærerne har tilkendegivet mig at være villige til at rette enhver Klage og undgaa enhver Ufred ved Græsningens Afbenyttelse, samt ifald nogen ønsker det, straks at afstaa fra den hele Græsning, for hvilken hidtil intet Vederlag har været affordret af mig, uden det at de har haft Tilsyn med, at ingen større Uorden eller nogen Ufred foregik ved Kirken og Kirkegaarden, saa udbeder jeg mig Deres Højærværdigheds gunstige Resolution i den Anledning.«⁶⁾

EN FORSIGTIG KIRKESANGER

En Forespørgsel fra Lærer *Møller*, Ravnstrup, til sin foresatte, Pastor *Carlsen*, Fallesgaard,⁷⁾ (d. 6/5 1834):

»Siden min Ansættelse som Kirkesanger her i Sognet har jeg et Par Aar bemærket, at vedkommende Beboere ved indtruffen Ligbegængelse har staaet i den Formening, at det er en ubetinget Pligt, jeg skulde forrette Salmesang i Huset og ved Graven, og da jeg ytrede, at jeg ikke erindrede noget Paabud, der hjemlede dem en saadan Formening, erklærede de tilbage, at i saa Fald vilde de selv forrette Sangen, hvilket tænkt som almindelig Regel muligen kunde af og til give Anledning til Uorden, og da nu dette tilsammen taget har sat mig i nogen Uvished om, hvad jeg i denne Henseende maatte have at gøre eller ikke, tager jeg mig herved den ærbødigste Frihed i den Anledning at henvende mig til Dem, gode Hr. Pastor Carlsen, det jeg saa meget mindre har turdet opsætte, som et nyt indtruffet Tilfælde satte mig end mere i Uvished, idet at Sognefoged Niels Pedersen her i Sognet sidst afvigte Søndag efter afdøde Jens Jacobsens Jordpaa-kastelse, og efter at Deres Velærværdighed var afrejst, og jeg havde forrettet den sædvanlige Sang, fremstod og holdt en Tale over Graven, hvorfra jeg straks bortfjernede mig, da jeg ikke vidste, om jeg skulde eller kunde hindre ham i dens Fortsættelse, og jeg tillige som færdig med min Forretning fandt min længere Nærværelse overflødig og upassende. For altsaa at have en bestemt Forholdsregel, hvis slige uventede og mig aldeles fremmede Tilfælde skulde oftere indtræffe, vilde Deres Velærværdighed godhedsfuldt tillade mig at forespørge:

1) Om hvorvidt jeg er forpligtet til at forrette Salmesang ved Ligbegængelser?

2) Om hvorvidt Sognets Beboere eller andre end den beskikkede Kirkesanger er berettiget til at forrette saadan Sang?

3) Om hvorledes jeg har at forholde mig, hvis andre end Kirkens Lærer oftere skulde fremtræde og begynde at holde Taler af hvilken som helst Slags inden Kirkegaardens Grænser.

Ej har jeg det mindste mod Niels Pedersen, ligesaa lidt som jeg tror, han har noget imod mig, og mit Andragende angaaende Sangen gælder aldeles ikke om ham, forsaavidt at han ikke har ytret sig noget derom, men kun alene den Omstændighed, at mine foresatte muligvis kunde fordre af mig som Kirkebetjent at have Opsigt med og melde, hvad som uden sammes Samtykke passerer paa Kirkegaarden, har ene og alene fremskyndet min Anmeldelse om ovennævnte Tale, da jeg lige saa nødig vilde efterlade mine Pligter som udsætte mig for noget Ansvar.«

Idet Pastor Carlsen (d. 21/5) lod denne Forespørgsel gaa videre til Biskoppen, ledsagede han den med nogle drøje Udfald mod Ravnstrupperne og »det upassende og lovstridige i deres Forhold, da dette grunder sig paa gammel Slendrian og lang Uvane, som er vanskelig at gaa imøde. Hvad man her tillader sig af denne — ikke af nogen modvillig — Grund i kirkelig Henseende, er meget paafaldende. Det er saaledes til Eksempel hændet, at man har anmodet mig om at kaste Jord paa et Lig efter Prædiken, er kommet med Liget under Gudstjenesten og har givet sig til at ringe og nedsænke Liget i Graven under samme, saa at jeg har maattet prædike under Klokkklang og forstyrrende Larm straks udenfor Kirkedøren... En vis Skræder af Gaarsdal, Ravnstrup Sogn, et forøvrigt højst forargeligt Menneske, havde saaledes for nogle Søndage siden rekvireret sit Barn døbt i Ravnstrup Kirke. Jeg begyndte Gudstjenesten, da jeg efter at have ventet en Tid saa Vognen komme med Barnet paa Vejen. Under Prædikenen kommer Skræderen med Gildeskaren, holder, formodentlig beruset, en forfærdelig Alarm i Vaabehuset, farer 2-3 Gange skændende og støjende op og ned gennem

Kirken, huserende med Degnen og formodentligen rapporterende hans Udsagn til Forsamlingen i Vaabenhuset, ja tvinger omsider Degnen, der ikke paa anden Maade kunde blive ham kvit, til at skrive en Seddel med de Ord: N. N. ønsker sin Kone indledt straks efter Prædiken — og levere mig den op paa Prædikestolen! . . . Sligt burde jeg vistnok paa Grund af den Forargelse, det giver, søge strengeligen at faa straffet, men jeg afholdt mig denne Gang fra Klage, dels fordi Menigheden, da jeg efter endt Gudstjeneste talte til den derom, gav mig fyldestgørende Satisfaktion ved uforbeholdent at bevidne Personen sin Uvilje mod ham og Afsky for hans Forhold, dels fordi jeg frygtede, at jeg, naar jeg klagede over ham, ogsaa skulde procedere mod ham . . .«

Provst Theilgaards Erklæring i Anledning af Lærer Møllers Forespørgsel gaar ud paa, at Degnen nok var berettiget, men ikke forpligtet til Sang ved Begravelser. Ingen anden maatte gøre det paa Kirkens Grund, og Præsten alene havde Ret til at holde Ligtale. Hertil sluttede Biskoppen sig.

PASTOR CARLSEN OG DE UNGE

Den meget selvfølende Pastor Carlsen kom ogsaa paa anden Maade paa Kant med Menigheden i Ravnstrup. Herom vidner følgende Klage (dat. d. 21/7 1834):

» . . . Da jeg i Gaar i Ravnstrup Kirke bød Ungdommen at træde ud til Katekisation, holdt flere sig tilbage i Stolene, dog alle efter gentagen Opfordring traadte ud undtagen Anders Christensen, en Søn af Gaardmand Chr. Andersen i Ravnstrup, der uagtet jeg troede at have faaet ham bragt til bedre Begreb, da han engang tilforn ligervis gjorde Modstand, atter paastod, at han som over 25 Aar vistnok burde være fritaget for denne formentlige Prostitution, og viste megen Genstridighed, idet han fortsatte sin Murren under Begyndelsen af Katekisationen. Under selve Katekisationen forlod Husmand Jens Pedersen Smeds ældste ugifte Søn

Rækken og gik ud af Kirken, og dennes yngre Broder søgte med Latter og usømmelig Optræden at forstyrre Opmærksomheden og bringe mig ud af mine Koncepter, hvilket sidste ogsaa omsider lykkedes ham: Jeg maatte høre op, førend det ellers var min Hensigt, og jeg maatte drikke den bitre Kalk, som jeg oftere har maattet drikke, og vende tilbage til mit Hjem efter fuldendt Dagslid med krænket Æresfølelse og forbitret Sind. Mod saa oprørende Behandling tror jeg med Rette at kunne og burde at fordre min Overøvrigheds Beskyttelse. Hvorledes skulde jeg kunne røgte mine Kaldspligter med Lyst og Iver, naar jeg under deres Udøvelse ideligen er udsat for krænkende Forhaanelse. Det er derfor min ærbødige Anmodning til Deres Højærværdighed, at De gunstbehageligen maatte ville foranstalte de tvende ovennævnte Personer alvorligen anset for deres utilbørlige Adfærd til Advarsel for ligesindede i Fremtiden . . .

Dog jeg kan ikke her ende min Klage, men maa føre den videre. Andre gaar nemlig en anden Vej for at befris for de kirkelige Katekisationer: De bliver aldeles borte fra Kirken . . . og naar jeg nu desuden af deres øvrige Vandel — det er naturligvis ikke velartede og velsindede unge Mennesker, der saaledes trodser lovligt befalede Institutioner, som i og for sig en vis Følelse burde lære dem at agte — overtydes om, at de er uværdige til Deltagelse i Kirkens Goder, som de dog regelmæssigen efter Skik og Brug anmelder sig til, saa strider det ganske mod min Overbevisning at tilstede dem Adgang dertil . . . saa jeg udbeder mig herved Tilladelse til at maatte fra Prædikestolen (eller i Kirken) oplæse de hertil hørende Love og Forordninger og true dem, som er inculpa,⁸⁾ med Afvisning fra Nadverens Sakrament samt, om de vedbliver deres Forsømmelighed, at iværksætte denne Trusel . . . «

Provst Theilgaard støtter Pastor Carlsens Andragende, men Biskop Øllgaard raader i sin Svarskrivelse (d. 17/12 1834) til Besindighed for Sagens Skyld, da det ellers let vil

vække Forbitrelse og Trods, og han afslaar bestemt at tillade Udelukkelse fra Nadveren af de af Præsten anførte Grunde. Om Optrinnet i Kirken bemærker han, at intet vil glæde ham mere, end om »Deres Velærværdigheds fortsatte gode Indvirkning paa Menighedens Lære og Færd har gjort, at deslige Scener aldrig mere kan finde Sted, og virkeligen er deres Ophør paa denne Maade langt mere ønskelig end ved verdslig Afstraffelse«.

EN UREGERLIG KONFIRMAND

Lic. theol. *H. C. Rørdam* i Laastrup⁹⁾ (Fader til de bekendte Kirkemænd Skat og H. F. Rørdam) mindedes længe i sine Sogne som en myndig Mand. At han imidlertid nok kunde tabe Hovedet, viser hans Optræden overfor en stakkels forhutlet Dreng, som han ikke kunde styre. Den 28/11 1834 tilskrev han Biskoppen:

»Deres Højærværdighed tillade gunstigt, at jeg andrager en Sag angaaende en ustyrlig og fordærvet Konfirmand. — I Laastrup Bys Fattighus bor en Familie, Faderen Jens Nielsen og Moderen Maren, som begge har en uordentlig Tænkemaade, men i Særdeleshed Moderen har bragt sit ubøjelige Stivsind, Stridighed og Arrighed til en ualmindelig høj Grad, saa hun er en Skræmsel for de skikkelige Beboere i Byen og en daglig Plage for de tvende andre Indsiddere i Fattighuset. De har 6 Børn, af hvilke den ældste, en Dreng, Niels Jensen, nu siden d. 30. Aug. d. A. er 16 Aar gammel. Faderen tjener i Sognet, Moderen er hjemme hos Børnene, men ved sine Ord og Gerninger og sit hele Forhold bidrager hun sørgeligvis kraftigen til sine Børns Uorden og Fornedrelse. Familien faar regelmæssig Understøttelse af Fattigvæsenet, men Moderen bruger forøvrigt Børnene til stadigt Betleri i hele Omegnen. Paa Grund af Moderens Ustyrlighed og Uorden i det hele taget og i Særdeleshed paa Grund af hendes Trodsighed mod Skolekommissionen, da hun ikke var at bevæge til at holde

sine Børn til nogenledes Skolegang, var jeg nødsaget til at andrage Sagen for Stiftamtet — det er nu omtrent 2 Aar siden — som befalede Forhør optaget ved Herredsfogden, i hvilket Maren Fæster tilstod sin Trodsighed og Uorden og lovede at gøre Kommissionen Afbigt samt beflitte sig paa Forbedring, og hermed fandt Sagen dengang sit Beroende, da Kommissionen fandt sig tilfreds. Imidlertid har hendes Forhold været uden synderlig Forbedring, og i Særdeleshed har hun indvirket skadeligt paa fornævnte sin ældste Søn Niels Jensen, som af Naturen har faaet i Arv efter sine Forældre et meget stift og stridigt og selvraadigt Sind, hvilket ved den slette Opdragelse og det daglige slette Eksempel er steget til en ubøjelig Selvraadighed. Han har i de sidste Par Aar været i Tjeneste hos forskellige skikkelige Mænd, men saasnart han er blevet revset eller irettesat for sin Trods og Uregerlighed, er han løbet af Tjenesten hjem til sin Moder, og der har han fundet Medhold og er da brugt til Betleri. I afvigte Vinter bivaanede han hos mig Konfirmationsundervisningen, men dels formedelst hans maadelige Kundskaber, dels formedelst hans vilde og selvraadige Sind i Forbindelse med hans Kundskabers Beskaffenhed kunde jeg ikke konfirmere ham. I nærværende Efteraar har han atter begyndt at bivaane Undervisning blandt Konfirmanderne, og jeg formener, at han ved fortsat Undervisning i Vinter kunde erholde antagelige Karakterer, men nu er følgende Omstændigheder indtruffet.

En fattig Husmand her i Byen, Peder Jørgensen, har en liden Dreng, som søger Skolen. Dette Barn har Niels Jensen fundet for godt at være paa Nakken ved alle Lejligheder baade i og udenfor Skolen. Paa Frem- og Tilbagevejen fra Skolen har han handlet ilde med ham, revet Barnets Klæder op, fordi det for Fattigdoms Skyld har noget usædvanlige Klæder og deslige. Barnet blev derover mistrøstigt og turde ej gaa i Skole. Forældrene klagede for mig. Næste Dag, afvigte Mandag, da Konfirmanderne mødte hos mig, foreholdt

jeg Niels Jensen hans slette og utilbørlige Opførsel, formandede ham om Forbedring og truede med billig Revselse. Men den følgende Dag benyttede han i Skolen Lejlighed til at hævne sig paa Barnet, stak det med Knappenaale og truede det paa flere Maader, saa Barnet atter kom hjem til Forældrene og vilde af Frygt ikke til Skole. Forældrene henvendte sig igen til mig med Klage, men Niels Jensen fattede Mistanke om, at jeg var blevet underrettet om Fortsættelsen af hans utilbørlige Forhold, mødte af den Aarsag ikke med de andre Konfirmander i Gaar (Torsdag), men forblev hjemme. At lade ham hente vilde have været forgæves, da Moderen uden Tvivl ikke vilde med det gode have tilladt det, desuden er det Drengens Skik, naar han mærker Uraad med Hensyn til sin Opførsel, at løbe bort og leve af at betle, indtil han formoder, at der kan være Fred hjemme.

Det synes mig, at jeg efter denne Begivenhed, saaledes som alle Omstændigheder er hos den forvildede og selvraadige Dreng, ikke kan hverken for Eksemplets Skyld eller for mit Embedes Skyld atter antage Niels Jensen blandt mine Konfirmander for dette Aar, ligesom jeg har bragt i Erfaring, at han, medens Konfirmanderne samles i Værelset hos mig til Undervisning, fordærver de andre med sin Slethed i Tale og Forhold. Jeg ser mig ikke i Stand til paa nogen anstændig og passende Maade at styre denne Drengs Kaadhed og Uregelighed, Skolelæreren kan lige saa lidt, og Forældrene vil ikke og kan ej heller efter den Alder og det Sind, hvortil han er opvokset. Det er derfor mit underdanige Ønske og Begæring, dersom Deres Højærværdighed efter denne min sandfærdige Fremstilling af Sagen finder Grund dertil, at der maa ske underdanigst Andragende til det kongelige Danske Kancelli om, at bemeldte 16 Aars Dreng Niels Jensen af Laastrup Fattighus maa vorde hensat til Konfirmation ved offentlig Tvangsundervisning.«

Biskop Øllgaard svarede den 6/12. Hvad Niels Jensens

Overfald paa den lille Dreng angaar, er det, mener han, en Skolesag, men det maa være Skolemyndighedernes Pligt at sørge for Disciplinens Opretholdelse. Forøvrigt indrømmer han, at som Forholdene i det hele er, kunde det nok være forsvareligt at afvise ham fra Konfirmation, men han vil dog alligevel ikke tilraade det, hvis det ikke allerede er sket, »thi at lade nogen sætte i Tugthuset til Tvangsundervisning og -Konfirmation er altid i sig selv efter mit Skøn en højst betænkelig Sag, dels formedelst det Beskæmmelsesmærke, der sættes paa den indsatte og følger ham derfra ud i Livet igen til Hjertets stigende Forbitrelse, og dels fordi Fordærvsens Spire eller maaske allerede halvmodne Skud her letteligen bringes til Modenhed, og Fangen fra Tugthuset ofte udgaar den lige Vej til Kastellets Vaaninger. Desuden maatte det vel være et Spørgsmaal, om Kancelliet maatte in casu¹⁰⁾ bevilge Indsættelse; for hans Konfirmandfærd vil Kancelliet næppe gøre det — han maatte da gøre sig skyldig i megen Udebliven fra Undervisningen; for hans Skolefærd gjorde Kollegiet det maaske, men da maatte først alle Straffe, som Skolelærer, Kommission og Direktion kan anvende, være forgæves forsøgt, og Forsømmelsen og Omstrygeriet maa ikke lade noget andet Middel tilbage. Og sæt nu, Kancelliet ikke bevilgede, da maatte jo til næste Vinter Forsøget igentages, og Præsten fik da Drengen igen — selv formedelst Afvisningen værre i Hjertet, slettere i Kundskab. Straffe og Haardhed forbedrer efter mit Skøn og jeg kan sige nogen Erfaring, ikke deslige Gemytter . . . med Kærlighed ligesom at gaa efter dem paa deres Fortabelses Vej er maaske det eneste, der kan redde dem. Jeg vilde derfor raade Dem til med denne Dreng at forsøge følgende: at lade ham komme til Præsten særskilt fra de andre Konfirmander, at give dette den Vending, at man gjorde det for hans Skyld, da han uden Tvivl ved de andres ikke gode Tro til ham æggedes til det utilbørlige, han gjorde (allerede denne Indgriben i hans Hjertes Tilstand, som den

visselig er, maatte maaske virke), at man havde en helt anden Tro til ham og vilde hjælpe ham fra, hjælpe ham imod hans eget Hjerte, som det nu engang var blevet og kan blive i os arme Mennesker. — Dersom nu hermed *kunde* forbindes, at Drengen kom fra Moderen, hensattes for Vinteren paa Fatighusets Bekostning til en forstandig Mand, der vilde behandle ham med Alvor, men ogsaa med megen Overbærelse (især i Førstningen), og om muligt i et andet Skoledistrikt, da tror jeg, at alt er gjort, hvad der gøres kan, og udrettes intet derved, da maa man vel ty til Kancelliet og til — Indsættelsen i Tugthuset.«

Rørdam havde dengang formodentlig allerede bortvist Drengen; i alt Fald fulgte han ikke Biskoppens kloge og gode Raad, thi Niels Jensen er, som Kirkebogen udviser, ikke blevet konfirmeret i Foraaret 1835. Derimod ses det, at han dette Aar er meldt afgaaet fra Pastoratet (med Vedtegningen »uregerlig og genstridig« i Kirkebogen). Man maa vel saa gaa ud fra, at han er flyttet til en anden Kommune og saa er blevet konfirmeret der. Det fremgaar af Viborg Tugthus' Bøger, at han ikke er kommet i Fængsel.

Som et Modstykke til Rørdams haarde Dom over Niels Jensens Hjem hidsættes hans undskyldende Forklaring paa, at en Gaardmandssøn ikke kan følge med i Undervisningen (dat. d. 17/1 1838):

»Aarsagen hvorfor Konfirmanden Jens Nielsen, Søn af Gaardmand Niels Jensen Terkildsen, staar tilbage i Religionskundskaber, er nærmest at tilskrive nogen Tungnæthed. Hans Skolegang har været regelmæssig uden Forsømmelse, men da Faderen sidder med en stor Gaard og holder faa Tjenestefolk, maa han naturligvis benytte sine Børns Hjælp, og dette idelige Arbejde hjemme formoder jeg at være en medvirkende Grund til, at Sønnen er ikke videre fremme i Religionskundskab. Dog er jeg overbevist om, at Faderen, som er en retsindig Mand, holder sine Børn til Bogen ogsaa

hjemme til enhver Tid, til hvilken de ikke bruges til Arbejde . . . «

EN FORTVIVLET ANSØGER

Pastor *Jürgensen*, Tostrup,¹¹⁾ skrev d. 15/4 1836 til sin Biskop:

»Jeg har hidtil levet og holdt Modet oprejst ved Haabet, men da dette nu ved den lange Henstand begynder at svinde og næsten at blive mindre end Halmstraaet, som den skibbrudne griber efter, og da desuden de af mig søgte Embeder er givet bort, saa har jeg for at komme ud af denne min Mished og forgæves Haaben affattet hosfølgende yderligere Ansøgning til Kancelliet, der som jeg haaber, vil bevirke, at jeg atter kan komme til at aande eller ogsaa ganske give mig Gud i Vold. Skulde nu Deres Højærværdighed finde dette mit Forsæt vigtigt og Ansøgningen i samme Hensigt retteligen affattet, saa udbeder jeg mig underdanigst Hr. Biskoppens anbefalende Paategning og dens Indsendelse. I modsat Tilfælde ønsker og beder jeg Deres Højærværdighed højgunstigst holde den tilbage og betragte den som uskreven.«

VINKEL PRÆSTEGAARDS BRAND

Herom meddelte Provst Theilgaard d. 22/11 1836:

»Det er Deres Højærværdighed bekendt, at Stuehuset af Præstegaarden her aldeles afbrændte Natten imellem 10. og 11. d. M. Ilden opkom i den østre Ende af Huset, men Aarsagen har uagtet den nøjagtige Undersøgelse hidindtil ikke været at opdage, ligesom heller ikke nogen rimelig Formodning derom kan have. Den greb saa hurtigt og heftigt om sig, at min Kone, 3de Børn og jeg tillige med 2 Tjenestepiger var udsat for den øjensynligste Fare, og kun med Nød og næppe reddede Livet, idet vi halvnøgne maatte forlade den brændende Bolig. Kun en ubetydelig Del af mit gode, i 30 Aar møjsommelig samlede Indbo, blev reddet, en Omstændighed, der

er saa meget mere sørgelig for mig, da samme ikke var assureret, og da den afbrændte Bygning ikke nær kan opføres for Assurancesummen. Den Hjælp som Præsterne i Viborg og Ribe Stifter saa velvilligen plejer at yde de Embedsbrødre, der maa friste samme tunge Skæbne, tillader jeg mig derfor ogsaa tillidsfuldt at forvente, hvisaarsag min underdanige Anmodning herved er, at Deres Højærværdighed gunstigst vilde foranstalte det fornødne til denne Forventnings Opfyldelse, tillader mig tillige at underrette om, at Cirkulationen i det mig betroede Provsti adresseres for Middelsom Herred til Hr. Pastor Stougaard i Brandstrup,¹²⁾ for Sønderlyng Herred til Hr. Pastor Hjorth i Ørum,¹³⁾ for Nørlyng Herred til Hr. Pastor Zarthmann i Vammen¹⁴⁾ og for Rinds Herred til Hr. Pastor Lic. theol. Rørdam i Laastrup.«

PASTOR CLAUSEN, VORDE¹⁶⁾

Den 15/10 1839 afslog Kancelliet at give den ved Provsteretten den 19/7 s. A. afsatte Pastor *Clausen* i Vorde Pension. I Naadensaaret kunde han blive boende i Præstegaarden, men da han var ganske blottet for Midler, blev der blandt Provstiets Præster indsamlet en foreløbig Gave til ham, mens han selv paany androg Kongen om Understøttelse. Kancelliet vedtog den 25/1 1840 at ville behandle hans Forhold senere, men det ses ikke at være sket; i alt Fald havde Clausen og hans Familie intet at leve af, da de flyttede til Viborg. For at de dog ikke fuldstændig skulde lide Nød, vedblev hans tidligere Kolleger da med at yde ham nogen Hjælp, der tilstilledes ham i Form af Naturalier, eftersom man ikke mente det forsvarligt at give ham rede Penge. De nedenfor anførte Skrivelser, som jeg ikke kendte, da jeg skrev min Afhandling om ham, vedrører disse Forhold.

Fra Provst *Nannestad*, Ø. Velling¹⁶⁾, til Biskoppen (d. 30/11 1839):

»Nærværende Forestilling til det kongelige Kancelli fra

D'Hrr. Sognepræster Zahrtmann i Vammen og Stibolt i Rødding¹⁷⁾ for den afsatte Sognepræst i Vorde, om det maatte tillades, at hans allerunderdanigste Ansøgning til Hs. Majestæt Kongen om en Gratification aarlig til Livets nødtørftige Ophold maatte forelægges Landsfaderen, er saa aldeles fremkaldt af den tvingende Nødvendighed, at jeg ikke kan andet end fremsende den til Deres Højærværdighed med min tjenstærbedigste Anbefaling, at den ogsaa af Deres Bevaagenhed maatte vorde understøttet«.

Der er i denne Forestilling gjort opmærksom paa, at der ingen anden Udvej rejser sig til den afsatte Clausens Underholdning end »*Fattighuset*«. Men om ogsaa derfra en efter Reglerne for Fattigvæsenets Bestyrelse meget tarvelig Understøttelse rækkes ham, vil hans Families Trang dog muligen og rimeligen, da Ambitionen næppe vil holde ham tilbage, friste ham til at gribe Bettelstaven, og paa hvilke Veje denne til sidst vilde føre ham, er ikke let at beregne.

At hans nærmeste Embedsbrødre da har maattet ty til den broderlige Medlidenhed for at samle en liden Understøttelse til ham i den forestaaende Vinter, blev en uundgaaelig Nødvendighed, da efter det kongelige Kancellis Resolution af 21. September d. A. og Deres Højærværdigheds derpaa grundede Ordre *alt*, hvad der endnu af Indkomster kunde tilflyde den ulykkelige Mand i Naadensaaret, af hvad Navn nævnes kan, blev belagt med Beslag, saa at der nu intet mere er tilbage for ham end netop Husly i den aldeles tomme Præstegaard, saa længe Naadensaaret varer.

Der er i denne Forestilling andraget om, at Clausen ved Kancelliets Foranstaltning maatte sættes under Værgemaal, da han ikke er i Stand til paa nogen forstandig og hensigtsmæssig Maade at anvende enten den offentlige eller private Hjælp, som kunde tilflyde ham. Dette Andragende synes faktisk ogsaa at være understøttet af den Omstændighed, at han i sin 12 aarige Embedstid i Vorde skal have tilsat flere 1000

Rigsdaler privat Formue, og uagtet hans hele Familie kun udgør 3 Sjæle, Mand, Kone og en Datter, maa han nu med disse sukke i de fattigste Kaar og saa godt som nøgen forlade en Præstegaard, hvor forhen flere Familier har levet anstændigt. Baade hans og hans Kones Letsindighed har være lige stor, og der er ingen Grund til at antage, at Nøden har gjort dem klogere.

Saaledes tillader jeg mig at forestille dette Andragende til Deres Højærværdigheds gunstbehagelige Overvejelse, hvorledes det paa bedste Maade kan anbefales.«

En Skrivelse af samme Dato — ogsaa fra Provsten — oplyser om den foretagne Indsamling:

»Deres Højærværdighed har saa kærligt interesseret Dem for, at der kunde forskaffes den ulykkelige Clausen i Vorde nogen Hjælp af hans Medbrødre i Løbet af Naadensaaret. Jeg maa derfor anse det for min Pligt tjenstærbedigst at tilstille Dem medfølgende fra alle 4 Herreder i Provstiet¹⁸⁾ tilbage-sendte Opfordringer fra d'Hrr. Zahrtmann og Stibolt, hvorpaa Pluraliteten af Distriktets Præster har tegnet sig for Bidrag, og enkelte har lovet ogsaa uden Subskription at yde deres. Saaledes har Pastor Blicher i Vorning¹⁹⁾ givet en Specie til dette Øjemed. Maaske Deres Højærværdighed ved egen og fleres Goddædighed vil forøge det lidet subskriberede Beløb og være saa bevaagen at tilstille d'Hrr. Indbydere samme tillige med de paategnede Ydelser — eller De hellere vil foretrække at remittere mig disse til videre Besørgelse, da det er en Aftale mellem d'Hrr. Zahrtmann, Stibolt og mig, at Bidragene ved deres Omsorg paa den sparsommeligste Maade successive skulde komme Clausen tilgode, saa at det første fornødne til Livets Ophold ikke skal savnes.«

Fra Clausen, efter at han var flyttet til Viborg, til Biskoppen (d. 13/11 1840):

»Det er Deres Højvelbaarenhed bekendt, at der mig og Familie til vor Husholdning godhedsfuld er blevet tillagt,

som jeg med den største Taknemmelighed paaskønner, efterstaaende: 90 Pund Brød, 12 Pund Kød, 2 Rbd. i Penge, 8 Pund Smør, 3 Skp. Byg — alt maanedligt. Med Hensyn til foranstaaende tillader Deres Højvelbaarenhed, at jeg foreslaar den efterstaaende Forandring, som er yderst nødvendig for os, hvis vi ikke skulde lide Nød, hvilket Deres Højvelbaarenhed ikke ønskede vi skulde efter Deres egen Ytring.

1) Med Hensyn til Brødet er det ikke muligt maanedlig at komme ud; een Skp. Rug har min Kone altid maattet tjene til, thi een Skp. ugentligen for tre Personer er ikke for meget, som mange paastaar. Jeg maa derfor underdanigst bede om 4 Skp. maanedlig, thi jo mindre Tilmad, jo mere Brød spises.

2) Hvad Kødet, de 12 Pund, angaar, saa er disse ogsaa alt for lidet, og synes mig, at 1 Lispund ikke kunde være for meget.

3) 2 Rbd. i Penge har jeg hidindtil imodtaget, men som virkelig er en altfor liden Sum, da vi maa maanedligen betale 1 Rbd. til Mælk og saaledes har blot 1 Rbd. at leve af, som er 1 Mk. 8 Sk. ugentlig. Naar saa Deres Højvelbaarenhed antager, at vi ugentligen bruger til de nødvendigeste Ting 4 Mk. 14 Sk., Lysningen iberegnet, saa vil 4 Rbd. maanedligen ikke være for meget.

4) Smørret er heller ikke tilstrækkeligt, da vi umuligt kan komme ud med 2 Pund ugentlig baade til Brød og Mad, men i Stedet derfor beder jeg underdanigst om 3 Pund ugentlig.

5) Hvad Byggen angaar, saa beder jeg, at der i Steden for samme maatte leveres os 1 Skp. Gryn og $\frac{3}{4}$ Fdk. Mel. Aarsagen hvorfor denne Forandring ønskes, er, at der ofte er blevet leveret os saa daarlig Byg, hvoraf vi saaledes ikke kunde faa det tilstrækkelige, og Konsumtionen ogsaa tager Penge fra os.

Jeg har ofte bedet Hr. Pastor Stibolt om 6 Pund Flæsk maanedlig, 3 Pund Kartoffler, ligeledes maanedlig, men altid har han svaret mig, at vi skulde være glade ved dette, vi

modtager, da der ingen flere Penge var. Jeg maa nu alt-
saa bede Deres Højvelbaarenhed, om det ikke maatte til-
lægges os.

Tillige anmoder jeg Deres Højvelbaarenhed, om der ikke
maatte forundes os Penge til 1 Lispund Ost, da vi ikke har
smagt Ost i den hele Tid, vi har været i Viborg, og ingen
Tilmad ejer. Rotterne har fordærvet mine Støvler — kan
der ikke blive Anstalt til et Par? Jeg kan ingen Sted komme
for sammes Skyld. Lærred savner vi alle tre, min Kone en
sort Kjole for at komme til Alters, og Datteren med Mode-
ren en hjemmegjort Kjole.

Nu har jeg tilmeldt Dem alt nøjagtigt og maa nu overlade
til Dem paa bedste Maade at iværksætte samme for os stak-
kels Mennesker.«

Ved dette i højeste Grad »menneskelige Dokument«, som
trods alt synes næsten lige saa krævende som bedende, for-
mentligt temmelig godt svarende til Clausens sangvinske Tem-
perament, er lagt en lille Seddel med Oplysning om Anven-
delsen af de ovenfor nævnte 4 Mk. 16 Sk.:

»Ugentligen bruges nødvendigen

1 Pot Brændevin	1 Mk.
1/2 Pund Tobak	8 Sk.
1/2 Pund Sæbe	7 »
1/4 Pund Kaffe	7 »
1 Cikorie	2 »
The	4 »
1/4 Pund Sukker	8 »
Salt	2 »
Lysning	1 Mk. 4 »
	4 Mk. 16 Sk.

og anden Fornødenhed, som ikke her anført.«

Desuden bruges endnu — underdanigst — Pen og Papir

Endelig skal til yderligere Belysning af Clausens Forhold
hidsættes følgende Brudstykke af et Brev fra hans Efter-

mand i Vorde, den tidligere nævnte Pastor Stibolt, til Biskoppen (dat. 27/11 1840):

»... Clausen har underrettet mig om, at de ham af en Thisted (?) paa Teglgård ved Viborg lovede Tørv ikke er blevet ham leveret, og har han desaaarsag bedt mig om maanedligen at faa 8 Sk. til et Læs Tørv. Saaledes vil jeg altsaa med Deres Højærværdigheds Tilladelse give ham disse 8 Sk. hver Maaned, og gør jeg Begyndelsen dermed nu førstkomende December.

Saa meget mere har jeg troet herom at burde underrette Deres Højærværdighed, som Clausen maaske kunde faa det Indfald ogsaa at henvende sig til Dem.«

NOTER

¹⁾ *Joh. Andr. Lund*, Sgnpr. f. Dollerup-Finderup-Ravnstrup, boende i Fallesgaarde, 1822-92. ²⁾ *Niels Esmark Øllgaard*, Biskop over Viborg Stift 1830-54. ³⁾ *Niels Theilgaard*, Sgnpr. f. Vinkel-Rind 1806-37, Provst 1828 («en agtværdig Lærer, samvittighedsfuld Sjælesørger, elskelig, blid, human foresat»). ⁴⁾ *R. Bay* ejede Sødal 1826-41. ⁵⁾ I Særdeleshed. ⁶⁾ Biskoppens Svar kendes ikke. ⁷⁾ *Joh. Fr. Sebastian Carlsen*, Sgnpr. f. Dollerup m. v. 1832-36. Hans bureaukratiske Væsen kan muligt i nogen Maade sættes i Forbindelse med, at han var Søn af en Hoffunktionær. ⁸⁾ skyldige. ⁹⁾ Lic. theol. og senere Dr. theol. *H. C. Rørdam*, Sgnpr. f. Laastrup-Skals 1829-40. Anset Kirkemand. ¹⁰⁾ i det foreliggende Tilfælde. ¹¹⁾ *Jürgen Jürgensen*, Sgnpr. f. Tostrup-Roum 1829-38. Øllgaards Svar paa hans Klageraab kendes ikke, da Kopibogen kun gaar til Udgangen af 1835. 1838 forflyttedes han til Øse ved Varde. ¹²⁾ *Peder Jørgen Stougaard*, Sgnpr. f. Vindum 1829-43. ¹³⁾ *Jens Anton Hjorth*, Sgnpr. f. Ørum-Viskum-Vejrum 1816-53. ¹⁴⁾ *Joh. Herman Zahrtmann*, Sgpr. f. Vammen-Lindum-Bigum 1828-43. ¹⁵⁾ Om Clausen se »Fra Viborg Amt« 1949, S. 1 ff. ¹⁶⁾ *Nic. Conrad Nannestad*, Sgnpr. f. Ø. Velling-Helstrup-Grensten 1832-42, Provst 1838. ¹⁷⁾ *Andr. Henr. Stibolt*, Sgnpr. f. Rødding-Løvel-Pederstrup 1837-39, derefter Vorde. ¹⁸⁾ Rinds, Nørlyng, Sønderlyng og Middelsom Herreder var forenet i eet Distriktsprovsti til 1856. ¹⁹⁾ *Jens Blicher*, Sgnpr. f. Vorning-Kvorning-Hammeshøj 1825-64.

VIBORG AMTS OLDTIDSMINDESMÆRKER

EN OVERSIGT

Af Therkel Mathiassen.

Nationalmuseet er nu næsten færdig med at fredningsberjse Viborg Amt; de mangler kun 5 Sogne i Rinds Herred: Gedsted, Simested, Testrup, Vesterbølle og Østerbølle, saa er hele Amtet gennemgaaet. Hvad vil Fredningsberjgsning sige? I 1937 kom den nye Naturfredningslov, der freder alle Oldtidsmindesmærker. Før den Tid var det afhængigt af Ejerens Velvilje, om en Høj eller Dysse kunde blive fredet eller ej; mange Ejere viste deres Forstaaelse af disse gamle Oldtidsminders arkæologiske og landskabelige Værdi ved at skænke dem til Fredlysning, mange Mennesker gjorde en stor Indsats for at faa fredet saa mange Mindesmærker som muligt; paa Viborgeggen kan jeg saaledes nævne Kaptajn Daniel Bruun (der stammede fra Asmildkloster), Oberstløjtnant Søgaard og Forfatteren Johan Skjoldborg. I andre Tilfælde, hvor Ejeren kun vilde frede mod Erstatning, blev Mindesmærkerne købt, idet Nationalmuseet udbetalte en Pengesum til Ejeren, imod at han lod læse Fredningsdeklaration. Ad denne frivillige Vej blev der før 1937 i Viborg Amt fredlyst 807 Mindesmærker, hvoriblandt mange af Egnens aneligste; det er disse frivilligt fredede Mindesmærker, der er forsynet med Fredningssten af Granit, prydet med Krone og FM.

Men der var mange Ejere, som ikke vilde frede deres Høje, men hellere vilde rydde dem, fylde dem ned i Mosehuller og Mergelgrave eller bruge deres Sten til Vejskærver. Der forsvandt flere og flere af dem, og det blev nu nødvendigt at gennemføre en Tvangsfredning af de Mindesmærker, der var tilbage. Det var dette, der skete med Loven af 1937. Der blev ikke givet Erstatning til Ejerne; vel var dette et Indgreb i Ejendomsretten; men Loven blev eenstemmigt vedtaget af Rigsdagen; her var for en Gang Skyld en Sag, som alle kunde enes om.

Administrationen af Loven blev paalagt Nationalmuseet. Det gjaldt nu om at faa registreret alle de tilbageværende Mindesmærker og faa dem sorteret i dem, der var værd at bevare, og dem, der var saa ødelagte, at det vilde være urimeligt at lægge Baand paa dem for Tid og Evighed.

I 1938 begyndte saa Fredningsberedningen. I hvert eneste Sogn skulde alle tilbageværende Mindesmærker besøges og beskrives, Ejernes Navne, Adresser og Matrikulsnumre fremskaffes. Efter denne Beskrivelse blev det saa afgjort, om Mindesmærket maatte anses for fredningsværdigt eller ej; i det første Tilfælde skulde der sendes Fredningsdokument til Ejeren og Tinglysningsdokument til Dommerkontoret, saa Fredningen kunde blive tinglyst paa Ejendommen. Skulde et Mindesmærke frigives, skulde Fredningsnævnets Godkendelse først indhentes, dernæst havde Nationalmuseet Ret til at grave det ud, hvis det ønskede det; først saa kunde Ejeren faa Frigivelsesdokument paa Højen og sløjfe den, hvis han vilde.

Det er en meget udbredt, men forkert Opfattelse, at kun de Høje, der har Fredningssten, er fredede, saadan var det i gamle Dage, men nu er *alle Mindesmærker fredede, medmindre Ejeren har faaet Frigivelsesdokument fra Nationalmuseet*. Dette er meget vigtigt at faa slaaet fast; der sker

mange Overtrædelser af Loven, fordi Folk ikke er klar over dette Forhold, og det kan koste slemme Bøder.

Resultatet af denne Fredningsberøjsning ses af nedenstaaende Liste, der viser, hvad der findes af fredningsværdige Mindesmærker af de forskellige Slags i alle Amtets Sogne, ordnet herredsvis. Der maa lidt Forklaring til: I de fem første Rubrikker er anført Antallet af de forskellige Slags Mindesmærker: 1. Større Høje. Hertil regnes Rundhøje, der er 2 Meter eller mere høje. Disse Høje tilhører i Reglen Ældre Bronzealder, og de indeholder oftest en Kiste af Sten eller Træ med et ubrændt Lig og forskellige Bronzesager som Gravgods; foruden Centralgrave kan de indeholde flere lignende Begravelser, desuden er der ofte i disse Høje nedsat Urnegrave fra Yngre Bronzealder; ofte er der dernæst i Bunden en Enkeltgrav fra Stenalderen, idet disse Bronzealderhøje ofte er opført over en mindre Stenalderhøj. 2. Mindre Høje. Disse, der er mindre end 2 m høje, indeholder i Reglen Enkeltgrave fra Stenalderen, fra »Stridsøksefolket«, som midt i Jættestuetiden, omkring 2000 før Kristus, vandrede ind i Jylland sydfra og besatte den vestlige og midterste Del af Halvøen. 3. Langhøje. De kan baade indeholde Grave fra Bronzealderen (oftest) og Stenalderen, men er aflange. 4. Store Stengrave. Dette omfatter Dysser, Jættestuer og Hellekister, alle bygget i Stenalderen af store Sten. Dysser og Jættestuer er opført af Landets gamle Bondebefolkning, der boede her, før Enkeltgravsfolket vandrede ind. Dysserne, der er ret smaa Kamre med een stor Overligger, kan dels ligge i runde Høje (»Runddysser«), dels i aflange Høje (»Langdysser«) og dels ligge frit paa Marken (»Dyssekamre«), idet den omgivende Høj er sløjfet. Jættestuerne er store Kamre, helt dækket af en stor Høj, hvor kun Gangenes Aabning ses. — Hellekisterne, store Kister, bygget af flade Sten, stammer fra Stenalderens Slutning, Dolktiden, da de to Folk synes at være smeltet sammen. Hvor mange der findes i de enkelte

Herreder af disse forskellige Slags Stengrave fremgaar af Tabellen til sidst. 5. Andre Mindesmærker. Denne Rubrik omfatter mange forskellige Ting: Nogle af ret store Sten byggede Grave fra Romersk Jernalder, Tiden lige efter Kristi Fødsel. Et Par fredede Stenalderboplads (Klosterlund og Krabbesholm-Køkkenmøddingen), en Tilflugtsborg (i Lyby S.), en Bautasten (i Sødal Skov), en Helleristningssten (i Ø. Velling), gamle Vejspor (i Pederstrup).

Den næste Rubrik viser en Sammentælling af samtlige fredede Mindesmærker i Sognet, og endelig viser den sidste Rubrik, hvor mange Oldtidsmindesmærker, der vides at have været i Sognet; ved at trække det foregaaende Tal fra dette kan man saaledes se, hvormange der er sløjfede.

Som det fremgaar af den sidste Tabel, findes der nu i Viborg Amt 2539 fredningsværdige Mindesmærker, hvoraf 1601 er større Høje, 843 mindre Høje, 34 Langhøje og 49 store Stengrave.¹⁾ Men dette er kun en Brøkdæl af, hvad der engang har været, nemlig næsten 11000 Mindesmærker. — Viborg Amt har fra gammel Tid været det højrigeste i Jylland og er det med sine 2500 bevarede Mindesmærker vistnok endnu; kun Ringkøbing Amt, der ikke er helt fredningsberjst endnu, naar vist op paa et lignende Tal.

Hvordan disse mange Mindesmærker er fordelt i Amtet, fremgaar ogsaa af Tabellerne. Vi ser, at Fjends Herred kommer ind som en flot Nummer eet, og derefter følger Nørlyng og Rinds; temmelig langt bagefter følger Lysgaard, Rødding og Sønderlyng Herreder; fattigst er Salling Nørre og Hindborg. Her paa den gode Jord er der færrest Høje, og der har ogsaa altid været færrest; Sten- og Bronzealderbønderne kunde bedre dyrke den sandede Jord. Men Rydningen af Høje har ogsaa været stærkest paa den gode Jord; i Her-

¹⁾ Disse Tal vil dog blive lidt forhøjet, naar de 5 Sogne i Rinds Herred bliver berjst; i Tallene for disse Sogne er kun medtaget de ældre Fredninger.

rederne Nørre, Hindborg, Middelsom og Houlbjerg naar det helt op paa 85 pCt., medens der i det magrere Fjends Herred ikke er mere end ca. 70 pCt., i de fleste Herreder er der ryddet omkring 75—80 pCt. af Højene.

Men vi maa nu være glade for, hvad der er tilbage; disse ærværdige Oldtidsminder bidrager jo i høj Grad til at give Landskabet Karakter. Mange af dem er ogsaa af betydelig historisk Værdi. Kun nogle faa af de vigtigere skal nævnes: Klosterlund-Bopladsen, Jyllands ældste; en Del af Fundet kan ses i det nærliggende lille Museum. Krabbesholm-Køkkenmøddingen ved Skive; kun nogle Stumper af Østersskaller ses nu i Overfladen; men det er Landets først opdagede Køkkenmødding. Jyllands længste Langdysse, ved Kardyb, men berøvet sine Kamre og de fleste af sine Randsten. De anselige Jættestuer ved Iglso og Bigum og den dobbelte Jættestue ved Fjelsø. Den store Langhøj Haversdaas ved Nørbæk. Særlig anselige Høje i Møgelhøj ved Kjeldbjerg, Toustruphøj ved Durup, de to Gemme høje ved Rødding. Store, smukke Højgrupper har vi paa Vils Hede, Fly-Højene, Højene paa Hverrestrup Bakker, de 13 Kirkeager-Høje i Almind og den ualmindelig smukke og velbevarede Gruppe paa Dommerby Hede, hovedsagelig Enkeltgravshøje fra Stenalderen, ligesom en Gruppe paa 17 Høje ved Bruunshaab; ved begge de to sidste Grupper er Omgivelserne ogsaa blevet fredet, saa man ikke risikerer skæmmende Bebyggelse eller Beplantning imellem Højene.

Ja, der er meget at glæde sig over for en Arkæolog i Viborg Amt! Kan man da nu ikke med den nye Fredningslov for Øje og med Fredningsberedningen gennemført se Fremtiden trygt i Møde?

Desværre nej! Det er langt fra alle Ejere, der har Sans for deres Mindesmærkers arkæologiske og landskabelige Værdi; altfor mange betragter dem kun som noget, der ligger i Vejen for Markredskaberne, og som de helst er fri for. De pløjer dem

for nær, saa det bliver en Stejlbrink, og den lader de Kreaturerne træde ned; disse kære Dyr kan i det hele taget ødelægge en Høj forfærdeligt, navnlig hvis Højen bestaar af Sand, saa Græstørven ikke er saa stærk; jeg har set Høje, der var saa fortrampede, at der ikke var et Græsstraa paa dem, og det varer jo ikke længe, før de bliver traadt helt ned; hvis saadanne Høje skal bevares, er det nødvendigt, at de hegnes, naar der er Løsdrift paa Marken. Vel har Ejerne Ansvaret for, at Højene ikke ødelægges, men de savner et effektivt Tilsyn; vi faa Mand paa Nationalmuseet kan naturligvis ikke føre Tilsyn med alle Landets 20.000 fredede Høje, men nu føres der Forhandlinger med Fredningsnævnene om en Ordning angaaende dette Tilsyn.

Saa er der Grusgravningen, den er ogsaa ofte slem ved Højene. Et Sted i Salling saa jeg en ret stor Høj, der nu laa som en Ø midt i en stor Grusgrav; kønt saa det ikke ud, og Siderne var begyndt at skride ned. Hvem havde Ansvaret? Ja, Ejeren, en Gaardejer, sagde, at Kommunen havde eksproprieret Gruset, og Sogneraadet sagde, at alle Mennesker tog Grus her, ofte uden at spørge, og derved var der gravet for nær, og Højsiderne skrider.

Saa var det lettere at tage at føle paa, at en stor Gaardejer i Salling trods Advarsler havde gravet Halvdelen af en Høj bort; 500 Kr. i Bøde; et Greb i Tegnebogen. Men Højen er ødelagt.

Nej, hvis ikke det kan lade sig gøre at gøre Ejerne begribeligt, at vi i de tilbageværende af vore Oldtidsmindesmærker har en national Skat, som det er vor Pligt at værne om, da er mange af disse Mindesmærker dødsdømt, trods Fredningslov og Fredningsnævn og det hele. Man maa jo dog haabe, at denne Forstaaelse efterhaanden vil brede sig, saa flere og flere vil sige ligesom en Gaardejer i Salling, der havde 4-5 Høje paa sin Jord: »Ja, der er no' nøj skjønt ved aa ha dem Hyww«.

For Folk, der er interesseret i Egnens Oldtidsmindesmærker, kan jeg nævne, at Geodædisk Institut i Samarbejde med Nationalmuseet udgiver arkæologiske Kort over Landets forskellige Egne, efterhaanden som de bliver fredningsberjst. Paa disse Kort, der er i 1:100.000, er samtlige fredede Mindesmærker anført, og desuden en kortfattet Beskrivelse af de vigtigste af dem. Bladet Viborg er forlængst udkommet, og i nær Fremtid udkommer Bladene Skive, Mors, Randers og Silkeborg, der hver især griber ind paa Viborg Amt.

SALLINGS NØRRE HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Grinderslev	22					22	88
Grønning	3	3				6	56
Jebjerg	4					4	54
Junget	5	1				6	30
Lyby	6	3			1	10	72
Rybjerg	2					2	30
Selde	7	4				11	40
Tise	8	1				9	52
Torum	1					1	28
Ialt	58	12			1	71	450

HARRE HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Aasted	6					6	87
Durup	4					4	51
Fur	10	13				23	83
Glyngøre	3	3				6	24
Harre	14	2				16	88
Hjerk	6					6	44
Nautrup	19	7				26	106
Roslev	6	1				7	54
Sæby	3	1				4	31
Tøndering						0	17
Vile	22	5				27	88
Ialt	93	32				125	673

HINDBORG HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Brøndum						0	43
Dølby	1					1	20
Hem	1					1	52
Hindborg	1	1				2	26
Hvidbjerg	2	2				4	28
Oddense	16	3	1			20	114
Otting	3					3	39
Resen	2					2	51
Skive	29	7			1	37	84
Volling						0	12
Ialt	55	13	1		1	70	469

RØDDING HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Balling	1	5	1			7	68
Haasum	3	3				6	40
Krejbjerg	37	18	1	2		58	177
Lem	18	10	1			29	100
Lime	31	11	2	1		45	151
Ramsing	3	2				5	36
Rødding	25	3	7			35	152
Vejby	3					3	22
Ialt	121	52	12	3		188	746

FJENDS HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Borris	10	12				22	62
Davbjerg	23	14				37	129
Dommerby	13	19	1			33	54
Feldingbjerg	11	25				36	94
Fly	21	15		1		37	94
Gammelstrup	5	8				13	53
Højslev	20	12		1		33	106
Kobberup	47	26		1		74	219
Kvols	1					1	24
Lundø						0	0
Mønsted	39	12				51	97
Resen	35	31				66	120
Smollerup	8	8				16	40
Taarup	9	18				27	89
Vridsted	19	7				26	71
Vroue	19	8	2			29	95
Ørslev Kloster	21	19	1			41	150
Ørum	9	18	2			29	72
Ialt	310	252	6	3		571	1569

NØRLYNG HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Asmild	18	16				34	85
Bigum	20	5		1		26	55
Dollerup	12	9				21	131
Finderup	16	10				26	97
Fiskbæk	27	4				31	119
Lindum	24	10				34	83
Løvel	16	4	1		1	22	136
Pederstrup	2		1			3	40
Ravnstrup	15	7		1		23	155
Romlund	4	1				5	80
Rødding	40	4		3		47	156
Tapdrup	9					9	70
Vammen	29	3		3	1	36	141
Viborg	34	23		1		58	186
Vorde	14	5				19	102
Ialt	280	101	2	9	2	394	1636

RINDS HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Bjerregrav	12	3				15	40
Fjelsø	15	3		4		22	110
Gedsted						—	63
Hersom	9	2		2		13	83
Hvam	10	2		1		13	56
Hvilsom	13	10		1		24	68
Klejtrup	26	9		2		37	95
Laastrup	17	8				25	64
Lynderup	12	1				13	55
Roum	24	4		2		30	87
Simsted	(15)	(4)	(2)	(4)		(25)	220
Skals	4	4				8	64
Testrup	(10)	(4)				(14)	54
Tostrup	34	10		3		47	105
Ulbjerg	27	12		1		40	158
Vesterbølle	(13)	(1)				(14)	157
Østerbølle	(5)	(2)				(7)	140
Ialt	246	79	2	20		347	1619

SØNDERLYNG HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Aalum	33	14				47	66
Bjerregrav					4	4	7
Hammershøj	5					5	11
Hornbæk						0	3
Kvorning	8	2		1	2	13	56
Læsten	3					3	15
Nørbæk	3	2	1	1		7	15
Sønderbæk	10	5				15	45
Taanum	1	3				4	17
Tjele	7			3		10	47
Vejrum	8	2				10	45
Nr. Vinge	7					7	25
Viskum	4					4	35
Vorning	21	9	1			31	73
Ørum	16			1		17	67
Ialt	126	37	2	6	6	177	527

MIDDELSOM HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Bjerring						0	27
Grensten		5				5	15
Helstrup						0	6
Hjermind	4	6				10	54
Hjorthede	2	2				4	25
Langaa						0	12
Lee	6	4		2		12	67
Mammen		3				3	32
Rind	7	7				14	135
Skjern	9	24	4	2		39	123
Torup		1				1	10
V. Velling	2	2				4	27
Ø. Velling	1	4	1	1	1	8	30
Vindum	10	12	1			23	177
S. Vinge		3				3	10
Vinkel	8	2				10	62
Ialt	49	75	6	5	1	136	812

HOULBJERG HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Aidt	7	5				12	55
Gerning	11	7				18	89
Gullev	1					1	51
Grandslev	16	3				19	70
Haurum	3	1				4	57
Houlbjerg	6	5				11	50
Hvorslev	5					5	59
Sahl	2	7	1			10	51
Sall	2	1				3	34
Skjød	4	5				9	75
Torsø	3					3	25
Vejerslev	6	12	2	1		21	103
Vellev	7	3				10	128
Ialt	73	49	3	1		126	847

LYSGAARD HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Almind	29	5				34	188
Elsborg	1					1	28
Frederiks	17	37		1		55	107
Grønbæk	3	11				14	52
Hinge		3				3	14
Højbjerg	1					1	21
Hørup						0	6
Karup	4	2				6	30
Levring						0	30
Lysgaard	12	1				13	84
Sjørslev	5	1				6	94
Torning	17	10		1		28	176
Vinderslev	6					6	41
Vium	21	21				42	149
Ialt	116	91		2		209	1020

HIDS HERRED

Sogn	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Store Stengrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Balle	14	4				18	111
Engesvang	10	9			1	20	63
Funder	19	16				35	158
Gødvad	1	1				2	52
Kragelund	19	19				38	95
Lemming	1					1	4
Sejling						0	6
Serup	9	1				10	72
Sinding						0	9
Svostrup	1					1	32
Ialt	74	50			1	125	602

SAMLET OVERSIGT

Herred	Større Høje	Mindre Høje	Langhøje	Runddysser	Langdysser	Dyssekamre	Jettestuer	Hellekister	Jernaldergrave	Andre Mindesmærker	Fredede Mindesm. ialt	Kendte Mindesm. ialt
Salling Nørre	58	12								1	71	450
Harre	93	32									125	673
Hindborg	55	13	1							1	70	469
Rødding	121	52	12			1	1	1	1		188	746
Fjends	310	252	6		2		1				571	1569
Nørlyng	280	101	2	2	4	2	1			2	394	1636
Rinds	246	79	2	3	12	1	3	1			347	1619
Sønderlyng	126	37	2		4		1	1	6		177	527
Middelsom	49	75	6	1	3	1				1	136	812
Houlbjerg	73	49	3				1				126	847
Lysgaard	116	91			2						209	1020
Hids	74	50								1	125	602
Ialt	1601	843	34	6	27	5	8	3	6	6	2539	10970

BIRGITTE AGERSKOVS KAFFEKANDE

—
Af C. C. Petersen.

I Dollerup Sogns Kirkebog staar: »1786 d. 31. Marts bekendtgjorde Christen Jacobsen Agerskov, Kusk paa Hald, og Jomfru Birgitte Hansdatter, Husholderske ibd., deres kjærlige tilstundende Ægteforening med Trogivelse paa Hald. Deres Forlovere S. T. Hr. Kammerherre Schinkel og S. T. Hr. Etatsraad de Stensen (Avnsbjerg). 10. Maj holdt næstbemeldte deres Bryllup«.

Evald Tang Christensen skriver i sin Bog: »Vindt Mølle og dens Ejere« om Christen og Birgitte Agerskov: »Denne Birgitte var fra Gjøel i Limfjorden og kom som lille Pige til Aalborg og fik Tjeneste hos General Nummesen, og da hun var meget begavet, kom hun i Køkkenet og lærte den finere Madlavning. Generalen var en Ven af Kammerherre, Landsdommer Schinkel paa Hald, og da denne fattedes en Husholderske, fordi han var Enkemand og kun havde en eneste Datter, der var uskikket til at bestyre Faderens Hus, blev Birgitte anbefalet til ham og fik den ansvarsfulde Plads. Samtidig tjente Christen Agerskov der som Kusk, de blev Kjærester og senere gift, hvorpaa de fik Non Mølle i Fæste paa meget billige Vilkaar som Belønning for lang og tro Tjeneste. Her fik nu Birgitte rigtig Lejlighed til at udfolde sine store Evner, og vist nok var hendes Mand dygtig, men

blev dog stillet i Skygge for sin Kone. Møllen fik under dem en særlig stærk Søgning. De anlagde Stampeværk, som gav megen Fortjeneste, og paa et Stykke Hede, som de købte fra Tostrup, byggedes »Birgittelyst«, der opkaldtes efter Konen.

Her anlagdes nu en meget stor Frugthave, som endnu er til, og de fik Bevilling paa at drive Krohold der. Hun var meget søgt som Kokkekone i Omegnen, og Møllen blev under hende som en Art Forlystelsessted for Viborgerne, hvortil den af Naturen har flere heldige Betingelser, da den ligger smukt ved Foden af høje Bakker, hvorfra der er en fortrinlig Udsigt over Skov og Sø. Hun var Sjælen i det hele, munter og gæstfri, og forstod at behandle enhver saadan, at alle uvilkaarlig følte sig som hjemme under hendes Tag. Derfor var Huset ogsaa altid fuldt af fremmede Folk fra Viborg, som vilde paa Landet for at more sig, Lystrejsende andet Steds fra, som vilde se den storartede Omegn, Studedrivere, der holdt Rast paa Rejsen til Holsten, Møllægæster og almindelige Krogæster, som vilde ind og smage paa de fede Aal og det kraftige hjemmebryggede Øl, alle skulde ind at hilse paa »Mutter«. Der var ogsaa et stort Aalefiskeri til Møllen, saa stort, at hun kunde give alle sine Møllægæster Aal med hjem to Gange om Aaret, foruden hvad der blev brugt i deres store Husholdning, og hvad der blev solgt. Hele denne Forretning gav Penge, og der kom Velstand i Gaarde.

Da nogle engelske Officerer under Napoleonskrigene i Begyndelsen af forrige Aarhundrede kom til at ligge som Krigsfanger i Viborg, fik de ogsaa for Vane at besøge Non Mølle og syntes saa godt om det der, at de ved Afrejsen overrakte Madammen som Gave en stor Sølvkaffekande med smuk Indskrift. Hun fik ogsaa som Enke Landhusholdningsselskabets Sølvbæger som Belønning for Flid og Dygtighed.«

Tang Christensens Bog blev skrevet i Anledning af mine

Birgitte Agerskovs Kaffekande.

I et spidst Skjold modsat Hanken findes følgende Inskription:

»Erindring af De Engelske Krigsfanger
til M^d Birgitte Agerskov D. 10. Juli 1808
for Hendes Giestfrihed til dem
Ved Deres Ophold i Wiborg«.

Kanden er stemplet C. S.

Bedsteførældres, Kirstine og Peter Petersens, Guldbryllup i Vindt Mølle i 1887, og alle Gæsterne fik et Eksempplar af Bogen med hjem. Peter Petersen i Vindt Mølle var en Dattersøn af Birgitte og Chr. Agerskov. Nogle Dage efter Guldbrylluppet besøgte min Bedstefader sin Fætter Karetmager Henrik Brøndum ved Mikkelsport i Viborg, og under Samtalen nævnte han, at man ikke vidste, hvor Kaffekanden var blevet af. »Jamen, det ved jeg«, sagde Fru Brøndum, »for den har vi, og her er den!« Kaffekanden var altsaa gaaet i Arv fra Birgitte til Datteren Marie, som blev gift med fhv. Skriver paa Amtsstuen, Gæstgiver Peter Brøndum, der ejede Gæstgivergaarden, det nuværende Preislers Hotel, og deres eneste Barn var Karetmager, senere Postholder Henrik Brøndum.

I 1899 blev jeg gift med H. Brøndum og Hustrus yngste Datter Helene. Hun var Oldebarn af Birgitte, og da jeg selv var Tipoldebarn af Birgitte, var det naturligt, at vi skulde arve Kaffekanden, hvilket mine Svigerforældre ogsaa mente, idet de kort efter vort Bryllup forærede os den mindriges Kaffekande.

Forøvrigt knytter der sig endnu et Minde til Kaffekanden. Det var i 1864, da Tyskerne nærmede sig Viborg, at Familien Brøndum ansaa det for sikrest at grave den og det øvrige Sølvtoj ned i Haven ved Mikkelsport. Man vidste jo aldrig, hvad Tyskerne kunde finde paa. Da Landet igen var frit, og Sølvtojet skulde graves op, kneb det lidt med at finde det. Det lykkedes dog, men Greben, der blev brugt ved Gravningen, havde lavet 3 smaa Buler i Kaffekanden. Dem forlangte min Svigermor, at vi ikke maatte rette ud. De skulde blive som et Minde om Krigen i 1864, og de er der ogsaa endnu.

LITTERATUR OM VIBORG AMT

Knud Oldendow: Fra min drengetid. Viborg Stifts Folkeblad. 1950. 135 s.

I Viborg Stifts Folkeblad i juli-september 1950 blev der trykt en række artikler af direktør Knud Oldendow, hvori han fortalte om sine drengeår i den gamle stiftsby. Bladet har nu haft den gode idé at genoptrykke disse udmærkede artikler, og når man læser bogen igennem, får man et endnu stærkere indtryk af deres store værdi. Man imponeres af direktør Oldendow og hans evne til at erindre, hvad der skete i hans barndom, til at huske situationer, personer og begivenheder. Hans hjerne må virke som den fotografiske plade, der med fuld nøjagtighed gengiver ethvert indtryk. Men direktør Oldendow har ikke blot evnen til at huske, han forstår også at gengive det, han har oplevet og genoplevet i erindringen, at gengive det på en sådan måde, at det står levende og klart for os. Man mærker hele tiden, at der her er en mand, der mestrer det danske sprog, for hvem det er et villigt redskab. For dem, der i dag lever i Viborg, er erindringsbogen en morsom fortælling om folk, som de selv kan huske, eller som de har hørt berette om. Men bogen er mere end det. Den er et kildekrift af uvurderlig værdi, og som tiden går, vil den blive en guldgrube for enhver, der beskæftiger sig med Viborgs fortid og med de mennesker, der har levet her i årene omkring og efter 1900. Her berettes om de folk, der dengang prægede byen, enten det nu var de mere almindelige borgere eller de særprægede mennesker, som datiden var rigere på end vor ensrettede og lidt kedsommelige tid, hvor det synes, som om de mest udprægede varianter af homo sapiens forsvinder fra dagligdagens liv. Men også for kulturhistorikeren er der meget at hente i bogen. Her er en del om dagliglivet, om militæret eller om drengenes færden i leg og ved arbejdet i skolen.

Erindringer kan tit være tør kost, selv for en historiker. Alt for mange gør sig ikke klart, hvad der kan have betydning for en senere tid, de kredser ofte om begivenheder, der måske har været af stor værdi for dem selv, men som er uden enhver interesse for andre, allermindst da

for eftertiden, der jo nu engang må foretage et udvalg blandt det enorme stof, der står til rådighed fra den nærmeste fortid. Men ved læsningen af Oldendows bog har man hele tiden den tanke: Bare andre ville gå hen og gribe til pen og papir og fortælle om fortiden, så den står ligeså lyslevende for os som her. Lad os håbe, at flere gamle Viborg-drenge kunne få lyst til på den måde at gøre sig selv og deres samtidsmennesker udødelige.

Bogen er forsynet med en række udmærkede billeder. Desværre er gengivelsen ikke så god, fordi klicheerne, der jo oprindeligt har været anvendt i et dagblad, ikke egner sig til gengivelse i en bog, hvor papirtypen er en helt anden. Det burde iøvrigt have været oplyst, hvorfra billedstoffet stammer, men man gætter næppe galt, når man siger, at en stor del af det er fra Byhistorisk Arkivs righoldige samlinger. J. H.

A. C. Mortensen: Saa meget hændte. Erindringer om politik og andre ting. Eget forlag, Viborg. 1951. 193 s.

Den tidligere redaktør af Socialdemokraten i Viborg hører til det socialdemokratiske partis gamle kæmper. Han blev medlem af folketinget i 1920, da han var 50 år gammel, men havde allerede fra de ganske unge år deltaget i det politiske liv, bl. a. som medlem af Horsens byråd 1906-1909. Det er således en lang politisk virksomhed, redaktør Mortensen kan se tilbage på, og det er naturligt og glædeligt, at han har nedskrevet sine erindringer herom til gavn for samtid og eftertid. Han fortæller forholdsvis lidt om sit arbejde på tinge, men mere om det politiske liv og virke på de tre arbejdspladser, Horsens, Tisted og Viborg. Vi hører om arbejdet i byråd og i udvalg, om valgkampagner og om kampen for de fattige og svage i samfundet. Sommetider kan fremstillingen måske være lidt bidsk, man mærker, at den er skrevet af en mand, der igennem årtier har stået i den politiske frontlinie. Men man bliver også klar over, at den gamle politiker er en mand med sans for humor.

Foruden selve erindringerne indeholder bogen en oversigt over den politiske udvikling siden 1880'erne, da Mortensen første gang blev stillet overfor de politiske problemer. Det forekommer mig at være forkert, når man i en erindringsbog begynder at skrive oversigter over den almindelige historie. Et sådant stof findes jo let tilgængeligt mange andre steder, og det kan kun blive tilfældigt, hvad der kommer med. Det, der har blivende værdi i en erindringsbog, er nu engang skildringen af forfatterens eget arbejde, af hans oplevelser og de mennesker, han har mødt. Der er han en førstehåndskilde. I stedet for oversigter ville vi meget hellere have hørt mere om redaktør Mortensens eget arbejde, både som redaktør og

som politiker. Det ville være værdifuldt, om Mortensen engang kunne få lejlighed til at betro papiret mange flere af sine erindringer fra de mange år, ikke mindst fra tiden i Viborg. J. H.

S. D. Kristensen: Svstrup Sogns Historie. Eget forlag. 1948.

Gårdejer S. D. Kristensen, Dalsgård, har i en meget nydelig lille bog samlet en hel del topografisk stof i en skildring af hans eget sogns historie. Det foreliggende stof, hvortil der desværre ingen egentlige kildehenvisninger er, stammer naturligvis hovedsagelig fra de sidste 3-400 år, og skildringen behandler derfor især sognets nyere og nyeste historie.

Den nyere historie omhandler forholdene i den periode, da slægten Fisker ejede sognets herregårde, Allinggård og Grauballegård og dermed alt bøndergods i sognet, og herunder fortælles der om de skiftende herskaber, landgilde, hoveri, den første skole og Fisker'nes legater, samt om de enkelte gårde efter matriklernes oplysninger; svarende hertil samler den nyeste historie sig især om udskiftning og om de forskellige kommunale opgaver. Det hele er fortalt med den stedkendtes sikkerhed og på en sådan måde, at man slet ikke trættes af de mange enkeltheder.

Man må håbe, at bøger som denne må give flere historisk interesserede lyst og mod til at arbejde med og skrive om de enkelte sognes, landsbyers eller gårdes historie; planen er ofte lettere at gennemføre, når man, som denne forfatter, ikke sætter sig for at skrive en udtømmende, systematisk skildring, men nøjes med at give, hvad man har indsamlet med flid. H. P.

M. E. Gulddal: Daugbjerg Dås. Viborg 1951.

»Det er ikke historie, det er bare sagn«, siger læreren, når han går over fra oldsagnene til den »rigtige«, d.v.s. politiske, sociale og økonomiske historie. Og dog er de på en vis måde af samme stof alligevel, også når vi ikke kan uddrage nogen historisk kerne af sagnet. Det er en gammelkendt ting, at sagnene for det meste knytter sig til bestemte lokaliteter, og helst til de iøjnefaldende; og Daugbjerg Dås er et sådant naturligt samlingspunkt for sagn og historier; og så har man tilmed den mest storslåede udsigt fra dens top. I dette lille skrift føjes Dåsens egne sagn sammen med historien om de egne, man ser fra toppen; folkets erindringer og dets liv og virke tegner sammen et portræt af Dåsen; tag portrættet med, når De tager ud for at nyde originalen. H. P.

VIBORG STIFTSMUSEUM

1950 — 51

Fru Johanne Morville har efter mange års virke i museets bestyrelse ønsket at udtræde af denne. Bestyrelsens sammensætning er iøvrigt uforandret.

I sommeren 1951 overtog museet den store og meget værdifulde samling af møbler, fajancer, tin- og sølvtøj, oldsager m. m., som af antikvitethandler Chr. Christensen var testamenteret til Museet. Samlingen har foreløbig måttet magasineres, men vil formentlig i løbet af 1952 blive tilgængelig. Viborg byråd har nemlig købt en gammel bindingsværksbygning i Domkirkestræde til samlingens fremtidige hjem. Det skal dog udtrykkelig fremhæves, at spørgsmålet om at skaffe museet bedre pladsforhold ikke derved er løst. Pladsmangelen og andre uheldige forhold er fremdeles uforandrede, som det omtales i forrige årsberetning.

Der er i 1951 udarbejdet et seddelkatalog over Museets jernaldersamling. Nu mangler et saadant kun for stenalderens vedkommende.

Nyerhvervelser i 1951.

Fra stenalderen:

2 tyndnakkede retøksker og 2 tyknakkede do. Gave fra Jens Tholstrup
To tyndnakkede og to tyknakkede retøksker. Gave fra Jens Tholstrup
Jensen, Højslev Kirkeby. — Et retvægget lerbæger fra »Odergrav« i Skringstrup. — Forskellige flintredskaber fra Sparkjær, gave fra apoteker J. Rahbek. — En lang flækkepil med skaftspids og et køllehoved med skaftrende fra Vammen. Gave fra J. Chr. Sørensen, Møldrup. — Et smukt ornamenteret enkeltgravsbæger fra grav på Sødal mark. Gave fra husmand Theodor Larsen.

Fra bronzealderen:

En lerurne fra Skringstrup. — En lerurne fra Sparkjær. Gave fra apoteker J. Rahbek.

Fra middelalderen:

Fragment af en romansk billedsten i ved luxuriafremstilling fra Lati-
nerhaven i Viborg. — Et par benskøjter fundne ved grøftegravning i
egnen ved Kvols af fisker Axel Korsgaard.

Fra nyere tid:

To træplader med reliefudskæring, fra Brohuset, Viborg. Gave fra
rottejæger Ravn. — En støbejernsmorter. Gave fra apoteker Hoffmann,
Viborg Løveapotek. — En dåbskande af tin fra Borris kirke med mester-
mærke fra tinstøber Anders Sørensen Haarboe, Viborg 1719. Gave fra
apoteker J. Rahbek. — En sølv-spiseske mærket FL: Guldsmed Friedrich
Lehmeier, Viborg 1746-59. — En sølv-spiseske mærket IL: Guldsmed
Jesper Henrichsen Lund, Viborg 1734-62.

VIBORG BYHISTORISKE ARKIV

1950 — 51

På byhistorisk arkivs generalforsamling den. 1. juni 1950 aflagde formanden, revisor O. v. Spreckelsen, følgende beretning:

Arkivets fireårige fødselsdag er lige passeret, det var den 21. i denne måned, og når jeg i aften skal aflægge beretning om det forløbne år, vil det være naturligt først at takke byrådet og sparekassen for deres årlige tilskud, uden hvilke Arkivet ikke havde kunnet bestå. Der er stadig store udgifter til kartoteksskabe, kontorrekvisiter, indkøb af arkivalier og udgivelse af bøger, så hvis arbejdet på Arkivet ikke udførtes uden vederlag, kunne vi selv med de velkomne tilskud ikke klare os.

Vi, der beskæftiger os med det daglige arbejde på Arkivet, er glade for hvervet og taknemmelige for den interesse og forståelse, vi møder hos Viborgensere, hvor i landet de end befinder sig. Vi er derimod ikke blevet storsnude over al den ros og anerkendelse, vi høster. Da »Dansk historisk Fællesforening« holdt årsmøde i Viborg den 8.-10. september i fjor, havde vi den glæde, at de allerfleste af gæsterne fik Arkivet forevist og demonstreret, blandt andre opholdt den kendte historiker, cand. philol. Andreas Holmsen fra Oslo sig på Arkivet i flere timer, og han og de andre deltagere var imponerede af det arbejde, der i de få år, Arkivet har bestået, allerede var gjort.

Byarkivet deltog med bykort og prospekter i den historiske udstilling i det gamle rådhus, der arrangeredes i anledning af byens jubilæer sidste sommer.

Vi har også i det forløbne år modtaget mange værdifulde gaver i form af billeder, portrætter og bøger omhandlende Viborg — så mange, at det ville tage for megen tid at opregne de enkelte donatorer, der dog alle må være overbeviste om Arkivets dybfølte taknemmelighed. Af kuriositeter kan nævnes: 3 håndskrevne prædikener af Viborg-historikeren stiftsprovst Ursin, en indbunden bog indeholdende opklæbete teaterplakater for samtlige forestillinger på Viborg teater for årene 1867-1871, en engelsk bog om cricket skænket Viborg boldklub i 1890. Først i bogen fin-

des en smuk kaligraferet side, hvor alle spillernes navne er opskrevet tilligemed de points, de lavede i den afsluttende kamp om jyllandsmesterskabet, som de vandt. Fra frk. Thomesens dødsbo modtog vi 5 album med gamle familie billeder og fotografier af gamle viborgensere, men desværre var der intet hverken under portrætterne eller bag på dem. Det er derfor kun lykkedes os indtil nu at bestemme ca. 40 af fotografierne, og jeg vil i den anledning rette en opfordring til alle, at De sørger for, at de portrætter, De ligger inde med, forsynes med navn og årstal for optagelse, det vil være af uvurderlig betydning for den øvrige familie, når De engang falder fra, og til gavn for Byarkivet, hvis billederne forhåbentlig engang havner her. Vi har også fået foræret en gammel tegne- og lommebog, som har tilhørt den gamle Viborg-skomager Peder Langeland; bogen er fra 1807 og indeholder en mængde personalhistoriske oplysninger om familien samt hans små regnskabsnotitser.

Arkivet selv har ladet folketællingerne for Viborg for årene 1834 og 1845, der gemmes på Rigsarkivet, affotografere, og i år vil vi på samme måde sikre os folketællingerne for 1787 og 1801.

Registreringsarbejdet for aviser og bøger, opklæbningen af billeder og artikler og ordningen af personalie-kartoteket er blevet fortsat og skrider jævnt fremad, men vi mangler stadig hjælp til avis-registreringen.

Vi har arvet frk. Helsteds samlede kompositioner og ejer således alle de kantater o. l., der lejlighedsvis er skrevet til begivenheder i byens historie, hvad enten de er komponeret af domorganist Foss, kantor Hæstrup eller frk. Helsted.

En ny opgave har vi taget op, nemlig foreningsarkivet. Vi har således modtaget fællesorganisationens store arkiv, og også andre foreninger har deponeret deres forhandlingsprotokoller i Byarkivet. Jeg vil her gøre opmærksom på, at foreningerne naturligvis selv bestemmer, om deres arkivalier er offentlig tilgængelige eller ej; vi har således modtaget en bog, der først må åbnes om 25 år.

Ja, så vil jeg slutte med håbet om, at det rigtigt må gå op for byens borgere, hvor værdifuldt Arkivet er for fremtidens historikere, og jeg kan oplyse, at Arkivet til efteråret i rådhusalen vil afholde en udstilling. Til sommer udkommer vor publication nr. 2 »Omkring Stænderpladsen«, og trykningen af »Borgerbogen« er allerede godt i gang.

Sparekassebogholder Balling Jensen aflagde regnskab for 1950-51, som balancerede med 5.139,30 kr. Til næste år overføres kr. 2.325,40. Alle valg var genvalg.

SAMFUNDET SIDEN SIDST

Den årlige generalforsamling afholdtes 30. april 1951 på Preislers hotel i Viborg.

Før man gik over til dagsordenen, udtalte formanden, teglværksejer Gulddal, nogle mindeord over to af samfundets medlemmer, der var afgået ved døden siden sidste generalforsamling, nemlig pastor Tage Severinsen og husmand Niels Chr. Nielsen, Vrå. Pastor Severinsen havde i adskillige år været revisor i samfundet, og udadtil havde han indlagt sig fortjeneste ved sin indsats i modstandsbevægelsen — en indsats, der efter alt at dømme blev årsag til hans tidlige død. Niels Chr. Nielsen var samfundets repræsentant i Løvel sogn, og han var kendt for sin varme interesse for egnens historie.

I sin beretning nævnte formanden arbejdet med »Fra Viborg amt« og for tilgangen af medlemmer. I det sidste havde bestyrelsen haft udmærket støtte af sognerepræsentanterne, og han bragte disse bestyrelsens tak derfor.

Formanden omtalte dernæst Dansk historisk fællesforenings årsmøde, der i 1950 var afholdt i Viborg, og som Historisk samfund for Viborg amt havde tilrettelagt. Ved at føre de fremmede rundt i byen og egnen havde man givet dem et indtryk af, hvad Viborg-egnen rummer af historiske minder og af skøn og ejendommelig natur. Det havde heller ikke manglet på lovprisninger. Men flere af gæsterne havde undret sig over, at byen ikke satte mere ind på at bevare sine fortidsminder og naturskønheder. Blandt andet var man forbavset over planen med Randers-vejen, der — som en af deltagerne udtrykte det — ville ødelægge den skønneste indkørsel, nogen dansk by har.

Formanden sluttede sin beretning med at takke de forskellige institutioner og foreninger, der havde støttet samfundet økonomisk. Han understregede nødvendigheden af stigende indtægter for samfundet, da udgifterne stadig vokser, og udtalte håbet om, at der i det kommende år ville indgå mange flere bidrag, navnlig fra amtets kommuner.

Beretningen efterfulgtes af en forhandling, hvorunder byen fra flere

sider kritiseredes, fordi den interesserede sig for lidt for sine fortidsminder. I tilslutning hertil manede landsarkivar Hvidtfeldt til at være opmærksom ved alle udgravninger i den gamle bydel. Viborg er en af landets ældste byer, udtalte han, og der ligger meget store historiske opgaver her. Det var ønskeligt, og det vilde være naturligt, om byen stillede midler til rådighed, så en arkæologisk kyndig kunde overvåge alle udgravninger. Der blev peget på forskellige opgaver, som man mente, Historisk samfund burde løse i forbindelse med Viborg stifts museum.

Kassereren, adjunkt Henning Paulsen, forelagde det reviderede regnskab. — Såvel beretningen som regnskabet godkendtes.

Af bestyrelsen afgik efter tur teglværksejer Gulddal og landsarkivar Hvidtfeldt. De genvalgtes begge. Desuden ønskede fabrikant Anchersen, Klosterlund, at udtræde på grund af alder og svagelighed. Fabrikant Anchersen var ikke til stede, men havde skriftligt foreslået, at man i hans sted valgte fhv. sognerådsformand Tobias Lassen, Engesvang. Forslaget anbefaledes af bestyrelsen, og Tobias Lassen valgtes. Formanden erindrede om Anchersens store arbejde og økonomiske ofre for at bevare de mange fund, der fortæller om vore forfædre og deres liv. Det bedste vidnesbyrd om, hvad han har udrettet, er Klosterlund museet, som han skabte og skænkede til Nationalmuseet. Formanden fik forsamlingens tilslutning til at sende Anchersen en hilsen med tak for trofast arbejde.

Kreditforeningsassistent Rønde Larsen genvalgtes til revisor.

Efter generalforsamlingen holdt adjunkt Henning Paulsen et fængslende foredrag om Chr. Testrups »Rinds herreds krønike«.

Årets udflugt fandt sted 19. august og gik til Salling. Det var aftalt, at Skive-samfundet skulde have deltaget, men der mødte ingen derfra.

Fra Historisk samfund for Viborg amt var mødt godt 80, og man af lagde vellykkede besøg på Jenle og på Eskær. På Jenle tog fru Nanna Åkjær og Esben Åkjær gæstfri imod, og på Eskær fortalte dr. Gudmund Schütte gårdens historie. Forinden havde man fortæret den medbragte frokost i skoven og været en tur på stranden.

Fra Eskær kørte man til Grinderslev kro, hvor værtinden havde sørget for et godt jydsk kaffebord. Her fortalte pens. lærer Thorsen, Viborg, Grinderslev klosterkirkes historie, og bag efter besøgte man kirken.

Vejret var fint, til vognene startede for hjemgående, men da væltede en syndflod ned over dem, og man måtte opgive at se mindesmærket for Jeppe Åkjær på Skive kirkebakke.

Redaktionen.

REGISTER

*Personer og lokaliteter, der kun er nævnt i forbigående,
er ikke medtaget her.*

A

Agerskov, Birgitte, f. Hansdatter	133 ff
— Christen, kusk på Hald	133 f
Asmild	5 ff
— kirken	5 f

B

Bartholin, Th. E., overretsassessor, † 1829	35
Bay, R., til Sødal	101 f
Benzon, Frederikke Louise, f. Glud, til Estvadgård, † 1745	44 ff
— Johan, Severin, til Estvadgård, † 1741	43 f
Benzons gård	43 ff
Bie, Thomas, lektor, † 1739	41 f
Biering, Peder Jensen, rådmand	87 f
Bigum, jættestue	123
Birgittelyst	134
Biskopstoft	83 f
Bispegården	20 ff, 61 ff
Bispestien	73
Blicher, mindstenen for,	58 f
Bloch, biskop i Viborg	71 f
Brun, Anders, prokurator, † 1718	41

Bruunshåb, høje ved	123
Brøndum, Henrik, Karetmager i Viborg	136
— Peter, gæstgiver i Viborg	136
Bussart, Morten, kgl. bygmester, † 1553	22
Bötticher, svensk general	85

C

Carlsen, Joh. F. S., sognepræst i Dollerup m. v.	103 ff
Clausen, sognepræst i Vorde m. v.	113 ff

D

Domhuset, se Stænderhuset	
Domkapitlet	20
Domkirken	20 f
Dommerby hede, høje,	123
»Dramatikken«	52 ff
Dramatiske Selskab, det	54 ff

F

Finde, Absalon, stiftsprovst	42
Fjelsø, dobbelt jættestue	123
Fly, høje	123
Friis, Jørgen, biskop i Viborg 1521-36	22

G

Gemmehøje, ved Rødding	123
Glud, Søren, biskop i Viborg	65 ff
Gundelach, borgmester	54
Gyldenstjerne, Knud, lensmand på Hald, † 1636	64 f, 79

H

Haversdås, ved Nørbæk	123
Heegård, Thomas W., klokker	56
Hegelund-Trane, slægten	83, 91
Hjarbæk	25 f

I — J

Iglsø, jættestue	123
Jensen, Hendrich, landstings- hører	89
Juel, Palle, landsdommer, † 1585	24
Juul, Kjeld, biskop i Viborg, † 1571	61 f
Just, A. redaktør	54
Jürgensen, J., sognepræst i To- strup	112

K

Kardyb, langdysse	123
Katedralskolen	31 f
Kirkeagerhøje i Almind	123
Kjeld, helgen	19 f
Klosterlund, boplads	123
Knudsen, Hans Chr., kgl. skue- spiller	55
Koch, J. H., kgl. bygnings- inspektør, † 1860	35
Kolbek, skov	26
Krabbesholm, køkkenmødding	123
Krog, Chr., Kapellan ved Nør- resogns kirke	44 ff
Kvieholm	83

L

Landstinget, se Stænderhuset	
Laurberg, Otto Marsvin, for- valter på Esvad kloster	46 ff
Laursen, Christen, herredsfoged i Hammerum hrd., † 1616	78
Lerche, Peder, landsdommer, † 1699	40 f
Lerches gård	40 ff
Lindenov, Hans, landsdommer, † 1610	25 f
Lund, Joh. Andr., sognepræst i Dollerup m. v., † 1892	98 f
Lynderupgård	90
Løvel, kirkegården	100 ff

M

v. Mantzius, Carl, løjtnant	54
Mariekløsteret	19 ff, 39 ff
Møgelhøj, ved Kjeldbjerg	123
Møller, lærer i Ravnstrup	103 ff
Møltrup (Ulfborg herred)	90

N

Non mølle	133 f
Numsen, general	133
Nørreteglgård	83

O

Oldtidsminder, fredning af	119 ff
Olsens skuespillerselskab	56
Ostenfeld, Jens, sognepræst ved Søndre sogns kirke	90

P

Pedersdatter, Mette, † 1677, g.m. Claus (Reenberg)	79 ff 93 ff
Pedersen, Jens, præst ved Dom- kirken	91
Petersen, Peter, i Vindtmølle	136

Pogwisch, Otto, generalkrigs-
kommissær 86 f
Putkammer, svensk oberst 85

R

Reenberg, Anna, g. m. Axel Skov
(Reenberg), Claus Christensen,
borgmester, † 1671 77 f
Reenberg, Jens, rektor i Viborg,
† 1733 95
— Frantz, dr. med., † 1727 95
— Karen, g. 1. gang m. Cor-
nelius Lerche, 2. gang m.
Kield Balslev 95
— Kirsten, g. m. Ejler Jacob-
sen 94
— Maren, g. m. Hans Blich-
feld 94
— Margrethe, g. 1. gang m.
Henrik Jermiin, 2. gang m.
Mads Hessel 94 f
— Mette, g. m. Poul Mørch 95 f
— Morten, præst, † 1736 96 f
— Peder, præst, † 1699 93
— Peder Hegelund, borgmester
i Ålborg 96
— Thøger, digter, † 1742 96
Renior, Kirsten Clausdatter,
† 1656 78
Rodsteen, Jens, landsdommer
1663-79 40
Rodsteens gård 40
Rosenkrantz, Iver, stiftamtmand,
† 1745 42 f 73
— Jørgen, † 1596 24, 40
Rosenkrantzes gård 40
»Rundebænk« 73
Rørdam, H. C., sognepræst i
Låstrup-Skals 107 ff
Rådhusplads 60 f

S

Sct. Hanskloster 24
Schinkel, kammerherre, til Hald 133
Simon, biskop i Viborg ca. 1340 20
Skriver, Peder, borgmester i
Ringkøbing, † 1627 78
— Peder i Stakhede 78
Stallknecht, Claus, bygmester 69 f
Stiftamtmandens gård 42 f
Stiftsbiblioteket 73
Stilling, Willads, bygmester, †
1831 51 f
Stænderhuset 22 ff
Stænderpladsen 19 ff
Sørensen, Bertel, rådstueskriver 93

T

Thorlav, biskop i Viborg
1438-1451 20 f
Tostrup, selvejergård i Almind
sogn 83
Toustrup høj, ved Durup 123
Trellund, Joh., biskop i Viborg 69
Tønnenes, Carsten, borgmester
i Ribe 89

U

Urne, Birgitte, enke efter Claus
Seefeldt 93

V — W

Walther, kgl. bygningsinspektør 60
Vett, borgmester og byfoged 5 f
Vils hede, høje på 123
Vinkel, præstegården 112 f
Vintmølle 83
Wøldike, biskop i Viborg 70

Z

Zahrtmann, H. Chr., provst 54

Ø

Øllgård, biskop i Viborg 72

SOGNEREPRÆSENTANTER

- Aidt:* Læge Ulrik Balslev.
Almind: Forst. Arne Jørgensen,
Birgittelyst.
Bigum: Gdr. Marius Munk.
Bjerringbro: Gdr. Vilh. Mondrup.
Borris: Snedkerm. Johs. Christensen,
Sparkær.
Daubjerg: Sognef. N. Chr. Fårbæk,
Sjørup.
Doilerup: Gdr. Fr. Langvad,
Stanghede, og værkstedsleder
Chr. Strandholt, Hald Ege.
Engesvang: Fabr. Tobias Lassen,
Engesvang.
Finderup: Sognef. Chr. Gårdsdal.
Fiskbæk: Amtsrådsmedlem
Kr. Pedersen, Rogenstrup.
Fly: Gdr. Jacob Kudahl.
Funder: Repr. S. Fisker.
Gammelstrup: Sognef. Jens Jensen,
Lundgård.
Gedsted: Lærer N. C. W. Kyø.
Gerning: Sognef. Chr. Henriksen.
Grensten: Lærer B. C. Laugesen,
Stevnstrup.
Grønбæk: Gdr. Viggo Christiansen,
Bøgeholm.
Gråbrødre lands: Gdr. P Møller,
Tougård.
Hammershøj: Læge Knud Thomsen.
Hersum: Sognef. Th. Therkildsen.
Hinge: Centralbestyrer Døssing
Storgård.
Højslev: Dyrslæge C. C. Petersen.
Hørup: Bankbogh. N. Gjedsøe
Madsen, Kjellerup.
Karup: Urmager N. M. Kristensen.
Klejtrup: Lærerinde S. Weis-Fog.
Kobberup: Cand. phil. Jac. Odgård,
Tastum.
Kragelund: Gdr. J. Petersen,
Refshalegd.
Kvorning: Gdr. Chr. Knudsen.
Langå: Overbetjent C. P. Paulsen.
Lindum: Norup Bay, Sjørring.
Lysgård: Gdr. Vilh. Madsen.
Løvel: Lærer Vestergård-Jacobsen.
Låstrup: Bygm. N. C. Lambertsen.
Mammen: Gdr. Johs. Hansen
N. Vinge: Sognef. Chr. Pedersen.
Pederstrup: Gdr. Chr. Andersen.
Resen: Lærer J. Pedersen, Høgild.
Romlund: Gdr. Chr. Jensen.
Rødding: Gdr. P. Andersen, Batum.
Sinding: Gdr. Georg Mikkelsen.
Sjorslev: Propr. Røhr-Lauritzen,
Demstrupgd.

- Skern:* Lærer E. Poulsen, Løvskal.
Sdr. Rind: Lærer Håhr.
Sdr. Vinge: Lærer M. E. Nielsen.
Tapdrup: Gdr. Chr. Berg.
Tjele: Godsforv. Skamris.
Torning: Lærer Strandbygård-
Jørgensen.
Tårup: Lærer H. Sonne Ravn,
Moesgård, og
lærer K. Andersen, Borup.
Vammen: Gdr. Georg Jensen.
Vejrum: Lærer Bernh. Holm,
Vejrumbro.
V. Bjerregrav: Gdr. Laust Nørskov,
fhv. M. F.
V. Velling: Lærer Herm. Bertelsen.
- Vinderslev:* Mejerib. Karl Nielsen.
Vindum: Gdr. P. Pedersen,
Brandstrup.
Vinkel: Murerm. M. Larsen.
Viskum: Lærer Kr. Pedersen, Ø.
Vium: Dyrlæge Krogsgård-
Christiansen, Hvam.
Vorning: Lærer A. Fiil Pedersen.
Vridsted: Lærer S. Rasmussen.
Vroue: Spr. V. Tranberg.
Ørum: Gdr. Kr. Kjeldsen, Mollerup.
Ø. Bjerregrav: Dyrlæge Clemann,
Mosegård.
Østerbølle: Lærer J. C. Søgård.
Ålum: Malerm. Chr. Laugesen.

SAMFUNDETS STYRELSE

Teglværksejer *M. E. Gulddal*, Bruunshåb, Viborg, formand.

Landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, Viborg, næstformand.

Adjunkt *Henning Paulsen*, Overlund, Viborg,
sekretær og kasserer.

Fabrikant *Tobias Lassen*, Engesvang.

Ingeniør *Johs. Madsen*, Viborg.

Arkitekt *Orla Nielsen*, Kjellerup.

Gårdejer *Søren Offersen*, Vammen.

De tre førstnævnte udgør redaktion og forretningsudvalg.

Indholdsfortegnelse

Asmild-runestenen. Af redaktør, cand. mag. Erik Moltke.....	5
Stænderpladsen i Viborg før og nu. Af revisor Otto von Spreckelsen	19
Borgmester Claus Christensen Skriver. Af oberstløjtnant Chr. Bok- kenheuser.....	77
Kirke- og kulturhistoriske småting. Ved forstander F. Elle Jensen	98
Viborg amts oldtidsmindesmærker. Af overinspektør, dr. phil. Therkel Mathiassen	119
Birgitte Agerskovs kaffekande. Af dyrlæge C. C. Petersen	133
Litteratur om Viborg amt	137
Viborg stiftsmuseum	140
Viborg byhistoriske arkiv	142
Samfundet siden sidst	144
Register	146